

Biblioteca Centrala
Reg. Deva
Sala de lectură

VIATA ROMINEASCA

REVISTA A UNIUNII SCRITORILOR DIN R. P. R.

BIBLIOTECA
CENTRALA
Reg. Deva
Sala de lectură

05-27

Din cuprins:

UL, INDRUMATORUL LITERATURII NOASTRE

Acad. MIHAI BENIUC
Cu tine-mpreună, prin tine

Acad. G. CALINESCU
Scurt scenariu

MARIA BANUS
Comoară; Cîntat-au vinul; Naștere; Ce trebule

EUSEBIU CAMILAR
Faptele oamenilor

NINA CASSIAN
Din „Muzeul de anticîtăți”

Acad. NAGY ISTVAN
...Cel adevărat

ALFRED MARGUL SPERBER
Spartacus (în romînește de Al. Andrișoiu)

FRANCISC MUNTEANU
Oameni și drumuri (roman, I)

AUREL MIHALE
Misiune de noapte (scifița)

Ov. S. CROHMĂLNICEANU
Principiul leninist al spiritului de partid în literatură

AL. SIMION
Tratarea marxist-leninistă a unor probleme fundamentale ale esteticii

SILVIAN IOSIFESCU
Vallès, — răzvrătitul

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

12

008

V-31

VIATA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R. P. R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

88

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

06
10

81 16

Biblioteca Județeană
"OVID DENSUSIANU"
Hunedoara - Deva
Nr. Inv. P1544736

12

DECEMBRIE - 1955 - ANUL VIII

24

* P / 5 4 4 7 3 6 *

C U P R I N S U L

	Pag.
Partidul, îndrumătorul literaturii noastre.....	5
★	
Acad. MIHAI BENIUC: Cu tine-mpreună, prin tine.....	13
★	
Acad. G. CĂLINESCU: Scurt scenariu	15
★	
MARIA BANUȘ: Comoară; Cîntat-au vinul; Naștere; Ce trebuie	21
★	
EUSEBIU CAMILAR: Faptele oamenilor	23
★	
NINA CASSIAN: Din „Muzeul de antichități“	29
★	
Acad. NAGY ISTVAN: ...Cel adevărat (<i>schită</i>)	33
★	
ALFRED MARGUL SPERBER: Spartacus (<i>în romînește de Al. Andrițoiu</i>)	38
★	
FRANCISC MUNTEANU: Oameni și drumuri (<i>roman</i> , I)	40
★	
KISS JENŐ: Cinci ani (<i>în romînește de H. Grănescu</i>)	88
★	
PETRU VINTILĂ: Dezertorul (<i>nuvelă</i>)	90
★	
ȘTEFAN IUREȘ: Doi secretari; Jurămînt la Doftana	125
★	
AUREL MIHALE: Misiune de noapte (<i>schită</i>)	126
★	
LETIȚIA PAPU: De vorbă cu valul; Prin ierburi.....	137
S. SCIPACIOV: Citindu-l pe Mendeleev; O întîmplare în metrou (<i>în romînește de Mihail Cosma</i>)	139
★	
NICOLAE ȚIC: Doi oameni răi	141
★	
ION BĂNUȚĂ: Parola	150
N. ISAKOVSKI: Partidul nostru (<i>în romînește de M. Grănescu</i>)	152
★	
MIHALY VÖRÖSMARTY: Țiganul bătrîn (<i>în romînește de Veronica Porumbacu</i>)	154

LITERATURA REALISTĂ ÎNTRE 1920 și 1944

B. ELVIN: Teatrul lui Mihail Sebastian	160
--	-----

PE DRUMUL REALISMULUI SOCIALIST

LUCIAN RAICU: Dezvoltarea romanului social, — un fenomen caracteristic al noii noastre literaturi	182
---	-----

TEORIE ȘI CRITICĂ

OV. S. CROHMĂLNICEANU: Principiul leninist al spiritului de partid în literatură	196
AL. SIMION: Tratarea marxist-leninistă a unor probleme fundamentale ale esteticii	206
SILVIAN IOSIFESCU: Vallès, — răzvrătitul	216

RECENZII

D. MICU: Reflectînd asupra măiestriei literare	225
LIVIU CĂLIN: Despre eroii unui talentat povestitor	229
V. MOGLESCU: B. Elvin: „Geo Bogza“	231
EUGEN CAMPUS: Între documentar și beletristică	233
E. TUDOR: Unchiul Țin și-a răscumpărat raza	236
MIRCEA MANCAȘ: Cezar Petrescu: „Apostol“	240
AL. SÂNDULESCU: N. Țațomir: „Satire“	243
REVISTA REVISTELOR: Iașul Literar nr. 10; Gazeta literară; Contemporanul	247
MISCELLANEEA: Despre condeierii blajini	255

PARTIDUL, ÎNDRUMĂTORUL LITERATURII NOĂSTRE

Scriitorii și artiștii din patria noastră au întâmpinat cu multă însuflețire cel de al doilea Congres al Partidului, pătrunși de un sentiment de profundă recunoștință și dragoste față de Partidul care le-a călăuzit neobosit pașii în dezvoltarea lor rapidă și multilaterală pe drumul creației unei literaturi noi, realist-socialiste.

Marile transformări revoluționare îndeplinite de la eliberare în țara noastră de către masele populare sub conducerea Partidului, răsturnarea puterii claselor exploatoare și trecerea la construirea socialismului au determinat schimbări structurale și în dezvoltarea literaturii și artei. Nici o perioadă din trecutul istoriei literaturii române nu a cunoscut într-un interval atât de scurt schimbări atât de profunde și binefăcătoare, progrese atât de sensibile în dezvoltarea literaturii, transformări atât de structurale în conținutul ei cum a fost cea a dezvoltării literaturii în anii regimului democrat-popular. Funcția social-educativă a artei este un adevăr străvechi: vechii greci, creatorii unei arte sublime care și-a păstrat pînă astăzi valoarea unui model inegalabil erau atât de adînc pătrunși de rolul educativ al artei, de necesitatea de a asigura noblețea ei etică și desăvîrșirea ei estetică încît — după cum sublinia Lessing în „Laokoon” — nu au ezitat să elaboreze legi de interdicție a operelor urite și diforme.

Călăuzindu-se de învățătura marxist-leninistă despre rolul însemnat pe care-l joacă în făurirea și dezvoltarea noii orînduiri sociale și în lichidarea vechii orînduiri — alături de concepțiile politice, etice, filozofice, etc. — concepțiile estetice ale societății; conștient de însemnătatea considerabilă pe care o are conștiința morală a maselor în rezolvarea sarcinilor construcției socialiste și de rolul considerabil pe care-l au literatura și arta în formarea și modelarea vieții spirituale, a conștiinței morale a constructorilor noii orînduiri socialiste, Partidul a acordat o deosebită atenție îndrumării și călăuzirii dezvoltării literaturii pe drumul realismului socialist.

Datorită în primul rînd intensei munci de educație și clarificare ideologică desfășurată de Partid în rîndurile scriitorilor, a fost posibilă acea adevărată renaștere pe care a cunoscut-o în acest deceniu și mai bine de la eliberare literatura și arta noastră; a luat sfîrșit perioada neagră a dominației literaturii pătrunsă de morbul decadentismului burghez, a romanelor infectate de un naturalism maladiv și de un psihologism morbid, a poeziei evazioniste și ultraegotiste, a teatrului boulevardier și a teatrului mistic, pirandellian

sau freudist, literatura misticismului, a individualismului sălbatec, a naționalismului șovin, literatura claselor reacționare condamnate la pieire, maculatură care a încercat și în primii ani de după eliberare să inunde viața literară. Sub influența marilor transformări socialiste, sub atenta îndrumare a Partidului, marea majoritate a scriitorilor și artiștilor au creat o artă și o literatură nouă, pătrunsă de nobilele idei ale umanismului socialist, ale patriotismului și internaționalismului proletar, o literatură militantă pentru cauza comunismului, factor activ în construcția noii societăți socialiste.

Dezvoltarea și înflorirea literaturii noastre în anii regimului democrat-popular n-a fost însă un proces neted, spontan, lin. Este viu, proaspăt în conștiința scriitorilor noștri sentimentul bătăliilor ideologice succesive pe care le-au desfășurat sub conducerea Partidului pentru înfrângerea și zdrobirea curențelor dușmănoase dezvoltării literaturii pe unicul drum just și fertil, drumul realismului socialist. Partidul a condus lupta scriitorilor înaintați pentru a respinge în primii ani de după eliberare încercările ideologilor reacțiunii și ale propagandei imperialiste de a împiedeca pe literați și artiști să se alăture forțelor democratice. În lupta împotriva propagării „teoriei” artei pentru artă, în lupta împotriva ideii lansate de presa reacționară despre o pretinsă „criză a culturii” în România, în lupta împotriva lamentabilelor încercări ale acelorași cercuri reacționare de a determina o „grevă a tăcerii” în rândurile scriitorilor, în lupta intransigentă împotriva influențelor cosmopolitismului, estetismului și apolitismului, a recidivelor individualismului și intimismului, a tendințelor concesive față de arta și literatura burgheză Partidul a format, a maturizat și a călit frontul larg al scriitorilor atașați cauzei păcii și socialismului. Scriitorii au primit cu dragoste și recunoștință îndrumarea Partidului și au răspuns chemărilor și indicațiilor Partidului creînd opere pătrunse de spirit de partid, cu o înaltă semnificație ideologică și socială. Marele succes pe care l-a înregistrat Partidul nostru în anii regimului democrat-popular asigurînd triumful ideologiei marxist-leniniste ca ideologie dominantă în stat și în conștiința maselor, s-a concretizat pe tărîmul literaturii și artei prin triumful general al metodei realismului socialist în creația scriitorilor noștri; însușirea concepției marxist-leniniste despre viață și societate a fost cheia dezvoltării scriitorilor noștri pe drumul creării unor opere remarcabile, care au intrat în patrimoniul culturii pocii construcției socialiste.

Partidul i-a ajutat cu multă înțelegere și dragoste pe scriitorii generațiilor mai vechi să dezvolte cele mai viabile însușiri ale operelor lor din trecut și să creeze noi opere inspirate de realitățile transformărilor revoluționare, să-și însușească noua concepție despre lume, ideile înaintate ale timpului nostru. Este unul din fenomenele cele mai remarcabile ale dezvoltării literaturii noastre faptul că marele nostru scriitor Mihail Sadoveanu a creat în acești ani figura țaranului revoluționar Mitrea Cocor, a reluat într-o nouă viziune istorică—inspirată de înțelegerea rolului hotărîtor al poporului în istorie—o veche temă în opera de o mare perfecțiune literară „Nicoară Potcoavă”, a relevat aspecte sensibil noi din realitatea construcției socialiste în „Aventura în lunca Dunării”; uimitoarea eflorescență în acești ani a creației unui scriitor de talia lui Camil Petrescu, saltul pe care l-a marcat concepția sa asupra istoriei în romanul „Un om între oameni”, viziunea superioară în care și-a integrat vechi eroi ca neuitații Gelu Ruscanu sau George Demetru Ladima în nuvelele scrise în acești ani („Turnul de fildeș”, „Cei care plătesc cu viața” etc.), apariția memorabilelor poeme ale lui Tudor Arghezi și în primul rînd a excepționalului „1907”, activitatea creatoare pe care au desfășurat-o scriitorii de valoare lui G. Călinescu, Cezar Petrescu, Victor Eftimiu, Demostene Botez

ș.a. sînt tot atîtea mărturii ale atașamentului scriitorilor eminenți ai vechii generații față de cauza noii literaturi sprijinite și promovate de Partid.

Partidul a ajutat și a contribuit prin critica sa la procesul de clarificare ideologică și estetică a unor scriitori care au rătăcit mult timp în ghețurile formalismului, ale poeziei ermetice și ale obsesiilor individualiste, sprijinind în mod hotărîtor acel proces de adevărată regenerare prin care a trecut creația unor asemenea scriitori, înflorirea impetuoasă a lor, metamorfoza aparent „miraculoasă” care apare oricui compară vechea lor poezie frigidă și obscură cu versurile de veritabilă poezie realistă, militantă din cîntecele dedicate luptei revoluționare a poporului sau aspectelor actuale ale luptei pentru pace și socialism.

Partidul a creat cele mai favorabile condiții de dezvoltare și cultivare tinerilor literați, a sprijinit cu părintească dragoste elementele noi, proaspete din creația lor, iar literatura noastră s-a îmbogățit în acești ani cu un detașament impresionant de tineri poeți, prozatori, dramaturgi, critici literari, fii devotați ai poporului muncitor, ale căror lucrări valoroase formează o parte integrantă importantă a noii noastre literaturi.

Frontul literar s-a lărgit astfel considerabil, încorporîndu-și astfel marele număr de talente aflate în plină dezvoltare creatoare: cercurile literare răspîndite pe întreg cuprinsul țării constituie un rezervor puternic de cultivare și afirmare a tinerilor scriitori talentați.

Sub influența acțiunii educative a Partidului, în conștiința majorității scriitorilor noștri s-a înrădăcinat adînc ideea leninistă că literatura „nu poate fi un instrument în folosul unor persoane sau al unor grupuri, că ea nu poate fi în general, o chestiune individuală, independentă de cauza generală a proletariatului”, s-a dezvoltat și s-a maturizat spiritul lor de partid, conștiința leninistă că literatura pe care o scriu este destinată „milioanelor și zecilor de milioane de muncitori care alcătuiesc floarea țării, forța ei, viitorul ei”. S-a format în acești ani un tip nou de scriitor, — scriitorul cetățean activ și militant în opera de construcție a socialismului, scriitorul chemat să răspundă cu întreaga forță a cuvîntului său obiectivelor fundamentale de luptă ale Partidului. „Faptul că marea majoritate a scriitorilor romîni — arată în acest sens articolul „Dezvoltarea literaturii în R.P.R.”, publicat anul trecut în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară” — scriitori aparținînd tuturor generațiilor, membri și nemembri de partid, prin operele lor și activitatea lor obștească participă activ la grandioasa operă transformatoare întreprinsă de partid în vederea dezvoltării economice și culturale a țării, construirii socialismului, asigurării păcii și apărării intereselor naționale ale Romîniei, constituie un succes de seamă al politicii Partidului în domeniul culturii”.

Partidul a adresat scriitorilor chemarea vibrantă de a oglindi în operele lor fenomenele noi din viața Patriei noastre, de a studia profund și sistematic realitatea construcției socialiste, oamenii ei, de a cunoaște în adîncime politica partidului și obiectivele ei concrete de luptă, întrucît nu este cu puțință să se creeze opere cu un bogat conținut de idei și o înaltă ținută artistică fără a desfășura o muncă perseverentă de acumulare a unei experiențe vaste de viață și mai ales fără cunoașterea profundă a omului, a vieții oamenilor patriei noastre. Fenomenul cel mai caracteristic al dezvoltării noii noastre literaturi îl constituie apariția temei noi și a figurii omului nou, a eroului înaintat al zilelor noastre. În cele mai bune opere ale literaturii noastre și-au găsit reflectarea aspecte eroice ale epopeii construcției industriei socialiste și ale muncii pe marile șantiere („Drum fără pulbere” de Petru Dumitriu, „Oțel și pîine” de Ion Călugăru, reportajele lui Geo Bogza, piesele lui Mihail Davidoglu ș.a.), procesele complexe ale transformării socialiste a agriculturii

(„Despre pământ“ de Maria Banuș, „Bărăgan“ de V. Em. Galan, „Desfășurarea“ de Marin Preda), aspecte caracteristice ale frământărilor și clarificărilor din mentalitatea intelectualității (în piesele Luciei Demetrius și ale lui Aurel Baranga, în romanele lui Titus Popovici și Francisc Munteanu etc.). Idei și sentimente tipice ale oamenilor noi, lumea lor spirituală și-au aflat o reflectare emoționantă în poezia lui Mihai Beniuc, Maria Banuș, Cicerone Theodorescu, Eugen Jebeleanu, Marcel Breslașu, Veronica Porumbacu, Dan Deșliu, A. E. Baconsky, Nina Cassian, Miha Dragomir, Eugen Frunză ș.a.

Inspirate de concepția marxist-leninistă asupra istoriei, de o viziune nouă, profundă și științifică a trecutului istoric, au apărut un număr remarcabil de opere de evocare istorică a unor pagini memorabile din lupta revoluționară a maselor populare („Nicoară Potcoavă“ de Mihail Sadoveanu, „Bălcescu“ și „Un om între oameni“ de Camil Petrescu), din lupta clasei muncitoare conduse de Partid (în proza lui Alexandru Jar), din trecutul de suferințe și de luptă al maselor țărănimii muncitoare (opera cunoscută mult și peste hotarele țării noastre „Desculț“ de Zaharia Stancu).

Exigențele obiective ale reflectării proceselor istorice complexe, descrierea aspectelor multilaterale ale luptei de clasă, a formelor extrem de variate pe care le iau transformările sociale și psihologice au determinat o sensibilă îmbogățire a genurilor literare, dezvoltarea în primul rând a unor genuri literare majore, de factură mai complexă, ca romanul social sau poemul epic, genuri condamnate la vegetare de literatura anti-realistă a decadentismului burghez, ceea ce a dus și din acest punct de vedere la o reînnoire a legăturilor literaturii române contemporane cu marea tradiție a literaturii realiste. Numai în ultimii ani au apărut un număr remarcabil de romane sociale, cu o structură multiformă, ca „Un om între oameni“ de Camil Petrescu, „Bărăgan“ de V. Em. Galan, „Drum fără pulbere“ de Petru Dumitriu sau ciclul de romane concentrate din „Cronica de familie“ a aceluiaș, „Moromeții“ de Marin Preda, „Străinul“ de Titus Popovici ș. a. și o serie de poeme epice remarcabile („În satul lui Sahia“ și „Bălcescu“ de Eugen Jebeleanu, „Lazăr de la Rusca“ și „Minerii din Maramureș“ de Dan Deșliu).

Apariția unui număr tot mai mare de lucrări destinate copiilor și tineretului contribuie în mod substanțial la educarea tinerei generații în spiritul moralei comuniste.

Un fenomen remarcabil al afirmării variatelor genuri în dezvoltarea noii noastre literaturi, îl constituie elaborarea unor scenarii literare valoroase,—gen a cărui cultivare este condiția de bază a înfloririi cinematograției noastre naționale.

Datorită îndrumării și sprijinului ideologic acordat neîncetat de către Partid criticilor literari, s-a dezvoltat în țara noastră o critică literară științifică, principială, pătrunsă de spirit de partid; critica noastră — cu toate lipsurile ei persistente—a obținut o serie de succese în lupta pentru triumful realismului socialist în literatura noastră, în lupta împotriva estetismului și a sociologismului vulgar, în lupta pentru studierea științifică a literaturii din trecut.

Partidul a chemat cu perseverență pe oamenii scrisului să studieze și să-și însușească bogăția inepuizabilă a experienței literaturii sovietice: contactul tot mai profund al scriitorilor noștri cu operele literaturii sovietice a constituit un factor fundamental al dezvoltării literaturii noastre pe drumul realismului socialist.

Un succes remarcabil al politicii Partidului în domeniul culturii obținut ca rezultat al aplicării consecvente a învățaturii marxist-leniniste în problema națională, îl constituie bogata dezvoltare a creației scriitorilor aparținând mino-

rităților naționale: romanele lui Nagy Istvan, Astalosz Istvan, Horvath Istvan, poeziile lui Horvath Imre, Letay Lajos, versurile cuprinse în culegerile și în almanahurile editate în limbile maghiară, germană, sîrbă, au devenit un bun de preț al culturii înaintate a poporului nostru.

Călăuzit de învățătura leninistă despre indisolubila legătură a dezvoltării culturii socialiste cu însușirea progreselor culturale din trecut, Partidul a îndrumat o vastă acțiune de valorificare a moștenirii culturale, a literaturii înaintate din trecut. Apariția unor studii și monografii de valoare despre opera unor mari scriitori clasici, elaborarea manualelor de istoria literaturii romîne, sărbătorirea grandioasă a centenarelor lui Bălcescu, Eminescu, Caragiale, tirajul fără precedent în care sînt editate operele clasicilor — toate acestea sînt mărturii elocvente ale progresului, acțiuni de valorificare a moștenirii literare. Partidul ne-a atras și ne atrage însă cu stăruință atenția asupra necesității de a desfășura în problema moștenirii culturale lupta pe două fronturi: atît împotriva atitudinii nihiliste, proletcultiste, de negare a valorilor culturii trecutului, cît și împotriva tendințelor obiectiviste, antimarxiste, conciliatoare de a prelua în bloc întreaga cultură a trecutului, inclusiv ceea ce este reacționar și antipopular în această cultură, uitîndu-se indicația fundamentală a lui Lenin: „...Noi luăm din fiecare cultură națională numai elementele ei democratice și elementele ei socialiste, le luăm numai pe acestea și în mod exclusiv în opoziție cu cultura burgheză, cu naționalismul burghez al fiecărei națiuni”. Partidul a condamnat în acest sens tendințele și exercițiile obiectiviste ale unor critici și istorici literari de a descoperi tocmai în laturile negative, reacționare a unor opere din trecut laturi pozitive, și a le asimila moștenirii valabile, în loc să le supună unei critici principiale, marxist-leniniste. Luptînd pentru valorificarea atentă, minuțioasă a fiecărei opere realiste valoroase, nu trebuie să manifestăm nici un fel de indulgență concesivă față de laturile retrograde, antirealiste ale creațiilor literaturii trecutului.

Succesele remarcabile obținute de scriitorii noștri în crearea unei literaturi înaintate, legate de popor, le-au atras simpatia și dragostea maselor largi de cititori. Niciodată în istoria literaturii romîne n-a existat o comuniune și o afecțiune reciprocă atît de caldă între scriitori și masele largi de cititori ca astăzi. Tirajele uimitoare — de neconceput în trecut — ale creațiilor literaturii contemporane sînt o dovadă vorbitoare a prețuirii cu care poporul își înconjoară creatorii de frumos, o mărturie a gustului tot mai evoluat al maselor pentru literatura de calitate, inspirată din procesele esențiale ale vieții contemporane.

Scriitorii noștri constată astăzi cu mîndrie și satisfacție că în anii regimului de democrație populară, literatura romîna și-a cucerit o anumită afirmare și pe plan internațional, că vechea și rușinoasă servitute a culturii dominante din România burghezo-moșierească față de cultura decadentă a Occidentului capitalist a fost pentru totdeauna înmormîntată. Odată cu poporul romîn, cultura și literatura romîna și-au cucerit definitiv independența națională și prestigiul internațional. Camil Petrescu amîntea cu sarcasm într-un articol publicat în „Scînteia”, vorbind despre sumbra situație a culturii romîne în regimul capitalist, pe acei „linge-blide ai Occidentului”, care găseau în complexul lor de servilitate ca pretenția de a ne situa pe un picior de egalitate culturală cu occidentalii era exagerată. „Noi sîntem un popor mic, nu putem să ne comparăm cu ei... etc”. Orice idee emisă trebuia să comporte un certificat de origină străină, la fel ca și guvernanta copiilor sau poetul expresionist, care se simțea obligat să-l citeze pe Valéry. Este suficient să amîntim că în timpul domniei claselor exploatoare, în timpul dominației climatului vitreg despre care pomeneam mai sus, climat cu totul potrivit dezvoltării literaturii naționale, decenii de-a rîndul nici o piesă romînească n-a văzut lumina rampei

pe scena vreunui teatru din străinătate, în timp ce în ultimii ani piese ca „Scrisoarea pierdută“ a lui I. L. Caragiale (jucată la Moscova, Bruxelles, Santiago, Paris) sau „Ultima oră“ a lui Mihail Sebastian (La Moscova, Roma) au devenit cunoscute și iubite de spectatorii de peste hotare. Operele lui Mihail Sadoveanu, Zaharia Stancu, Petru Dumitriu, au căpătat o reală circulație internațională, contribuind la formarea și creșterea prestigiului internațional al literaturii române. Fără îndoială, aceste fenomene remarcabile sînt indisolubil legate de politica culturală a Partidului nostru, de politica de sprijinire și afirmare a literaturii noastre naționale.

Succesele literaturii noastre sînt expresia succeselor construcției socialiste — spunea A. A. Jdanov la primul Congres al scriitorilor sovietici. Aceste cuvinte memorabile exprimă un adevăr profund și în legătură cu dezvoltarea literaturii noastre: operele cele mai bune ale noii noastre literaturii au fost create datorită faptului că scriitorii au cunoscut și au studiat procesele esențiale ale construcției socialiste, prefacerile profunde din viața spirituală și conștiința morală a oamenilor noi, au imprimat operelor lor patosul construcției socialiste, patosul mărețelor transformări din viața reală. Toate aceste succese nu pot și nu trebuie însă să ne împiedece să constatăm cu luciditate că literatura rămîne încă mult în urma vieții, că slăbiciunile esențiale ale literaturii noastre decurg tocmai din faptul că ea nu ține pasul cu succesele impetuoase ale construcției socialiste, că ea este încă departe de a fi creat în întreaga plenitudine a vieții lor spirituale figurile luminoase ale contemporanilor noștri. Desigur că noi ne mîndrim cu existența în noua noastră literatură a unor figuri ca Anton Filip din „Bărăgan“, Jora și Maștei din romanele lui Petru Dumitriu, Ilie Barbu din „Desfășurarea“, ca eroii pieselor lui Mihail Davidoglu, dar nu putem trece cu ușurință peste schematicismul, anemism și orizontul spiritual și moral limitat a nu puține figuri de eroi pozitivi din operele apărute în ultimii ani. Lupta împotriva schematicismului, împotriva idealizării leșinate a figurii eroului pozitiv ca și împotriva degradării prin „înnegrirea“ voită a chipului său, lupta pentru crearea unor imagini autentice realiste ale eroilor înaintați este o sarcină centrală a literaturii, în rezolvarea căreia scriitorii noștri trebuie să pornească, în primul rînd de la indicațiile cuprinse în salutul C. C. al P.C.U.S. adresat Congresului scriitorilor sovietici: „A fi la înălțimea sarcinilor realismului socialist înseamnă a poseda cunoștințe profunde despre adevărata viață a oamenilor, despre sentimentele și gîndurile lor; înseamnă a da dovadă de o înțelegere pătrunzătoare a simțămîntelor lor și de priceperea de a le reda într-o formă artistică atrăgătoare și accesibilă, demnă de adevăratele modele ale literaturii realiste și a reda toate acestea cu înțelegerea cuvenită a măreței lupte a clasei muncitoare și a întregului popor sovietic pentru întărirea continuă a societății socialiste...“ *Partidul ne cere să veghiem cu grijă ca lupta împotriva schematicismului să ducă la o consolidare a legăturilor scriitorului cu viața, să combatem cu intransigență încercările dușmanului de a folosi lupta justă împotriva schematicismului pentru a strecura insinuarea că „temele noi“ sînt „generatoare“ de schematicism, să veghem cu grijă ca literatura noastră să se orienteze nu cu indiferență spre orice „temă“ ci către acele teme fundamentale ale vieții unde esența proceselor construcției socialiste, noul din viața noastră se manifestă cu cea mai mare plenitudine și intensitate. Aceasta este singura cale justă de dezvoltare a literaturii, cale verificată de experiența de pînă acum, admirabil concretizată în teza mai sus amintită a lui A. A. Jdanov: succesele literaturii sînt indisolubil legate de expresia artistică a succeselor construcției socialiste.*

Analizând cauzele care frânează dezvoltarea mai rapidă a noii noastre literaturi, nu avem dreptul să uităm de necesitatea luptei împotriva ideologiei burgheze, nu avem dreptul să ocolim adevărul fundamental că lupta ideologiei socialiste și umaniste împotriva ideologiei reacționare, antipopulare care se desfășoară în întreaga lume se desfășoară și în țara noastră, ca o expresie pe planul conștiinței sociale a ascuțirii luptei de clasă dinlăuntrul țării. Experiența de pînă acum a dezvoltării literaturii noastre ne arată convingător că fără o luptă consecventă împotriva estetismului și a apolitismului, a cosmopolitismului și naționalismului burghez, noi nu am fi putut obține succesele remarcabile dobîndite în dezvoltarea creației pe drumul realismului socialist, că dacă Partidul n-ar fi desfășurat cu consecvență această luptă dușmanii noștri ideologici ar fi putut pricinui mari pierderi și un mare rău dezvoltării literaturii noastre. Lupta împotriva estetismului și a apolitismului, lupta împotriva încercărilor perseverente de a îndepărta pe scriitori de aspectele esențiale ale vieții noi și a cultiva în rîndurile lor evazionismul în trecut sau refugiul în teme minore, lupta împotriva încercărilor ideologiei dușmane de a minimaliza rolul concepției despre lume în creația artistică este o lege obiectivă a dezvoltării artei și literaturii noastre și ar fi o condamnată naivitate să ne închipuim că aceste manifestări tipice ideologiei burgheze au încetat sau vor înceta să mai existe, ar fi o miopie de neiertat să ne imaginăm că nu ne vom mai lovi de ele. În deosebi în condițiile actuale nu avem dreptul să slăbim combativitatea și vigilența noastră ideologică, trebuie să desfășurăm o luptă intransigentă împotriva încercărilor diferiților pescuitori în apă tulbure de a prezenta lupta pentru destinderea încordării internaționale ca o renunțare la puritatea orientării ideologice a literaturii noastre, împotriva tendințelor sortite eșecului de a propaga „concilierea“ a ceea ce este inconciliabil, „împăcarea“ a ceea ce este și va rămîne de neîmpăcat, să intensificăm lupta împotriva încercărilor de a moleși acțiunile noastre combative împotriva estetismului și decadentismului, avînd în minte neconținut prezentele cuvintele învățătorului nostru V. I. Lenin: orice diminuare a influenței ideologiei socialiste nu poate duce decît la întărirea influenței ideologiei burgheze. Trebuie combătută cu toată hotărîrea ignoranta opinie lansată de anumite voci izolate din viața literar-artistică după care între vechiul realism și realismul socialist n-ar exista o deosebire esențială, calitativă, teză profund greșită care propagă în ultimă analiză renunțarea la realismul socialist, renunțarea la ceea ce constituie esența noii noastre literaturi, substanța ei nutritivă: ideologia marxist-leninistă despre viață și societate este trăsătura distinctivă, fundamentală care deosebește creația realismului socialist de vechiul realism critic. În aceste condiții de intensificare a luptei împotriva ideologiei burgheze pe tărîmul creației literare, capătă o deosebită însemnătate întărirea luptei pentru educația marxist-leninistă a creatorilor literari: fiecare scriitor trebuie să devină conștient că evenimentele de uriașă însemnătate din viața socială a zilelor noastre, complex dialectică, a luptei contrariilor, a luptei dintre nou și vechi în viața oamenilor, dezvoltarea complicată a raporturilor sociale nu pot fi înțelese și reflectate în literatură fără însușirea esenței și principiilor singurei științe care dă posibilitatea studierii și aprecierii juste a fenomenelor din viață, rezolvării creatoare a problemelor noi, multilaterale ridicate neîncetat de practica social-istorică — știința marxist-leninistă.

Partidul ne cere în același timp să luptăm pentru creșterea sensibilă a artei literare, pentru exigența artistică, pentru perfecționarea măestriei literare, să înlăturăm platitudinea și culoarea cenușie din paginile operelor literare. Simplismul proletcultist, înlocuirea tipizării și creației obiective prin frazeologia declarativă și discursivitate, înlocuirea individualității complexe

a oamenilor și a dialecticii lor suflatești reale prin „scheme ideale“ de pură invenție subiectivă, înlocuirea imaginii realiste, autentice prin figuri ilustrative, confundarea domeniilor literaturii artistice cu acela al jurnalistică — toate aceste tendințe negative sînt incompatibile cu literatura realismului socialist. Fără o înaltă ținută literară creația nu-și poate îndeplini funcțiunea ei social-educativă, fără caracter artistic nu există în artă nici conținut de idei, nici spirit de partid, căci așa cum arăta odată Mao-Tse-dun trasînd sarcinile literaturii revoluționare chineze: „Ceea ce cerem noi este... tocmai concordanța dintre politică și artă, concordanța dintre conținut și formă, dintre conținutul politic revoluționar și forma artistică cît mai desăvîrșită. Operele de artă cărora le lipsește caracterul artistic, oricît de ridicate ar fi ele din punct de vedere politic, n-au nici o putere“. („Articole și cuvîntări alese“, pag. 114—115).

Partidul ne cere așadar să desfășurăm lupta pe două fronturi: împotriva estetismului și apolitismului pe de o parte, împotriva desconsiderării artei literare, a primitivismului și sociologismului vulgar pe de altă parte. „Ocolirea problemelor esențiale și actuale, tratarea lor obiectivist, apolitic, plătitudinea și lipsa de exigență față de măestria artistică sînt străine artei realist-socialiste și dăunează profund valorii creației artistice, micșorîndu-i rolul social, educativ“ — se arată în cuvîntarea tov. Miron Constantinescu rostită cu prilejul celei de a 38-a aniversări a Marii Revoluții din Octombrie. „Succese adevărate, corespunzătoare exigențelor crescute ale poporului pot obține numai acei scriitori și artiști în a căror conștiință și creație pătrunde profund spiritul de partid, care-și însușesc profund ideile partidului revoluționar al clasei muncitoare“.

Trăim o epocă grandioasă. Secolul nostru este secolul triumfului socialismului și comunismului. Întîmpinînd însemnatul eveniment pe care-l constituie în viața întregului nostru popor cel de al doilea Congres al Partidului, să intensificăm lupta noastră comună pentru crearea unei literaturi demne de această epocă unică a istoriei, să punem în aplicare cu și mai multă fermitate și consecvență nobilele chemări și îndrumări adresate de Partid scriitorilor și creatorilor de artă din Patria noastră.

V. R.

MIHAI BENIUC

CU TINE-MPREUNĂ, PRIN TINE...

*Țițeiul căprui la culoare,
Cărbunii ca pana de corb,
Bălaiele grîne ce soare
In boabele oacheșe sorb,
Și bulgării albi din turbine
Vorbesc în culori despre tine.*

*Tractorul arînd pe ogoare,
Sirena la lucru chemînd,
Avionul stînd gata să zboare
Și firul electric în vînt
Și trenul ce trece pe șine
In sunet vorbește de tine.*

*In zorii ca smeura coaptă
Lucind prin frunzișul de fag,
Un grup ce explozii așteaptă
De tine vorbește cu drag
Și Bistrița iute ce vine
Vorbește cu dinșii de tine.*

*Feciori la mașini și unelte
De tine cuvîntă ades,
In fabrică fetele zvelte,
Cînd sprintene coase ori țes,
Cînd merg de la lucru senine,
Și ele vorbesc despre tine.*

*Vorbește de tine fierbinte
Acela ce-mparte porumb,
Țăranul modest, președinte,
Cînd vede tot aurul scump
Ce fiecăruia-i revine
Prin legile tale, prin tine,*

*De tine vorbesc pionierii
La gît cu o floare de mac,
De tine vorbesc inginerii,
Ce planuri și calcule fac.
Vorbește de tine oricine
Vrea muncă, dreaptă și bine.*

*De tine vorbesc la paradă
Drapelele țării zvicnind
Și griul sub strat de zăpadă
Și oameni ce-n horă se prind,
Și codrul vorbește de tine,
De tine, de timpul ce vine.*

*Și numele tău este simplu,
Îți spunem cu toții partid
Și-aceasta ni-i spațiul și timpul
Și traiul ce-l vrem fericit
Cu tine-mpreună, prin tine
In era comunei ce vine.*

SCURT SCENARIU

Citind „Documente din istoria Partidului Comunist din România“ și alte publicații despre luptele eroice ale muncitorimii române, despre care a fost o vreme regretabilă când n-aveam nici o cunoștință sau una cu totul vagă și falsificată, am avut zguduirea unui om care după ce s-a bucurat de știrea izbânzii și de parada trupelor pe bulevarde, merge pe cimpul de luptă și contemplă tranșeele, sîrmele ghimpate și crucile fără de număr. Noi vedem acum izbînda clasei muncitoare, dar am uitat urletul sirenei și răpăitul mitralierelor îndreptate împotriva greviștilor. Conducătorii pe care îi aclamăm azi nise par zimbitori și fericiți, însă ei au tîrit odată lanțuri la picioare. Nu e prea mult de cînd au ieșit de sub dărîmăturile Doftanei. Azi, acești oameni ascultă concerte la Ateneu, altădată auzeau vîntul înghețat zgîlțîind fereastră spartă a celulei lor.

Ca un mic omagiu Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, am extras pe hîrtie strigăte, lozinci și icoane care au răsunit și s-au desfășurat în imaginația mea, după ce am închis cărțile cu care mi-am făcut lecția de istoria partidului. N-am dramatizat, fiindcă mi-am dat seama că nu e nevoie și nu e cuviincios. Tot ce este mai elocvent, înfocat, zguduitor, n-a ieșit din fantezia literară ci din luptele crîncene ale vieții. Autorul acestui scenariu este clasa muncitoare.

1917. Dintr-un manifest. „Muncitori! Ceea ce noi cerem, în Rusia s-a și înfăptuit. Sus inimile! Societatea capitalistă trebuie să dispară! Jos cu aservirea economică și politică! Jos cu democratismul fals și ipocrit! Jos cu războiul dintre popoare, trăiască războiul între clase!“

1918, ianuarie 11. Manifest. „Marinari și soldați! Marinarii din Sulina, după exemplul marinarilor ruși, au ridicat drapelul revoluției. Onoare primilor luptători pentru libertatea poporului român“.

1918, Noiembrie 7. Manifest. „Muncitori! 7 Noiembrie! Zi pe care nici un muncitor nu trebuie s-o uite! Ziua aceasta e o zi fără seamăn de mare și frumoasă pentru clasa noastră. Astăzi se împlinește un an de la revoluția bolșevică, un an de cînd muncitorii și țărani ruși au alungat pe boieri și pe patroni de pe moșii și din fabrici...“

1918. Manifest către ostașii întorși la vetre: „Muncitori!... Noi trebuie să fim gata de lupta cea mare. Revoluția rusă să ne fie pildă și model. România trebuie să fie o republică socialistă“.

1918, decembrie 22. Proiect de program: „Partidul socialist din România este un partid de clasă, care, inspirându-se din ideile socialismului științific, urmărește desființarea sub orice formă a exploatării muncii, prin trecerea mijloacelor de producție și de schimb în stăpânirea societății“.

1918. Manifest. „Tovarăși țărani. Sînt zeci de ani de cînd stăpînirea vă fîgăduiește pămînt. Dar pămînt tot nu aveți“.

1919, februarie 24. Manifest. „Social-democrația este cea din urmă nădejde a dominației claselor bogate, este masca cu care vor să înșele omenirea muncitoare, căci prin ea se încearcă astăzi să se strecoare în rîndurile muncii un socialism reformist, parlamentar și ministeriabil... Muncitori, stringeți-vă rîndurile și veghiați“.

1920, februarie 16. „Socialismul“: „Trăiască pacea dintre popoare“.

1920, iulie 1. „Lupta de clasă“: „Evenimentul cel mai de seamă la ordinea zilei pentru proletariatul din România rămîne șirul marilor greve din aprilie, mai și iunie. Ele marchează începutul unei faze noi, faze a luptei de clasă la noi“.

1920. Manifest. „Tovarăși și tovarășe!... Zece zile după reluarea lucrului, teroarea domnește încă în fabrici și crește zi cu zi...“

1920. Manifest. „De la continuarea acestei greve, în *Cîmpina* teroarea militară e în toi. Bătăile cu saci de nisip pe spinare au fost introduse... Nu duceți nici un fel de tratative separate“.

1920, august 13. „Socialismul“: „...Ieri, Capitala a avut o grevă aproape generală de două ore.. Primul grup care a sosit este C.F.R.-ul care, într-o impresionantă ordine, a parcurs drumul pînă în fața Camerei, unde staționau, în afară de grupul deputaților socialiști cu insigne roșie la butonieră, și deputați din minoritate și majoritate. Cortegiul a parcurs strada Franklin, oprindu-se în dosul Ateneului, cîntecele revoluționare răzbeau pînă-n incintă“.

1920, august 16. „Lupta de clasă“: „Un complot contra ideii noastre însemnează... un complot contra poporului întreg“.

1920. Manifest. „Tovarăși și muncitori... La Arsenalul armatei din București s-a tras cu mitraliere în muncitorime, frați de ai noștri de luptă și suferință au fost asasinați fără nici o vină.“

1920, octombrie 2. „Lupta de clasă“: „Lupta va fi grea. Avangarda proletariatului, partidul comunist, trebuie deci să se formeze și să lucreze“.

1921. Manifest. „Muncitori! Iarăși au fost arestați tovarăși din fruntea mișcării socialiste“.

1921. Proclamație scrisă de Leonte Filipescu: „Tovarăși, între noi și clasa capitalistă este război crâncen, război care va trebui să se sfârșească cu zdrobirea dușmanilor noștri; dar noi știm că în război va învinge acea parte care este mai bine organizată, mai disciplinată, care este hotărâtă în orice moment, fie pe timp de furtună, fie pe timp frumos, de a fi străjer al idealului, al revoluției... Comuniștii trebuie să fie în mijlocul întinericului scînteile care, luminînd la început puțin se vor transforma într-un foc mare la lumina căruia se va încălzi întreaga lume muncitoare...“

P/544736
1922, aprilie. Inchisoarea militară. Un zornăit de lanțuri se aude din capătul unui coridor. Apare, însoțit de multe sentinele, un om abia deslușindu-se în umbră. Cineva cu un ciocan în mîină, ingenunchiază înaintea lui și-i desface cătușele de la picioare. Un militar face cu brațele deschise un gest, cu înțelesul: Vezi? acum ești liber. Deținutul pornește uluit către lumina ușii, scutură picioarele amorțite. Pe șoseaua București-Jilava. Omul fără lanțuri pășește nesigur, încovoiat sub două cufere ținute în cumpănă pe umeri. Ostenit, face o mișcare să le lase jos. Sentinela strigă la el. Omul își saltă cuferele și pășește împleticit prin mijlocul șoselei. De o parte și de alta cîmpuri întinse, acoperite cu o perie rară de fire verzi. Sentinela lasă pe omul cu cuferele să se îndepărteze cîțiva pași, apoi pune pușca la ochi și trage spre țeasta drumețului. Acesta șovăie și se prăbușește în mijlocul șoselei, între cuferele pe care nu vrea să le lase din mîini. Sentinela îl privește, apoi mai trage un glonte în spate. După cîtăva vreme lume adunată, jandarmi. Sentinela dă cu mîna niște explicații, descriind un semicerc în direcția cîmpului. Spune probabil că omul a vrut s-o ia la goană pe cîmp și a fost nevoit să tragă.

1922, aprilie 21. „Socialismul“: „Tovarăși! Ați aflat de crima îngrozitoare pe care a comis-o guvernul român. Unul din acuzații monstruosului proces din Dealul Spirei, tovarășul Leonte Filipescu, a fost ucis mișelește pe la spate de soldatul care îl întovărășea...“

1922, aprilie 28. „Iașul socialist“: „Muncitori din țară și de pretutindeni, la luptă pentru apărarea vieții tovarășilor noștri“.

1923, iulie 5. „Socialismul“: „De la „Lemaitre“ au fost dați afară șase sute de muncitori pentru că au cerut reprimirea în lucru a 4 tovarăși concediați. Alături de ei sînt 60-100 de ucenici.“

1923, iulie 8. „Socialismul“: „Tovarăși muncitori, în momentul cînd aceste rînduri vă apar sub ochi, peste 5000 (cinci mii) muncitori metalurgiști se găsesc în luptă dîră cu asociația patronală... Peste 5000 defrați de-ai noștri au fost zvîrliți pe stradă în Sibiu, Brașov, Tîrgu-Mureș, iar acum sistemul s-a întins și în vechiul regat.“

1924, ianuarie 20. „Socialismul“. „Guvernul a refuzat să autorizeze întunecarea solicitată de partidul Comunist din România pentru comemorarea morții lui Lenin... Comemorarea lui Lenin o vom face în sufletele noastre îndoliate“.

1926, martie 28. „Noi — astăzi prizonieri ai burgheziei — nu așteptăm nimic din partea partidelor burgheze de opoziție. Singura noastră speranță este proletariatul român, bine organizat, bine pregătit pentru luptele ce-l așteaptă. Deținuții proletari din închisoarea Craiova“.

1926, septembrie 18. „Viața muncitoare“: „La fabrica de postav din Buhuși a izbucnit o grevă. Peste 3000 de muncitori și muncitoare, nemulțumiți de salarii și împinși de mizerie, au lăsat lucrul“.

1926. Manifest. „Tovarăși și frați... Pavel Tcacenco a fost omorit. Ministerul de interne spune că a fugit de sub escortă.“

1932. La ordinea zilei este „unul Gheorghiu“, organizator stăruitor al muncitorilor, întăritor al „opozițiilor roșii.“ Celor care sint de părere că problemele de clasă se pot dezlega prin trimitere de delegații la minister, acest Gheorghiu le spune: „...atunci cînd fabrica stă, cînd roțile nu se mai învîrtesc și muncitorii ies să demonstreze în fața administrației pentru cîștigarea revendicărilor — de-abia atunci știe „Domnul ministru“ că în fața lui stă forța și adevărații reprezentanți ai muncitorilor aleși de ei și apărați de ei prin luptă“.

În Iași este unul Ilie Pintilie, fost ucenic în atelierele C.F.R. Nicolina, fruntaș al tineretului ceferist. În 1920, grevă generală. Tinerii muncitori fac pichete de apărare a grevei, ridică deasupra atelierelor steagul roșu. Vine o ceată de dușmani ai proletariatului. Călăuza lor somează pe Ilie Pintilie să dea jos steagul. Pintilie, firav, cu ochii blînzi și focosi, îi răspunde:

„Steagul acesta a fost stropit cu singele clasei muncitoare și el este al clasei muncitoare. Oricine îndrăznește să se atingă de el, se atinge de clasa muncitoare însăși.“

1933, februarie 2. Sirena de la atelierele Grivița cheamă muncitorimea la adunare în curtea atelierelor. 6.000 de muncitori. „Jos curbele de sacrificiu!“ „Trăiască Partidul Comunist!“ „Trăiască lupta pentru libertate și democrație!“ Trupe se îndreaptă repede spre ateliere, apoi se retrag. Guvernul se preface a capitula.

1933, februarie 12. Guvernul cere „sacrificii tuturor claselor sociale“. Noi reduceri de salarii.

1933, februarie 14. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arestat. Este un om de vreo treizeci și doi de ani, slăbuț, cu o mustață în trapez, ochi blînzi, dar bărbia energică, guler răsfrînt peste sacou. Pare învățător, este însă electrician.

1933, februarie 15. Sirena sună. Toți muncitorii de la atelierele Grivița se adună în curte. Douăsprezece mii de muncitori de la alte întreprinderi înconjură atelierele. Sirena sună într-una. Un lucrător tînăr, Vasile Roaită, ține încheștat cu miinile lanțurile ei. La intrările în ateliere pichetele de grevă stau de veghe. Un foc uriaș de scînduri. luate dintr-un depozit, ilumi-

nează fantastic acest război de clasă. Soldații asediază atelierile, montează mitraliere pe camioane în văzul tuturor. E noapte. Sirena sună, trasă de Vasile Roaită. Soldații au pus baionetele la pușcă, se pregătesc să dea asaltul. Se aud focuri de pușcă și mitralieră. Jandarmii dau la o parte baricadele ridicate de muncitori. Un soldat se ridică pe umerii camarazilor săi și începe să cuvînteze: „Noi nu putem fi ucigașii fraților noștri!“ Un ofițer îl ochește cu revolverul, oratorul în uniformă cade la pămînt. Sirena sună. Șase dimineța, sunet de trompete. Armata se pregătește să ia cu asalt atelierile. Un muncitor se ridică lingă gard cu o torță aprinsă în mînă spre a vorbi soldaților. Un ropot de gloanțe îl culcă la pămînt. Mitralierele pîriie, porțile lovite se prăbusec. Armata seceră tot ce întilnește în cale. Sirena sună necontentit. Cîțiva soldați se îndreaptă spre el, îl împung cu baionetele și-l ciuruesc cu gloanțele. Sirena scoate un geamăt, apoi amuțește. Dosar al Institutului medico-legal. „Numele: Vasile Roaită. Cauza morții: rănirea stomacului prin armă cu foc și hemoragie internă. Omor scuzabil“.

1955, august. Mă plimb pe faleza localității maritime „Vasile Roaită“. Spume albe vin rînduri, rînduri spre țarm. Mare sclipitoare albastră-verzuie. Pe faleză mii de muncitori, bărbați și femei cu copiii lor, stau tolăniți la soare. Par bronzuri culcate pe nisip. Pe lespezile trotuarului sînt imprimate două litere: V.R.

— Ascultă-mă, întrebă o „doamnă“ — cine a fost Vasile Roaită ăsta? Unde te duci, dai de numele lui. Ce faptă mare a făcut?

— Vasile Roaită — răspund eu — a fost un tînăr muncitor care a cîntat din sirenă vremurile noi.

1933. Aud iar huruit prelung de lanțuri, în toată țara. Jandarmi, jandarmi, jandarmi. Gh. Gheorghiu-Dej, Ilie Pintilie, Chivu Stoica și alți conducători ai muncitorimii sînt aduși în fața tribunalelor militare.

Iași. Consiliu de război. Președintele către Ilie Pintilie:

— Ești comunist?

— Dacă a lupta pentru clasa ta, dacă a voi binele poporului căruia îi aparții, dacă a socoti acțiunea ca o lege firească în lupta pentru promovarea intereselor masei, dacă a voi să ridici poporul, dacă a socoti că interesele poporului muncitor trebuie să treacă înaintea intereselor unei clici reacționare, dacă toate acestea înseamnă a fi comunist, atunci, domnule președinte, eu sînt comunist.

Craiova. Din boxă, înconjurat de ceilalți, urmărit atent, din spate, de jandarm, acuzatul Gh. Gheorghiu-Dej vorbește, bătînd ușor cu pumnul în lemnul țarcului:

„Chiar de-ar fi să mă aștepte ștreangul, chiar de-ar fi să plătesc cu viața cele ce spun, trebuie să declar aci deschis că grevele din Ianuarie-Februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști, ca și toate grevele de solidaritate care au izbucnit în acest răstimp, au fost inițiate, organizate și conduse de Partidul Comunist din România... Am căutat, ca muncitor conștient, să fiu de folos clasei din care fac parte... Muncitorimea s-a pus în mișcare pentru drepturile ei...“

1937—1940. Doftana. Fortăreață suspectă și șubredă. Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, I. Chișinevschi și alții studiază lucrările lui Stalin scrise pe foiță de țigare. Iarna, la gratiile ferestrelor, ascultă toți tezele unui referat strigate de un altul. În vara 1940 e adus Ilie Pintilie. Celulele sînt nu sinistre ci abjecte. Sînt unele carceri medievale, odioase hrube, care

disperă sufletul, scoțindu-l cu totul din calea luminii. Acestea de la Doftana înjosesc omul, murdăresc razele soarelui. Trebuie să ai o mare putere de a te prinde de viitor ca să te abstragi de patul mizerabil și strachina murdară.

1940, noaptea dintre 9 și 10 noiembrie. Scuturătură puternică și repetată a pământului. Ger. Se aud huruituri subterane, se văd pilpiiri de lumină. Cutremur. Pietrele Doftanei încep să se desfacă și să se prăbușească. Ilie Pintilie este scos mort de sub dărîmături. Un camion iese mai târziu pe poarta închisorii cu trupul său neînsuflețit. Gh. Gheorghiu-Dej și ceilalți tovarăși îl salută cu pumnul strîns.

1944, August 23. Fascismul român s-a prăbușit.

1955, decembrie 23. Congresul partidului muncitoresc. Colonade de coșuri industriale, sonde fără număr, dese ca pădurile de brazi, pe tot întinsul Republicii Populare Române. Toate uneltele de producție sînt bun obștesc. Tractoarele trag pe cîmpuri dese linii paralele. Cartiere peste cartiere se ridică. Sînt locuințele muncitorilor. Vechile maidane s-au prefăcut în parcuri cu gazon și trandafiri. Oare în viitor, sub steaua roșie a puterii populare, miile de coșuri vor scoate în toiul unei producții fără asemănare în trecut un năr colossal ce va întuneca lumina soarelui, iar muncitorii, trăind în clădiri cu zeci de caturi se vor obișnuî cu duduitul motoarelor și peisajul pietros al metropolelor? Nu cred. Energia nucleară ne făgăduiește un viitor liniștit. Din carnetul meu: „Sînt unii care cred că la anul 3000 pământul va fi plin de coșuri fumegînde, zidiri babilonice. În realitate, omenirea cunoscînd energiile line ale naturii, va trăi în grădini imense și într-o liniște paradiziacă”.

MARIA BANUȘ

C O M O A R Ă

*Aș vrea, prieteni, ca-ntr-un colb de aur
Poemul să vibreze polifonic.
Să-mi fie stihul: gând, chemare, hronic,
Reflex al omenescului tezaur.*

*Netulburat și zvelt sub foi de laur
Să dăinuie în pace templul ionic,
Ingemănat cu zborul supersonic
Să laude în cânt pe omul faur.*

*Chiar trupul mic al amforei etrusce
Il ocrotesc sub purpurii drapele
Dar uscă-mi-se dreapta, mi se usce,*

*De n-am s-arăt eu chipurile-acele
Ca perla ce-n ascuns adînc străluce:
Eroii anonimi ai vremii mele.*

C Î N T A T - A U V I N U L ...

*Cîntat-au vinul, rubiniul,
Mulți barzi vestiți, de peste veac.
Eu una, gustul vieții știu-l,
Ciorchinii-i grei îmi sînt pe plac.*

*Cîntat-au mulți plecarea-n larguri,
Beția tainicelor zări.
In crezul meu, am și catarguri
Și fermecate depărtări...*

N A Ș T E R E

*Sînt mulți acei ce strigă: osana!
Și-n cale-aștern înmugurite ramuri.
Dar Maiakovski — cel ce asana —
Cu sînge m-a-nvățat să scriu pe flamuri.*

*Se naște-o lume-n fapt măreț și crud
Căci facerea e scrișnet și suspine.
Pot eu să rîd, pot eu să nu le-aud
Cînd și matrice sînt și cel ce vine?*

*Nu semănăm a zei. Iubim, murim.
Ispite ne încearcă și păcate.
Din lut plăpînd, titanic zămislîm,
Căci oastea ta sîntem, Necesitate.*

C E T R E B U I E

*Ce trebuie, prin noi se va-implini,
Prin comuniști. O, lume-n crisalidă!
Cîți înc-or sîngera și n-or mai fi
Ca fluturul imens să se deschidă.*

*Ce trebuie-implinit vom implini!
Nu știu — prin zbucium — liniște mai sfîntă,
Decît să spun: am fost cu-ai mei, aci,
Pumnal de foc ce-n bezne se implîntă.*

FAPTELE OAMENILOR

1

Nu știi cum va fi fiind alcătuit marele miracol, viața, căci cu cât îl pătrunzi, cu atât e mai plin de atâtea încă nestrăbătute infinituri. Te uiți la un bulgăre de țărină fără să știi că de fapt te afli în fața unei minuni: într-o bună zi vei vedea răsărind din el o floare multicoloră, ca un strigăt nebiruit spre lumină! Procesul acesta, atât de simplu în aparență, e de mii de ori mai plin de minunății neașteptate, dacă-l aplici la oameni.

Stam de vorbă, odată, cu un om simplu, într-o toamnă târzie, pe Jijia. Perindaserăm prin minte pagini de evocare din Cantemir Voevod, închipuindu-ne cum arăta Valea Jijiei, de mult, cu potopitoarea ei floră și faună. Ne închipuiam „salba de iazuri“ pomenită în scrierea măriei sale oșteanului condeier, în „Descriptio Moldaviae“ și ne mai închipuiam boii plăvani ce ajungeau pînă la schela neguțătorilor din Dantzig și de acolo, pe mări, pînă la vestitele oboare ale Europei.

Deodată, acel om simplu mi-a spus arătîndu-mi un firișor de apă ce izvora dintr-o deschizătură a pămîntului, nu mai mare ca o gaură de șoarece:

— Mă prind, prietene, că energia omenească ar putea face aici un iaz, frumos ca-n salbele măriei sale Cantemir Oșteanul. Drept este?

— Drept este... i-am răspuns cu îndoială. Multe se pot face în lumea asta...

Omul s-a simțit de-a dreptul jignit de îndoiala mea. A răspuns:

— Dar ce-ai spune dacă la toamna viitoare te-ai plimba pe aici cu barca, ori am prinde pește împreună?

Am ridicat din umeri, nedumerit, și am părăsit locurile scăldate într-un amurg lung, lung, însingerat, ca un uriaș cîmp de bătălie, cu flăcări și cu steaguri zdrențuite, pierind în umbre... Am apucat spre alte meleaguri, urmînd meteahna fără leac a umbletului neconținut prin țară. Am și uitat îndată de omul acela de pe Jijia. Cînd m-am întors pe acolo, peste un an, m-am frecat bine la ochi, în fața unui iaz în al cărui luciul foșgăia o faună proaspătă, arătîndu-și solzii în salturile către gize și lumină. Dintr-un cot al stufului s-au arătat rațele sălbatice, poate strănepoatele unor cirduri din vremea Voevodului cărturar, venite pe o cărărușă a instinctului la luciul apelor natale... După ce m-am mirat bine, omul simplu, prietenul meu, a ris ușor:

— Toate sînt cu putință, după cum vezi, cînd e vorba de energia ome-nească. Pentru această oglindă izvorită dintr-o gaură de șoarece, secuvine laudă comuniștilor noștri de pe Jijia...

Iazul acela mi se pare că se află la Unțeni, și-l socotesc una din marile înfăptuiri ale oamenilor modești și sobri, care vorbesc puțin și fac mult.

Am mai întîlnit mulți alți oameni la fel, în multe ținuturi. Imi aduc aminte cum un secretar de partid din Albac a electrificat satul, aducînd motorașul învelit sub sumanul lui, să nu-l ploaie... Parcă-l văd urcînd în urma căruței, pe la Dealul Mare, numai în cămașă, pe-un frig aspru. De sub suman, se vedea grumazul motorașului, cu panglică de aramă, ca un mînz ce avea să dea pe nări scinteia electrică...

Urmînd aceeași chemare a meteahnei mele, am ajuns altădată la niște oameni dintre dealurile Moldovei, pe lîngă Codăești. Tocmai cărau la dealul poreclit Lunguvîntului, tulpini de floarea-soarelui, să le „planteze” împotriva viscoalelor de peste iarnă și să oprească omăturile pe crestele pleșuve. Întrebîndu-i eu, ca un neștiutor, ce fac, unul din ei mi-a răspuns din mers, cu simplitate:

— Ce să facem? Punem în pămînt sămînța pădurilor...

Am ridicat din umeri, cu nedumerire, ca și la Unțeni, și mi-am văzut mai departe de chemarea meteahnei mele. Iată, însă, că abătîndu-mă pe-acolo într-un tîrziu, m-am odihnit pe Lunguvîntului, sub niște vișini, la umbră... Mai încolo, se săltaseră bine de tot pilcuri de stejărei...

Și-mi mai amintesc de o întîmplare, cu o fată cu ochi albaștri. Era într-o primăvară timpurie. În încăperea unei gospodării colective, era adunare generală furtunoasă. Fata cu ochi albaștri, cerea sus și tare să se destelenească un pămînt sterp și părăsit.

— Semănăm în... în... striga ea și un fecior i-a răspuns în batjocură:

— Să semănăm ochi albaștri, Lino... Numai ochi albaștri! Să vedeți, gospodari: dacă ne luăm după vorba Linei, și semănăm în, au să răsară numai ochi albaștri...

— Să taci! s-a răstit fata spre el, apoi a rîs: — Da, încaltea ochi albaștri! Și ce-i cu asta?

Pînă la urmă, Lina a biruit și pe locul sterp au răsărit într-adevăr pilcuri și poenițe de ochi albaștri. Pe sfîntă dreptate, mărturisesc că m-am uitat și eu la florile de in, și mi-am adus aminte de ochii Linei, plini în adîncul albăstrimii de un întuneric ucigător. Cum fata plivea inul, m-am apropiat și i-am urat așa:

— Noroc bun și spor, ochi albaștri!

— Bună să-ți fie inima! mi-a răspuns Lina și nu-mi dădeam seama dacă farmecul clipei vine de la liniștea prea frumoasă, ori de sub sprîncenele ei unde zîbeau culorile cerului. M-am uitat și la liniște și la ochii ei și am adăugat:

— Da, numai ochi albaștri! Ești o fire deosebită, Lino! Toți acești ochii albaștri au răsărit numai din dîrzenia ta...

— Mi-i sete de pămînt! a răspuns fata. Cît l-am rîvnit! Și acum, cînd am scăpat la larg, să-l las să-l umplă pălămida?

Multă vreme n-am putut uita istoria ochilor albaștri și des de tot m-am abătut către liniștea aceea. Azi, în anexele acelei gospodării se află și o topitorie de in și cînepă, iar ochii albaștri s-au întins pe-un cîmp larg, și priveliștea ei e o desfătare, dar și o primejdie pentru suflet...

2

Nu pot să nu istorisesc iar și iar întâmplarea de la Horodnic! Știut este cu cită sete bîntuia odinioară pacostea analfabetismului. Acum un an, o sută de copii din sat învățau la școlile medii și superioare de la orașe. Unii învățau știința turnării oțelului, la școlile marilor uzine. Alții deprindeau matematicile și ingineria. Erau mîndri horodnicenii de profesorii lor de mîine, de inginerii, minerii și turnătorii porniți de la plug și de la tîrlă. Schimbarea bățului de cioban cu condeiful, a devenit lucru firesc în toată țara noastră și la Horodnic îndeosebi. L-am cunoscut acolo pe Ionică, un băiețel de treisprezece ani. La vîrsta lui, noi, cei din alte generații, deprindeam știința prinderii pițigoilor cu lațul. Orizontul nostru se mărginea la dealul satului natal. Cu Ionică poți discuta în voie autori și cărți, poți vorbi despre Creangă și Eminescu, a cărui tristeță o explică așa de bine prin condițiile sociale ale timpului... Am încercat să văd dacă a înțeles poezia „La steaua“. Ionică s-a gîndit ce s-a gîndit, apoi a prins a recita parcă subliniind tîlcurile:

„La steaua care-a răsărit
E-o cale-atît de lungă,
Că mii de ani i-au trebuit
Luminii, să ne-ajungă“.

— Cum vine asta? „Că mii de ani i-au trebuit luminii să ne-ajungă?“ Ionică mi-a răspuns:

— Poate steaua o fi răsărit la începutul vieții omenеști. Abia azi a ajuns cu lumina pînă la noi, așa de adîncă e depărtarea ce a avut-o de străbătut. Poate o fi răsărit în vremea faraonilor egiptieni...

Ne-am uitat amîndoi la spuză stelelor, la această prea frumoasă carte a văzduhului, și am tăcut. Mă gîndeam că altădată mi-ar fi fost milă de acest mic astronom horodnicean, că-l las în satul lui. Inșă Ionică avea deschise înainte toate științele. Ce va învăța Ionică, încă nu s-a hotărit, căci are vreme, după cum mi-a mărturisit în clipa despărțirii, mai privind odată cartea uriașă a văzduhului.

3

Urmindu-mi meteahna pribegiei prin țară, am ajuns cîndva la pădurile Voronei. În apropiere se afla satul Dolhasca. De mult, de mult, pe vremea ciobănitului meu și a puhoaielor, păduri dese înconjurau satul acesta. Dădeau lupii la om, încît parcă-l aud pe dascălul meu în aleciobănitului, bădița Mitru, cîntînd:

„Mai la vale de Dolhasca,
Mi-au mîncat lupii nevasta...“

Mi-am amintit de cîntecul lui bădița Mitru pe cînd mergeam prin sat să văd uzina electrică. Ce lucru ieșit din fire: uzină electrică la Dolhasca! Cît de frumos aveau să lucească într-o seară luminile! Aș fi vrut să mă aflu acolo în seara aceea, împreună cu bădița Mitru, să-l aud plescăind din buze și rostind:

— Na... așa lucru, da! Cum se pot face astăzi de toate!

Și astfel am părăsit Dolhasca, spre Rotunda, unde aveam să ascult o întâmplare grozavă, despre o mreană cu cercei de aur...

Am apucat pe un drumușor. Cum am urcat dealurile, am văzut pădurile lucind mai tare în podoabele de aramă ale toamnei. Se vedea Siretul, la răsărit. Am aflat gospodarii din Rotunda desfăcînd porumb în ogrăzile gospodăriei colective. Cei dedați cu meșteșugul lemnului, lucrau la un grajd nou, încît pînă departe se auzeau ciocanele și berzile. Ne-au întîmpinat președintele și organizatorul de partid. Ne-am așezat pe-o prispă și unul din ei a prins a istorisi despre cite și mai cite vînturi bîntuiseră acest sat. Încet, încet, parcă se deșteptau cumpenele de la 1907 și parcă luceau printre bordeiele acoperite cu stuf și paie furcile și coasele rotundenilor. Atunci, de mult, mulți din ei au mușcat pămîntul, împușcați în pîntece ori săgetați de pleazna harapnicilor. Bătuse clopotul, răspunzînd altor clopote, pînă la Pașcani, unde vuiau sirenele de la căile ferate...

Rodul peste măsură de bogat dobîndit în acel an de colectivisti rotundeni, dovedea că părinții lor n-au pierit degeaba în primăvara neagră de demult. Mă uitam la movilele de porumb, și ca prin vis auzeam o istorie înfricoșată. Se afla la Rotunda, de mult, o boieriță cu năravuri ieșite din fire. Astfel, avea doi oameni tocmiți cu ziua s-o legene în hamac, sau în „crisnic“, după cum spuneau rotundenii. Și mai avea boierița aceea, în eleșteul din grădină, o mreană mare căreia îi pusese cercei de aur... Într-o noapte cu lună, cum sta pe maluleleșteului și-și desfăta ochii în lucirile cerceilor din adînc, a venit gîfîind sameșul islazurilor:

— Ce vrei? l-a întreat boierița, fără să se cîltimească din vraja lucirilor.

— ... patruzeci de țărani! I-am prins cu vitele pe islaz și i-am adus cu jandarii la conac!

Boierița nici de data asta nu s-a clintit. A rostit încet, cu glas dulce și cald, spre a nu tulbura minunăția din adînc:

— ... poruncește jandarilor din partea mea să-i lege la scară, să le dea cămășile jos și să-i bată pîn-oi veni eu...

— Am priceput... a dat sameșul răspuns și îndată s-au auzit sus, la conac, gemetele clăcașilor. Și răcnete se-auzeau. Și blesteme. Cînd au venit femeile și copiii prinșilor, și au început a boci în gura mare, boierița și-a astupat urechile cu amîndouă mîinile. Se uita mai departe cum mreana cu cercei de aur se desfăta în cuibarurile de foc ale luminii de lună. Cîinii cătunului urlau.

— Ii mai batem? a întreat sameșul, la o vreme, coborînd iar la eleșteu. Unul e gata să moară...

— Să fie udat cu apă rece! a poruncit boierița, fără să se cîltimească din vrajă. Nu ți-am poruncit să fie bătută pînă vin eu!?

— Dar cînd vii, doamnă, că au ostenit jandarii...

— Bou încălțat! Nu-mi cunoști obiceiul? Am să vin după asfințitul lunii, după ce se culcă mreana cu cercei de aur...

Însă după cum istorisesc bătrînii de la Rotunda, pînă și pietrele s-au înmuiat de jalea prinșilor. Cîntau cocoșii înainte de ceasul rînduit. Se spune că mreana cu cercei de aur a sărit din apa eleșteului, în noaptea aceea, și dusă a fost, pe un pîriu, către luncile depărtate ale Siretului.

După ce am ascultat înfricoșata istorie a mreinei, m-am uitat cu obidă către vremurile de demult. Din acele vremuri s-a ales pulbere. Oamenii din Rotunda s-au uitat în trecut cu evlavie spre mormintele străbunilor și cu neîmpăcată scîrbă spre umbrele boierițelor.

După câteva zile, urmînd chemarea meteahnei mele, mă aflu în satul Liteni. Prin fereastra unei școli se auzeau răzbătînd glasurile copiilor, scîndînd rar, după glasul învățătoarei:

— ... munții patriei au bogății mari. Zăcămintele de fier, aramă și aur, sînt vestite în tot cuprinsul lumii...

Curînd după aceea, ulițele s-au umplut de cei aproape cincisute de copii ieșiți de pe la toate școlile. Grăbeau, unii spre casă, alții spre internate. Era către seară și spre Siret, departe, se vedeau șiraguri de plop înalți, lampadare către amurg.

Cînd am intrat într-o sală de meditație, mi-am adus aminte din nou de vremea mreiei cu cercei de aur. Mă uitam la frunțile gînditoare, sprijinite în mîini, la ochii plecați asupra cărților, în inserarea domoală, și mă gîndeam la zilele de mîine ale acestor copii. Unii vor învăța meșteșugul fierului și al hidrometeorologiei. Vor fi aviatori și medici. Și ingineri care vor plănui mari edificii ale socialismului.

Iată, bunăoară, țîncul acesta din Știrbăț, cum stă plecat asupra cărții de istorie și învață despre vremurile sciților. Din vreme în vreme își ridică ochii și se uită afară.

— Ce vrei tu, piciule, să ajungi în zilele tale?

El se ridică și răspunde:

— Eu vreau să ajung profesor de istorie...

— Dar tu, căci văd că-ți place fizica...

— Eu? Fizician. Am citit într-o carte despre fizica atomică. Dacă o înveți bine, poți ajunge să schimbi fața lumii, bunăoară să transformi Sahara în grădină. Nu?

— De bună seamă.

Și întorcîndu-se spre vecinul lui, un țînc cu ochi albaștri:

— Nu ți-am spus eu? Tot mai frumoasă e fizica decît construcția hidrocentralelor!

Ochii de gînsac surid cu îngăduință:

— Ba, dacă vrei să știi, hidrocentralele sînt mai frumoase!...

I-am lăsat încontrîndu-se asupra viitorului, între energia atomică și hidrocentrale. Am trecut la alții. Unul, cum ne-a simțit că ne apropiem, și-a acoperit caietul cu pieptul.

— De ce? l-am întrebat.

— Desenează aeroplan... au șoptit mai multe glasuri și în vremea asta ferestrele zăngăneau ușor în vuietul unui avion care trecea lucind în ultimele raze ale amurgului.

Intr-o duminică stam de vorbă cu Gheorghe Anici, președintele de sfat din Liteni. Ne aflu în fața unui maidan larg din mijlocul satului.

— Aici încă nu se știe ce va fi... Poate vom amenaja o piață, poate...

— Poate un parc frumos, am adăugat eu. Hai, să ni-l închipuim cum va arăta după ce vor crește brazii și stejarii.

Ochii lui Gheorghe Anici s-au aprins:

— N-ar fi rău! Cred că sătenii vor fi bucuroși să pună umărul la plantare, cum au plantat și stîlpii pentru lumina electrică...

— Ei, na! Electrificați satul?

Gheorghe Anica m-a poftit pînă în fața unei clădiri prin a cărei ușă deschisă larg se vedea un motor electric cu panglică de aramă la grumaz.

— Aici, odinioară era o moară pustie! Acum iată stîlpîi... Nu-i așa că se înșiră frumos unul după altul?!

Intr-adevăr, stîlpîi se desfășurau în șirag din fața fostei mori pustii, străbăteau ulița mare, urcau dealul, spre Cămin, spre școli, și spre casele gospodariilor.

5

E peste putință să descrii tot ce poate înfăptui energia omenească, oricît ți-ai urma meteahna de a umbla neconținut prin țară. Azi, vezi o tolocă goală și nu poți ști dacă mîine nu vei găsi acolo uneltele construcției, pregătindu-se să înalțe o clădire. Vezi azi, într-un orășel, un loc viran unde paște în liniște o vită, și să nu te miri dacă mîine vei vedea acolo o grădiniță plină de zorele și trandafiri. Bahna unde se scufundă bivoliile e poate un zăcămint de turbă sau de petrol. Într-o bună zi n-o vei mai cunoaște. O va acoperi sonda. Vezi un copil jucîndu-se cu o piatră albă, calcaroasă scoasă dintr-un dimb, și pe locul acela vor veni într-o bună zi geologii și vor descoperi o imensă bogăție. Tot așa se întîmplă și cu lutul colorat dintr-un deal străvechi pe care pasc în liniște boii plăvani.

Nu știu cum va fi fiind alcătuit marea miracol, viața, căci cu cît îl pătrunzi cu atît e mai plin de atîtea infinituri încă nestrăbătute. Ce dă putere omului de pe Jijia să vadă un iaz strălucind în splendoarea florei și faunei, într-un firîșor de apă nu mai mare ca o gaură de șoarece? Ce l-a făcut pe secretarul de partid albăcean să ducă motorașul electric învelit sub șumanul lui? Dar energia fetei cu ochi albaștri, de unde a izvorît? Toate se datoresc Partidului, căci el ne-a descătuiat puterile creatoare și ne-a deschis setea amarnică de a cuceri binele cît mai curînd, în toată splendoarea lui nețărnută...

NINA CASSIAN

DIN „MUZEUL DE ANTICHITĂȚI“

COROANA

*Acest pocal cu fundul spart, în care
mai sîngeră rubinul ca o rană,
nu e de fel o țandără-oarecare.*

*Purtată pe urechi sau pe-o sprinceană,
sau dată către ceafă, — dreaptă, strîmbă,
această-aureolă pămînteană
sfințea o țeastă mai de grabă timpă,
o țeastă-a unui rigă oarecare...*

*Ingenunchiau supușii-n fața ei
pe lespezile reci sau pe covoare.
Și zimții limpezi împrôșcau scînteii.*

*Ca ochiul viperii, clipea la soare
smaraldul lunguieț. Măria-Sa
sub chivăra de aur asuda
și pe balcoane, sus, ieșea-nadins,
de gloată să nu poată fi atins.*

*Neprețuitul hîrb cu nestemate
ținut în mîină, cîntărea ușor;
dar greutatea lui trecea-n popor*

*și apăsa cumplit, necruțător,
purtînd în fiecare din carate
aurul vechi al holdelor furate
și-n lacrima enormelor opale,
sclîpîri de-oțel, tăișuri de răscoale.*

*Din casele vestitului satrap
de mult se-alese prafu-n țintirim.
Dar pentru ca în veci să ne-amintim,
șade-n muzeu coroana — fără cap.*

GÎRBACIUL

*Stăpînii împletiră un gîrbaci
cu vîrfuri plumbuite dinadins,
să nu se şteargă singele aprins
de pe spinarea celora săraci,
stăpînii împletiră un gîrbaci.*

*In şapte-l împletiră şi în zece,
o strîmbă rădăcină mişcătoare,
să nu se mai desprindă de spinare,
şi îl muiară-apoi în apa rece;
în şapte-l împletiră şi în zece.*

*Cînd se-abătea gîrbaciul pe grumaz,
se desfăcea ca şarpele la soare
şi şuiera: mai tare! hai mai tare!
Cu poftă şuiera şi cu necaz
cînd se-abătea gîrbaciul pe grumaz.*

*Azi zace-n cui ca o mînuşă goală,
atîrnă mort, lipsit de vîlaga minii,
gîrbaciul ce l-au împletit stăpînii
să sature poporul de răscoală;
azi zace-n cui ca o mînuşă goală.*

PLUS - VALOAREA

*Cîndva, într-un veac de mult apus,
ultimii proletari din lume au spus
către ultimul patron: „Uzina ne-apartine!“
Şi s-au făcut stăpîni. Şi-au stăpînit-o bine.*

*Tabloul mai păstrează amprentele culorii.
Priviţi, urmaşi, sfîrşitul plus-valorii.*

UMILINŢA

*Pe care loc să te aşez, fiinţă
de lacrimă şi sînge, Umilinţă?*

*Nu ştiu cum să te ating fără trufie...
Fiinţa ta e toată-o rană vie.*

*In părul tău cărunt şi întristat
se vede încă urma de scuipat,*

*şi-n ochii tăi se turbură de-avalma
ruşinea, ghiontul, palma şi sudalma...*

*Nu ştiu cum să te ating, să nu te sperii
tremurătoare maică a durerii...*

*In care fașă blîndă de uitare
să te-nvelesc — pentru vecia mare?*

*Să dormi... de-acum și pentru totdeauna...
O ceață-ai fost. Dar ai adus furtuna.*

IMPOSTURA

*Să nu aduci pe lume bucurii
Și să nu lași în urma ta regrete,
Aceasta-i tot ce-ai izbulit, poete,
In cele șaptezeci de poezii.*

*Cortina vremii a căzut pe tine
Cum cade muchia unei ghilotine.*

*Peste-adevăr ai așernut o calpă
Imagine de cretă și saciz.
Stîrneai un fel de mut și jalnic rîs
Și se boțea de ciudă foaia albă.*

*Uitat ești după-atîta-amar de ani.
Uitat ai fost și de contemporani.*

*Din veacul tău bogat, nimic n-ai strîns
In versul curgător ca apa chioară.
Se vede că l-ai scris pe dinafară,
Intre-un dejun, o cină și un prînz.*

*Răzbunătorul veac, în fond și-n formă
Te-a fost strivit sub talpa lui enormă.*

*Cuvintele tînjind la frumusețe
Incearcă să se scuture de cel
Ce le-a batjocorit în chip și fel,
In două mii de strofe pădurețe.*

*Deși-i ușoară cărțulia ta,
Raftul de lemn se tînguie sub ea.*

*Și dacă șade-n rafturi, este doar
Spre-a consemna și-această impostură
Din cite-n timpuri răsturnate fură,
Și a păstra surîsul veșnic clar*

*Al poeziei demne să se-aprindă
Pe-a sufletului omenesc oglindă.*

SOCLUL VACANT

*Stă gol deocamdată — pînă cînd,
Desculță, cheală, ostenită greu,
Odată ai să stai și tu în rînd,
Bătrînă Moarte, piesă de muzeu.*

*Suflarea ta năpraznică și oarbă
Nu mai așterne-n voia ei omături,
Iar secera, prin firele de iarbă
Se-mpiedică și dă mai mult pe-alături.*

*Ți-au dispărut suratele de drum:
Războiul, foamea, crima, boala — toate!
Tu singură ai mai rămas acum
Să-ți clempăni, noaptea, oasele surpate.*

*Ești tare încă. Da, ești tare foarte!
Dar, vezi, așa ni-e felul: să luptăm
Nepotolit cu tainicele-ți vămi,
Cu ochii tăi vicleni, bătrină Moarte.*

De-această luptă sîntem nesătui.

— Și soclul te așteaptă să te sui.

PANOPLIA

*Aceste scule-ntii au fost de-ajuns
pentru lovit, pentru tăiat, pentru străpuns;
apoi, pîrînd cu vremea prea meschine
și neînstare să ucidă bine,
s-au născocit și altele care să poată
șterge din viață-un om, cum stergi o pată,
să-l poată risipi cu trup și duh
în nevăzutele sicrie din văzduh...*

*Sînt sculele de moarte nesătule.
Și, „arme“, s-au numit aceste scule.*

*Și dacă fierul pentru plug n-a fost,
e c-a avut un mult mai crincen rost;
iar dacă-oșelul n-a născut unealta,
e că ades, menirea i-a fost alta;
și chiar solara inimă-a atomului
să bată împotriva omului
au pus-o unii care sub ochiul mort al lunii,
mizau pe sînge la ruleta lumii...*

*Aceasta-a fost demult, a fost departe,
cîndva, cînd se făceau arme de moarte,
cîndva, cînd exista pe glob război.*

*Oare putem pricepe asta, noi,
cei ce de veacuri viețuim în pace?*

Nici astăzi, sîngele, nici azi nu tace.

...CEL ADEVĂRAT

Întimplarea aceasta s-a petrecut la București. Maria Costan trăia despărțită de bărbatul ei de peste zece ani, și spre mirarea vecinilor nu dădea nici un semn că ar vrea să se căsătorească a doua oară. Cei treizeci și cinci de ani ai ei, figura-i frumoasă și trupul sănătos, dar mai ales căsuța drăguță ce o avea, trezeau pofta de însurătoare chiar la holtei mai tineri de prin Filaret. Dar ea se dădea înapoi cu încăpăținare, chiar din fața stăruințelor celui mai simpatic dintre ei.

Bărbații care își încercau norocul și nu reușeau — se supărau. Nu se puteau împăca cu gândul că venitul din chiria camerei mobilate a Mariei plus leafa ei de la regie, să asigure numai și numai existența și independența acestei femei. Cu deosebire însă o invidiau vecinele. De câte ori se ivea ocazia i-o și aruncau în obraz: doar nu vrei să îmbătrânești așa?

— Dacă nu vine cel adevărat, sînt pregătită și pentru asta! — răspundea cu hotărîre Maria.

— Cum poate fi acela? — le frimînta curiozitatea pe femei.

La această întrebare, femeia divorțată sau nu știa ce să răspundă, sau nu voia să dea nici un răspuns. Vecinele atotștiutoare au făcut să circule pe contul ei toate birfelile lumii. Și încă pe cai înaripați! Seara îi pîndeau porțița: doar-doar vor surprinde asupra faptului pe cel ce-i mîngie văduvia prelungită. Dar ostenele lor s-au dovedit zadarnice. N-au putut să dovedească nici măcar atîta pe socoteala Mariei, că ea ar face încercările de a stabili... care e cel adevărat, sub pretextul și cu ocazia unor ieșiri la cinematograf sau a altor mici distracții în afară de casă. În cele din urmă au spus despre ea că în urma boalei de care a suferit primul ei bărbat, feminitatea ei a fost cu totul distrusă. De aceea nu se căsătorește. Această presupunere a liniștit pe răutăcioși, bî unii au încercat față de femeia nenorocită chiar un sentiment de milă.

Într-o zi de primăvară timpurie, Maria răci și căzu la pat. Zile întregi zăcu singură în camera ei. Din cînd în cînd, vreo vecină se mai abătea pe la ea, îi fierbea ceai, sau îi punea prișniți cu apă rece pe pieptul ei feciorelnic. Odată, ar fi avut nevoie să schimbe oblojeala dar tocmai în ziua aceea o uitase toată lumea. Bătu cu pumnul tare în peretele camerei, chemînd-o la ea pe tînăra croitoreasă care locuia alături, în camera mobilată, și care tocmai se întorsese de la lucru. O rugă să-i scoată prosop curat din dulap. Femeia asta micuță nu făcea parte dintre acelea cari cu orice preț voiau să scotocească prin viața particulară a proprietăresei sale. Dar acum, că deschise ușa dula-

pului, a rămas adinc uimită, văzînd agăţat pe cuier un costum nou bărbătesc pus cu multă îngrijire la naftalină. Pe raft mai observă o pălărie, pantofi, cămăşi şi cravate. Toate erau proaspăt călceate, aranjate în ordine, de parcă stăpinul lor ar putea păşi pragul în orice moment venind să se schimbe.

Ascunzîndu-şi uimirea, a scos din dulap prosopul fără să poată înţelege ceva din faptul că acele lucruri bărbăteşti se găsesc acolo. Mariei, însă, nu i-a scăpat mirarea ei. Obrazul înroşit de febră s-a mai colorat cu o nuanţă. S-a ridicat în coate, şi-a netezit părul negru şi bogat, apoi o bucată de vreme a iscodit-o cu privirea pe croitoreasa care uda ştergarul.

— Ce crezi despre hainele acelea bărbăteşti, doamnă Birtaş? întrebă transfigurată.

Croitoreasa s-a făcut că priveşte undeva într-o parte, parcă o interesau micile pete luminoase pe care le răspîndeau în odaie prin perdeaua dantelată, razele slabe ale soarelui din după masa aceasta tîrzie...

— Îacă nimica — răspunse ea dînd din umeri. Desigur sint ale fostului soţ...

Maria s-a încruntat, apoi s-a lăsat pe pernă.

— Hainele nu le-ai păstra astfel. Aceluia i-am alungat din casă pînă şi amintirea. Boarfele lui, cînd am aflat cit a fost de josnic, i le-am aruncat în curte... Acestea de acum sint lucrurile unui bărbat străin... ale celui adevărat. Îl aştept de ani de zile, să vină într-o zi, să le îmbrace...

— De ani de zile? — zise uimită croitoreasa, şi se așeză, gata să împărtăşească cu această femeie ciudată decepţiile pe cari le-a îndurat de la acest al doilea bărbat.

— A plecat la 16 februarie 1933 şi de atunci n-a mai dat nici un semn de viaţă...

— Şi totuşi, spui că-i cel adevărat?

— A..., el n-a plecat așa ca ceilalți; cum obișnuiesc să plece cei ce te înșeală... El nici nu știe că-l aștept. — Şi Maria se așeză, agitată, mai sus. A locuit acolo, unde stați voi, în camera mobilată. — Privirea îi devenea tot mai pierdută, în timp ce continua: — Pe atunci nici eu nu știam încă ce bărbat cumsecade este acest lăcătuș de cale ferată, și cit de mult mă potrivesc cu el... De aceasta mi-am dat seama abia cînd n-a mai venit acasă. A fost ceva ciudat. A plecat, îmbrăcat în hainele de lucru, ca de obicei. A luat cu el o bucată de piine cu marmeladă. Parcă-i văd și azi în colțul gurii țigaretul mic, roșu, de os. Îl rodea, ca să se amăgească. Voia să se dezvețe de fumat.

— A vrut să se dezvețe? — repetă apropiindu-și scaunul, mica croitoreasă.

— Da! — își întoarse privirea Maria. Dimineata m-a rugat să dau să i se cumpere cincizeci de kilograme de lemne tăiate. Cum în acea zi nu m-am dus la regie i le-am cumpărat eu însămi. I-am încălzit odaia. I-am pregătit apă de spălat. Voiam în orice chip să-i intru în voie. Dar el nu s-a întors. A trecut o zi, au trecut două, n-a mai venit. Alergam îngrijorată tot timpul la poartă. Mă miram și eu ce e cu mine.

În a cincea zi, mi-am dat seama că simt pentru acest lăcătuș ceva ce n-am simțit pînă atunci pentru nici un bărbat... Am crezut că l-au trimis undeva în provincie. S-a întîmplat așa ceva și altădată. Ceferiștii aceștia niciodată nu știu cînd sint trimiși în vre-o misiune... Am așteptat deci, am așteptat în fiecare seară. De urît, m-am apucat de i-am cusut și așezat în ordine toată hăinăria. Curioasă, am răsfoit prin ziarele lui. Avea și cărți. Cum nici a șasea zi n-a venit, am devenit geloasă. I-am citit scrisorile. Îmi era teamă că are pe cineva...

— Și avea? — își apropie și mai mult scaunul croitoreasa.

— Primea scrisori numai de la bărbați — continuă Maria — dar tocmai de aceea m-am speriat și mai tare. Mă gîndeam că i s-a întîmplat vreo nenorocire. Stăteam și așteptam, cu gîndul că în orice clipă poate veni veste de la vreun spital sau de la atelier. Dar n-a venit nimic. M-am dus la poliție. Nu știau nimic. A trecut o lună, am închiriat camera. În definitiv, ce voiam de la un om care dispăre în acest mod? Înainte, abia schimbasesm cu el citeva vorbe. Arăta bine, ca și primul meu bărbat. Dar eu nu mă uitam la ce arată el pe dinafară. După cele pățite cu bărbatul cel dintîi, m-am hotărît ca a doua oară să nu mă căsătoresc decît după unul pe care îl voi cunoaște bine și sufletește... Apoi, continuă oftînd: — Cum îți spuneam. Camera am închiriat-o, hainele lăcătușului le-am adus aici, în casă la mine. Dacă vine — să și le ducă, vagabondul...

Cîteva clipe tăcu. Croitoreasa, din ce în ce mai curioasă, nemaiputînd trage scaunul și mai aproape, s-a așezat pe marginea patului. Maria și-a ridicat puțin perna, s-a rezemat de ea, apoi a rugat-o pe femeia care o asculta cu atîta interes, să scoată o legătură de hîrtoage din buzunarul costumului bărbătesc ce se afla în dulap. După ce a primit aceste hirtii — a căutat ceva printre ele, — apoi a continuat povestirea:

— Scrisorile acestea le-am găsit în sertarul lui. Am început să citesc una din ele. Cînd am ajuns la capăt, mi-am dat seama că pe acest bărbat eu îl iubesc. M-am gîndit că bărbații adevărați nu pot fi decît ca el. Dacă vei citi, îmi vei da dreptate...

— Stai puțin, sări femeia din loc. Fug pînă acasă să pun ceva pe foc, să nu mi se oprească fasolea din fiert.

Alergă sprintenă pînă acasă la ea și mîndră de încrederea pe care i-a arătat-o Maria, reveni grăbită. — Ei, acum citește-o! — se așeză pe pat răsufînd repede.

Maria citise de multe ori scrisoarea, așa că putea descifra curgător rîndurile împletite. Scrisoarea începea brusc, parcă lăcătușul dispărut ar fi continuat prin ea o convorbire începută.

„... Ai dreptate, Tudore. Omul nu se poate opri la jumătate de drum. Eu încă mă îndoiesc că drumul meu ar fi acela pe care voi mi-l arătați. Nu cred nici aceea, că actualele rele de la căile ferate nu vor ajunge sub ochii direcției. Trebuie să se convingă că cererile noastre sînt drepte! N-aș crede să încerce să ne abată de la grevă — prin gloanțe. De aceea vă spun: gîndiți-vă bine înainte de a mă primi printre voi. Dar și eu se cuvine să mă cîntăresc bine. Oare corespund eu acelor aspre cerinți la care mă vor supune principiile voastre? Am trecut prin multe. Am fost copil orfan. Nu m-a iubit — pînă acum — nimenea în lume. Dar inima mea totuși nu mi s-a împietrit. Ea tresare, dacă în calea mea întilnesc viață omenească. Dar, din cartea ta văd că ținta pe care v-ați propus-o voi și pe care aș vrea-o și eu împlinită, nu se poate atinge cu inimă moale... Dacă ar fi cazul, nu aș avea curajul să sacrific pe altcineva... în afară de mine. Apoi, mă simt prea prost pentru conducere. Voi o spuneți mereu că cei mai conștienți și cei mai hotărîți sînt printre voi. Și e bine așa. Cei ce se pregătesc să elibereze oamenii nu pot fi niște zdrențe.“

Maria a lăsat să-i cadă hirtia. Obosită, s-a întins pe spate, odihnindu-și mîinile pe fața albă a plapumei. Iscodea obrazul cufundat în gînduri al cusătoresei... Se însera. Umbra mobilelor se contopea într-o singură culoare cenușie... În vechiul bufet, strălucirea ceștilor în care se reflectase lumina orbise... Cîteva minute, amîndouă femeile au rămas nemișcate și tăcute.

Deodată, mica croitoreasă s-a ridicat, a aranjat plapoma răvășită, poate ca să nu fie nevoită să privească în ochii celeilalte femei, sau poate

fiindcă așa i-a șoptit glasul veșnic neadormit al năzuinței spre frumos a femeii din ea. În urmă, după o ezitare, a grăit:

— Din scrisoarea aceasta putem vedea cât de puțin știm noi despre oameni. Nu pot ști ce se ascunde nici în propriul meu bărbat. Dar poate e mai bine așa. Omul ăsta al dumitale, trebuie să fie foarte conștiincios. Dar, să știi, ăștia îți fac viața amară. Și dumneata pari prea serioasă — o privi deschis în ochi. Cu lăcătușul ăsta... te-ai fi plictisit de moarte...

Maria s-a îndreptat dintr-odată, gata să-și apere cu orice preț omul. A scos din sertarul noptierii un teanc de fotografii, a căutat printre ele portretul unui bărbat, apoi l-a întins cusătoresei:

— Privește-l bine! Nu se vede în el nici un grăunte de amărăciune. Să-i privești și ochii. Trăiește, vede, chiar pe fotografie! Vede departe. Mă cutremur când mă gândesc că vede pînă în inima mea... Primul meu bărbat a fost cam zăpăcit. Nu l-a interesat nimic pe conductorul acela, decît batista. Dacă nu-i puneam în buzunar, în fiecare zi, una curată, se certa cu mine. Era întotdeauna neobrăzat, chiar pe stradă. Mă întreba ce părere am despre picioarele femeilor care mergeau înaintea noastră. Am aflat de la doctor, despre boala lui. I-am spus. Mi-a rîs în nas. M-a învinuit că ar fi luat-o de la mine... Când i-am arătat că nu trebuia să mă ia de nevastă dacă suferea de o boală atît de îngrozitoare, m-a bătut de m-a lăsat într-un lac de singe... Da, da, eu sunt convinsă că m-aș potrivi foarte bine cu acest lăcătuș de la calea ferată. Când se va reîntoarce, mă voi duce în fața lui și-i voi spune deschis că îl iubesc...

— Cum? — a înghețat singele în mica cusătoreasă. N-ai aștepta măcar, să înceapă el să se apropie de dumneata? Nici nu știi dacă el te va place...

— Așa ași face — zise cu hotărîre Maria — și nu ași greși. Omului acestuia i-a lipsit iubirea toată viața lui. Văzîndu-mi sinceritatea... m-ar îndrăgi imediat. Îți spun, ia uită-te mai bine la ochii lui...

Văzînd atîta credință încăpățînată, croitoresei i-a amuțit glasul. S-a uitat atent la chipul bărbatului, dar în ochii lui umbriți nu a putut nicidecum descoperi scîlpirea pe care o vedea femeia cealaltă. A aprins lumina, s-a uitat și așa. Zadarnic. Ochii aceia de bărbat, ei nu-i spuneau nimic. Admiră pe proprietăreasa sa, care era drăguță, chiar bolnavă fiind, și se întreba în sinea ei dacă înainte de dispariția bărbatului aceluia nu va fi fost ceva între ei. S-ar putea ca bărbatul să fi fugit de la ea, lăsîndu-și boarfele acolo. Gîndindu-se astfel, s-a adîncit atît de mult în contemplarea fotografiei, încît Maria i-a smuls-o brusc din mîini:

— Lasă fotografia asta în pace, — îi zise cu un surîs straniu și tulbure. O privești atît de mult, încît te vei îndrăgosti și dumneata de el. Noroc că nu vezi în ochii lui ceea ce văd eu...

Croitoreasa și-a ridicat — supărată — privirea. Bănuiala ei se întărea. Acum ar fi dorit să afle și mai multe decît a aflat. Se gîndea, ce-ar putea spune, ca s-o pornească din nou la vorbă pe Maria.

— Stai nițel — își aduse aminte dintr-odată. Lăcătușul dumitale n-a plecat cumva de-acasă în iarna aceea, cînd a fost marea grevă de la Grivița?

— Ce fel de grevă? s-a mirat Maria.

— Marea grevă a cefeștiștilor, din Februarie. Noi locuiam atunci pe acolo, prin apropiere. Toată ziua au sunat goarneau... S-au tras și salve. Se spune că au fost împușcați foarte mulți oameni... Cadavrele le-au ars la crematoriu. În secret...

— Ce vorbești? — sări Maria din pat țîpînd și rupîndu-și legătura udă de pe piept.

— Cum? — rosti speriată, dîndu-se puțin înapoi, — mica croitoreasă, dumneata n-ai știut de asta? Multe femei așteaptă și azi să li se întoarcă omul... Mulți, foarte mulți, au fost tiriți prin închisori...

— Nu-i adevărat — strigă Maria, alergînd agitată prin cameră. Nu se poate ca un om ca el... să se fi prăpădit acolo! Dumneata vrei doar să mi-l scoți din cap! Dar eu știu că se va reîntoarce. S-ar putea să se și ascundă pe undeva, dacă a avut și el partea lui la...

Croitoreașă privea înmărmurită pe proprietăreasa sa care a început dintr-odată să se îmbrace. Ea, cu ceea ce a spus, voise să-i întindă o cursă, dar acum și-a dat seama, îngrozită, că lăcătușul acestei femei s-ar fi putut prăpădi într-adevăr la această grevă sîngeroasă...

— Nu-i adevărat! Nu-i adevărat — repeta într-una Maria, parcă citind gîndurile celeilalte femei. Dumnezeuul meu nu a putut răbda ca un astfel de om să fie nimic...

Se îmbracă repede și pe apucate. Tot timpul izbucnea în țipete și vorbea cu sine însuși. Dacă, totuși, i-au prăpădit omul, ei nu-i mai trebuie altul. Ea s-a obișnuit cu acesta. Unul la fel, nici nu ar mai găsi...

— Cîinii de ei! Dacă l-au înmormîntat, așa cum mi-ai spus dumneata, doamnă Birtașu, nu știu ce sint capabilă să fac... Voi face ceva... — și apucă mina croitoresei care se speria din ce în ce mai tare — voi face ceva de va răsuna țara! Și aruncîndu-și pe spate părul bogat, strigă:

— Mai ales că pînă acuma n-am făcut încă nimic... Il voi căuta, voi răscoli închisorile și autoritățile, dacă va trebui voi scurma mormintele în cimitire... Trebuie să aflu, să știu sigur ce e cu el! Vai de mine, abia acum pricep ce a scris. El a vrut ceva mare, frumos... Căci altfel, toată viața aceasta n-are nici un preț... Cu omul acesta puteam începe și eu ceva. Nu o afacere, o tirguală, ca și cu ceilalți... Ceva cu totul deosebit, ceva ce n-a mai făcut nimenea... Ascultă-mă, femeie, nu se poate ca bărbatul acesta să nu trăiască... Trebuie să trăiască! Să știi că de mine l-au ascuns...

Pe croitoreasă, abia reîntoarcerea soțului ei a făcut-o să se deslipească de proprietăreasă. A doua zi de dimineață, spre marea ei groază, văzu că Maria, deși bolnavă, pleacă de acasă.

A fost plecată toată ziua. A treia zi iar a colindat întreg orașul. Așa a plecat apoi, în fiecare zi. La fabrică nu s-a mai dus. A început să vîndă lucrurile din casă. Intii mărunțișurile, apoi mobila. În cele din urmă a pus afiș de vînzare și pe casă. Toată lumea știa nebunia din cauza căreia își risipea mica ei avere. Vedeau în ziare anunțurile pe care le dădea.

Pe urmă, a dispărut de acasă zile întregi. Intre timp, s-a găsit cumpărător pentru casă. Cum a încasat banii, n-a mai văzut-o lumea cu săptămînilor. Pe adresa ei soseau scrisori de la închisori, muncitori ceferiști, intențenți de cimitire, redacții de gazete... Odată, a plecat tot așa, dar nu a mai revenit niciodată...

Peste un an, vecinii au aflat că a fost condamnată la cinci ani închisoare, într-un proces politic. Dacă cineva întreba de ea, mica croitoreasă îi răspundea așa:

— Il caută pe cel adevărat...

In romînește de A. B.

ALFRED MARGUL SPERBER

SPARTACUS

UN SALUT PENTRU CONGRESUL PARTIDULUI

*Pe tărîmuri romîne, pe cîmp și-n pădure,
Unde rîpi lingă rîpi se-adunară
unde picla învăluie crestele sure
uriază, o umbră tot umblă prin țară:
Spartacus,
o umbră-ntre umbre,
fără tihnă, prin țară hărăzită-i să umble.*

*De cînd pe aici, undeva, s-a născut, —
ani, două milenii pieiră —
și urmele zilelor lui s-au pierdut,
uitați sînt și oamenii ce-l îndrăgiră
însă munții tot nu l-au uitat
ei îl știu cunoștință străveche și frate.
Da, munții cunosc adevărul. Îl știu tare bine:
el, centurii de sclavi a condus pe meleaguri străine
cînd se-aprinseseră luptele de libertate.*

*Însă țărani? La fel ca altdată apar,
Cojoace puritînd, opinci și căciuli și chimire.
Doar viața le crește cu semne și zodii mai mari,
au o altă, o nouă gîndire.*

*Și Spartacus gîndește: de două milenii l-acoperă norii,
Suferînd că uitate-i sînt lupta și-a lui năzuință.
Țărani dansau și cîntau ca alt'dată. Dar opresorii
După vechiul lor joc le-ngenunchiau nepieritoarea ființă!*

*Și Spartacus se plimbă prin curți, pe ogor.
La semănatul de toamnă plugarii uniți înfig plugul în glie,
iar în mine nu vede ai Romei supuși truiditori
ci flăcăi cunoscînd a muncii bucurie.*

*Și Spartacus se-ntreabă— pe unde-i vechiul, temutul,
și unde-s cătușile grele și unde e cnutul,*

*și ce s-a schimbat în decurgerea vremii?
In oameni, ce s-a schimbat?
Niciodată, în două milenii,
el, frații nu și-a văzut în asemeni ferice veleat.*

*Și umblă Spartacus prin urbe, prin sat ca alt'dată,
dar nu dă de argași, nici de cnut nicăierea, nicicum.
Doar oameni cu haine de praznic mereu se arată,
Cu roșii drapele pe drum.
Și vede-n lozinci și placarte ce merg laolaltă
Cum scapătă vestea cea veselă-a timpului:
„Congresul Partidului!“*

*Scăpărător, ca lumina, —
fața-i se umple de-acest înțeles minunat
și-un zîmbet se-arată pe fața, senină,
„Da! Știu acum! Ei sînt liberi!
Poporul mi-i azi liberat!“*

*Pe tărîmuri romîne-n cîmpii și pe munții golași
în Nord și în Sud, în Apus și în Soare-Răsare, —
Spartacus, cu umbra-i enormă, e astăzi pătaș
la a poporului, liber de-acum, sărbătoare.*

In romînește de Al. Andrițoiu

OAMENI ȘI DRUMURI*)

— Roman (I) —

1

Timișoara 1944.

Noapte de august. Razele lunii, lucioase ca niște tăișuri de săbii, pes-
trițează orașul adormit. Pe străzi, nici un trecător. Doar în fața clădirilor
publice, ascunși în bunchere de beton, sergenții somnoroși de prea multe alar-
me aeriene, veghează moțând. Ferestrele cu obloanele trase, camuflate, nu
reflectă razele lunii; le reflectă numai turla de tinichea a catedralei orto-
doxe, acolo unde ploile au ros vopseaua de camuflaj.

E liniște. Ici colo, bătute de un vînt obosit, firmele magazinelor se
leagănă leneșe. Umbrele lor cresc și descesc pe trotuare, ca niște armonici
mute mînuite de o mîină nevăzută. Rar de tot, cînd pala de vînt prinde putere,
se aude și scîrțitul talgerelor de alamă ale frizeriilor: sunetul metalic, ca
un scîncet de copil, se ineacă încet și se pierde printre case.

Bega, ascunsă sub sălcii, șerpuiește lin.

De o vreme încoace, toate nopțile seamănă între ele. Și zorile. Atunci
miile de clădiri profilîndu-se pe nesfirșitul sur al cerului, dantelează asime-
tric văzduhul. Puține sînt zilele cînd zumzăitul surd al „Liberatoarelor“ nu
vestește un nou atac; oamenii s-au obișnuit cu țipătul isteric, amenințător
al sirenelor. Mulți, mai ales cei care au fost pe front, sînt blazați. Totuși,
din deprindere, intră în adăposturi.

Numai unii, îmbrăcați în uniforme verzi-cenușii, sfiideză jocurile
de artificii, bubuiturile infundate ale bombelor. În ultima vreme, aceștia
au părăsit definitiv cazărțile și s-au instalat în centrul orașului, în case
pașnice, în localuri. La restaurantul Palace, rechiziționat pentru Wer-
macht, chelnerii, în două schimburi, servesc numai armata germană. Aici,
și ziua și noaptea poți auzi acordurile sincopate ale unui jazz-band gălă-
gios, intonînd „Erika“, „Lilly Marlen“, „Wir fahren gegen England.“

Fumul e atît de încît nu se vede de la o masă la alta. Dar oamenii
îmbrăcați în uniforme verzi-cenușii, nu se sinchisesc de asta. Dimpotrivă.
Așa se simt mai singuri, mai în largul lor. De undeva de afară, se aud înă-
bușit bătăile unui clopot. E ora patru dimineața. Nimeni din local nu ia
cunoștință de fărîmițarea veșniciei.

Un căpitan gras și-a dezbrăcat vestonul: maioul murdar, pătat cu
zeamă de roșii, îl strînge ca un corset. În fața lui, pe masă, și-a expus întrea-

*) Fragment din romanul cu același nume.

ga avere: un aparat de ras, un revolver, o perie de dinți și un portvizit din piele din care s-au revărsat niște vederi din Sevastopol. Lingă el, un alt căpitan, cu părul roșu și ochi bulbucăți ca niște cepe, amestecă un pachet de cărți. Cărțile sînt atît de uzate că abia se mai disting.

La o masă alăturată, un aviator blond cu fațapistruiată taie cu baioneta rochia și așa prea decoltată a unei femei. Mătasea fișie sub tăiș. Nimeni nu se uită la ei. Nici măcar picoulul firav care picotește rezemat de perete.

Femeia, cu rochia transformată în capod, ride. E atît de beată că nu mai știe de ea. Iși întinde și combinezonul spre lama de oțel. Cămașa de bemberg, străvezie și largă, se despică și ea, și femeia, goală, cu carnea tandafirie și fleșcăită, se urcă pe masă să fie văzută de toți. Vrea să facă o demonstrație de dans, dar i se împleticesc picioarele și cade. Nu lipsesc decît arcadele și coloanele de marmoră ca localul să semene cu una din casele de petreceri ale lui Claudius.

Un ofițer tînăr cu patru decorații la încheietoarea vestonului, plinge în hohote. Iși agită brațele, vrea să îmbrățișeze masa; paharul din fața lui se răstoarnă. Roșul de Miniș i se scurge încet pe genunchi. La început nu-și dă seama ce s-a întîmplat. Iși frămîntă genunchii, apoi supărat că i s-au udat pantalonii, se ridică în picioare și scoate pistolul automat. Un chelner care trece prin apropiere se ascunde în spatele unui stîlp. Se aud patru împușcături una după alta: rozeta de ipsos din plafon, un ingeraș gras, înconjurat de frunze de acantus, crapă, apoi la a cincea împușcatură se prăbușește pe turnanta de dans din mijlocul localului. Toboșarul își aruncă bețele de tobă în aer ca un jongleur: nu mai ține cont de ritmul melodiei; bate aiurea. Fiecare muzicant cîntă pe cont propriu: pianistul impunge clapele de fildeș cu două sticle goale de șampanie. Amuzat de sunetele obținute, se întoarce și apasă clapele cu fundul. Violonistul, cel mai tînăr membru al orchestrei, trage cu arcușul de-a dreptul pe vioară: cineva i-a ars strunele cu țigara. Iar saxofonistul, un om gras, beat turtă, e trist: nu mai poate bea vinul turnat în pilnia instrumentului.

În zori, cînd pornesc la lucru măturătorii de stradă se deschid și ușile restaurantelor din centru. Chelnerii oboșiți ies pe scările de serviciu; ofițerii germani cu femeile bete la braț, pe ușile turnante din față. Așa s-a statoricit obiceiul.

În fața Palace-ului, deasupra intrării, atîrnă două steaguri: unul cu crucea încîrligată și altul românesc. O prostituată blondă, mînjită cu ruj pînă și pe nas, ride isterică. Ofițerul de lingă ea, îi închide gura cu palma. Puțin ar mai trebui să-și piardă amîndoi echilibrul. În cele din urmă, ofițerul face un pas lung înainte și se reazimă de zid: pare că-și revine. Uite, acum întinde mîna după tricoul care îi atîrnă în față. Vrea să-l sărute?... Intr-atîta să se fi îmbătat?... Nu... își șterge numai nasul. Prostituata izbucnește în ris. Risul strident se rostogolește printre case, apoi, ca un ecou surd, se pierde aiurea.

Pe malul Begheiului, în cartierul fabricii, acolo unde se înșiră uzinele metalurgice, stîlpii de telegraf, zidurile, gardurile caselor sînt pline de inscripții. Primăria a angajat o echipă specială, înarmată cu bidinele să șteargă lozincile: „Jos războiul!“, „Vrem pace!“.

Odată cu sosirea dimineții, orașul prinde viață: se deschid porțile caselor, se trag obloanele de tablă ale prăvăliilor, pornesc tramvaietele.

Primele zgomote sînt încă stridente, pe urmă, murmurul obișnuit al orașului îmbrățișează străzile, casele. Vocea vînzătorului de ziare, a gunoierului, a lăptarului completează această cavalcadă. Dintr-o dată orașul

își schimbă fața: la ferestrele deschise ale locuințelor apar albiturile paturilor, plapumele colorate.

La o singură clădire din oraș totul rămîne neschimbat. Casa aceasta e la marginea orașului și pare mai degrabă o cazarmă decît o casă de locuit. Dacă te apropii mai mult, părerea ți se confirmă. Clădirea cenușie, cu ornamentațiile spălăcite de prea mult vărui, e mohorîtă. În mijlocul ei, ca o gură căscată, se deschide pînă la înălțimea etajului întii, o poartă de fier forjat, veșnic încuiată. În stînga ei, o gheretă dulgherită grosolan, strică simetria întregii fațade. Lîngă gheretă, o sentinelă se reazimă de țeava unui Z.B. împodobit cu o baionetă ruginită. În spatele porții cu gratii, se deschide un coridor întunecat ca un tunel. La capătul lui, spre dreapta, patru trepte tocite urcă spre un alt coridor mai îngust, mai întunecat. Aici, în ambele părți se înșiră o sumedenie de uși de tablă, prevăzute cu mici viziere de control. Lîngă ultima ușă, așezat pe un scăunel improvizat dintr-o ladă de muniții, un gardian îmbrăcat neglijent, cu ochii roșii de nesomn, smiorcăie liniștit. În spatele lui, dincolo de o ușă zăbreliată, se deschide un mic hol sumbru, vărui în cenușiu. De aici, o scară de fier în formă de spirală se cațără la etaj, de unde, prin ferestrele prevăzute cu gratii se poate vedea curtea imobilului. În curte, dată la reformă, o firmă de tinichea indică menirea acestei clădiri: „PENITENCIARUL MILITAR“. Alțeva nu se vede în curte.

Peste tot, pe culoare, pe săli, sînt agățate mici tăblițe cu scurte inscripții: „LINIȘTE“, „FII DISCIPLINAT“. Orînduite simetric, din cinci în cinci metri, cruci de lemn vopsite în negru cheamă pe locatarii acestei clădiri la reculegere.

În toată cazarma-închisoare nu este decît o singură ușă de lemn. Această e la etajul întii și pare pitită în spatele unui alcov susținut de doi pilaștri vopsiți în ulei. Ușa, făcută din lemn de stejar, e prevăzută cu o tăbliță de tinichea, pe care un pictor de firme stingaci a mîzgălit cuvîntul „COMANDANT“.

În camera comandantului, e dezordine. Actele, dosarele, sînt răvășite pe birou, unde, rezemat în coate, doarme însuși comandantul închisorii, un om înalt, îmbrăcat în uniformă de colonel.

După hainele mototolite, oricine își poate da seama că șeful instituției și-a petrecut noaptea aici.

În fața biroului, pe perete, un crucifix de argint agățat deasupra unei candelă în afara celor două portrete înrămate: regele Mihai I, îmbrăcat în uniformă de locotenent, și mareșalul Ion Antonescu, cu fața zbîrcită ca o prună uscată. Masa de lucru, un dulap pentru clasoare, o măsuță rotundă și două fotolii de piele sînt tot mobilierul.

Sună telefonul. Țiriitul sacadat umple încăperea. Colonelul își scutură capul, își freacă ochii, ridică receptorul:

— Allo, da... da, da... Am înțeles, domnule general!... — fără să vrea ia poziția de drepti — Da, da... Am înțeles, domnule general!

Pune receptorul în furcă, apoi se duce la fereastră și trage perdeaua: lumina năvălește în încăpere. O rază bogată, albă, se răsfrînge în cristalul de pe masă. Firele de praf, mici, abia vizibile, dansează nebunatic în fișile de lumină. Colonelul privește buimăcit în jur: biroul e mult mai familiar în penumbră; așa, luminat, mobilele par să aibă alte dimensiuni, te miști greu printre ele. Ce stupid e să stai aici fără nici un rost: acum ar fi mult mai bine, să fii undeva în munți, la umbra deasă a brazilor. În orice caz, undeva, departe, departe de oameni, de oraș, de neliniște. În colțul buzelor i-a răsărit un zîmbet amar: e zîmbetul omului care a mizat totul pe o carte și a pierdut. „Am

înțeles, domnule general“. Mereu acest „am înțeles, domnule general!“ La fel a răspuns când, cățărât pe un car blindat a trecut Prutul și tot la fel a răspuns și atunci când, obosit, a cerut un post mai liniștit, undeva în țară. „Am înțeles, domnule general“. Colonelul nu înțelegea nimic, era buimăcit, și, fără să vrea își aduse aminte de o femeie foarte bătrână, care cîndva i-a cîntat la căpătîiul leagănului. Colonelul, ca și cum ar fi vrut să-și gonească amintirile, se scutură, își aranjează hainele, apoi se duce la birou și apasă pe butonul unei sonerii. Țîriitul prelung, ascuțit, se aude pînă aici în birou. Seamănă cu un zgomot de alarmă. Nu trec decît citeva clipe, și pe coridor se aud pași cadențați, militărești. Colonelul își mai aranjează odată hainele; în pripă, aruncă o privire la tablourile de pe pereți, ca și cum ar vrea să primească și aprobarea regelui sau a mareșalului pentru ceea ce vrea să ordone acum. În prag apare un locotenent tînăr, zvelt, cu o mustață blondă, abia vizibilă. Își bate călcîile:

— Să trăiți, domnule comandant!...

Colonelul îl măsoară din priviri. Așa era și el la începutul carierii: slab, cu ochii încercănați, dar veșnic ras, pomădat. „Uite, ăstuia îi lipsește un nasture de la manșetă“. Ar putea să-i facă o observație: la ce bun?... Îi era ciudă pentru această diformație profesională. Inghiți în sec.

— Toți deținuții politici... — rostește cuvintele încet, aproape silabisind, să poată citi efectul pe fața subalternului — ... să fie eliberați.

Locotenentul nu vrea să creadă urechilor. O clipă i se pare că domnul comandant s-a exprimat greșit. Zimbește incurcat.

— N-am înțeles bine, domnule colonel.

Oricum, trebuie să fie politicos cu un superior.

— Deschide-ți urechile, domnule locotenent! Să fie eliberați toți deținuții politici. Ai înțeles!...

— Am înțeles, să trăiți!

Face stînga împrejur și părăsește încăperea.

Alarmă. După un singur minut, compania de pază e adunată în hol, în fața locotenentului. Îl privește mirați. Trebuie să se fi întîmplat ceva foarte important. Te pomenești că rușii...

— Executarea!...

Niciodată n-a fost coridorul atît de aglomerat. Bocancii răsună pe ciment; se deschide o ușă de fier:

— Ești liber, se aude vocea gardianului.

Deținutul se uită stupid la gardian: i se pare că visează. Își închide pleoapele, cascadează, apoi cu un gest de om somnoros se întoarce cu fundul spre gardian. Acesta se apropie de deținut și-l scutură de umăr. E prea politicos să nu fie luat în serios.

Intr-o celulă învecinată, un deținut gras trage cu urechea.. Zgomotele nu-l miră, mai mult îl înveselesc. Cu un blacheu rupt de la un bocanc, zgîrie vopseaua de pe ușă: „23 August 1944“. Sub inscripție desenează stîngaci o seceră și un ciocan. Acum pașii răsună în fața celulei lui. Se trage puțin de la ușă. Cine știe? Omul trebuie să fie precaut.

Ușa grea se deschide încet, scîrțîind din toate balamalele. E ceva groaznic de trist în acest scîrțîit. Gardianul, un țăran bătrîn concentrat din cauza vremurilor de restriște, spune cu o voce groasă, obosită:

— Ești liber, grasule!

Grasul îl prinde pe gardian de reverul hainei. Fețele le sînt atît de aproape încît își simt reciproc respirația.

— Ce s-a întîmplat?

Gardianul se retrage speriat. Bilbiaie ceva din cele ce a auzit de la alții:

— Se spune c-am fi trecut de partea rușilor...

Zîmbetul ce se înfiripase pe fața nerasă a grasului, se transformă în ris. I se văd dinții mari ca niște lopeți. Iși saltă mîna și pumnul nimereste drept în obrazul zbîrcit al gardianului. Pentru o clipă, grăsunul e ros de remușcări. Dar nu se mai poate repara nimic. Omul din fața lui se întinde pe jos, cuminte, ca un balon dezumflat.

Un pas și grăsunul a ieșit din celulă.

Cei cițiva trecători de pe stradă nici nu bănuiesc agitația de pe coridoarele penitenciarului. Peste tot numai deținuți, gardieni. Coridorul întunecat seamănă cu un peron de gară: ușile celulelor se deschid și se închid întocmai ca ușile unui vagon. Fiecare om e grăbit și fără rost. Grăsunul, numai el e calm. Știa că nu putea fi altfel.

Se urcă pe pervazul unei ferestre și strigă cît îl ține gura:

— Trăiască Partidul Comunist din România!

Intr-o singură clipă zgomotele se sting. Toți își îndreaptă fețele spre grăsun. Dar timpul e prea prețios ca să-l risipească ascultînd lozinci. Deținuții se grăbesc spre ieșire. Pușini sînt aceia care se duc spre magazie să-și schimbe hainele: se îngrămădesc cu toții la poarta de fier forjat. Numai grăsunul pornește în direcția opusă. Din hol, urcă pe scările care duc spre cancelaria comandantului. Ajuns lingă ușa de stejar, tresare. Din încăpere se aude un zgomot sec, apoi ecoul unei detunături zbătîndu-se între pereți. Instinctiv, sare la o parte. Trage cu urechea, dar înăuntru nu se mai aude nici o mișcare. Încet, se apropie din nou de ușă, apasă clanța și sare din deschizătură. Inutil: din cancelarie nu se aude nici un zgomot suspect.

Grăsunul intră în cancelarie. Domnul colonel, comandantul Penitenciarului Militar, e întins pe podea. Din tîmpla-i dreaptă, un firicel de sînge, subțire ca o sfoară, se scurge pe parchet.

Ochii mici ai colonelului au rămas deschiși: sînt verzi ca o apă stătută. Grăsunul urmărește privirile țepene. Candelabru care atîrnă din tavan are trei brațe: unul e rupt. Grăsunul își aude bătăile tîmplelor. Parcă vin de undeva, de afară, dintr-o cameră alăturată, de pe coridor sau chiar din stradă. Acum toate lucrurile din birou, ca și cum ar fi înțeles gravitatea momentului, stau neclintite, solemne. Numai firele de praf, neînțelegătoare, își continuă dansul prostesc în fișile de lumină. În încăpere e groaznic de cald. Grăsunul își șterge sudoarea de pe frunte.

În clipa aceea, în prag apare locotenentul. Se uită la mort, se uită la deținut. Prea multe s-au întîmplat într-o singură zi. E mult mai speriat decît deținutul. Mustața blondă îi tremură nervos. Zăpăcit, nu știe ce să facă cu mîinile. Iși pipăie nasturii de pe veston: pare că-i numără. Grăsunul îi urmărește fiecare gest. Ii numără și el nasturii: sînt șase. Parcă prea mult durează liniștea.

Grăsunul, ca să-și mascheze emoția, ridică din umeri și spune cu un glas nevinovat de copil:

— Imi pare foarte rău... Am ajuns prea tîrziu... Și tare aș fi vrut să stau de vorbă cu el.

Arată spre fostul comandant al penitenciarului.

Coboară împreună în hol. De aici se îndreaptă amîndoi spre magazia de efecte. Locotenentul e de o politeță supărătoare: se angajează să-i caute hainele civile. Treaba nu-i ușoară. Toată magazia e răvășită de mîini grăbite, nervoase.

— Eu sînt din Vlașca, spune după un timp locotenentul.

Glasul îi sună străin. Grăsunul are impresia că ofițerul îi cere iertare pentru ceva. Îl privește compătimitor și îi e ciudă că nu știe ce să-i răspundă. Locotenentul continuă:

— Sint din Vlașca. La noi trebuie să fie tare cald... Asta e? întrebă brusce și arată o haină cadrilată plină de petice.

— Nu.

— Pe o vreme ca asta, lucrul cel mai bun e să te duci la scaldă. La noi în Vlașca...

— L-am găsit, îl întrerupe grăsunul, și începe să se desbrace. Rușinos, ofițerul se întoarce cu spatele. E atît de adîncit în gînduri că nici nu observă plecarea grăsunului.

— La noi în Vlașca, domnule... Se întoarce. Își dă seama că e singur dar nu pare mirat. Mai mult bucuros. Își aruncă vestonul militar și caută niște haine civile potrivite.

În poarta închisorii, grăsunul trebuie să-și frece ochii de prea mult soare. Încă nu e obișnuit cu lumina. Sentinela de lingă gheretă îl privește plictisit. Are ordin să nu se amestece în nimic, să stea liniștit la post.

Grăsunul își ridică două degete la tîmplă și-l salută oarecum militărește.

2

În oraș e aceeași agitație. Camioane încărcate cu soldați în uniforme verzi-cenușii, blochează arterele principale. Cîteva care blindate își zdrăngăne oțelul șenilelor pe caldarîm.

Grăsunul se oprește printre spectatorii de ocazie. De la marginea trotuarului privește fuga, zîmbind. În fața lui gonește o caravană de camioane nemțești. Îi salută cu două degete la tîmplă.

Numai trecătorii blazați, preocupați de treburile lor de fiecare zi, îl supără pe grăsun. Ar vrea să prindă pe cîte unul de guler și să-i ardă un pumn. „Bată-te Dumnezeu! Te plimbi ca un pierde vară și...” Poate de aceea nu-și scoate mîinile din buzunar să nu facă vreo prostie. În fața unei vitrine cu jucării se oprește pentru o clipă. Niciodată nu s-a întors de la închisoare cu mîinile goale. Fetița știe că-i plecat undeva, la drum, cu treburi. Acuma însă, nu mai avea nici o importanță. Tocmai voia să plece cînd în spatele sticlei, lingă niște muzicuțe descoperi cîteva soldați de plumb îmbrăcați în uniforme nemțești. Ar trebui să între, să-i spună patronului să arunce jucăriile astea la gunoi. Plescăi din buze și porni mai departe, amuzat. O să fie tare multe de făcut. Acolo, între cei patru pereți niciodată nu s-a gîndit că odată și odată va trebui să se ocupe și de epurarea jucăriilor... — Dar la cîte lucruri nu m-am gîndit încă?...

Aproape de gară, un muncitor rezemat de balustrada unui pod, cîntă din muzicuță. Melodia e cunoscută: „Porniți înainte, tovarăși”. Are vreo misiune — își spune grăsunul — și merge mai departe.

Trecătorii de pe străzi sint ciudat de grăbiți. Aproape că aleargă. O femeie cu o sacoșă ruptă presară trotuarul cu zarzavaturi. Cineva îi atrage atenția, dar ea nu are timp să se întoarcă: se grăbește.

Undeva, Ilse II transmite ultimile știri de pe front: „În încercuirea de la Iași trupele germane rezistă eroic de patru zile”.

Toată lumea știe că Iașul a fost eliberat.

În sala de așteptare a gării abia te poți mișca. Mai ales dacă ești atît de voluminos. Totuși, deținutul își croiește drum pînă ajunge pe peron. Chiar în acest moment un ceferist înfige un drapel purpuriu în virful unei magazii. Grăsunul privește drapelul și începe să zîmbească. Are un zîmbet ciudat: fața îi se lățește și mai mult, ochii se ascund adînc în orbite, abia

se mai văd. Pare mai degrabă că rîde decît că zîmbește. Dacă n-ar fi grăbit nu s-ar îndura să plece de lîngă drapel. Ar sta aici și ar zîmbi, ori ar aduna oamenii din sălile de așteptare să le arate și lor steagul. Mai ales că îi e ciudă că unii oameni pot sta în spatele tarabelor și să vindă bomboane mentolate. Ar vrea să dea cu piciorul și în individul care, culcat cu burta pe ciment, joacă 21 cu un olog îmbrăcat în vestmînte militare. Dar acum n-are timp pentru lămurirea oamenilor. Alergînd printre linii abia-și poate trage răsufllarea. De mult nu s-a mai mișcat atît de mult. Totuși nu se liniștește decît cînd ajunge în fața unei garnituri cu vagoane de marfă pe care se vede o inscripție făcută cu creta: „Timișoara-Arad“. Uitîndu-se mai bine, descoperă lîngă locomotivă și cîteva vagoane de clasă. Se duce într-acolo. Un țignal ascuțit vestește plecarea trenului. Abia în ultima clipă reușește să se agațe de scările unui vagon. Poate e prea obosit, poate îi place mai mult aerul de afară, așa că rămîne pe scări.

Țăcăniturile roților la intersecții devin din ce în ce mai dese; casele se răresc, apoi cit poți cuprinde cu ochii, vezi numai cîmpuri, cîmpuri. Unduirea lentă, ademenitoare la somn a firelor de telegraf, pare liniile unui portativ mișcător. Notele sînt păsările. Grăsunul începe să cînte, încet, încet, mai mult pentru sine. Cîntecul e același pe care l-a auzit cîntat din muzicuță. Țăcăniturile ritmice ale roților par că preiau melodia.

Tăbliile de porumb dreptunghiulare, fișiile de pămînt arămii, tarlalele, lanurile verzi de trifoi se răsucesc pe axa șinelor. E un joc ciudat al opticii, un menuet larg, grațios al naturii.

Deodată cineva îl bate pe umăr. Dar ăsta cine o fi? Se întoarce și vede un om mustăcios, îmbrăcat în uniformă de ceferist. „Te pomenești că-i controlor“. Îl întreabă:

— Ce-i, meștere?...

Mustăciosul ia o figură oficială și arată cleștele de perforat:

— Biletele la control.

— N-am, spune și ridică nevinovat din umeri.

— Dă-te jos. Și ca să fie mai autoritar îl îmbrînțește cu piciorul.

Goana traverselor e atît de rapidă că par puse unele lîngă altele. Totul sub scări se topește într-o masă uniformă, incoloră. Grăsunul se agață cu putere de barele scărilor, apoi, supărat, se ridică în picioare. Mustăciosul se sperie de colosul acesta de carne. Devine mai politicos:

— Atunci fac proces verbal.

Nu se laudă. Scoate dintr-o geantă de piele cîteva hîrtoage, ia de după ureche un capăt de creion chimic, îi scupă virful și întreabă cu un ton oficial:

— Numele.

— Horvath, îi răspunde grăsunul.

— Meseria?

Toate formalitățile astea rigide grăsunului i se par caraghioase. Nu sînt decît cîteva ore de cînd s-a răsturnat lumea și acest ceferist, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, își face mecanic, stupid, datoria. Ce să-i spună? Că-i filator?... Poate nici n-a auzit de așa ceva... Îi vine un gînd. Zîmbește:

— Deținut politic.

Cei cițiva călători care stau prin apropiere încep să ridă.

Zăpăcit, controlorul începe să tușească, apoi, supărat pe spectatorii din jur, le cere lor biletele.

Trenul începe să încetinească: de departe apar primele clădiri ale gării Arad, pe urmă peronul. Cu un singur salt, Horvath sare de pe scări, și, urmărindu-l cu privirile pe controlor îl salută cu două degete ridicate la tîmplă.

Mama lui Horvath, Marghita, n-a fost cununată cu soțul ei. De aceea a și păstrat Horvath numele ei. Tatăl său, un moț necăjit, aciuiat pe lângă niște construcții din oraș, n-a socotit necesar să cheltuiască bani pentru asemenea fleacuri. Era un om cuminte, la locul lui, și numai la băutura n-a știut să țină măsura. Într-o primăvară, la începutul primului război mondial, a alunecat de pe schele și a fost înmormântat gratuit de o societate de binefacere. Casa Cercuală, împreună cu proprietarii societății de construcție au plătit doamnei Horvath 4.500 lei.

Din banii primiți, văduva a trăit șase luni de zile, pe urmă s-a angajat spălătoreasă la o curățătorie chimică. După zece ani de muncă a fost dată afară și, de atunci, ani de-a rîndul, în fiecare miercuri și sîmbătă a spălat ferestrele clădirilor gării. Nici n-a avut timp să observe cînd i-a crescut copilul. Într-o zi numai s-a pomenit că Andrei al ei e luat la armată, pe urmă, tot prin surprindere s-a pomenit că Andrei se însoară. Cînd au trecut anii?... Dar cine i-ar fi putut răspunde... Mai tîrziu, cînd noră-sa i-a născut o nepoțică, s-a întrebat dac-a fost cîndva tristă. Și totuși a fost... Andrei al ei s-a încurcat cu o serie de oameni care își petreceau mai tot timpul prin închisori. Nici cum nu putea pricepe de ce trebuie arestați oamenii care nu fură, nu omoară, care nu vor decît binele celorlalți. Pe semne că așa a lăsat Dumnezeu rînduielele. E drept, a încercat de cîteva ori să-și îndrume fiul pe calea cea bună, dar Andrei nu mai era de vindecat.

Moartea a surprins-o într-o sîmbătă după masă cu cîrpele de spălat geamuri în mînă. Andrei era la închisoare. Cînd a fost asta?... Da, acum vreo doi ani. De atunci Horvath n-a mai fost pe acasă.

Și acum e iarăși aici. Păcat că a murit Marghita înainte de vreme fără să fi înțeles de ce a trebuit să stea fiul ei atît de mult timp la închisoare.

Lui Horvath orașul i se păru neschimbat: era doar mai murdar, mai neîngrijit. Dar chiar și așa, cu casele triste, cenușii, era primitor ca un cămin. Horvath nu mai simțea povara trupului greoi, mergea repede, tot mai repede...

În copilărie, Horvath asemăna coșurile fabricii de textile cu niște degete enorme țintuite spre cer. Această imagine i-a inspirat totdeauna teamă. De aceea, cînd trebuia să iasă seara din casă, întorcea fața spre degetele de cărămidă să se încredințeze că nu s-au încheștat cumva într-un pumn uriaș să nimicească totul din jur. Pentru nimic în lume n-ar fi umblat prea aproape de ele. Pe urmă, cu timpul, teama s-a transformat într-o admirație nefirească, aproape bolnăvicioasă. Le socotea ale lui și, dacă nu i-ar fi fost rușine, s-ar fi interesat dacă zgîrîie norii din America sînt la fel de înalți. Îi era ciudă că n-a avut niciodată destulă răbdare să stea la pîndă să vadă cum coșurile lui zgîrîie norii. Totuși, pentru plăceră proprie își închipuise de cîteva ori spectacolul: coșurile, ca dinții unui pieptene uriaș, sfîșiau norii în valuri albe, lunguiețe, în formă de panglici.

Ajunse la poarta fabricii. Portarul, Marian, stătea ca totdeauna rezemat de ghereta lui de lemn. N-avea noțiunea timpului. Pentru el cele opt ore de serviciu treceau numai atunci cînd sosea schimbul. Indiferent dacă venea cu o oră înainte sau cu patru după.

— Ai întîrziat, grasule.

Nu era nici mai trist nici mai bucuros ca în urmă cu trei ani cînd s-au văzut pentru ultima oară. Poate nici nu știa că erau trei ani la mijloc.

— Puțin, făcu Horvath și zîmbi.

Curtea fabricii nu s-a schimbat deloc. Doar trotuarele de asfalt ce înconjură clădirile s-au cocoșat puțin de căldură și vreme. Incolo totul a rămas la fel ca în urmă cu trei ani.

Prin ferestrele mari ale apreturii răzbat mirosuri grele de acizi. Aici e filatura, gravura, bucătăria de vopsele, scărmanătoria. Și dincolo de ea, sala cazanelor. Intr-acolo se îndreaptă Horvath.

— Trifane...

Fochistul își ridică privirile, pe urmă, bucuros, aruncă ranga la pământ:

— Ai venit, mă....

Se îmbrățișează.

La despărțire Trifan își dă seama că și-a minjit prietenul cu funingine. Rîde.

— Nu uiți, Trifane...

— Nu, nu. N-ai nici o grijă. Acasă ai fost?

— Acum mă duc.

— Du-te numai.

Horvath are 40 de ani și peste o sută de kilograme. Când s-a născut, moașa, o femeie bătrînă și chioară a prezis că n-o să trăiască nici două săptămîni. Asta, pentru că noul născut nu avea nici un fir de păr în cap și era roșu ca racul. Părinții lui n-au făcut caz de cele proorocite de moașa: erau săraci și nu doreau copii. Dacă ar fi avut la timp bani pentru raclaj, micul Andrei nici n-ar fi ajuns să vadă lumina zilei. Contrar pronosticului însă, după zece zile țipa așa de tare că vecinii îl blăstărau de mama focului.

La zece luni a început să umble și de atunci, somnul de după masă și-l făcea în cușca dulăului. Animalul, o corcitură de ciine-lup și ogar îl îndrăgi și-l acceptă ca subchiriaș. La cinci ani, Horvath fura fructe în piață și tot atunci a avut de-a face pentru prima oară cu poliția. Un sergent gras, cu numărul 392, i-a dat o palmă încît a trebuit să fie transportat la spital. Medicul de serviciu, un neamț cu două perechi de ochelari, a asigurat-o pe Marghita că micuțul n-o să sufere prea mult, dar o să-și piardă auzul. Totuși diagnosticul medicului nu s-a dovedit bun. După o lună și jumătate micul Horvath putea distinge sirenele tuturor fabricilor. Cea de la fabrica de vagoane șuiera mai gros decît sirena fabricii de textile.

Spre mirarea tuturor, Horvath învăța bine la școală, deși maică-sa nu i-a cumpărat niciodată cărți. La cincisprezece ani, în primul an al războiului mondial, a intrat ucenic la fabrica de textile. În 1919, după intrarea trupelor romînești în Arad, Horvath era țesător de categoria întia. Lucra la două rinduri de războaie și cîștiga bine.

După zece ani, în perioada crizei, a fost concediat ca „minoritate națională”. A șomtat un an și jumătate, pe urmă a fost reangajat ca ajutor țesător cu jumătate de salariu. În perioada aceea l-a cunoscut pe Suru. Suru eram montator la fabrica de vagoane și secretarul comitetului orășenesc al partidului. Au fost arestați împreună în '32. Deoarece Suru avea toate legăturile cu partidul, Horvath și-a asumat partea leului: el a fost condamnat la doi ani iar Suru la patru luni. Pe urmă, Horvath a mai avut trei căderi. Ultima oară, cînd a reușit să înființeze celula de partid la textile.

Cei de la poliție îl cunoșteau atît de bine încît nu se mai obosea să-l bată: știau că nu vor putea să scoată nici un cuvînt de la el. Odată totuși, Mateescu, șeful siguranței, vrînd probabil să obțină o avansare, l-a bătut în așa hal încît Horvath nici n-a mai putut fi condamnat: l-au trimis acasă să moară. Horvath însă după două săptămîni s-a sculat din pat și atunci i s-a

refăcut procesul și a fost transportat la Aiud. La întoarcere s-a însurat. Pe atunci însă Florica nu știa ce va avea de pățimit alături de el.

Pentru Horvath fiecare întoarcere acasă era un eveniment. Drumurile, casele, copacii, toate i se păreau străine, altfel așezate, ba mai mici ba mai mari. Rîndul trecut cînd a fost ridicat, Sofica era „pe drum”. Cînd s-a întors acasă învăța tocmai să umble. O parte din vecini erau noi, necunoscuți. Horvath totuși îi saluta ca nu cumva să-l reclame nevesti-si că-i prost crescut. Acum Sofica trebuie să fie mare. La gîndul că s-ar putea să nu-l recunoască simți un nod în gîtlej. Îi veni să alege. Dacă nu i-ar fi fost greu și dacă nu i-ar fi fost rușine de trecători ar fi grăbit pasul. În colțul străzii îl opri frizerul care stătea în fața prăvăliei:

— N-ai mai fost de mult pe la noi, domnule Horvath... Te-ai supărat pentru ceva?... Am schimbat toate briciurile.. Am un Solingen lat de două degete... Nu vrei să-l încercăm...

Horvath clătină din cap în semn că nu.

— Sînt foarte grăbit, domnule Breban...

Cu fiecare pas îi creștea emoția. Cînd își văzu casa, inima începu să-i bată atît de tare că-i era teamă să nu-i sară din piept. „Rulourile nu sînt trase—constată cu bucurie. Asta înseamnă că sînt acasă”. Deschise portița încet, să nu scîrție. O clipă rămase pe loc și-și plimbă privirile în jur: totul era așa cum fusese cu trei ani în urmă. Urcă scările dar în prag se răzgîndi. Ocoli casa și intră pe ușa din bucătărie. Își închipui fața mirată a Florichii și-i veni să zîmbească. În cei trei ani n-o văzuse decît o singură dată la vorbitor. Dar și atunci numai de la cinci metri depărtare prin două grătare de sîrmă.

— Sofica!

— Tăticule!

Crescuse într-adevăr mult. Îi ajungea pînă la brîu. Îi părea însă rău că era subțire ca o vergea.

— Mămica unde e?

— E plecată în oraș...

— Atunci o păcălim. Vrei?....

— Nu, tăticule.

— Bine, Sofica. Așa e frumos. Hai, stai aici lîngă tăticul și povestește-mi.

— Ce să-ți povestesc, tăticule?

— Ce vrei tu, Sofica. Orice.

— Despre Scufița Roșie?...

Horvath izbucni în rîs.

— Nu asta. Alceva. Despre tine, despre mămica.

Se uită în jur. Asta era casa lui, camera pe care a vizitat-o ani de-a rîndul. Totul îi era cunoscut și drag: perdelele, covoarele, tablourile. Și abajurul de pe lampa de noptieră era același pe care îl știa. Crăpat. Îi păru bine că Florica nu l-a schimbat. De fapt nimic nu i se părea schimbat în casă. Ba da. Plapumele. Erau noi, ca scoase din cutie. Se gîndi cu duioșie la Florica. Cît o fi muncit pînă le-a cumpărat. Cele vechi erau cîrpăcite și nu odată se trezise dimineața cu casa ninsă de fulgi. Le pipăi. Erau de mătase.

— Tati Rudi le-a adus, îl lămuri Sofica.

— Tati Rudi, tresări Horvath. Cine e tati Rudi?

— E un om foarte bun. Nu-i zi să nu-mi aducă ceva. Tu nu mi-ai adus nimic, tăticule?

— Nu, Sofica.

Dintr-odată casa i se păru străină și perdelele, covoarele, tablourile. Pină și abajurul crăpat de pe lampa de noptieră. Iși lăsă capul în palme.
— Ce să-ți povestesc, tătucule?

Florica era neschimbată. Nu era nici tulburată nici emoționată de sosirea lui: se purta ca și cum soțul ei n-ar fi lipsit de acasă decît cîteva zile. Toate gesturile, mișcările ei erau cele vechi, cunoscute. Cînd mai tîrziu, după masă, Florica pregăti patul Soficăi, Horvath strinse fălcile: ea însă, liniștită, netezi cu palma plapuma de mătase fără să fi avut cea mai mică tresărire. Abia atunci se cutremură cînd de afară se auzi scîrțitul porții.

— Vine cineva, făcu Horvath și se apropie de ușă.

Florica se rezemă de spătarul scaunului și-și lăsă capul în piept. Cineva bătu în ușă.

Sprinten, Horvath o deschise larg. În prag apăru un om înalt, cu fața obosită. Părea să fie trecut de cincizeci de ani. Borurile largi ale pălăriei îi aruncau o umbră peste ochii adînc ascunși în orbite.

— Tati Rudi, strigă Sofica și porni în întîmpinarea celui din prag.

În apropierea ușii călcă pe marginea cămășii de noapte și se întinse pe podea. Horvath o ridică și o așeză pe un scaun. Pe urmă, fără nici un cuvînt, culese cele două plăpumi și le făcu sul.

— Poștește, domnule Rudi.

Cel din prag, fisticit, începu să clipească mărunț. Sprîncenele lungi îi tresăriră nervos, își mușcă buzele, apoi, buimăcit complect, mormăi un „bună seara“ și coborî scările. Liniștit, Horvath închise ușa în urma lui, ocoli privirile Florichii și se așeză la masă. Un timp rămase nemișcat, pe urmă își ridică fruntea:

— Lasă Florica, nici păturile noastre nu sint proaste.

Sofica începu să plîngă.

4

Gheorghe Trifan, fochistul șef al fabricii de textile, era un om de vreo cincizeci de ani, mărunț și indelat. Mustața veșnic zbîrlită îi dădea o înfățișare de om încrunțat, parcă gata în orice clipă să se certe. Rar își lăsa cazanele: trebuia să se fi întîmplat ceva foarte grav ca el să pornească prin secții să caute pe cineva. Acum, trecînd prin filatură, femeile își întoarseră capetele în urma lui. Dar el nu se închisi de asta. Merse drept spre cabina montorilor unde-l știa pe Gherasim.

Il găsi aplecat asupra unei piese stricate. Se apropie de el și-i șopti la ureche:

— A fost Horvath la mine.

— A ieșit din închisoare?

— Da. De două zile. După masă la cinci ne întîlnim acasă la Farcaș. Inființăm din nou organizația de partid.

— Bine, dar de ce-mi spui toate astea la ureche?

— Ai dreptate, rise Trifan. M-am obișnuit... Nu uita, după masă la cinci.

Cu asta, la fel cum venise, încet, porni înapoi spre cazangerie. Gherasim privi lung în urma lui. „Adică totu-i așa cum i-a spus pe vremuri Horvath: — „Rar om ca Ghiță Trifan!“.

Unii tovarăși din fabrică îl înțelegeau însă greșit. Spuneau deschis că bătrînul e vindut baronului. Toată neînțelegerea pornise încă din '36 de la greva cea mare. Singurul om care atunci nu ascultase de consemnul dat

fusese el. Nu părăsise sala cazanelor decît după 24 ore de la declararea grevei generale. Cînd, în sfîrșit, a ieșit din fabrică și a încercat să explice ceva unui șef de pichet, acesta a dat din miini și l-a scuipat în obraz. Trifan și-a scos batista și s-a șters pe față. Toți cei care erau prin apropiere, văzîndu-l că nici nu încearcă să se apere, l-au crezut trădător. Țesătoarele pe care el le convinsese să participe la grevă, au umblat vreo patru zile după el să-l bată. Horvath era la închisoare. După un an, cînd s-a întors, l-a chemat pe Trifan să-l judece. Abia atunci a ieșit adevărul la suprafață. Dacă el n-ar fi rămas la post ca să stingă focul, cazanele ar fi sărit în aer. Și nu asta era scopul grevei ci să se obțină un salariu mai bun. A fost foarte greu pînă ce oamenii l-au acceptat din nou. Și cum era și normal, cu multe rezerve.

Pe Meșteanu 2, în locuința lui Farcaș erau adunați cinci oameni: Horvath, Trifan, Gherasim, Farcaș și Suru.

Tot orașul era în fierbere. La cîteva clădiri din centru s-a arborat drapelul roșu și oamenii comentau evenimentul privind în jur dacă nu sînt cumva auziți. Unii spuneau că la aeroport se mai dădeau lupte cu cei cîțiva aviatori germani, care au rămas izolați de grosul trupelor. Alții erau informați că, încă înainte de sosirea trupelor sovietice, nemții și ungurii vor veni la Arad și vor întări linia de apărare care se întinde de la Mureș pînă în munții Bihorului. De două zile, de cînd s-a anunțat trecerea armatelor romîne de partea sovieticilor, țărani nu mai veneau la piață cu alimente. Populația, speriată de evenimentele care trebuiau să urmeze, cumpăra tot ce găsea în prăvălii; străzile erau aglomerate cu gospodine încărcate cu fel de fel de mărfuri netrebuincioase: mături, borcane cu muștar, hîrtie de prins muște, crătiți și conserve militare puse în comerț de dezertori.

În curtea prefecturii, unde funcționarii au adunat toate portretele lui Hitler și ale lui Antonescu să le ardă, cineva a dat foc unei șure. Un funcționar speriat de flăcări a început să strige că vin nemții și toată adunătura s-a năpustit spre ieșire. Unei femei i s-a rupt rochia, și seara, la Cornul Vinătorului se transmitea știrea (bineînțeleas cu lux de amănunte) cum a fost călcată în picioare o romîncă de către comuniștii maghiari.

În fața partidului național țărănesc, oameni se adunau să privească tricolorul pe care domnul Iuliu Maniu l-a sărutat înainte de a pleca ultima oară în străinătate. Un sergent de stradă cu o pălărie civilă în cap, cînta din răspuțeri „Deșteaptă-te Romîne“ oprindu-se numai atunci, cînd, lîngă el, cocoțat pe un scaun de bucătărie, Moga, proprietarul librăriei „Cartea germană“ citea o proclamație formată din 4 puncte:

1. Ardealul să fie al Ardelenilor.

2. Ardealul trebuie să fie o republică independentă, democratică, recunoscută și garantată de Statele Unite ale Americii, de Brazilia și de Anglia.

3. Să se introducă ca limbă națională a Ardealului, limba esperanto, și

4. Să se garanteze prin constituție amorul liber.

După citirea proclamației, intitulată „Proclamația de la Arad“, sergentul începu să cînte din nou. Ucenicul librăriei „Cartea germană“, care se afla prin apropiere, îl aclama pe stăpînul său:

— Trăiască Moga unu, regele Ardealului.

În acest timp, Moga împărțea insigne de tinichea, pe care era gravată prima literă a alfabetului, înconjurată de o cunună de lauri. El susținea că asta va fi stema viitoarei republici, dar cetățenii onorabili ai orașului știau că insignele au aparținut fostei asociații sportive „Avîntul“.

La piața de vechituri, un soț prins în flagrant delict cu o prostituată, încerca să explice soției și oamenilor adunați să asiste la scandal că femeia cu care fusese văzut, a fost o spioană germană pe care tocmai vrăia s-o aresteze.

Nimeni nu știa nimic și toată lumea știa totul. Un comisar, vrînd să dovedească convingerile sale democratice, eliberă toți pungașii din beciurile poliției. Seara, de îndată ce se întuneca, nu se mai putea circula pe străzi. Trecătorii erau somați și cei care nu se opreau, erau ciuruiți cu gloanțe. Mamele își închideau copiii în casă, spunîndu-le povești despre măcelari care fac cîrnați din carne de copil. Primarul orașului, Dr. Eremia Ion, se refugie la Pincota, dar cu doi kilometri înainte de a intra în comună fu jefuit de o bandă de dezertori care țineau în spaimă toate cătunele din împrejurimi. Despuiat de întreața sa avere, se întoarse la Arad și se închise în sala de consiliu a instituției. Nu lăsa pe nimeni, nici măcar pe cunoscuți să intre la el. Rezolva toate treburile comunei strigînd și dînd sarcini prin gaura cheii.

În acest timp, pe strada Moțeanu se constituia organizația județeană de partid. Vorbea Farcaș:

— Tu, Surule, aduci patruzeci de tovarăși de la Astra și preiei cu inventar fostul sediu al Grupului Etnic German. Toate actele le înghesuiți într-o singură încăpere și puneți lacăt. Tu, Horvath, organizezi paza. Afară la poartă poți să pui și un sergent în uniformă. Iar tu, se întoarse spre Gherasim, dacă mi-aduc bine aminte, ai lucrat pe linie de tineret. Surule, îi dai și lui o încăpere să poată convoca tinerii.

Farcaș împărți sarcini și în legătură cu mobilizarea tuturor celor care au avut legătură cu partidul în ilegalitate sau au participat la acțiunile Ajutorului Roșu.

Deodată tresări:

— Bărbuț de ce nu-i aici? Se întoarse spre Trifan: — L-ai anunțat?

— Nu l-am găsit acasă. Vecinii spun că s-a refugiat la Radna.

— S-a refugiat?... Parecă nu-mi vine să cred....

Cam în timpul cînd cineva dintre cei adunați pomenea numele lui Albu, un mic funcționaraș de la fabrica de textile, care dăduse ceva bani Ajutorului Roșu, acesta stătea în cabinetului baronului Wollman.

— M-ați chemat, domnule baron?

— Da, dragă Albule... Am auzit că se înființează partidul comunist și dumneata verifici condicile de prezență... Nu e bine... Ar trebui să fii mai activ... Ar trebui să mă înjuri.

Albu făcu ochi mari, își scoase ochelarii aburiiți și-i șterse în colțul batistei care îi atîrna din buzunarul de sus al vestonului.

— Da, dragă Albule... Ar trebui să fi mai activ.

N-au trecut nici două ore de la această întrevedere și Albu, cocoțat pe o mașină de filat, își agita brațele în aer:

— Pînă cînd să ne lăsăm exploatați de baron! Pînă cînd să ne lăsăm vlăguiti! Da, tovarăși! Noi, muncitorii conștienți de misiunea noastră de clasă, va trebui să luptăm împotriva tuturor exploataților.

Muncitorii îl priveau mirați, pe urmă, înflăcărați de curajul lui Albu, începură să strige și ei:

— Așa-i!...

— Așa-i!...

— Domnu' Albu are dreptate!

Pop, un muncitor pipiriu, cu fața stafidită ca o măslină pusă la soare, se cățăra și el pe mașină și începu să cînte Internaționala.

În seara constituirii comitetului județean provizoriu, Horvath a inițiat ținerea unui miting în fața primăriei. Cele câteva afișe scrise cu creioane colorate și răspîndite la atelierele C.F.R., la fabrica de vagoane și la celelalte întreprinderi mai mari din oraș, au dat rezultate neașteptate. Pe vremuri, nici cînd nu s-a adunat atît de multă lume ca acum, la primul miting

al partidului comunist. Cu jumătate de oră înainte de începerea ședinței apără și Bărbuț. Avea cearcăne la ochi și se scuză foarte pe scurt:

— Mi-am dus nevasta la spitalul din Radna. E tare bolnavă.

— Lasă acum asta. Bine că ai venit. Tu ești mai cunoscut în oraș. Ai să deschizi mitingul.

Bărbuț ținu un discurs frumos de la fereastra sălii de consiliu a primăriei. Avea o voce groasă de bariton. Știa să apese pe consoane, să vorbească înflăcărat, să țină pauze lungi și să rostogolească cuvintele într-un torent aprig, înălțător. Farcaș rosti un discurs în limba maghiară, iar Albu se angajă să vorbească nemțește. Fură aplauzați toți oratorii și mitingul se sfârși cu intonarea Internaționalei. Văzind însă că oamenii nu vor să se împrăștie, Suru îl însărcină pe Albu să se ducă în piață și să anunțe că armata eliberatoare, urma să sosească a doua zi în oraș.

În cele din urmă, cînd Trifan descuiă ușa sălii consiliului, Dr. Eremia Ion năvăli în încăpere și vru să-i ceară socoteală lui Horvath pentru faptul că a fost scos din propriul său birou.

— Cu ce drept!? — strigă — dar n-avu timp să-și sfirșească întrebarea. Horvath îl prinse de reverul hainei și-l întrebă:

— Spune-mi, meștere, în cît timp poți să ne ridici un arc de triumf la intrarea în Micalaca?

— Ce? bîgii primarul.

— Da. Ai înțeles bine. Un arc de triumf, în cinstea primirii trupelor sovietice. Eu îți dau termen pînă mîine la prînz!

— Termen mie?... Dumneata?... Eu... care...

Horvath îl scutură de umeri:

— Pînă mîine la prînz am spus!

Abia în clipa aceea își dădu seama primarul că Horvath îi vorbește foarte serios. Își mîngiie umerii scăpați din strînsoarea grăsunului și începu să bilbie:

— Păi, cum să spun, domnule... noi n-avem nici birne, nici oameni... nu se poate...

Horvath îi făcu semn lui Trifan să se ducă la ușă să nu fugă primarul. Acesta, speriat, se uită în toate părțile să-și găsească un aliat. Într-o singură clipă însă își dădu seama că e înconjurat numai de oameni necunoscuți. Încet, pe neobservate, se trase spre fereastră, cu gîndul să strige după ajutor.

Horvath îl urmări pas cu pas. Cînd ajunse, îl prinse din nou de reverul hainei și-l săltă pe pervazul ferestrei. Primarul își bălăbăni picioarele și-l lovi pe Horvath între coaste. Avea niște pantofi galbeni, ascuțiți la vîrf cum se purtau prin o mie nouă sute. Cineva dintre cei de față începu să chicotească. Pascu, un muncitor cu părul vilvoi din echipa de pază, se rugă de Horvath:

— Aruncă-l afară! Te rog, Horvath, aruncă-l afară!...

Primarul înghiți în sec și se făcu alb ca laptele. Nu putu să scoată nici un cuvînt. Horvath îl împinse în afară, în așa fel ca acesta să poată privi în gol.

— Pentru fasciști ai avut birne, domnule primar! Pentru Armata Sovietică n-ai!?...

— Am... am... Două arcuri de triumf vă ridic... Două arcuri!... Numai lăsați-mă... Am doi copii... Lăsați-mă...

Horvath îl trase înapoi în încăpere:

— Păi vezi că e bine cînd ne înțelegem?...

Cei din sala de consiliu izbucniră în ris. Numai Pascu privi cu ciudă spre Horvath:

— De ce nu-l arunci afară?... Că minte ca un porc!... N-are nici un copil, și bate pe toți oamenii de la primărie... Pe tata tot el l-a palmuit, bată-l Dumnezeu! Te rog, Horvath, aruncă-l afară!...

Văzind că Horvath n-are de gând să-l arunce pe domnul doctor Eremia Ion pe fereastră, se repezi spre primar. Acesta îl prinse pe Horvath de mină și se ascunse în spatele lui. Horvath se postă în fața lui Pascu:

— Stai liniștit, omule... Nu te repezi ca un lup. Va veni și timpul socotelilor.

După ce Pascu se liniști, Horvath se întoarse spre primar:

— Atunci sper că ne-am înțeles... Mîine dimineață te apuci să construiești arcul de triumf.

În drum spre casă, Trifan îl dojeni pe Horvath:

— N-ar fi trebuit să glumești cu primarul... Poate o să mai avem nevoie de el.

— Dacă o să avem nevoie de un primar, o să punem pe unu' de-al nostru.

Trifan clătină nemulțumit din cap. I se păreau prea complicate cele spuse de Horvath. Întrebă:

— Nu crezi că ar fi fost mai bine să așteptăm unele instrucțiuni de sus?...

— Ba da, făcu ironic Horvath. Poate mîine sau poimîine o să primim una. Parcă o văd: „Reînființați organizația locală de partid“. Că ce alte sarcini am putea primi?... Acum, în aceste zile, oamenii de legătură sînt folosiți pentru treburi mult mai importante. De aia sîntem comuniști, să nu ne lăsăm tîriți de evenimente. Desigur, peste ozi, două, cînd vor sosi trupele sovietice și se va restabili ordinea, va fi totul mult mai ușor. Dar pînă atunci noi n-avem dreptul să stăm cu mîinile în sîn! Și nu uita, și sovieticii vor aștepta un ajutor din partea noastră. Nemții au distrus aeroportul. Asta tot noi va trebui să-l reparăm.

Lîngă ei, la marginea trotuarului, o femeie cu haine cusute din saci vindea porumb fierț. Își ținea marfa într-un cărucior de copil nou nouț.

— Dacă tu nu veneai, spuse gînditor Trifan, noi am fi așteptat să ne cadă mana din cer.

— Nu-i adevărat! Cînd am fost eri la tine, am trecut și pe la Farcaș. Înființa tocmai organizația de partid din fabrică. M-am uitat la oamenii adunați și am recunoscut pe cîțiva. Unul dintre ei a fost arestat odată că mine, dar nu s-a găsit nimic asupra lui, și i-au dat drumul după trei luni de zile. Prin el am putut să reiau legăturile cu Bucureștiul și tot prin el am aflat că trebuie să se întîmple schimbare, dar nu știam exact ziua. Și iată că nici pînă azi nu-i știu numele. Apăi cu oameni ca el, n-ați fi așteptat să cadă mana din cer... Pe urmă, s-a reîntors și Farcaș și era și Bărbuț aici. Asta a lucrat bine. N-a avut nici o cădere.

— N-a avut că...

— Ce vrei să spui cu asta?

— Nimic... M-am gîndit și eu cu voce tare. Dracu' se știe descurca prin toate cîte se întîmplă. Nu vrei să luăm un porumb?

— Nu. Și te sfătuiesc Trifan, să nu te mai gîndești cu voce tare. Nu e sănătos. Dar spune-mi, tu ai fost tot timpul acasă. Pe nevastă-mea cine a ajutat-o?...

— Nu știu.

Horvath își mîngîie bărbia:

— Sînteți băieți buni cu toții. Nici ea n-a aflat. Și primea bani în

fiecare săptămână. Cineva îi punea sub ușă. Mi-a povestit că a încercat să stea la pîndă, dar n-a reușit să afle nimic.

Horvath tăcu. Pe urmă, după cîțiva pași, îl bătu pe Trifan pe umăr:

— Și mai spui că dacă nu veneam, voi ați fi stat cu mîinile în sin... Numai de n-aș fi atît de gras ca un porc. Dar nu-i nimic! Sînt atît de multe de făcut, încît foarte curînd am să slăbesc vreo douăzeci de kilograme. Rîse. Ai să vezi, am să fiu cel mai frumos băiat din Arad.

— Omul nu știe niciodată cînd glumești și cînd ești serios.

— Acum nu filozofa. Elena ta ce mai face?...

— A îmbătrînit.

— Păi lingă tine nici nu-i de mirare. Mai bei?...

— Numai dacă am ce...

— Acum, pentru un timp, nu trebuie să ai.

Pe urmă, fără nici o trecere, începu să vorbească despre altceva, despre Gherasim care i se părea un băiat de treabă, dar prea moale.

— Moale pe dracul făcu Trifan. E ca piparca. Sare ca un tigru.

— Nici asta nu e bine... Trebuie să avem grijă de el.

Dimineața, Horvath află că Albu, din proprie inițiativă, l-a silit pe baron să confecționeze cincizeci de drapele roșii pentru împodobirea orașului.

5

Abia trecuse de ora prînzului și sute și sute de oameni porniră spre Micalaca unde, sub supravegherea lui Gherasim, patru oameni de la primărie înălțau un arc de triumf. Ghirlandele de brad încolăcite în jurul stilpilor dădeau un aer sărbătorec. Zece drapele roșii (din cele cincizeci obținute de Albu de la baron) împodobeau construcția încă neterminată. Din lăzi și din niște scînduri smulse dintr-un gard din apropiere, urma să se înalțe și o mică tribună de unde avea să vorbească comandantul primelor detașamente sovietice. Se aflase de la niște oameni că sovieticii au părăsit deja Deva și acum înaintează spre Radna. Pascu, care se învîrtea ca o sfîrlează în apropierea construcției, primise sarcina să țină legătura cu poliția pentru menținerea ordinii în oraș. Fericit că primise în sfîrșit și el o misiune mai de doamne ajută, fugi într-un suflet la Prefectura Poliției.

La ora patru sosi la Micalaca și Farcaș însoțit de Horvath și de Bărbuț. Măsurară din priviri arcul de triumf și se arătară mulțumiți. Pe urmă, Farcaș trimise pe cineva după Albu, ca acesta să mai facă rost de cîțiva metri de pînză roșie, pentru pavoizarea tribunei. Nu trecu decît o oră și Albu sosi cu o sută de metri de pînză. Farcaș îl bătu pe umăr și-l numi responsabil cu ornamentarea. Mîndru de această distincție, Albu înveli totul în pînză roșie.

Cățărat în virful arcului, Gherasim fixa tocmai un steag pe care cineva desenase cu cretă o seceră și un ciocan, cînd se auziră primele huruituri de tancuri. Deși Horvath îi strigă să se dea jos, Gherasim rămase acolo ca să fie primul care dă ochi cu sovietici. Spre mirarea tuturor însă, zgomotul nu venea dinspre drumul Radnei ci din direcția Curticiului. „Or fi ocolit rușii orașul să nu cadă în capcană“ — se gîndi Gherasim și, întorcîndu-se în partea opusă, descoperi cîteva tancuri nemțești.

— Nemții!... Vin nemții!... strigă cit îl ținu gura și era cit p-aci să cadă.

În clipa aceea, la capătul străzii apăru primul tanc german. Cuprinși de panică, oamenii începură să alerge care încotro. Nimeni nu se așteptase la nemți. Mitralierele de bord decimară rindurile celor adunați.

Lupta inegală nu dură mult: tancurile sfărâmară arcul de triumf, tribuna împodobită cu pinză roșie.

În oraș, negustorii traseră rulourile de tablă ale prăvăliilor și în mai puțin de jumătate de oră nu se mai vedea nici un om pe stradă. Cîțiva unguri doar, naționaliști înflăcărați care au văzut alături de nemți și trupe ungurești, au ieșit în stradă cu drapele maghiare. Ca prin minune, în centrul orașului au reapărut steagurile cu crucea încirligată.

Primarul, care se închisese din nou în sala de consiliu, auzind zgomotul tancurilor se ascunse sub masă. Pe urmă, recunoscînd marșurile nemțești, ieși din ascunzătoare și se apropie de fereastră. „Nemții! Doamne, doamne!“... De bucurie nu mai știa ce să facă: să ridă sau să plîngă; deschise geamurile și se aplecă afară: Văzînd că nu e observat, începu să strige „Heil Hitler“, „Heil Hitler“, pînă cînd un tanchist îndreptă mitraliera spre el. Nu se auziră decît cîteva pocnituri seci: primarul, Dr. Eremia Ion, își desfăcu brațele de parcă ar fi vrut să îmbrățișeze întreaga coloană motorizată de pe stradă și căzu de la etajul doi. Un individ care se afla prin apropiere îl ușură de ceasul de mîină (tot nu se mai putea folosi de el) apoi, nevrînd să facă treaba pe jumătate, îl descălță cu o îndemînare nebănuită.

Cineva, care văzuse în apropierea gării cadavrul unui ceferist, vesti că SS-iștii impușcă pe toți oamenii în uniforme. Factori poștali, vatmani și polițiști își dezbrăcară imediat uniforme.

În oraș se decretă stare de asediu.

În seara zilei intrării trupelor nemțești în oraș, întregul activ de partid se întîlni pe Mețeanu, la Farcaș. Nu lipsea decît Trifan.

— Pascu a fost omorît, comunică Suru. Stă întins în fața poliției...

Un timp nu vorbi nimeni. Stăteau în jurul mesei, tăcuți, îngîndurați. De afară se auzeau împușcături. Horvath se duse la fereastră, pe urmă propuse ca Farcaș și Suru să plece la Radna în întîmpinarea trupelor sovietice ca să-i anunțe de situația din oraș. Deși nemulțumit, Farcaș se supuse. Ceru însă să nu plece împreună, ca nu cumva, în caz de arestare, să cadă amîndoi.

— Iar noi, arătă Horvath spre ceilalți — organizăm rezistența. Vorbea cu atîta simplitate de parcă ar fi spus că vrea să vizioneze un meci de fotbal.

Bărbuț care stătea lîngă fereastră, clătina din cap. Gherasim își spuse: „Ce altceva ar putea să facă“... Pe urmă își aduse aminte de Pascu. Acesta sta întins undeva pe caldarim și nu va mai putea niciodată să ceară socoteală primarului că l-a palmuit pe taică-su...

Horvath îi întrerupse șirul gîndurilor:

— Cînd se va lăsa întunericul, facem rost de arme. — Nu dădu lămuriri cum și în ce fel. Și cu asta socoti că totul e aranjat. Căută o tablă de șah dar nu găsi în locuința lui Farcaș decît o pereche de cărți de joc, uzate. Întrebă: — Cine știe 66?...

Nu-i răspunse nimeni. Gherasim nu știa. Bărbuț stătea tot lîngă fereastră în dosul perdelelor și privea îngîndurat în stradă. Albu clătina din cap în semn că nici el nu știe. Era palid și-și frămînta mîinile. Ii era teamă să vorbească, să nu-și trădeze emoția.

— Nu e nimic dacă nu știți. Am să vă învăț. Tu, Bărbuț, poți să rămîi lîngă fereastră să vezi ce se mai întîmplă. Așa... fiți atenți... uite, fiecare primește cîte cinci cărți...

Albu, deși se descurca greu în noul joc învățat, avu un noroc extraordinar: câștigă de cinci ori una după alta. Temîndu-se că ceilalți o să se supere pe el își arunca așii și atuurile, dar ca și cum ar fi fost un făcut, tot el câștiga. Ii tremura bărbia și clipea des, ca o bufniță.

— Tu trișezi, îi spuse în glumă Horvath.

Albu sări în picioare și-și dădu cuvîntul de onoare că a jucat cîstit.

— Sînt cîstit, zău dacă nu.

Horvath aruncă plictisit cărțile pe masă și spuse nu fără răutate:

— Ești un prost dacă nu știi de glumă...

Albu își lăsă privirile în jos ca o față rușinată.

Pe la ora nouă, Horvath și Bărbuț plecară în recunoaștere.

Albu așteptă cîteva minute în liniște, pe urmă se duse la Gherasim:

— Și tu crezi că am trișat?

— Nici pînă acum nu ți-ai dat seama că Horvath a glumit?

— Mie nu-mi plac glumele astea... La cărți joc totdeauna cîstit.

Neștiind ce să mai spună, se așeză lingă fereastră și începu să-și curețe unghiile. Gherasim îl privi cu milă.

Echipele de recunoaștere se întoarse abia pe la ora 11. Fața lui Horvath radia. Ținea în mînă o pușcă automată și două carabine.

— Pe drum poate mai facem rost de o armă. Pînă atunci ne ajung și astea. Și acum, pregătiți-vă, ne ducem în podul Catedralei. Acolo n-o să ne bănuiască nimeni. Descălțați-vă. Tot nu e frig și cel puțin n-o să faceți zgomot.

Gherasim se uită la el cu mîndrie. „Asta comandant, nu glumă!“ Cînd se aplecă să se descălțe, observă că Horvath nu avea în picioare decît niște ciorapi rupți la călcîie.

Podul Catedralei Catolice, luminat numai de razele lunii prin cele cîteva țigle de sticlă, părea un imens cavou. Peste tot atîrnau agățate de grinzi prapori date la reformă, capete de sfinți sparte, cădelnițe ruginite și tablouri cu maica precista. Umbrele erau părelnice iar mirosul de tămîie și aer stătut, împrumuta podului ceva misterios, straniu. Horvath se lovi de o statuie de ipsos a sfîntului Antoniu și începu să injure. Vocea i se risipi încet, ca un ecou. Bărbuț își aprinse o țigară. Flacăra chibritului, neverosimil de puternică, îi luminează fața: părea turnată din ceară.

Un timp nu-și vorbiră. Nu se auzea decît vîntul țiuind printre țigle. Pe urmă, undeva într-un colț trozni pardoseala de parcă cineva ar fi încercat să se ridice în picioare.

— Cine-i acolo? strigă Horvath și toți din jurul lui tresăriră cu teamă.

— Eu, Balș, se auzi o voce subțire, plîngăreață.

Horvath sări în spatele unui stîlp și ceilalți îi urmară exemplul.

— Ești singur?

— Da.

— Vino la lumină.

Se auziră niște pași tîrșiiți, pe urmă un om imbrăcat cu un veston larg apăru sub dîra de lumină.

— Ce cați aici?...

Cel întreat abia acum observă armele în mîinile celorlalți. Începu să tremure ca varga.

— Locuiesc aici.

Gherasim aprinse un chibrit și se apropie de locatar. Era neras și murdar. În loc de cravată purta o lavalieră neagră pătată.

— Ești artist?

— Da.

— Și ce lucrezi dumneata?

— Fur.

Gherasim izbucni în ris.

— Percheziționează-l, ordonă Horvath.

Gherasim îl îmbrățișă cu mișcări iuți și îi goli buzunarele.

— N-are nimic. Un ceas.

— Lasă-l atunci. Cum spui că te cheamă, domnule?

— Balș. Vasilică Balș.

— Ei bine, domnule Vasilică, du-te și culcă-te.

— M-am răzgîndit. Am să mă mut de aici.

— Nu acum.

— Cine mă oprește. Eu sînt un cetățean...

— Du-te și culcă-te, îl îmbrînci Horvath. Și ca să fie mai convingător, îi arătă carabina.

Vasilică Balș se retrase fără un cuvînt și se culcă peste niște prapuri.

În zori, cînd începu să se lumineze, reușiră să-și creeze cîteva posturi de control de unde puteau să cuprindă strada principală a orașului. Vasilică Balș, care se trezise și el, îi urmări cu oarecare teamă. Vru s-o șteargă de cîteva ori pînă ce Horvath îl amenință că dacă se mai apropie o dată de ușa trage în el.

— Dar mie mi-e foame.

— Și mie, îi răspunse Horvath. Culcă-te și dormi. Cînd dormi nu ți-e foame.

Pe urmă îi descoperi în picioare pantofii primarului.

— De unde ai pantofii aceștia?

— Mi i-a împrumutat un om. Stătea întins în fața primăriei. Era mort. Tot nu mai avea nevoie de pantofi. Dacă-ți plac pot să ți-i dau ție.

— Culcă-te, îi mai ordonă o dată Horvath.

Pînă pe la prînz nu se întîmplă nimic, doar comandantul militar german ordonă o paradă în fața primăriei. De sus, din podul Catedralei, se puteau vedea toate pregătirile.

— În curînd intrăm și noi în acțiune, spuse Horvath care stătea de pază lingă o țigla ridicată. Nu risipiți gloanțele!

Parada militară a fost deschisă prin împușcarea unui maior german care trecea în revistă trupele motorizate, gata de defilare.

— Bravo, Gherasim! strigă Horvath și puse și el arma la umăr. Nu știam că ești un ochitor atît de bun.

Gherasim îi cercetă fața. Era netedă, fără cute, ca o minge. Uite, stă aici, împușcă SS-iști în amintirea lui Pascu și acasă îl așteaptă fetița și nevastă-sa. Și de bună seamă, ar fi fost pe deplin justificat dacă rămînea acasă: abia venise din închisoare. Dintr-o dată îi veni să-i stringă mîna, dar nu cuteză să se apropie de el: „O să creadă că sînt un copil“.

— Nenorociților, gemu Vasilică Balș. Ați înebunit?!...

— Taci, îi strigă Horvath. Dacă mai scoți un cuvînt te împușc.

Vasilică Balș se lăsă în genunchi și începu să se roage cu voce tare.

Parada militară se contramandă și se ordonă percheziționarea caselor care începu prin spargerea tuturor vitrinelor din centru. Era pe la ora șapte seara cînd se auziră ciocănituri în ușa podului. Pînă și Horvath tresări. Pe urmă, cînd se auziră din nou ciocănituri, făcu semn celorlalți să nu se clintească.

— Nemții? întrebă abia perceptibil Gherasim.

Horvath clătină din cap. Albu, speriat, scăpă arma din mână. Ciocăniturile de afară se întehiră, și se auziră comenzi scurte, militarești.

Bărbuț fugi în celălalt colț al podului dar se întoarse îngrozit:

— Nu-i nici o altă ieșire!

— Știu, făcu Horvath. Numai pe aici, unde sînt ei.

De afară cineva începu să bată în ușă cu patul unei puști. Gherasim își potrivi carabina la umăr.

— Nu, îi făcu semn Horvath. N-are nici un rost. Ascundeți armele.

Vasilică Balș se cățără pe o grindă laterală, pe urmă, nemulțumit de ascunzătoare, cobori și începu să alerge în toate părțile. Ii tremurau buzele și abia se mai putea ține pe picioare de frică.

Afară vacarmul creștea.

— Nici o rezistență, dădu ordin Horvath, altfel ne împuşcă pe loc.

Gherasim se duse la el și-i întinse mîna. Horvath, ca și cînd în clipa aceea acesta ar fi fost lucrul cel mai firesc, i-o scutură zdravăn, bărbătește.

Strivită de gloanțe, broasca cedă, și în cadrul dreptunghiular al ușii apărură două țevi de pușcă-mitralieră.

6.

Tapetul din camera de lucru a lui Wollman (imitație de mătase chinezească) a fost țesut în fabrica lui. S-au demontat două racorduri late și s-au montat din nou, cap la cap, spre a putea țese o mătase de cinci metri lățime, atît cît era și lățimea camerei lui. Țesătorii, doi maiștri francezi, aduși de la Lyon anume pentru această comandă, au fost răsplătiți împărătește, deși, tot timpul lucrului, îndrăgostiți de țuica romînească, au umblat pe două cărări. Baronul, mulțumit de munca lor, le-a oferit și un contract pe termen de cinci ani, cu un salariu fabulos, dar maiștrii străini, conștienți de posibilitățile lor, n-au primit oferta.

Acum, după zece ani, tapetul a mai pierdut din luciul de altădată: dacă s-ar fi luat tablourile de pe pereți, desigur urmele lor curate ar fi izbit ochii. De aceea, tablourile și-au păstrat locurile lor din prima zi și, bineînțeles, odată cu ele și mobilele care n-au permis timpului și prafului să atace mătasea. Dar nu numai tablourile și mobilele și-au păstrat locurile lor. În general lucrurile din camera lui Wollman aveau locurile lor consfințite, ca niște relieve prețioase a căror mutare ar fi periclitat întreaga lor existență. Baronul și fiica lui Clara știau acest lucru. Iar Walter, valetul, singurul om din personalul de serviciu al casei care avea acces în această cameră, învățase aceste reguli nescrise. De aceea pentru nimic în lume n-ar fi mutat nici măcar cu un centimetru un obiect de pe biroul baronului. Și asta nu pentru că îi era teamă că baronul ar observa acest lucru, ci dintr-o obișnuință rigidă, prusacă.

Camera Clarei era cu totul altceva: aici nu exista un singur ac, care să nu-și fi schimbat poziția de trei ori pe zi. De aici, din această încăpere răzbătea zgomot în camera baronului.

Wollman, rezemat de biroul de stejar masiv, privea ținuta impecabilă a valetului. Tăcea. I se părea ciudat că în cei peste zece ani de cînd Walter era în serviciul lui, nu l-a văzut niciodată cu un nasture lipsă, sau cu haina pătată. Mai mult chiar: niciodată n-a întîrziat în acești zece ani și baronul nu-și aducea aminte să fi lipsit vreodată din casă. Nu era oră din zi sau din noapte (fie că era șase dimineața sau două noaptea), ca Walter să nu fi venit la chemarea soneriei. De multe ori, și mai ales în prima perioadă,

Wollman a încercat să-l spioneze, să-l prindă cu treaba nefăcută. Bineînțeles fără succes. Walter era corect și punctual ca un ceasornic elvețian. Nici să-l descoase vreodată n-a reușit: la toate întrebările despre viața lui, despre dorințele lui, despre visurile lui, Wollman n-a aflat nimic, și asta îl enerva. De aceea, în fața lui Walter avea un mic complex de inferioritate. De multe ori, și mai ales atunci când l-a găsit în camera Henriettei, a vrut să-l concedieze, dar tot de atâtea ori s-a răzgîndit: un alt valet cum era Walter n-ar fi găsit niciodată. Walter cunoștea o serie de limbi, și juca la fel de bine poker sau șah ca și tenis sau popice. Nimeni din casă nu l-a văzut trist sau vesel. Walter era totdeauna serios, gata de orice serviciu. Și acum, stînd lîngă ușă, gata să răspundă la întrebările baronului, avea ceva oficial, milităresc în el.

— L-ai anunțat pe comandantul orașului?

— Da, domnule baron. Vine la ora unu.

Walter mai avea o calitate. Era informat ca o agenție de presă. Nu se petrecea nimic în casă, în stradă, în oraș sau în lume de care el să nu fi fost informat. Dacă prin absurd l-ai fi întrebat: „Ce spui Walter, o să plouă miine“, ți-ar fi răspuns prompt: „Barometrul arată senin, înseamnă că va fi timp frumos“. La început, aceste cunoștințe multiple ale lui Walter îl amuzau pe Wollman, pe urmă, cu timpul, a început să le ia în serios, iar acum, în ultima vreme, se folosea din plin de ele.

— Ce se aude în oraș?

— E ordine, domnule baron. Evreii au fost evacuați la Oradea. Cei din categoria a doua poartă stele. De azi au pornit și tramvaiele.

— Comandantul știe că sînt evreu?

— Dumneavoastră sînteți baron, domnule Wollman.

— Bine, Walter. Clara ce face?...

— Se plictisește, domnule baron.

Fără să vrea, Wollman aruncă o privire spre birou, unde sub cristalul gros, șlefuit de un sticlar venețian, era întins un calendar etern. Walter îi urmări privirile și lăsă ochii în jos.

— Îmi permiteți să mă retrag?

— Du-te, Walter.

Baronul așteptă pînă ce Walter închise ușa în urma lui, pe urmă își puse ochelarii și se așeză la birou. Lîngă calendarul etern, așezată pe un mic postament de argint, stătea o statueta mică, negricioasă, un Budha cu un zîmbet mărunț, inexplicabil de obtuz, ca și cum ar fi crescut în el, în chip stăruitor, toate plăcerile lumii. Lui Wollman îi plăcea să se joace cu această statueta: poate și pentru că era o amintire de la Henrietta, singura pe care o socotea neîntinată.

Undeva, într-unul din sertarele ascunse ale biroului, erau cîteva scrisori de la dînsa și un jurnal redactat ca de o elevă de liceu pe care îl găsisese abia după moartea ei. Atunci și-a dat seama că Henrietta ar fi vrut mult mai puțin decît i-a dat — și mult mai mult decît era în stare să dea. Și Clara îi semăna întru totul.

7

În camera Clarei domnește o dezordine cumplită. Pînă și tablourile (unul cu geamul spart) atîrnă strîmb pe pereți. Patul răvășit, cu perinele și plapoma pe parchet, întregește numai decorul. Clara, în pijama, stă trîntită cu burta pe pat. Cu picioarele bate tactul unei melodii transmise prin radio. Acum nu aude, nu vede. De trei zile, de cînd au intrat nemții în oraș, n-a mai ieșit din casă. Stă ca o condamnată între cei patru pereți ai camerii. Azi, dacă n-ar fi fost porcăriile din oraș, ar fi trebuit să se vadă

cu Gigi. Gigi e cel mai drăguț băiat dintre toți cunoscuții ei. Are mustăți à la Clark Gable și știe să înoate ca un rechin. În urmă cu zece zile a sărit de două ori una după alta de pe trambulina cea mare. Toată lumea s-a adunat în jurul lui să-l admire. Desigur, acum și el stă acasă și se plictisește. Ce păcat... Dacă n-ar fi venit nemții, ar putea să vină pină aici ca să danseze. Gigi dansează ca un inger. În fond, ar putea să-l sune la telefon, dar Gigi e bilbiit și asta o enervează. Gigi numai atunci e drăguț cind tace. Odată, la o serată, din glumă, i-au lipit peste gură un plasture. A fost tare nostim.

Walter intră fără nici un zgomot. Nici măcar ușa nu scirție în urma lui. Ia o poziție oficială, tușește ceremonios, apoi se apleacă spre Clara:
— Domnul baron vă roagă ca de la ora unu să nu vă mai plictisiți. Vrea să fie liniște.

Clara apucă ceasul deșteptător de pe noptieră și-l aruncă cu furie spre valet. Acesta, obișnuit cu asemenea ieșiri, prinde deșteptătorul din zbor și continuă fraza ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic:

— Pentru că sosește domnul colonel Von Hubs, comandantul orașului.

8

Nevasta lui Horvath, Florica, e o femeie durdulie, cu fața rotundă. Niciodată n-a fost frumoasă, niciodată n-a fost urită. Cei care o cunoșteau maidemult, și o revedeau după ani un timp îndelungat, exclamau: „Tu Florică, nu te-ai schimbat cu nimic“. De pe față nu i-ai fi putut citi niciodată vârsta. La fel de ușor puteai să-i dai douăzeci și cinci de ani ca și treizeci și cinci. Numai dacă o priveai mai atent, îi descopereai la tîmple cîteva fire albe care-o trădau că era mai aproape de treizeci și cinci decît de prima cifră.

Florica nu era pretențioasă. Era a patra fiică a unui frizer sărac din Caransebeș, așa că s-a învățat cu greul încă din copilărie.

Primii bani i-a cîștigat la o fabrică de plicuri. Avea 11 ani și era slabă ca o trestie. La un control făcut de inspectorii Camerei de Muncă, patronul atelierului de plicuri a fost condamnat la 500 de lei amendă, iar ea concediată. S-a angajat la „Odol“ și a umplut pe zi 200 de tuburi cu pastă de dinți. Patru ani a lucrat fără întrerupere pînă cînd părinții ei s-au mutat la Arad. Aici s-a angajat la o fabrică de săpun, pe urmă la uzinele de textile ale lui Wollman. A lucrat la scărmanătoria de bumbac, și după statisticienii necinstiți ai baronului, a înghițit pestedouă sute grame de scame pe an. La scărmanătorie oamenii îmbrătrinesc într-un an cît alții în doi. Aici pielea feței pierde din elasticitate, orbitele se adîncesc, iar ochii devini palizi, împăienjeniți. Florica își dădea seama de acest lucru, dar nu s-a plîns nimănui. Numai seara, stînd în același pat cu soră-sa, privea obosită tavanul și visa un cămin, un soț cu o meserie cîstită care să-i facă copii, și care, de Paști și de Crăciun să-i aducă mici cadouri. N-a avut parte de asta. E drept, la început cînd l-a cunoscut pe Andrei, acesta i-a promis marea cu sarea.

— Ai să vezi, Florico, nu peste mult noi o să fim tare fericiți. Dar nu numai noi. Toată lumea!... Pentru că așa nu mai poate să rămînă multă vreme. Se va schimba totul. Altminteri, eu ca simplu țesător va trebui să mă tem de șomaj sau să lucrez pentru un salariu, care să nu ne ajungă decît pentru mîncare.

— Chiar dacă n-o să fie schimbările de care vorbești, Andrei, alături de tine voi fi totdeauna fericită.

N-a fost.

Andrei își petrecea mai tot timpul în afara casei, la fel de fel de întruniri sau la închisoare. Vecinii o întrebau de ce nu se desparte de el:

— Ți-a făcut un copil și te-a lăsat aici, ca pe o ludă. Nu vezi madam Horvath că soțul dumitale e mereu arestat? De ce nu-l lași în plata domnului?...

„Madam-Horvath “ le întorcea spatele și vecinii o socoteau smintită.

— Muncește ca o proastă pentru trintorul ei și el stă și se îngrașă undeva la Aiud sau la Timișoara.

Poate că dacă n-ar fi fost fetița la mijloc, lucrurile s-ar fi petrecut altfel. Cu vreo trei ani în urmă, pe vremea cînd Andrei își petrecea ultimele luni într-una din închisorile din țară, a făcut cunoștință cu un plăpumar. După două zile acesta a vizitat-o acasă și i-a cerut voie să i se mărturisească. Fără ca ea să-i fi răspuns ceva, plăpumarul începu ca la spovedanie:

— Scumpă doamnă Horvath. Eu sînt un om cîstit. Am 48 de ani și sînt văduv de patru ani de zile. La început n-am mai vrut să mă însor. Mi-am spus: „Rudi, tu ai trăit destul, pregătește-te de bătrînețe“. Am un atelier pe bulevard. Nu sînt nici bogat, nici sărac. Am de toate... Nici bolnav nu sînt... Numai genuchiul drept mă doare cînd se schimbă vremea. Dar cine n-are reumatism la vîrsta asta... De aia am venit la dumneata. Știu totul. M-am interesat. De o nevastă ca dumneata aș avea nevoie... Nu e greu să divorțezi acum. Mai ales dacă e la închisoare!...

Florica l-a dat afară. Plăpumarul însă s-a încăpățînat. Venea în fiecare zi. A încercat să se apropie prin Sofica. Îi aducea dulciuri, jucării. Pe urmă, de Paști, a adus cele două plăpumi. În zadar a încercat Florica să se împotrivească. El nu și nu... A vrut chiar să se ducă la Timișoara să stea de vorbă cu Horvath. Cu timpul Florica s-a obișnuit cu el și dacă o zi nu venea, îi simțea chiar lipsa. Vecinii, bineînțeles, au început s-o bîrfească. De asta i-a păsat Florichii cel mai puțin. Dacă n-ar fi fost fetița, poate l-ar fi lăsat pe Horvath.

Fetița exista însă, și în fiecare seară înainte de culcare o întreba:

— Mico, cînd vine tăticu?...

Nu dormea decît dacă-i răspundea „mîine“.

— Dar mîine vine sigur?

— Da, Sofica, mîine vine sigur.

Uneori nu adormea nici dacă i se spunea: „mîine vine sigur“. Stătea în pat și se uita la fotografia lui taică-su care era agățată pe peretele din fața patului.

— Mico, așa-i că tăticu e tare?

— Tare, Sofico.

— Poate să-l bată și pe măcelarul din colț. Așa-i?

— De ce să-l bată.

— Pentru că e rău. Umblă cu un cuțit și-i plin de sînge.

Altădată întreba dacă taică-su o să vină cu bani și dacă o să aibă destul de mulți ca să plătească datoriile de la băcănie.

— Da, Sofico.

Acum, cînd Andrei s-a întors de la Timișoara și l-a dat afară pe Tati-Rudi, Sofica a stat tot timpul lîngă el; îi mîngîia fața, îl mirosea de parcă ar fi vrut să ia cunoștință cu toate simțurile ei de existența lui biologică.

— E atît de bine că ai venit, tăticule.

Abia seara, după ce s-a culcat ea, a avut timp Horvath să discute cu nevastă-sa.

— Ai așteptat mult, Florica, dar nu în zadar. Acum a sosit timpul despre care vorbeam. Vezi, pentru asta am fost eu la închisoare.

— Vreau să-ți spun ceva, Andrei...

— Dar nu despre Rudi. Eu l-am uitat... Jură că nici n-ai să te mai gîndești la el.

Florica a plîns de bucurie. Pe urmă l-a rugat să nu se mai amestece în nimic care i-ar putea periclita iarăși libertatea.

— Tu ți-ai făcut datoria, să mai muncească și alții. Stai acasă! Tu nici n-ai văzut cînd a crescut fetița noastră. Tu ai văzut-o numai din cînd în cînd, și te-ai mirat cît de mult a crescut. Stai acasă, Andrei...

În noaptea aceea, Horvath a căutat să-i explice că acum sînt mult mai multe de făcut:

— Va trebui să lucrez mai mult, dar n-am să te mai părăsesc. Voi rămîne aici în oraș, lingă tine. Și să nu crezi că va fi ușor din primele zile. Dar din zi în zi, și asta e sigur, va fi tot mai bine. Numai un an, doi să mai ai răbdare. Tot ai pierdut atîta vreme cu mine..

Și acum, cînd a spus că va rămîne pentru totdeauna acasă, iată că numai după două zile a dispărut din nou. Prea multe lucruri se zvoneau despre el ca să fi putut rămîne liniștită acasă. Unii spuneau că au auzit că a fost împușcat în cetate, iar alții susțineau că au vorbit cu martori oculari care l-au văzut spinzurat în apropierea gării.

Cum toți arestații au fost duși în închisoarea cetății, Florica trecu Mureșul să se intereseze de soțul ei. În poarta penitenciarului un soldat german îi ceru legitimația.

— Ce cauți aici?...

— Pe soțul meu. Am auzit că e arestat.

— Atunci du-te în curtea mare, o îndrumă sentinela. Acolo, după casa aceea galbenă.

Florica ocoli clădirea cu pricina, și se pomeni într-o curte mare unde, în fața unei mese lungi, stăteau înșirați o mulțime de oameni.

O femeie în vîrstă își frîngea miinile și plîngea încet, cu sughițuri. O altă femeie, grasă, imbrobodită, care frămînta între degete niște mătănii din mărgelile de lemn, se certa cu un băietan care îi luase înainte cu un loc.

Florica se așeză la capătul rîndului și așteptă pînă după prînz, cînd își făcu apariția un plutonier înalt, cu un dosar în mînă. Oamenii treceau unul cite unul în fața lui și-i spuneau cite un nume. Plutonierul își controla listele cu vîrfurile unui pistol.

— Petcu ai spus?... Petcu... Petcu... Da, a fost executat. Altul la rînd.

— Horvath.

— Horvath... Horvath...

Plutonierul a ajuns cu țeava revolverului la numele lui Horvath. Întrebă:

— Acela gras?

— Da.

— Nu-l poți vedea. Altul la rînd...

Celula în care sînt închiși Horvath și Gherasim e o încăpere mică, întunecoasă. Lumina nu pătrunde aici decît spre amurg cînd apune soarele, deoarece singura ferestruică, tăiată în apropierea tavanului, e înspre apus. Dinspre coridor, deși ușa e cu gratii, nu răzbate decît o pîlpîire de lumină palidă de la un felinar de furtună, agățat undeva în dreapta celei. În tot timpul zilei de altfel, aceasta e singurul semn că și dincolo de ușa de fier este viață.

Soldații care fac de pază nu se văd decît odată pe zi, cînd aduc o zeamă de varză în niște gamele ruginite. În restul timpului, pe coridor domnește liniștea. O liniște de cavou. Și zidurile groase, aproape de doi metri, îți dau aceeași impresie.

Cînd s-a zidit cetatea, pe vremea celui de al doilea pașalic otoman din Transilvania, Hassan Pașa, atotputernicul stăpîn al orașului, temîndu-se de armatele din Panonia, a ordonat întărirea zidurilor cu încă cinci rînduri de cărămizi. Pivnițele, care acum servesc de închisoare (reconstruite în acest scop de baronul Johan Schneider, comandantul regimentului 7, K. und K. din Thuringia) erau încă de pe vremea aceea renumite pentru răceala lor. Ani de-a rîndul, aici au fost depozitate produsele podgoriilor de la Miniș, pe care le cumpărau și le vindeau niște neguțători din Fanar.

Cu ani în urmă, Horvath a mai fost în pivnițele acestei cetăți, dar atunci nu era decît un simplu vizitator: venea la șase octombrie al fiecărui an, cu școala, sub conducerea unui profesor de istorie, să serbeze aniversarea executării celor treisprezece generali răsculați în '48 împotriva monarhiei.

În muzeul cetății erau expuse vestmintele și armele celor condamnați, și școlarii atingeau oțelurile săbiilor cu sfială și pietate.

Pe atunci, micul Andrei n-ar fi crezut niciodată că, odată, peste ani, va fi și el închis în aceste beciuri igrasioase, așteptînd rîpiiturile vestitoare de moarte ale tobelor.

— Nu ți-e frig, Gherasim?

Gherasim nu răspunde. Gîndurile îi zboară aiurea, dincolo de aceste ziduri groase, în oraș, pe strada Brîncoveanu, la maică-sa.

A plecat de acasă în ziua sosirii lui Horvath. De atunci, nimeni dintre ai lui nu mai știe nimic despre el. Erau clipe cînd nici lui nu-i venea să creadă prin cîte a trecut în aceste cîteva zile. Prea au fost pline, prea au fost bogate, ca să nu plătească pentru ele.

Uneori îi apărea în față maiorul care inspecta trupele motorizate gata de paradă, și atunci, fără să vrea, simțea în umăr reculul armei. Dacă nu l-ar fi împușcat, poate acum n-ar trebui să stea aici, așteptînd apelul care îl va duce în fața plutonului de execuție.

Dar nu! În amintirea lui Pascu a trebuit să tragă cocoșul. În amintirea lui și pentru ca grăsunul ăsta din fața lui să nu mai stea la pușcărie. N-avea remușcări și totuși...

În fond n-avea decît 24 de ani și atîta putere în brațe, încît dacă n-ar fi știut că zidurile sînt atît de groase, s-ar fi apucat să le sfarme cu pumnii.

— Scoală-te că ai să răcești! — îi mai spune Horvath fără să se întoarcă spre el.

— Lasă-mă în pace!... Știu ce fac...

Horvath nu se supără: se ridică în virful picioarelor și-și apasă fața de gratii.

— Nu se vede nimic! — spune după un timp, dezamăgit. — Doar cerul... Ba nu... Acum a apărut și un nor... E mic și alb...

— Taci!

Gherasim e iritat. Încă nu s-a obișnuit cu viața de închisoare. Dacă nu i-ar fi rușine de Horvath, ar bate cu pumnii în pereți, ar plînge, ar urla să i se audă vocea pînă departe în oraș. E bine însă că pînă la urmă își dă seama că totul ar fi inutil: și plînsul și urlatul. Cu Horvath vorbește cînd prietenos, cînd dușmănos. Totuși, îi pare bine că nu e singur. Singur ar înebuni. Păcat numai că Horvath nu e înțelegător. Pentru că ori de cîte ori îi vorbește de cei de acasă, Horvath, ca un diplomat, schimbă discuția și se întreabă dacă Farcaș sau Suru au reușit să ajungă pînă la Radna.

În prima zi de închisoare, Gherasim l-a întrebat de ce nu vrea să vorbească despre cei de acasă. Horvath îi explică:

— Pentru că atunci ne mușcă. Și asta e cel mai periculos lucru într-o închisoare.

Și ca să fie mai convingător, îi povestește despre prima lui cădere și despre primele luni de temniță.

— Mi s-au părut o veșnicie. Primele douăzeci de zile au fost mai lungi decât ultimii trei ani. Și din cauza mea au fost mai lungi!... M-am gândit tot timpul acasă la nevastă, și-mi venea să urlu de deznădăjduit ce eram.

În cele din urmă, a înțeles că nu e bine să se discute despre cei de acasă. N-a înțeles însă de ce nu vrea Horvath să răspundă la nici o întrebare după stingere. A insistat mult, dar Horvath s-a încăpăținat ca un catir. În cele din urmă, ne mai putând răbda, aproape că s-a rugat de el:

— Bine, am înțeles că nu vrei să discuți după ce te-ai culcat. Răspunde-mi numai la întrebarea asta: de ce?...

— Pentru că noaptea trebuie să dormi! De aia! Când mininci puțin, trebuie să completezi hrana cu somnul. Altfel te macini.

— Dar eu nu vreau să mă îngraș ca tine!

— Mai bine gras decât schelet.

Pe Gherasim îl supăra și faptul că Horvath nu-și ieșea niciodată din sărite, oricât de urât i-ai fi vorbit, sau te-ai fi răstit la el.

— E o crimă să te enervezi, sau să te cerți cu tovarășul tău de celulă — îl lămurii Horvath. E un fel de mic pas spre trădare.

Și ce era și mai groaznic, era faptul că nu se plictisea. Și acum stă de o oră la geam, să vadă un nor. Privit din spate e tare caraghios: pare umflat cu perne. Gherasim încearcă să ghicească viața lui de familie, dar n-are nici un punct de reper, așa că renunță.

Deodată Horvath se întoarce spre Gherasim:

— Seamănă cu o barcă.

Gherasim nu mai poate răbda. Sare în picioare și-l apucă pe Horvath de haină:

— Tu stai la geam și te distrezi!... Poate și s-a urit cu viața. Ești obosit... Nu știi... Și nici nu mă interesează... Eu vreau să trăiesc însă!... Auzi! ... Eu n-am decât 24 de ani!...

— Și eu vreau să trăiesc, — îi răspunde Horvath fără să se întoarcă de la ferestruică. Pe urmă, într-un târziu, continuă pe un ton mult mai scăzut: — Acum nu se mai vede nici norul...

Neavînd ce face, Gherasim se așează înapoi pe ciment. După un timp, simte că îl pătrunde umezeala și-și trage o scîndură sub el.

O vreme, nu se aude decât vîntul jucîndu-se prin frunzișul castanilor de lingă cetate și susurul liniștitor al Mureșului.

Horvath știe să se bucure de orice fleac. Își reține pînă și respirația, numai să nu-i scape un clipocit. Cum stă pescănel și-l privește pe Gherasim, îi e milă de el. În fond are dreptate. N-are decât 24 de ani. E aproape copil.

„Poate n-ar fi trebuit să-l iau cu mine în podul Catedralei—își spune după un timp. Da, mi-am pierdut capul. M-au îmbătat cele cîteva zile de libertate. Mitingul, arcul de triumf... Niciodată n-aș fi crezut că o să fiu ierăși arestat. Săraca Florica... Va trebui să mă aștepte din nou; dar poate de data asta zadarnic mă așteaptă“... Gîndul că s-ar putea să nu mai iasă îl făcu să se cutremure. „Poate n-ar fi trebuit să-l gonesc pe plăpumar... Nu, la asta n-am voie să mă gîndesc...“ Își strînse haina la piept. Un timp trase cu urechea, dar nu mai auzi nici foșnetul frunzelor nici susurul apei. Era o liniște grea, plină de amenințări.

Simți cum o sudoare rece îi năpădește tot trupul. „Ce bine că ai venit acasă, tăticule... Ce mi-a mai spus Sofia?... Da, ceva despre un măcelar... că are cuțite... Doamne, doamne, cum de n-am fost atent!...”

— Gherasim.

— Da.

— Ce se poate face cu un măcelar?

— Cu ce?...

Horvath vru să se scuze, dar nu voia să apară slab în fața lui Gherasim.

Intoarse vorba:

— Mi-a spus ceva Farcaș despre un măcelar. Trebuia să-i comuni ceva, și acum nu-mi vine în minte ce.

Simțind că i se umezesc ochii, se cațără din nou pe scăunel și privește pe fereastră. De afară se aud pașii stridenți ai unui gardian bocănind pe coridorul celulelor. „Ce caută gardianul aici la ora asta?... Nu cumva?...“ Horvath n-are timp să-și sfârșească gândul: se aude clinchetul unor chei și un gardian tânăr apare în fața ușii.

Intră.

Văzindu-l pe Horvath cocoțat pe scăunel, îl trage de mîneca hainei:

— La ce te-ai uitat?... Hai?...

Vorbește gros și zidurile umede îi îngroașă și mai mult vocea.

— La cer, îi răspunde politicos Horvath.

El cunoaște regulile inchișorilor: politeță și supunere. E o timpenie să te simți jignit, să-ți înrăutățești și mai mult situația.

Gardianul îl măsoară din priviri: grăsunul e groaznic de antipatic. Ii spune cu o superioritate ironică:

— De mîine îl poți privi de aproape... Și tu și „tovarășii“ tăi. Pe urmă strigă din toate puterile de parcă ar comanda unui regiment întreg: Alinierea!...

— Unde mergem? îl întreabă Horvath calm.

— Ești foarte curios, grasule.... Dar nu te teme. Ai să afli curînd Haide... Înainte marș!....

10

Clara nu se mai plictisește: e obosită.

Își trage o perină sub cap și privește pierdută tavanul. Se simte groaznic de nefericită. Sint țări și orașe unde nu e război, unde oamenii fac ce vor, unde nu sint nevoiți să stea în inchișorile camerelor. Acolo, peste mări, departe, totul e mai frumos. Pînă și numele oamenilor sint mai frumoase: Pedro în loc de Petru, Jo în loc de Iosif, Rositta în loc de Rozalia și Clarisse în loc de Clara. Clara... Ce nume vulgar! Cum de au botezat-o părinții cu un nume atît de oribil?...

Cînd e tristă, îi place să privească tavanul. Acolo, în albul plafonului,, își poate închipui alei de palmieri, plăji, orașe cu nume sonore: Copacabana Miami, Rio de Janeiro. Ce minunat ar fi să poată spune unei prietene că și-a petrecut iarna undeva în California, sau că a dansat cu Jo la Trocadero. Dar așa?... Ii e și rușine să spună cuiva că a fost la Buziaș sau că a băut un pahar de Fetească la „Decarul de Trîflă“. O clipă are remușcări pentru că și-a însușit filozofia doctorului Molnar, pe urmă plescăie din buze: „Vax. El tot e ramolit. La ce i-ar mai folosi o călătorie la Copacabana?“

Privirile i se pierd din nou în albul tavanului. În cei cinci ani de război nici măcar filme americane n-a văzut. Nu-și mai poate închipui fața lui John Garfield sau buclele Veronicăi Lake. Or fi îmbătrînit și ei?...

Dincolo, în camera de lucru a lui Edy (așa-i spunea lui taică-su când erau în doi) se auzi pocnetul unei uși trântite. „Desigur, a venit comandantul orașului“. Dacă nu i-ar fi fost lene, s-ar fi sculat să se ducă pe coridor să-l surprindă pe Walter trăgînd cu urechea la ușă. „Ce o fi și cu omul ăsta?...

Il ura pe Walter pentru că acesta nu vroia să vadă niciodată femeia în ea, ci numai stăpîna. Asta îi știrbea orgoliul.

Odată, înadins, l-a sunat și l-a primit dezbrăcată, dar Walter, ca și cum n-ar fi văzut nimic, s-a aplecat reverențios, pe urmă s-a dus la dulap și i-a adus pijama.

— Să nu răciți, domnișoară Wollman.

În clipa aceea ar fi fost în stare să-i dea o pereche de palme sau să împlînte coup-papierul în el. Walter, de parcă i-ar fi ghicit gîndurile, luă cuțitașul de argint de pe masă și-l ascunse în bibliotecă.

— Să nu vă tăiați, domnișoară Wollman.

— Am să-ți dau o palmă...

— O să vă doară mîna, domnișoară Wollman.

Pe vremea cînd umbla la școală, Walter îi ajuta să-și facă lecțiile. Încă de pe atunci îl invidia și-l ura Clara. Walter se pricepea tot atît de bine să extragă rădăcina pătrată, să calculeze suprafața unui triunghi isoscel, să conjuge verbele neregulate franțuzești sau să înșire fauna nevertebratelor.

Walter i-a împrumutat și primii bani și tot el a învățat-o să danseze conga. De unde știa el toate astea?... Nu pricepea nici cum de ce Walter se mulțumește cu o slujbă înjosoitoare de fecior de casă, cînd oricare firmă din oraș l-ar angaja bucuros în posturi bune și bine retribuite.

Clara și-a dat seama că uneori și tatăl său e dezarmat în fața valetului. Inuși faptul că juca biliard cu el, sau că îl chema al patrulea la masa de joc, avea o oarecare însemnătate. Wollman nu era omul care să intre în legături intime cu ori și cine. Trăia retras, ca un pustnic. De multe ori Clara l-a întrebât de ce, și el i-a răspuns pe scurt:

— De aceea...

Ce însemna acest „de aceea“, nu și-a putut explica niciodată. Se întreba numai dacă taică-su a trăit la fel și înainte de a fi rămas văduv, sau nu. Despre maică-sa nu știa mai nimica. De altfel, nici nu era permis să se vorbească despre dînsa în casă. Rar de tot, numai Wollman avea acest drept, dar și atunci, numai pentru simple comparații nevinovate:

— Tu ai pielea la fel de albă cum a avut-o și maică-ta.

Atît. Dincolo de aceste comparații ea nu exista. În orice caz nu pentru Clara. Odată, cînd socotise ea că Edy e mai bine dispus decît de obicei, l-a întrebât de ce nu pomenește niciodată nimic despre dînsa.

— Pentru că tu nu trebuie să afli nimic rău despre maică-ta. De aceea. Tu ești fată deșteaptă, Clara, nu mă mai întreba.

Iar Walter, ori nu știa într-adevăr, ori nu vroia să spună ce știe.

— Eu am servit-o la fel cum îl servesc și pe domnul baron. Nu știu nimic altceva, domnișoară Wollman.

Totuși, Clara îl bănuia că minte: odată, cînd era plecat în oraș, s-a dus în camera lui și i-a cotrobăit prin sertare. Printre niște hîrtii a dat de o fotografie a maică-si. Era o poză la fel cu aceea pe care o avea și Edy în portmoneu. Atunci a crezut că Walter a furat fotografia, dar mai tîrziu, deși nu avea nici un motiv concret, se încredințase că poza aflată la Walter trebuie să aibă o însemnătate deosebită. Ce anume, nu-și putea închipui. De aceea, neputîndu-și satisface curiozitatea, Clara se adresă doctorului Tiberiu Molnar, un bătrînel cuminte, prieten intim al familiei.

La început, doctorul încercă s-o refuze:

— Nu, nu pot. O să se supere Edy, dacă-ți spun ceva.

— El nu trebuie să afle, domnule Molnar. Zău! E vorba de mama! Am și eu dreptul să știu. Dumneavoastră mi-ați spus că și noi femeile ar trebui să avem aceleași drepturi cu bărbații. Sau ați renunțat între timp la părerea dumneavoastră sociale?

— He, he — rise Molnar subțire. Acum mă șantajezi.... Mereu am spus eu că drepturile necucerite se răzbună. Bine Clara. Dar tatăl tău să nu afle.

— N-o să afle niciodată! Jur!...

Doctorul a condus-o în camera de lucru a baronului și a împins cristallul de pe birou. Într-un colț, sub un calendar etern, era prinsă într-o pînează, o bancnotă de cinci sute de lei.

— Vezi bancnota asta?

— Da, domnule Molnar.

— Apoi asta e. Acum hai să punem cristallul la loc.

În clipa aceea a intrat Wollman. Fața și s-a întunecat, pe urmă ca și cum n-ar fi văzut nimic, îl bătut pe Molnar pe spate.

— Ei, bătrîne prietene... Văd că nu te-ai lăsat de chestiile tale socialiste... Educi tineretul, sau mai bine spus, lupți pentru emanciparea femeii... Pe urmă, brusc, se întoarse spre Clara: — Vrei să ne lași puțin singuri?...

Abia după două săptămîni s-a întâlnit Clara din nou cu doctorul.

— Vreți să continuați, domnule Molnar... Ce e cu bancnota aceea?

— Nu pot să-ți spun nimic, fetița mea... Edy mi-a cerut cuvîntul...

— Dar el n-o să afle niciodată...

— Nu se poate. Cuvîntul meu e cuvînt de onoare...

Atît a aflat Clara: că maică-sa s-a sinucis undeva într-un orașel din Franța, în ziua cînd ar fi trebuit să se reîntoarcă în țară. Probabil nici ei nu-i plăcea aici. De multe ori s-a întrebat de ce nu-și vinde Edy fabricile și de ce nu se mută undeva într-o țară din apus; doar are și acolo o serie de întreprinderi, unele chiar mai mari decît astea de aici. Nici la întrebarea asta n-a primit răspuns. Wollman ocolea toate discuțiile despre această problemă și Clara știa că orice insistență ar fi fost zadarnică.

Dacă asculta atent, putea auzi discuția din odaia vecină.

— Cum ați spus că-l cheamă, domnule baron?

— Albu. Iakob Albu.

„Oare ce discută despre Albu?“ I se pare ciudat că Edy discută cu comandantul orașului despre un fost coleg al ei de școală. Seridică de pe pat, se duse la ușă. Auzi un foșnet ușor de hîrtie: se aplecă la gaura cheii și-l văzu pe comandantul orașului răsfoind niște foi ministeriale. Văzînd fața încruntată a ofițerului, îi vine să ridă: nu-și închipuise niciodată că un comandant al orașului ar putea fi atît de caraghios. Cîteva fire de păr galbene (un om cu voință ar putea să le numere) aduse din spate de la ceafă pînă la frunte îi mascau chelia lucioasă. Se uită spre Edy. În clipa aceasta e mîndră de el: înalt, cu spate lat, pare un atlet pe lingă maimuța de comandant. Și cită demnitate, cită distincție în fiecare gest!...

— Albu ați spus? mai întrebă odată comandantul și urmărește cu degetul arătător lista din fața lui. Da, e aici.... Iakob Albu... Va fi executat mîine la ora șapte.

Clara tresări: „Executat? O să moară Albu? Cu ce drept hotărîsc aceștia moartea unui om care nici nu e de față!“ Încercă să-și imagineze fața lui

Albu dar n-o putu reconstitui. Il vedea doar vag, pe urmă fără să vrea îi apăru în față silueta lui, așa cum o văzuse ultima dată; atunci Albu strângea mâinile lui Edy. Unde l-a văzut? Da, pe scările unui vagon de clasa a doua ale unui expres. Pleca în Belgia la studii. Da, acum își aduce aminte precis. Edy l-a trimis să studieze în străinătate, să facă om din el.

— Despre el este vorba, se auzi din nou vocea lui Wollman...

— Va fi foarte greu de rezolvat, domnule baron. A fost găsit cu niște rebeli care au tras în membrii Wermachtului. Va fi foarte greu...

— Dacă n-ar fi fost greu, nu m-aș fi adresat dumneavoastră...

— Înțeleg, zîmbi comandantul. Dar știți că...

— Știu. E vorba doar de o simplă dispoziție... Albu e omul nostru...

Eu l-am trimis între aceia. Nu puteam să rămîn izolat, în nesiguranță... Și n-am știut că dumneavoastră o să reveniți...

Comandantul orașului își umflă pieptul și luă o poziție gravă, solemnă.

— Domnule baron!...

— Vreau să spun că nu știam că o să reveniți atît de repede.

Clara își îndreptă spatele și se întinse. O cuprinse o bucurie ciudată, plăcută. Tatăl ei, Edy, salvează viața unui om! Ce bine e că-i atît de puternic. Acum ar vrea să intre la el, să-l îmbrățișeze... În definitiv, de ce n-ar intra?... Instinctiv, aruncă o privire spre oglindă, își aranjează părul și bate ușor în tăblia ușii. Pe urmă, fără să aștepte răspuns, intră și, uitîndu-se spre comandantul orașului, se preface mirată:

— Te-am deranjat, papa? — Are o voce atît de nevinovată că nu te poți supăra pe ea.

Comandantul orașului își bate călcîiele, iar Wollman face un pas în întîmpinarea ei.

— Nu, Clara, nu mă deranjezi... de altfel, noi am și terminat... Se întoarce spre ofițer: V-aș ruga numai să se rezolve discret, să nu afle nimeni dintre cei închiși. Altminteri și-ar periclita viața din nou. Înțelegeți?...

— Înțeleg, înțeleg, mormăie grav comandantul orașului. În fața unei fete și mai ales în fața unei fete atît de frumoase nu poți să nu înțelegi. Arată spre telefon.

— Îmi permiteți?

— Poftim, poftim, îi împinge Wollman aparatul în față. Desigur că da.

Ofițerul formează un număr. Pînă ce subalternul solicitat se prezintă la celălalt capăt al firului, Colonelul Von Hübs își netezește chelia cu podul palmei. Clara abia poate să-și rețină risul. Un smoc de păr se deslipește de pe fruntea comandantului și-i cade pe șeaua urechii drepte. Pare un băcan de provincie, cu un creion la ureche.

— Halo, Werner... Da... Celula 17 nu se execută... Da, da, știu despre cine e vorba... Știu... Nu se execută...

— Uitîndu-se la Clara i se pare că ea îl admiră. Tușește în palmă, pe urmă adaugă în receptor, răspicat: — Pe răspunderea mea...

Sentinela de serviciu ridică în fața fiecărei uși felinarul de furtună și se uită la numărul celulei. La numărul 17 se oprește, scoate o cretă din buzunar și desenează o cruce pe zid. Albu, care stă lîngă ușă, îl privește mirat. Așteaptă pînă ce sentinela se depărtează; abia atunci se întoarce spre Horvath:

— De cînd v-au adus și pe voi aici mi-e teamă. Un soldat a făcut un semn lingă ușă. Asta ce înseamnă?...

Horvath nu-i răspunde, stă cocoțat pe banca de lemn și privește pe fereastră:

— E minunat aici. Voi nici nu vă dați seama ce priveliște frumoasă se întinde în fața voastră. Se vede o ramură de castan și de departe, virfurile sălciilor de la Mureș. Cînd o să stau de vorbă cu comandantul am să-l rog să mă țină aici toată viața.

— Ce o fi însemnînd? mai întrebă odată Albu.

— Probabil o să fim invitați la balul mascat al garnizoanei, spune Vasilică Balș cu amărăciune.

Horvath continuă cu observațiile sale despre natură:

— Dacă s-ar fi sădit castanul măcar cu jumătate de metru mai încoace, acum l-aș vedea în întregime...

E atît de preocupat de castan că nu vede, nu aude nimic.

Văzînd fețele înciudate ale lui Albu, Balș și Bărbuță, Gherasim zîmbește. „Ce om de treabă e grăsunul. Nu te lasă o clipă să te închizi în tine. Îți vorbește de fel de fel de fleacuri și îți atrage atenția mereu în altă parte“. Acum îi pare rău că nu l-a înțeles mai din timp, încă în celula cealaltă. Aici însă, stînd cu mai mulți oameni împreună, îl putea examina mai bine. Horvath vorbea într-adevăr despre fleacuri, dar toată ființa lui era permanent încordată ca un arc. Tresărea la fiecare zgomot suspect. Gherasim era convins că Horvath se consumă mult mai mult decît toți ceilalți la un loc, dar știe să-și păstreze calmul. Și azi după masă, după ce au epuizat toate subiectele de discuție și atmosfera a început să fie încărcată, Horvath a propus să joace nasturi. Toți își rupseră nasturii de prisos de pe haine și începură să joace, ca pe vremuri, în copilărie. În timpul jocului, Gherasim făcu o descoperire care îl amuză: valoarea relativă a nasturilor. Afară, în viața de fiecare zi, un nasture valorează exact atît cît dorește creditorul, și anume, ține legate cele două aripi ale vestonului. Aici în celulă însă, valorează mult mai mult: e și nasture și mai e ceva. Fără nasturi s-ar fi gîndit tot timpul la plutonul de execuție.

Pină și Balș, care la început era vorbăreț, s-a închis în el. Îi e teamă de moarte. Tresare la cel mai mic zgomot. Își blestemă strămoșii că i-a trecut prin cap să doarmă în podul Catedralei. Cînd au fost mutați aici, Balș i-a cerut scoteală lui Horvath:

— Și ce o să se întîmple cu mine dacă mor?

— Am să te înmormîntez...

— Iar eu am să le spun totul. Că în viața mea n-am avut armă în mînă. Eu sînt un pungaș cîstit. Nu-s ucigaș.

— Ești erou, dragă Vasilică Balș.

— Eu nu vreau să fiu erou. Eu vreau să trăiesc.

— Ca să poți fura.

— Parcă voi faceți altceva... Diferența e că eu lucrez pe cont propriu, iar voi în colectiv. Eu tot de la bogăți iau. Iau pentru că n-am, și ei au prea mult. Voi la fel. Eu iau puțin, atît cît îmi trebuie, iar voi vreți să le luați totul... Asta e...

— Cam asta, dragă Vasilică Balș. Ai avut ghinion că am dat peste tine:

Acum nu mai filozofează. Și-a dat seama că nu folosește la nimic. E lucru mare să te împaci cu tine însuși.

De undeva la capătul coridorului se aude zgâlțititul unei uși, apoi strigătul de spaimă al deținuților din prima celulă. Sar cu toții la ușă. Horvath abia poate să-i tragă înapoi și să-i inghesuie într-un colț.

Se aude o rafală de pistol automat.

Îngroziți, se uită unul la altul. „Uite ce ciudat crește barba lui Bărbuț, constată Gherasim. Numai în cele două părți ale bărbiei. Dacă și-ar lăsa barbă, ar semăna cu un popă de la Siria care părea că avea două ciocuri. Din senin își aduce aminte de o poză dintr-o carte de istorie. Un domnitor român, un fanariot căruia îi creștea barba la fel. Cum l-a chemat? Uite că nici acum nu-și aduce aminte. Nici atunci la școală nu i-a putut reține numele. Ceva Mavrococ, sau Marcovdat...”

Se aude o nouă rafală.

— Ne împușcă! strigă deznădăjduit Balș, și Albu, încremenit, se reazimă de umărul lui Bărbuț.

— Ssst, mormăie furios Horvath. Liniște!... Aduceți patul aici!...

Sar cu toții la pat. În acest timp Horvath se duce la ușă și stă la pindă.

Se aude încă o rafală.

Deținuții din celelalte celule încep să strige. Cu tot vacarmul acesta îngrozitor, de afară, prin ușa rămasă deschisă undeva la capătul coridorului, se aude un zumzăit puternic de avioane și, din când în când, explozii.

— Vin sovieticii! strigă Horvath... Vin sovieticii!...

O bombă explodează prin apropiere. Zidul gros transmite infundat bubuitura. Înpăimîntați, soldații de pe coridor încep să alerge care încotro.

— Pleacă mașinile! se aude de afară comanda gardianului șef, și un soldat, din fugă, își aruncă grenadele pe coridor. O explozie puternică zguduie ușile celulelor.

— La pământ! strigă cineva.

Culcat pe burtă, Gherasim își acoperă capul cu palmele. Ușa de fier scîrție din țîțini. „Nemții au deschis ușa” îi trece prin minte. Așteaptă să audă rafala pistolului automat dar nu se întâmplă nimic. Își apasă cu atîta putere fruntea de ciment că i se pare că cineva îi strînge capul într-o menghină. Nemai putînd răbda, își ridică privirile. Horvath e în picioare. Stă lingă ușă și privește fumul albăstrui al exploziei de pe coridor. Dintr-un singur salt, Gherasim e lingă el:

— Ce s-a întîmplat?...

— Nu știu... Cred însă că n-o să ne mai invite la balul mascat... Sînt grăbiți...

— Ce-i, ce-i? se apropie și Albu. Ce s-a întîmplat?...

— Au plecat nemții! îi răspunde cu superioritate Gherasim.

— Și nici nu i-am salutat! face cu supărare prefăcută Horvath. Își ridică două degete la temple și scuipe scîrbit.

Prima ședință a comitetului județean provizoriu nu dură mult. Horvath, din partea comitetului de partid de la fabrica de textile, își luă angajamentul ca în cel mai scurt timp să organizeze activul de partid al fabricii și, împreună cu tovarășii social-democrați, să pună pe roate comitetul de întreprindere.

— Ai destui oameni, tovarășe Horvath?...

— Destui, ăsta e un fel de a spune... Îmi pare rău că ni l-ați luat pe Albu. El era singurul dintre funcționarii mai de seamă...

— Căutați pe altcineva în locul lui. De el e nevoie la poliție... Știi ce-i la poliție?...

— Știu. Dacă-i acolo, atunci e bine... O să mă descurc eu cu Gherasim și cu Trifan. Mai e și Jilovan și Pop. Și mai sînt și alții. Va trebui să-i găsim numai. O să facem tot ce ne stă în putință, tovarășe secretar.

Suru îi strinse mîna.

— Atunci nu te mai rețin. Și nu uita, tu trebuie să intri neapărat în comitetul de întreprindere.

Horvath dădu mîna cu toți membrii biroului: cu Suru, cu Bărbuț, cu Niculin, cu Partoș. Îi cunoștea pe toți. Cu unii a avut legătură directă în timpul ilegalității. Era atît de mulțumit cum nu fusese de multă vreme.

Farcaș, secretarul comitetului de partid de la fabrica de vagoane îl aștepta în fața sediului județenei.

— Unde ai întîrziat atîta? Doar erai gata de mult...

— Am stat să mă uit la ei, îi răspunse Horvath. Am stat și zău, nu-mi venea să plec. Dacă n-aș avea treabă, aș sta să-i mai privesc. Spune și tu, Farcaș, nu-i frumoasă viața asta?...

— Na, dacă mai stăm mult aici, te pomenești că am să te văd și plîngînd. Zău, ți-ar sta bine.. Poate ai și uitat că ai fost la închisoare...

— Nu-mi amintesc să fi fost vreodată la un hotel cu asemenea nume.

— Dar de cetate, îți amintești?

— Aa, vorbești de cetate... Păi nici n-o cunosc bine... Ce, și asta-i închisoare?... Nici n-am avut timp să mă obișnuiesc.

— Glumești, Horvath, glumești, dar zău n-aș fi vrut să fiu în locul tău... Am auzit că ai vrut să te duci să lucrezi la poliție.

— Da, mi-ar fi plăcut, dar nici în fabrică nu e rău. O să avem ce face, ce zici?...

— Da, de aceea te-am și așteptat... Știi, m-am gîndit că n-ar fi rău să ne vedem în fiecare seară după lucru. Să ne schimbăm părerile despre muncă. Nu știu, mie mi se pare că am să mă descurc foarte greu. N-am avut atîtea emoții nici în ilegalitate cînd mi s-a cerut să organizez o celulă de partid într-o fabrică necunoscută. Parcă era mai ușor. Ție nu ți se pare ciudat că nu vei preda sarcinile din mers, că vei ține ședințe ziua în amiaza mare?

— Nici nu m-am gîndit pînă acum la astea, — mărturisi îngîndurat Horvath. — Da, măi; închipuie-ți că o să cumpărăm „Scînteia“ de la chioșcuri... — Începu să rîdă. — Noi ca noi, dar ce o să spună burghezia?... — Rîdea cu hohote, încît trecătorii se uitară mirați la el. Horvath își dădu seama că e privit și se încruntă. — Ei, comedie, uite sînt ca un bohot... Hai, Mihai, vino să bem un pahar de vin în cinstea acestei zile.

Circiuma era întunecoasă și duhnea acrișor a vin stătut. Lamese, înghesuți pe scaune fără spătar, comercianți ambulănți, dezertori și femei cu rochii decoltate discutau dacă va cădea sau nu Debreținul.

— Nemții, se auzea vocea unui om cu o figură de măcelar, au adunat toate forțele la Tisa... Dacă rezistă acolo, atunci... — Restul fu spus în șoaptă să nu-l audă decît cei de la masa lui. Horvath vru să se ducă la el, dar Farcaș îl trase de minecă.

— Stai dracului. Ce-i asta?... Vrei să-l lămurești în prima zi, cînd el de cinci ani știe una și bună? Ai spus că nu stăm mult... Meștere! se adresă unui ospătar. Dă-ne două pahare de vin...

Deasupra etajerii, printre afișe scrise cu mâna: „Nu dăm pe datorie“, „Bea, bea, nu te lăsa“ și „Nu servim clienți în stare de ebrietate“ era agățată și o lozincă tipărită: „Totul pentru front, totul pentru...“ Barmanul, un om uscățiv cu un singur ochi, își agățase șapca tocmai acolo, pe ultimul cuvânt al lozincii. Horvath luă un scaun, se cățăără pe el, luă șapca din cui și o azvirli în colțul celălalt al localului, pe o masă, unde doi geambași scuturau niște zaruri în pahare. Unul dintre ei, încins cu un chimir lat de piele, începu să injure de dumnezei. Horvath nu-i dădu nici o atenție. Se întoarse spre barman:

— Dacă te mai prind odată că-ți agăți șapca peste lozincă, îți scot și ochiul celălalt. Cît face vinul?

— Patruzeci de lei.

— Na, și învață minte, bată-te dumnezeu!...

În stradă, Farcaș începu să-l dăscălească:

— Nu e bine ce faci, măi Horvath, eu te știam mai liniștit...

— Nu pot, zău dacă pot... Nenorociții ăștia ar trebui să se ducă în fiecare zi la gară și să ureze victorie soldaților care pleacă pe front. Spune, tu ai putea să stai în birtul acesta infect, acum cînd deasupra primăriei flutură un drapel cu seceră și ciocan?...

— Dar nu mă lua pe mine și pe tine ca unitate de comparație... ăștia știu despre Uniunea Sovietică și despre socialism cît știm noi despre operațiile de apendicită sau despre structura unui meteorit... Fi cuminte, măi Horvath, și astîmpără-te... Eu zic că e bună propunerea mea, să ne întîlnim în fiecare seară... N-o să fie rău dacă învățăm unul de la celălalt. Eu și acum am învățat ceva. Am învățat ce anume nu trebuie să fac.

— Poate că ai dreptate...

— Sint sigur că am. Te vei convinge și tu dacă te gîndești puțin.

13

Ședințele comitetului de întreprindere, discuțiile aprinse cu Simon, președintele comitetului, un social-democrat încăpățînat care vrea să-l încurce cu citate din Marx și din Kautski, îl obosesc pentru că i se pare că-și pierde timpul inutil. Mai ales că în secții sint atît de multe lucruri de făcut, că nici nu știe de ce să se apuce. Cei mai mulți dintre muncitori sint porniți că nu i se dă baronului la cap cînd acesta sabotează vizibil acțiunea „Totul pentru front, totul pentru victorie“. Și pentru că încearcă să-i potolească cînd aduc vorba de astea, unii susțin că e vindut baronului. Alții, mai luminați dar nemulțumiți că zecile de ședințe ale comitetului nu dau roade, îl întreabă în fiecare zi:

— Ei, te-ai mai îngrășat, tovarășe Horvath? — Și pentru că el n-are ce să le răspundă își răspund tot ei: — Cum dracu' nu, dacă stai toată ziua to-lănit pe fotoliile comitetului.

Într-un fel au dreptate. De la o vreme încoace prea s-au înmulțit ședințele și de cînd is atît de multe, parcă sint din ce în ce mai nefolositoare. Dacă l-ar întreba cineva despre ce discută la comitet, n-ar avea ce să-i răspundă. Atîta doar că discută cu Simon probleme teoretice. Și încă ce probleme teoretice. Simon nu rostește niciodată numele lui Wollman. Îl spune „capitalistul“ și muncitorilor „masele“.

— Masele trebuiesc conduse în luptă împotriva capitaliștilor. Dar nu ca pe o armată, tovarășe Horvath, ci ca pe niște copii care trebuiesc luminați. Iar noi, conducătorii maselor, trebuie să fim niște adevărați social-democrați, niște marxiști veritabili.

Și dacă Horvath îi răspunde: „Astea-s toate bune și frumoase, dar ce-i de făcut cu muncitorii din secții care cer lapte și Wollman nu le dă“, Simon, ca un orator veritabil, își încheiează pumnii și începe să recite:

— Ce importanță are un Wollman pe lângă frontul larg al capitaliștilor de la noi din țară și din străinătate. Și ce importanță are că niște muncitori cer lapte, când ei trebuie să scuture întâi lanțurile robiei de milenii.

Odată, Horvath i-a spus că „din păcate, muncitorii nu se satură cu scuturatul lanțurilor“. Simon și-a șters ochelarii și, ca un om care trebuie să pună pe cineva la punct, l-a împins cu degetul:

— Nici cu laptele dumitale nu se satură.

— Asta e drept, i-a răspuns atunci Horvath supărat. De săturat nu se satură, dar nu se îmbolnăvesc de tuberculoză... Și asta e foarte important.

Simon, gânditor, a cerut o zi răgaz ca să poată studia răspunsul împreună cu Molnar Tiberiu, secretarul județean al P.S.D.-ului. A doua zi, radiind, începu să-i explice lui Horvath:

— Problemele sociale mari nu se rezolvă de la o zi la alta și, problema laptelui n-are nici o importanță pe lângă problemele sociale mari.

De multe ori Horvath ar vrea să-i dea un picior în fund și să-i spună că, această lovitură n-are nici o importanță pe lângă problemele sociale mari.

Lui Horvath nu-i place, de altfel, nici felul cum discută comitetul de întreprindere cu baronul. Acesta fixează orariul ședințelor de colaborare și, ca un om care vrea să se distreze, îi așează pe membrii comitetului pe scaune înșirate de-a lungul pereților, ca pe niște școlari. Și-i atît de politicos că-ți vine să-l iei de gît cînd îl auzi vorbind.

Într-o zi, i-a întrebât chiar dacă nu dorește o cafea.

— Nu dorim cafea, domnule baron, ci lapte! Dar nu pentru noi cinci, ci pentru cei cinci mii de muncitori.

Horvath spera că baronul o să se împotrivescă și el o să aibă ocazia să-i spună tot ce are pe suflet. Baronul însă, ca totdeauna, i-a zîmbit numai:

— Ai spirit, domnule Horvath...

N-a știut ce să-i răspundă. Abia cînd s-a văzut afară, în curtea fabricii, i s-a făcut ciudă că n-a fost în stare să-l pună la punct. La plene pomenea atît de des numele lui Wollman, și-l înjura atît de urît, încît muncitorii se întrebau cum de mai are curajul să dea ochi cu baronul. Într-o zi, Wollman, foarte politicos, l-a chemat în biroul său și i-a pomenit de aceste cuvîntări:

— Am auzit că m-ai înjurat din nou?...

— Da, domnule baron, ați fost bine informat, și în cel mai scurt timp posibil. V-aș propune să-i măriți salariul....

— Salariul cui? întrebă mirat Wollman.

Wollman se întunecă: nu-i plăceau oamenii obraznici.

— Celui care vă informează.

— Am terminat, domnule Horvath. Puteți pleca.

— Cum doriți, domnule baron.

Gherasim locuia într-o casă mărunță în apropierea fabricii de zahăr. Căruțele țăranilor care aduceau sfecla la fabrică au bătătorit drumul adînc, formînd în urma roților două văiugi unde apa de ploaie stăruie chiar și în zilele senine cu soare. Cînd ploaia, nămolul se revărsa și peste trotuarele de cărămidă roșie: atunci pașii oamenilor se lungeau sau se scurtau după distanța holovanilor așezați de către unul care își cumpărase bocanci noi.

În ultima vreme, foarte rar își cumpărau încălțăminte nouă cei de pe strada Brincoveanu, așa că pietrele s-au statornicit într-o ordine știută, iar localnicii și noaptea nimereau bolovanii sub talpă.

Gherasim călca apăsât și nu se mai gîndea la toate astea. Pe vremuri, cînd fusese ucenic la Lugoj, abia aștepta să vadă această stradă. Pe atunci mai trăia și bătrînul său. Petre umbla încă la școală și era un băiat neștiutor. Acum muncește tot la F.T.W., e secretarul T. P.-ului și e tare încăpăținat. Din toată familia lui, doar mamă-sa a rămas ca pe vremuri. Numai în ultima vreme se plînge de scumpete și se întrebă dacă toate cîte se petrec astăzi meritau moartea soțului ei. Petre se răstia la ea, numai Gherasim îi vorbea încet, îmbunînd-o: „Da, mamă. E greu, știu, uite nici eu n-am bocanci ca lumea, dar fii liniștită, o să am. Și o să fie și piața plină cu bunătăți“.

— Tu știi, Gherasim, că numai la voi doi mă gîndesc. Mie mi-e bine și așa. Nu spun, aș fi vrut să pun gard nou la casă, că iar ne-au furat un pui, dar dacă tu zici că o să fie bine, atunci de bună seamă așa va fi. Ai primit salariul?

— Numai mîine ni-l dă...

Și a doua zi, ea aprindea lampa de petrol (în bucătărie nu s-a introdus curent electric) și socotea în fel și chip să împartă banii pînă simbăta viitoare. Dar aceste socoteli niciodată nu se potriveau cu cele din piață. De marți pînă vineri se scumpea untura cu două sute de lei, piinea cu patruzeci, lăptarul nu mai dădea pe credit. Iar Petre își reținea tot maimuți banii din plic: țigările se scumpeau și ele.

— Ai venit? auzi glasul maică-sii din bucătărie. Era o întrebare inutilă, naivă, la fel ca și sfaturile ei de pe vremuri cînd Gherasim, copil încă, se ducea la scaldă: „Dacă te îneci, să nu mai vii acasă“. „N-am să mă înec“, îi răspundea și ea, convinsă, îl lăsa, deși tremura toată pînă seara cînd se întorcea el.

— Da, mamă... am venit.

— Ți-e foame?

— Nu, minți Gherasim, am mîncat la fabrică.

— A fost tușa de la Ineu. A adus ceva, dacă ți-e foame...

— Nu, și nu mă însor! Sper că i-ai spus!

— Nu i-am spus nimic. Nici n-a mai vorbit de Cornelia.

— Cu atît mai bine.

Se culcă, dar nu putu adormi multă vreme. Mereu îi apărea în față obrazul plin și roșu al Corneliei cu care au vrut să-l logodească încă în toamna trecută. Sforile au fost trase de tușa de la Ineu, care veselă, aducea mereu știri, cum că tatăl Corneliei a mai trecut pe numele fetei vreo patru pogoane, jumătate din moara de ulei și ceva din trestiiș. Fata nu era urîtă, dar dădea în gropi de proastă ce era: vroia cu dinadinsul să devină orășancă. Cum nu putea să stea la Arad să-și găsească soț, tușa s-a angajat să-i caute unul și s-a gîndit la rudele ei de la Arad. După părerea ei, Gherasim ar fi fost tocmai nimerit. La început, deoarece îl știa încăpăținat, a adus o sumedenie de bunătăți de la Ineu, lăudînd-o pe Cornelia ca fată harnică, cuminte, numai bună de soție. I-a adus și fotografiile colorate cu creionul; pozase ba tristă, ba veselă, și totdeauna cu altă haină. Numai că Gherasim nu s-a dat pe brazdă nici cînd a aflat că a făcut patru clase de liceu și nici atunci cînd i s-a spus că are nu știu cîtă avere.

Pe la douăsprezece noaptea se întoarse și Petre:

— Mamă, a fost tușa?

— A fost.

— A adus ceva?

- A adus.
 — Atunci e bine, mi-e o foame de lup.
 Dar Gherasim nu mai auzi toate astea: adormise.

15

De fiecare dată cînd era la închisoare, Horvath își făcea planuri de viitor: încerca să-și închipuie cum va fi cînd nu va mai trebui să organizeze pe ascuns, cînd va putea să lupte deschis împotriva baronului. De aceea era atît de nemulțumit acum: îi era silă să iscălească hîrtille de concediu ale muncitorilor, să vizeze bonurile de pîine de la cantină și să controleze eliberarea carnetelor de economat. I se părea că toate aceste munci sînt în contradicție cu misiunea sa de activist de partid. Uneori, era convins că s-a greșit undeva. Insuși faptul că a ajuns să-l combată pe Simon pentru teoriile sale despre „problemele sociale mari“, îl făcea să se simtă prost. În fond nu era convins că Simon nu are dreptate. De era nevoie ca un activist de partid să umble pentru obținerea unui pahar de lapte, sau să intervină pentru repararea unui robinet, cînd aceste lucruri puteau fi rezolvate și de către responsabilii sindicalii din secții? E drept, aceștia erau inactivi. Iar dacă ar fi stat să-i lămurească numai pe ei, i-ar fi scăpat o serie de probleme mult mai importante ca, de exemplu, punerea pe picioare a postului de prim ajutor sau revizuirea contractului colectiv. În orice caz, altfel își închipuise viața după eliberare. Credea că odată ce partidul va ieși la lumină, oamenii se vor grăbi să facă zid în jurul lui. Ii plăcea să creadă că după eliberare nu vor exista oameni nemulțumiți. Bineînțeles, era convins că asta nu se va întîmpla de la o zi la alta, dar acum perspectivele i se păreau prea îndepărtate, iar viața se scumpea cu fiecare zi. În loc de armate de muncitori îmbrăcați în salopete albastre, vedea șiruri lungi de oameni slabi, prost îmbrăcați, flămînzi. Iar baronul, ca și cum eliberarea ar fi fost în folosul lui, era mulțumit, mai rumen la față ca oricînd. Și în jurul lui, peste tot, numai sărăcie. Mașinile de țesut nu s-au reparat niciodată în tot timpul războiului. Îți era mai mare silă să stai în secția „Hacking“ și să ascuți huruitul rablagit al mașinilor. Și el, Horvath, reprezentantul muncitorilor, în loc să se ocupe de revoluție, trebuia să scrie scrisori la București să sprijine cererile baronului în ceea ce privește piesele de schimb, sau să intervină la minister pentru urgentarea materiilor prime. Era convins că dacă ar fi lucrat la poliție ar fi putut sprijini mult mai mult clasa muncitoare: ar fi fost necruțător cu toți speculanții din oraș, ar fi lichidat bandele de spărgători și ar fi arestat pe toți feciorașii chefli care nu erau în cîmpul muncii. Uneori, avea sentimentul că în loc să fi rămas revoluționar ca în trecut, s-a lăsat dus pe făgașul comod, liniștit, al micului funcționar. La început, credea că toate astea nu vor dura mult, dar cu fiecare zi ce trecea, trebuia să constate că lucrurile se statorniceau și se înglodau ca bivoli în nămol. Iiera teamă că nu peste mult, nu va mai fi în stare să urnească din loc carul revoluției. Cînd stătea singur, găsea explicație pentru orice. Teoretic înțelegea totul, numai că stomacul, și în special stomacul miilor de țesători, nu se mulțumea cu răspunsuri teoretice.

Odată, îndemnat de Simon, s-a dus să asculte o conferință despre viitor. ținută de tovarășul Tiberiu Molnar. Simon susținea că la această conferință va afla toate răspunsurile la întrebările lui. Într-adevăr, Molnar a vorbit despre viitor. Finalul — Horvath a reținut finalul discursului aproape cuvînt cu cuvînt — suna așa: „În definitiv, trebuie să trăim și, apoi, de ce să nu creadă oamenii în ceva? Pe Dumnezeu l-am îngropat, nu-l mai putem învia. L-au

alungat mașinile. De ce vor să trăiască oamenii? Vreau să spun: pentru ce? E nevoie de un țel. Il avem: o viață mai bună, bineînțeles nu acum, ci în viitor. Ori viitorul nu există. Nu pot spune niciodată: trăiesc în viitor, înțelegând prin asta o viață reală, nu una figurată, poetică..." Dracu sa-l ia pe Molnar. Se joacă cu cuvintele ca un jongleur. Ar fi vrut să se ridice și să-i spună că viitorul nu este un țel abstract, ci un scop spre care oamenii muncii — chiar social-democrații pe care i-a mințit la această conferință, tind. Și tind nu poetic, ci luptă și se zbat ca să-l obțină. Cu cât se gîndea însă mai mult la cele spuse de Molnar, își dădea seama că făcea mult prea puțin pentru atingerea scopului. Hotărî să nu se mai bată pentru lucruri mici, ci numai pentru lucruri majore, care dau rezultate pipăibile și nu soluții de o zi.

Căutînd problemele majore, descoperi că uzina producea mult mai puțină pînză decît înainte de război. Asta îl făcu să se infurie și să alerge într-un suflet la baron.

— Ce s-a întîmplat, domnule Horvath? După cîte știu, pentru azi n-am fixat nici o ședință de colaborare.

— Nu-i nimic. O fixăm acum.

— Acum nu se poate. Am treburi foarte importante.

— Eu, adică noi, avem treburi și mai importante. Știți că producția fabricii e sub nivelul din '38?

— Știu, răspunse calm baronul. Cu mult sub nivelul din '38.

— Și ce faceți ca să nu mai fie?

— Dă-mi voie să păstrez pentru mine secretele conducerii. Sau ai ceva împotrivă?

— Nu. Și nici nu mă interesează secretele duminale. Mă interesează însă producția. Trebuie să facem ceva.

— Ai dreptate. Hai să facem ceva.

Ușurat, Horvath își trase un scaun în apropierea baronului și se așeză. Privi țintă spre baron: acesta stătea nemișcat, rezemat de spătarul scaunului cu brațele încrucișate pe piept. La marginile gurii, două cute abia perceptibile îl trădau: zîmbea. Dintr-odată Horvath se simți groaznic de prost. Da, n-ar fi trebuit să dea buzna peste el, așa pe nepregătite. În fond, nu cunoștea nimic din tainele producției, nu cunoștea nici unul din motivele rămîinerii în urmă; știa doar atît că lucrurile nu merg bine și că, acum, baronul se amuză pe socoteala sa. Mai așteptă o clipă, sperînd să se înșele și baronul să-i arate pricinile care ar trebui înlăturate sau condițiile care ar trebui create, ca procentul de producție să fie identic cu cel din '38. În zadar. Baronul stătea nemișcat ca o statuie de bronz. În spatele lui, într-o vitrină de cristal, se înșirau trofee ale echipei de fotbal a fabricii. Lumina din tavan se refrîngea pe trupurile pîntecoase ale cupelor de argint. Selipirile păreau că formează o aureolă de lumină în jurul capului lui Wollman. „Dumnezeii mă-tii“ spuse Horvath în gînd, apoi se ridică în picioare.

— O să căutăm să facem ceva.

Baronul lăsă să i se vadă dinții albi, sănătoși.

— În zadar zîmbiți, domnule baron, — adăugă Horvath. Și în zadar veți încerca să ne puneți piedici!...

Din ziua aceea, Horvath nu se mai preocupa decît de urmărirea întregului proces de producție, de la intrarea baloturilor de bumbac în scărmanătorii și pînă la imprimarea țesăturilor. Controlă o serie de hîrtoage, discută cu toți inginerii, dar fără nici un rezultat. Nici nu se mai arăta prin secții. Mulți îl credeau bolnav sau plecat undeva într-o delegație.

Pop, filatorul, care îl căuta de cîteva zile, îl găsi, în sfîrșit, în birou-bucătăriei de vopsele.

— Măi, Horvath, ce faci tu de nu te mai vede omul?... Vezi cămașa asta de pe mine?

— O văd, ce-i cu ea?

— E ruptă.

— Și ai venit să-mi arăți că ai o cămașă ruptă?

— Nu. Am venit să-ți arăt că asta e ultima mea cămașă. Și îți spun drept: eu sint de partea muncitorilor că și eu mi-s muncitor, dar să fiu al dracului dacă n-a fost mai bine înainte de război. Luna trecută mi-am pus deoparte jumătate din salariu să-mi cumpăr niște cămăși. Nu știu ce dracu' am așteptat. M-am dus eri să le cumpăr. Bani nu mi-au mai ajuns nici pentru o cămașă. Păi, treabă-i asta?!...

— Și ce vrei să-ți fac eu? îl întrebă Horvath.

Era supărat că trebuie să-și piardă vremea cu asemenea fleacuri.

— Cum ce să faci? Pop căscă niște ochi mari de parcă acum l-ar fi văzut pe Horvath pentru prima oară. Apoi ai dreptate! Te bag și pe tine în mă-ta! Ne minți și tu cum ne-au mințit ăilalți de pe vremuri. Făcu stînga împrejur, și-l lăsă pe Horvath în plata domnului.

Buimăcit, Horvath își lăsă treburile și alergă după el. Îl ajunsese în apropierea filaturii.

— Stai, măi Pop, de ce ai plecat așa, fără să ne înțelegem!

— Pentru că nu ne mai înțelegem. De aia. Și fă bine, nu mai mă chema la nici o ședință. N-am trebuință de intruniri ca să-mi fur căciula.

Seara, Horvath nici nu cină de supărare. Vru să povestească toate cele nevesti-si, dar se răzgîndi la timp: ea tot nu-l poate pricepe. Ar spune că Pop are dreptate, că-i rău, că-i inflație, că la piață nu se mai găsește nimic, că Sofica n-are o hăinuță ca lumea, că... Și toate astea nu-s decît fleacuri. Dacă fabrica nu produce mai mult ca înainte de război, e normal să nu fie mai bine... De aceea trebuie rezolvat asta în primul rînd. De ce dracu' nu vrea să-l înțeleagă nimeni? Nici măcar Simon! Acesta privea atît de greșit problemele producției, încît Horvath era convins că o face cu bună știință.

— Cu cît se produce mai puțin, cu atît cîștigă baronul mai puțin. Asta e interesul nostru. Să se ruineze!

Simon, ori e dușman ori e timpit. Cică de producție se îngrijește baronul. Pe dracu' se îngrijește baronul! El are tot interesul ca lucrurile să meargă prost, ca să dovedească incapacitatea comunistilor. Altădată își spunea: „Și ce aș putea face dacă m-aș preocupa de problemele mărunte ale muncitorilor?... Nimic! Nici măcar petice pentru cămașa lui Pop. Sau să scriu Comitetului Central că e inflație?... Parcă ei nu știu asta!...”

Ii era ciudă cînd alții spuneau că lucrurile merg prost, ca și cum asta ar fi fost o vină a lui personală.

— La ce te gîndești, Andrei?...

— La nimic, Florică... Mi-s obosit și mi-e somn...

Se auziră bătăi în ușă. „Dar ăsta cine o fi?” se întrebă Horvath. În clipa aceea se deschise ușa și în prag apăru Trifan.

— Măi Horvath, începu acesta fără nici o introducere. Am vorbit cu Pop. E groaznic de supărat. A injurat și partidul.

— De unde vrei să-i dau cămașă? Pop e nelămurit și n-are conștiință de clasă. Asta e!

— Tu fă bine și nu-mi ține predici. Ai fost ales în comitetul de întreprindere, acum sparge-ți capul că de aia ești acolo! Nu e vorba numai de Pop. Pop a ajuns în situația asta cu o lună mai devreme decît noi pentru că

a fost bolnav. Să nu crezi însă că alții stau mai bine decît el. De aia trebuie să găsim o soluție.

— Eu tot după soluții umblu. Dar nu după soluții mici.—Se ridică în picioare și continuă cu voce gravă: — Producția noastră....

— Nu mă lua așa. Prea mari sînt cuvintele astea pentru tine. Parcă l-aș auzi pe Simon. Știi cum vine asta? Un om moare de foame și tu te apuci să-i spui că papricașul de purcel e o mîncare gustoasă. Ce-i de făcut? La asta te gîndește. Că de asta depinde producția. Azi iar au fost arestate patru muncitoare că au furat niște pinză. Și nu fură că-s hoațe, ci pentru că au copii mici și n-au cu ce să-i înfășoare. Nu m-aș mira dacă într-o zi o să se apuce să fure și Pop. Că fără cămașă nu poate umbla... Ce zici, n-ar fi bine dacă am cere de la baron niște pinză?

— Ce sîntem noi!?... se revoltă Horvath. Cerșetori?

— Văd că ești pornit, n-are nici un rost să mai stau. Am să te caut miine sau poimîine. Și am să vin pînă te lămurești. Noapte bună!

După plecarea lui Trifan, Florica îl întrebă:

— Despre ce cămașă e vorba?

— Despre nici o cămașă, Florica dragă... Is puțin nemulțumiți muncitorii... Asta e tot...

— Păi, tu-mi spuneai că va fi tot mai bine.

— Da, așa ți-am spus.... Dar acum, lasă-mă... Mă duc pînă la Farcaș.

— Așa ai fost tu totdeauna. Te simți oriunde bine, numai acasă nu! Faci ce faci și pleci de acasă. Ziua ești la fabrică și seara la Farcaș. De ce nu-ți cauți un loc și pentru noapte?

— Vrei să ne certăm, Florica?

— Nu vreau... Ți-am spus numai.

Pe Farcaș nu-l găsi acasă: avea o ședință la fabrică. Totuși nu plecă. Îl așteptă pînă după miezul nopții. Farcaș, cînd îl văzu, dădu din miini a lehamite și se așeză cu un aer obosit:

— N-aș fi crezut să te găsească aici. Azi am avut atît de mult de lucru...

— Poți să-mi spui orice. Eu nu plec.

— Atunci propun să deschidem plenara — glumi Farcaș. Care-i ordinea de zi?

Horvath începu să-i povestească cele întîmplate. La început Farcaș căscă, pe urmă interesat, își frecă ochii.

— Apoi tu, Horvath... Nu se pot despărți problemele mari de problemele mici. Că la urma urmei producția depinde de noi, de munca noastră, și nu de baron. Și dacă nu te îngrijești de muncitori, de „micile“ lor probleme...

— Bine. Și ce-i de făcut?

— Precis nu știu. Totuși, la voi la textile e totul mai ușor. Spuneai că Trifan a propus să cereți ceva pinză de la baron. Ideea nu e rea. Dar nu trebuie cerut, ci silit să dea. Silit! Înțelegi? În fond de ce să nu-și plătească muncitorii în natură. Măcar o parte din salariu. Să dea tain! Și acțiunea e justificată: e inflație, sînt greutăți...

— Ideea nu e rea. Chiar miine am să ridic problema în comitetul de întreprindere. Pe urmă o pun la vot și gata...

— Nu te pripri, măi Horvath. Eu cred că și atunci te-ai pripit cînd ai descoperit problema producției... Trebuia întîi să te înarmezii cu date, cu propuneri și abia după aceea să te fi înființat la direcțiune.

— Ai dreptate, știu. Dar acum nu e vorba de nici o complicație... — Era foarte pornit. Dădu cu pumnul în masă: — Și să dea numai bunul Dumnezeu ca baronul să se împotrivescă.

— S-ar putea. Și n-are nici un rost să riști. Ar fi chiar bine ca nici cei din comitetul de întreprindere să nu afle nimic. Să discuți problema întâi în celele de partid, pe urmă în secții. Trebuie organizată acțiunea în așa fel, ca muncitorii să fie toți de partea ta, adică de partea comuniștilor.

— Păi crezi că ar putea fi cineva împotriva?... Glumești, Farcaș.

— Nu glumesc. Trebuie să fie agitație pe chestia tainului. Fără îndoială, Simon și baronul o să afle de aceste frământări și atunci își vor da seama că nu mai discută cu Horvath ci cu reprezentantul celor cinci mii de muncitori. Înțelegi?... În felul acesta propunerea nu poate fi torpilată nici în comitetul de întreprindere și nici la direcțiune. Dar asta e numai un singur aspect. Celălalt aspect, și asta e mult mai important decât primul, e că prin campania cu tainul poți să ridici prestigiul partidului. Și acum noapte bună. Mi-e somn de nu te văd.

„Nu-i prost Farcaș asta“ — își spuse Horvath în drum spre casă și-i părea rău că atunci, la început, n-a votat pentru alegerea lui în comitetul județean. Dar de unde să fi știut că Farcaș e mai deștept decât Bărbuț, care avea un trecut atât de frumos și o îndelungată experiență în munca de partid.

16

Trecînd prin secții, Horvath începu să cerceteze din nou fețele muncitorilor: erau cum le știuse înainte: încercănate, supte. „Doamne, doamne, am trecut pe aici ca un orb“, își spuse cu amărăciune. „Temîndu-mă de munca de funcționar, gîndindu-mă la producție, am uitat de oameni. Cristoșii mă-sii de miopiel... Dacă mi-ar fi spus cineva că n-am să văd pădurea de copaci, l-aș fi scuipat în față. Dar asta înseamnă că și Florica are dreptate. Adică pînă și ea a văzut mai bine decât mine. Și eu, ca un prost, am desconsiderat-o. Vroiam să rezolv probleme majore“.

Ajunse la mașinile de filat și vru să se strecoare printre ele dar nu reuși. „Sînt gras ca un porc“. Asta o spunea tot mai des de la o vreme. Dar orice făcea, nu putea să scape de grăsime. A încercat să nu mai mănînce decât foarte puțin, dar n-a scăzut decât cîteva sute de grame. Văzînd că această soluție nu dă roade, a început să mănînce din nou. În cîteva zile s-a mai îngrașat cîteva kilograme. Și era convins că muncitorii cred că îi merge cine știe ce bine. Din cauza dimensiunilor fu nevoit să mai ocolească un rînd de mașini. O filatoare tînără îi făcu semn să se apropie. Cînd ajunse în apropierea ei, ea își ridică mîna și arătă în sus, spre un punct în apropierea tavanului.

— Nu funcționează.

Întorcîndu-se în direcția în care arăta fata, Horvath descoperi un ventilator.

— De ce nu funcționează?...

— Că-i stricat, de aia.

Horvath știa ce înseamnă asta. Doar a lucrat și el în filatură. Înseamnă că aerul nu se schimbă, că oamenii inhalează scame de bumbac. Și plămîinii au tare nevoie de scamele astea! După un an te pomenești că scuipi sînge. Și atunci nici dumnezeu nu te mai ajută. „Iată una din problemele mici! Și pe lingă cîte asemenea probleme „mici“ a trecut ca un orb! Oare adunate la un loc nu fac cît o problemă mare?...“ Găsi o asemănare ciudată între felul lui de a lucra și al lui Simon. „Nu mai trebuia decât să țin discursuri despre „problemele sociale mari“ și eram imaginea lui fidelă.“

Pornî spre atelierul electricienilor să le ordone să repare imediat ventilatorul. Acum era pe deplin convins că munca asta de fiecare zi cerea

uneori mai multă răbdare și mai mult spirit de orientare decît activitatea lui din trecut. Oamenii, credeau probabil ca și el că odată cu 23 August lucrurile se vor schimba cît ai bate din palme, și acum au început să obosească. Știa ce avea de făcut: să lămurească oamenii că sacrificiile pe care le fac, le fac în interesul lor.

La ieșirea din secție îl opri nana Floarea, o muncitoare bătrînă care lucra de vreo douăzeci de ani în fabrică:

— Azi iar n-am primit lapte, tovarășe Horvath... Și Gherasim mă bate la cap să mă înscriu la comuniști... Apoi iacă, asta!—Și-i arată pumnul.— Am dat o adeziune la socialiști. Ei da, ei ne apără interesele! Acum jumătate de oră a fost Simon pe la mine și mi-a spus că se va bate să obțină ceva tain de la baron. Cică cîțiva metri de pînză de fiecare trimestru. Asta da! Că de pînză avem mare trebuință. Chiar și tu ai nevoie, măcar că ești gras.

Horvath păli: abia eri au discutat pentru prima oară despre tain în celula din filatură. „Adică iar am lucrat prost. Problema tainului a răsuflat și acum Simon vrea să facă în așa fel ca și cum toată acțiunea ar fi pornit de la el“.

17

Flaierele se înșiră pe două rînduri ca soldații: într-o veșnică poziție de drepti. Deasupra lor, ca un val de ceață alburie, se învălătucesc fulgi de bumbac și firicele subțiri, acoperind trunchiurile mașinilor de filat. Mii de bobine se învîrt, revărsînd fire din ce în ce mai subțiri, care se înfășoară uniform pe țevile de carton colorat. Toată filatura seamănă cu o plasă de păianjen care plutește printre curelele de transmisie. Deasupra ferestrelor mari, cu ochiurile sparte, vijii ventilatoare, atrăgînd fulgii mărunți și aerul înăbușitor și uscat.

În uzină ninge încet și cuminte ca într-o zi liniștită de iarnă.

Printre mașini, lîngă perete, rezemați de lăzi, oamenii oboșiți și slabi privesc jocul fulgilor. Aici, în filatură, la plenary, fiecare om își are locul lui. Simon, președintele sindicatului, cocoțat pe o ladă, se complăce în ascultarea propriei lui voci. Pe umerii obrazilor i s-au aprins două pete marș roșii, ca niște mere de toamnă. De cîte ori ridică vocea, împunge curajos golul cu brațele, gesticulează, se oprește brusc, creează pauze de efect, apoi rostogolește cuvinte bombastice despre victorie, despre Marx, despre social-democrație. În timpul aplauzelor, își șterge ochelarii aburiți. De obicei așteaptă pînă se pierd ultimele frînturi de zgomote, abia atunci își rotește privirile să vadă dacă-i ascultat. Acum, iar face un pas înainte, își ridică brațul drept spre tavan:

— Da, tovarăși... Datorită colaborării dintre direcțiune și comitetul de fabrică, de la egal la egal, am reușit să obținem cîte douăzeci de metri de pînză de fiecare muncitor. Acest tain trimestrial ne va ajuta economicește, și, fiecare muncitor cinstit își va putea da seama dacă pînă acum nu și-a dat seama, că partidul social-democrat luptă și se zbate în interesul maselor...

Horvath îi ascultă discursul cu o ușoară stringere de inimă. Acum nu mai putea decît să sprijine acțiunea întreprinsă de Simon. Doar era vorba de interesele muncitorilor. Dacă n-ar fi lucrat prost și l-ar fi ascultat pe Farcaș, ar fi putut înviora mult munca de partid. În clipa aceasta își dădu seama că numai sarcinile concrete dau rezultate concrete. O vreme încercă să se liniștească. „Nu-i nimic, iar am învățat ceva“, pe urmă se întrebă: „Dar pînă cînd să tot învăț pe spinarea partidului?“ Avea remușcări că poate n-a fost nimerită alegerea lui în fruntea organizației

de partid din fabrică. Poate altul ar fi făcut mult mai multă treabă. Acum îi părea rău că n-a insistat să fie trimis undeva într-o muncă la poliție.

Aplauzele din hală îl făcură să tresară. Începu să aplaude și el.

Peste trei luni, în ziua împărțirii tainului, Simon fixă o ședință deschisă a partidului social-democrat. Niciodată nu s-au adunat atât de mulți muncitori în sala de festivități. Mii de oameni cu pachete de pînă sub braț îl aclamau pe Simon, pe dr. Molnar Tiberiu, pe Țipei, secretarul UTS-ului din fabrică. Aceștia, îmbătați de bucuria succesului, se pupau pe scenă și strigau lozinci în trei limbi: românește, ungurește și nemțește.

La capătul fiecărui rînd de bănci, un om de al lor împărțea adeziuni de intrare în partidul social-democrat.

Horvath, care stătea în biroul comitetului de întreprindere, auzea ca prin vis, scandat, numele lui Simon. Si-mon! Si-mon! Si-mon!... Încercă să se gîndească cu ciudă la el, dar nu reuși. Bucuria că muncitorii sînt mulțumiți îl făcu să-și îngăduie chiar un zîmbet: în fond ăsta era cel mai important lucru.

Își luă și el pachetul cu pînă și porni spre casă. Pe drum, aproape de intrarea în oraș, era cît pe aci să-l calce o mașină. Abia în ultima clipă reuși să sară la o parte. Înfuriat, începu să injure. Mașina mai alunecă cîtiva metri pe asfalt și se opri. Horvath se gîndi o clipă să se ducă la șofer și să-i ardă un pumn. În clipa aceea se deschise portiera mașinii și de lîngă volan apărură figura zîmbitoare a baronului.

— Aa, dumneata erai, domnule Horvath... Te rog iartă-mă... Eram atât de îngîndurat că...

— Nu face nimic, mormăi Horvath. Vă sfătuiesc însă ca altădată să aveți mai multă grijă...

Baronul coborî din mașină și se apropie de Horvath:

— Văd că sinteți încărcat cu pachete... Dacă doriți, vă pot duce pînă acasă... — Horvath se încruntă, dar baronul nu se lăsă întrerupt. — Zău, cu cea mai mare plăcere... Pofțiți. — Deschise și mai larg portiera mașinii.

— Mulțumesc, domnule baron, sinteți foarte amabil... Dar eu pre fer să merg pe jos. Știți, fac cură de slăbire.

18

Clara Wollman stă culcată în pat. Lumina de la lampa de pe noptieră îi desenează umbre prelungi pe față. Își ține buzele țuguiate ca o față încăpățînată. Așa, învelită pînă la gît cu plapuma de mătase galbenă, pare o păpușe de porțelan.

Lîngă pat, așezat pe un scaun, stă Walter. În mîini ține o carte deschisă din care citește cu voce tare un roman englezesc. Citește uniform, fără nici o intonație, ca un automat.

Din cînd în cînd Clara se uită la el. Acesta însă nu vede, nu aude. Citește înainte, incolor. Ostentativ, Clara împinge plapuma de pe piept. Sub cămașa de noapte străvezie i se întrezăresc sinii. Își ridică ochii spre valet în speranța că o să-i surprindă privirile. Ar vrea să-l vadă încurcat, stingherit. Văzînd că valetul nu-i dă nici o importanță, singele îi năvălește în față. Strigă isterică:

— Tu nu ești om!?

Walter se oprește din citit, își strînge și mai mult genunchii și răspunde foarte corect, cu tonul de ușor reproș al omului tulburat dintr-o indeletnicire foarte importantă:

— Sint valetul domnului baron. — Ridică cartea de pe genunchi în semn că vrea să continue lectura. Clara își dă seama că valetul ar vrea să-i dea de înțeles faptul că nu e aici din propria lui dorință ci își îndeplinește misiunea. O misiune care nu-i face prea mare plăcere. Dar asta-i curată obrăznicie!

— Am să-i spun să te dea afară!

— Cum doriți, domnișoară Wollman.

— Să nu mai îmi spui domnișoară Wollman. — Și ca să fie mai convingătoare începe să arunce în el cu tot ce-i cade în mână. Walter nu se ferește. Se ridică în picioare și răspunde la fel de calm ca și până acum:

— Am înțeles, domnișoară Wollman. Desigur sînteți obosită...

— Nu! Vreau să-mi citești!

Valetul se așează la loc și începe să citească la fel de mecanic ca și mai înainte.

Clara tremură sub plapumă. Acum ar fi în stare de orice. Mii de bărbați din oraș ar fi bucuroși dacă le-ar îngădui să-i sărute mîna, și acest om, acest servitor... Îl privește din nou. Walter are profil frumos, bărbătesc: nasul mare, drept, pare că este o continuare a liniei frunții. Sub sprîncenele stufoase, negre, se ascund doi ochi mari, neverosimil de albaștri. În timp ce citește, printre buzele cărnoase i se întrezăresc dinții mari, ca niște clape de fildeș.

În camera alăturată, în fața lui Wollman, stă Emanoil Precup, inginerul șef al fabricii. E un om înalt, de vreo cincizeci de ani, cu tîmplele cărunte. Dacă n-ar avea fruntea brăzdată de riduri, l-ai crede mult mai tînăr. E îmbrăcat după ultima modă. În gesturile onctuoase și felul de a vorbi puțin afectat, ghicești educația colegiilor engleze. Mina nu-i tremură cînd ridică de pe măsută paharul cu vermuth: dimpotrivă. Parcă față de baron vrea să-și evedențieze această însușire: își oprește mîna cînd paharul a ajuns în apropierea gurii, și stînd așa, cu mîna nemișcată, întreabă cu o curiozitate prefăcută:

— Și credeți că Albu va fi recunoscător și o să ne ajute?...

— Da, îi răspunde sec baronul.

Întrebarea i se pare inutilă. Doar Precup e informat de toate acțiunile lui în ceea ce privește treburile întreprinderii.

— Totuși, cumpărarea unor mașini din Anglia...

— Adică depunerea unor bani la o bancă din Anglia, zîmbește baronul. Pe urmă gluma i se pare deplasată și se încruntă.

Politicos, Precup nu vrea ca baronul să se simtă prost. Rîde puțin, măsurat, atît ca să nu pară că nu e o pornire spontană:

— Păi, da. Ce vrei, dacă păcătoșii de englezii nu vor să ne trimeată mașinile!

Simte că și răspunsul lui e deplasat. Continuă serios:

— Altmînteri, într-un an sau doi va trebui să băgăm totul în investiții... Spun, numai la Albu mă gîndesc...

— Îi depunem și lui ceva...

— Așa da. Totuși, în postul în care se găsește acum la poliție, mi-e teamă să nu i se urce la cap...

Baronul vrea să încerce și el dacă poate să ducă paharul la gură fără să-i tremure mîna. Nu reușește. Mina îi tremură vizibil. Enervat, vrea să așeze paharul înapoi pe masă, dar gestul e prea brusc: varsă puțin vin pe pantaloni. Politicos ca întotdeauna, Precup se preface că se uită în altă parte.

E un moment de liniște penibilă.

„Îmbătrinesc“, îi trece baronului prin minte și simte un gust amar în gură. Acum ar vrea să fie singur, să se ducă la oglindă, să se privească. Ori de câte ori îi venea în minte că au trecut anii, se posomora și devenea rău. Chiar și cu el: „Așa-ți trebuie, măgar bătrîn, să putrezești aici în acest fund de provincie, cînd malul însoțit al Italiei te-a chemat tot timpul!“ În aceste clipe își cerea socoteală pentru anii pierduți printre mașini, prin birouri întunecoase, calculînd, socotînd beneficiile miilor de kilometri de pinză.

Mai de mult, noaptea, cînd muncitorii părăseau fabrica, se plimba singur prin secții, mîngîind mașinile și mirosind aburii cazanelor de la albitorii. Pe atunci își spunea că o îmbărbătare că nu mai e mult pînă cînd va putea să plece liniștit să asculte simfoniile lui Beethoven chiar în sala de concerte de la Bonn, să mîngîie genunchii de marmoră ai lui „Moise“ și să facă cu ochiul Giocondei. Cu cît treceau însă anii, acel „nu mai e mult“ se îndepărta tot mai mult, pînă cînd a dispărut complet. Pe urmă, cu cîtiva ani în urmă, și-a dat seama că nici nu mai dorește să se ducă să vadă operele lui Michelangelo, și nici simfoniile lui Beethoven nu-l mai interesau atît de mult. Acum însă de cînd și-a dat seama că au trecut anii, că nu va mai putea îmbrățișa femeile pe care le visase și le dorise atît de mult în tinerețe, că nu se va mai putea bucura de valurile Mediteranei, și nici de umbra măslinilor din Catalonia, avea sentimentul unui om jefuit. Acum îi era scîrbă că se mulțumise să-și umple puținele ore libere cu lecturi dubioase, cu devorarea romanelor polițiste. Totuși, aceste ore au fost singurele care i-au dat satisfacție în ultimul timp.

Privi cu ură spre Precup: acesta plecase în fiecare vară undeva în occident. A pierdut franci la Monte Carlo, a îmbrățișat mulatre în Alger, a aplaudat curse captivante la derbiurile regale din Londra, a urcat Alpii, și s-a fotografiat la picioarele Sfinxului. Și toate acestea din banii pe care i-a cîștigat în fabrică. A trăit adică. Desigur, Precup nu se teme de bătrînețe, va putea să stea liniștit în fața căminului și să retrăiască plimbările de pe aleea Santa Maria din Roma, să-și reconstituie în gînd aventurile de pe Queen Mary și bețiile din barurile din Place Pigalle. În fond, ce griji are el? Să execute unele sarcini... Atît! Iar eu?... Grija acestei imense uzine, teama zecilor de ședințe de colaborare cu comitetul de întreprindere... Horvath... Ei, dacă ar putea să înceapă totul de la început....

Din camera Clarei se auzi vocea valetului. Precup, căruia tăcerea i se păru prea lungă, arătă cu capul în direcția ușii și întrebă:

— Cine-i?...

Wollman tresări. Își mîngîie fruntea și răspunse încet, cu voce străină:

— Valetul.

— Aaaa, clătină ușor din cap Precup. Domnul Walter.

Wollman se ridică în picioare:

— Eu voi încerca să aranjez cu Albu, iar tu, fă ca totul să pară că pornește de jos.

Precup se uită la ceas. Pînă la întîlnirea cu Simon mai avea timp; era plictisit și cuprins de moleșală. Își trase manșeta albă a cămășii peste încheietura osoasă, mai făcu cîtiva pași nehotărîți și dintr-o dată plimbarea asta fără țel i se păru enervantă. Așa era ori de câte ori trebuia să se întîlnească cu cineva. Il învăluia o stare de ațîțare care nu-i dădea pace. Intră în hall-ul luminat al unui cinematograf de pe bulevard. Filmul începuse,

dinăuntru se auzea o muzică gravă, câțiva tineri se imbulzeau la intrare. O oglindă îl reflectă deodată: subțire în pardesiul strins cu un cordon, cu obrazul prelung și osos, terminat într-o bărbie pătrată. Sprâncenele groase îi dădeau un aer de permanentă supărare: de aceea orice zîmbet îi era silit și oarecum dureros. Își dete pălăria pe ceafă, dezvelind o frunte înaltă, prelungită printre firele rare de păr negru.

Se întoarse pe călcăie și ieși.

Forfota de seară a orașului îl făcuse să zimbească. Il amuzau pretențiile de oraș mare, cu lume grăbită, preocupată, cu automobile gonind cu o viteză ridicolă, și cu perechile de îndrăgostiți care se îndreptau spre parcuri, odată cu inserarea. În fond, orașul îl plictisea și îl amuza totodată: i se părea—fără să știe de ce—că toți oamenii afectează preocupări și ocupații pe care nu le au.

Intră într-o cofetărie și comandă o prăjitură: era prea zaharisită și avea un gust ciudat de săpun îndulcit. Asta îl nemulțumi și mai mult, plăți și plecă trîntind ușa de sticlă.

Ceasul de la turnul primăriei arăta opt și jumătate. Respiră adînc și o luă spre parc. Era melancolic, ar fi vrut să bea un coniac fin și să se culce, să răsfoiască o carte ușoară, să adoarmă.

Se gîndi să meargă la Nuți după ce va termina. O să se bucure săraca: e o ființă liniștitor de proastă și de incultă. Ar vorbi despre rochii: ei îi place culoarea verde și lui nu. Pe urmă o mică ceartă, puțin teatru, împăcarea, o sticlă de vin infundat, muzică de dans. El nu știa să danseze, dar îi plăcea, stînd în fotoliu, s-o vadă pe Nuți bițindu-se și ținînd în brațe un bărbat imaginar.

Poate nu era singurul bărbat care mergea la ea, dar asta n-avea nici o importanță. Nuți era proastă, îl admira, e drept nu ca pe un bărbat ci ca pe o sursă permanentă de venituri, o leafă pe care o accepta fără prea multe codiri.

Își aduse aminte și de Sofia, servitoarea ei. Acum două săptămîni se plictisea, îl durea capul: ședințele astea care aveau pretenția să clădească o lume nouă, îl desgustaseră. Se duse la Nuți.

— Nu e acasă, domnule inginer! îl întîmpină servitoarea.

Avu o tresărire scurtă:

— Vreau să intru!

— Pofțiți, făcu ea ochii mari și roși.

Îl iubea în secret pentru cravatele lui cenușiu-argintii, pentru mănușile de piele, cămășile cu monogramă și cărțile franțuzești pe care le uita din cînd în cînd pe noptieră.

Sofia stătea în ușă și nu știa ce să facă: își netezea doar șorțul alb pe șolduri. Mirosea a apă de trandafiri.

— Te rog fă-mi un ceai, — apoi fără vreo intenție precisă: — Tu ai mîncat?

— Nuu... spuse ea, codindu-se.

— Atunci pregătește ceva pentru amîndoi. Nu-mi place să mînc singur.

Vorbea poruncitor, tocmai pentru că nu era obișnuit cu astfel de întîmplări. Cînd ea se întoarse, avea un nasture descheiat la bluză. Precup zimbi. O privi: avea ochi negri, umezi, părul negru gros, legat cu o fundă.

— Vin avem?

— Nu, domnule inginer.

— Du-te și adu.

Cind a venit cu vinul, nu mai purta nici șorțul alb. Precup își scoase haina.

A stat acolo pînă tîrziu. A doua zi, la birou, mirosea a apă de trandafiri. Că fusese darnic, a aflat-o mai tîrziu de la Nuți.

— Știi, Puc, servitoarea mea e foarte harnică și econoamă. Și-a cumpărat un pardesiu nou. Ar trebui să învăț de la ea.

Amintindu-și cuvintele astea, se gîndi că altădată asemenea meschinării l-ar fi durut, s-ar fi simțit jignit față de el însuși. Atunci avea alte visuri. Făcu un gest cu mîna. Acum, esențialul era să trăiască, să se mențină la suprafață; cîteodată i se părea că asta e foarte ușor.

„In fond de ce să nu trec pe la Nuți!“ Intră repede într-o cabină telefonică. De la celălalt capăt al firului, îi răspunse vocea ușor afectată a Lianeii, nevastă-sa.

— Da...

— Allo, eu sînt dragă. Și urmă în grabă, ca ea să n-aibă timpul să-l intrerupă:

— Dragă, vorbesc de la birou. Am foarte mult de lucru. O statistică importantă, pe urmă o ședință...

— Iar? Iar? In vocea ei supărată, desluși totuși o oarecare compătimire de rigoare.

— Ce să faci? Trebuie... Tu știi. Atunci la revedere, pe mîine. O să mîncăm la restaurant, vrei?

— Pa, dragul meu. Pa.

Se îndreptă spre parc. Din boschete se auzeau rîsete, în pomi ciripeau păsări; scui pă plictisit de atîta banalitate trivială. Găsi o bancă neocupată: era în plină lumină, poate de aceea. Se așeză. Privi la ceas. Simon trebuia să apară din clipă în clipă. Poate azi o să fie mulțumit. Trebuie să fie!

Intr-adevăr, Simon veni, punctual ca de obicei, și tot ca de obicei îi ceru un foc de la țigara aprinsă, apoi se așeză lingă el, amical:

— E timp frumos, domnule inginer.

— Oarecum, răspunse Precup.

Tăcură. Fumul țigărilor se incolăcea albăstrui și gros. Păreau doi funcționari care locuiesc pe aproape și după cină au ieșit pentru cîteva minute în parc.

Precup părea foarte încîntat de pacea ce coborise peste parc; își întinse picioarele și oftă.

Lui Simon, această tăcere i se păru forțată. Vru să înceapă, cînd, pe neașteptate, Precup se aplecă spre el:

— Uite de ce te-am chemat...

20

— Va trebui să-l silim pe baron să cumpere niște mașini. Să nu mai intre plus valoarea în buzunarele lui.

Simon vorbea cu atîta înflăcărare de parcă ar fi descoperit o nouă Americă.

— Vorbești prostii, Simon, spuse Horvath. De unde să cumpere baronul mașini de filat... Abia s-a terminat războiul...

— Cum de unde?... Din Anglia... Au englezii destule. Și prin asta împușcăm doi iepuri deodată. Baronul își investește veniturile, iar englezii, adică imperialiștii, ne dau mașini. Prin asta se întărește lagărul nostru, iar lagărul lor...

— Vorbești ca un copil.

— Dacă nu vrei să mă iei în serios, bine! Noi, social-democrații, o să ne batem ca să-l silim pe baron... Și pe tine te-aș sfătui să-l citești puțin pe Marx... Pentru că toată lupta noastră politică este, de fapt, o luptă economică....

— Vrei să-mi ții un curs de educație politică?

Simon nu găsi nimic demn de răspuns. Intoarse spatele și plecă mohorît, fără să salute. După cîțiva pași se opri, apoi se întoarse la Horvath care-l privi bănuitor.

— Și mai e ceva. Dacă facem rost de mașini, putem pune pe roate încă un schimb... Știi ce înseamnă încă un schimb la filatură... Înseamnă că și țesătoriile pot trece la munca pe trei schimburi.

— Da, problema celui de al treilea schimb în filatură ne-a preocupat și pe noi. Noi însă ne-am gândit la o soluție mult mai practică... De altfel asta a fost o propunere venită chiar de la oamenii din secție.

— Ce anume?

— Să montăm mașinile care stau părăsite în magazia cea veche. Acolo sînt vreo optzeci de ringuri demontate... Și nu știu de ce. Pe vremea aceea am fost la Timișoara, nu știu ce s-a întîmplat aici.

— Alea sînt niște mașini uzate, plescăi Simon din buze. Au fost date la rebut.

— Filatorii spun că sînt încă bune. Că s-ar fi demontat pe vremea condierilor din '36. Atunci cînd a fost greva cea mare. Și mi se pare că greva a izbucnit tocmai pentru acest lucru....

— Nu e chiar așa... Doar am participat și eu la grevă... Greva a izbucnit pentru că... pentru că.... Acum nu-mi aduc aminte, dar știu că a fost un motiv foarte serios... Era să fiu și eu arestat....

— Bine că te-a ajutat Dumnezeu și ai scăpat teafăr.

— Iți bați joc de mine?...

— Nu, făcu Horvath și se încruntă să pară serios. Eu zic să alcătuim o comisie care să se ocupe de ringurile acelea... și dacă sînt bune, atunci... De altfel Gherasim a și început să le cerceteze.

— Ți-am spus că nu sînt bune. Ce dracu, nu mă crezi!...

— Nu. Eu nici pe mama n-o cred pe cuvînt, pînă nu mă conving personal. Sînt ca Toma necredinciosul....

— Fă ce vrei... Noi însă, social-democrații, o să ne batem ca Wollman să cumpere niște mașini din Anglia. Și asta în interesul clasei muncitoare din fabrica noastră.

Pe Gherasim, Horvath îl întîlni la cantină.

— Ei, ce spui, te-ai uitat la ringurile acelea?

— Da, m-am uitat... Sînt peste optzeci de mașini. Nu sînt cu nimic mai rele decît astea care funcționează. E drept, nu le-am putut cerceta temeinic. S-ar putea să fie și cîteva stricate. Dar ar fi păcat să nu ne apucăm de montarea lor. M-am gândit și la locul unde s-ar putea monta. În hala care se construiește pentru uscătorie. Uscătorie veche ar trebui renovată și ar fi bună încă pentru zece ani.

KISS JENŐ

CINCI ANI

*Dușin trudit,
pe culmea-naltă m-am oprit,
de unde pot cuprinde-ntreaga zare.
În vale, jos,
cu acoperișuri strălucind, e-orașul minier — frumos
ca o macketă
pe o imensă masă stînd, cochetă, —
trasat precis, lucrat minușios.*

*Iar soarele,
prea fericit să-i văd odoarele,
spre coloratul basorelief
se-nclină-ncet (ca inginerul-șef
cînd îți explică planu-n amănunte)
spre case, cu luminile-i înalte,
arată explicîndu-mi pe de-a rostu'
ce e aceasta, ce sînt celelalte,
și mai ales tot ce în cincinalul nostru
a devenit aici realitate.*

*Arată, în loc de rîpe, — strada asfaltată;
pe blokhausuri imense se întinde;
pe urmă,
arată-mpletiturile de sîrmă
unde lumina noastră se aprinde.
Cu chipul strălucind mai viu, pe-aproape
mi-arată hale noi, un turn de ape,
și-un coș de fabrică-nainte:
cel ce exprimă gazul otrăvit
pe care-l dă materia fierbinte
din sinu-i înroșit.
Atîta doar!
Ba nu! Mai e destul! Privește iar!*

*E fabrica de pâine, — și-i spitalul, cu sute de
ferestre, sclipitor,
școala de mine,
unde răsună
pline
cuvintele cu duhul creator.*

*Privește: noul teatru s-a-nvechit.
Un altu-acuma, iată, e zidit,
mai arătos*

*— Ca sufletul și-n vară să fie-nveselit; —
Iar colo, jos,
gazonul stadionului tuns proaspăt
te cheamă și te-așteaptă să-i fii oaspăt
în rîndurile băncilor curate,
de parcă ți-ar grăi cu glasul clar
de jocul tineresc și necesar
al mușchilor și-al minții, -ngemădate.*

*Și soarele,
pe cerul de octombrie senin,
în rolul său, sclipește-acum din plin!
Privirea pretutindenea mi-ndreaptă.*

*Nu-i nici un bai,
O, inginerul meu de vis și faptă!
Acestea-s bucuriile-mi: răspunsuri
mărețe, la bătrîne neajunsuri!
Cu degetu-ți de aur să-mi dezoălui
tot ceea ce se naște-acum, și cărui
— ca unei vase de cristal —
ii dă și duh și formă muncitorul.*

*Înnumără-mi
pilduitoarea trudă
a-ntiului, în țară, cincinal.
Tu dă de veste, -arată, luminează!
Toți ochii ce-ar voi acum, să vază!
Și de-ai s-adaogi, peste toate acestea,
cît s-a schimbat și omul între timp,
nu mă uita:
o rază trecătoare
aruncă-ți, soare scump, și peste mine,
cel care*

*— știind pe-aceste vîrfuri de coline —
Ca de pe-un mal,
văd azi cu ochii vremea viitoare
albastră ca o mare
și strălucind ca piatra de opal.*

In romînește de H. Grănescu

PETRU VINTILĂ

DEZERTORUL

După o săptămână de ploi fără istov, la 10 septembrie 1944 s-a făcut dintr-odată frumos. Norii care încețosaseră cerul deasupra Vințului șapte zile și șapte nopți, s-au rupt și s-au împrăștiat, răvășiți parcă de-o mină uriașă. Un vint uscat și neobișnuit de cald a pornit să bată de cu seară, iar după miezul nopții cerul s-a înseninat. Stelele și-au deschis pleoapele lor îndepărtate, privind cu ochi scinteietori cuprinsul dealurilor și văilor în lungul și latul cărora, de-o săptămână încheiată, vuiau și uruiiau nesfârșitele coloane militare. În dimineața aceea, când a răsărit soarele, pământul era în mare măsură zvintat. Numai pe mijlocul drumurilor se mai întindeau aburinde șleaurile de noroi clisos, amestecat cu paie, urină de cal și bălegar.

La Vinț era un fel de etapă. Toate casele și ogrăzile, ba chiar și grădinile erau pline de soldați din toate armele. În casele și grădinile din partea de miazăzi a comunei erau cartiruite câteva excadroane de cavalerie. Căii pășteau pe izlaz, păziți de câțiva rezerviști nerași, care fumau cu glugile foilor de cort peste cap, privind uimiți și neîncrezători cerul înseninat dintr-o dată. În sectorul vecin, pînă la a treia uliță, își aflaseră cartir companiile unui batalion de vînători de munte, iar dincolo de ei, pînă la clădirea primăriei, cele două batalioane ale regimentului 96 infanterie. De la linia primăriei în sus, pînă la celălalt capăt al comunei, erau câteva baterii de artilerie ușoară. Mecanismele și țevile tunurilor erau învelite cu huse impermeabile pe care noroiul se scorojise și se întărise, ca niște cruste de broaște țestoase. Și în vremea asta, pe șoseaua națională asfaltată, dinspre Aiud, curgeau mereu alte coloane de infanteriști și cavaleriști, căruțele trenurilor regimentare de luptă, camioane încărcate cu lăzi de muniție și alimente. Din direcția opusă veneau șiruri nesfârșite de bejenari, într-o neorînduială cumplită. Veneau dinspre Turda, depărtîndu-se înspăimîntați de linia frontului, nesigur în zilele acelea. În cărucioare de copii, în harabale și trășurici cu arcuri, bejenarii duceau cele mai uluitoare și desperechiate lucruri de gospodărie: perne și plăpumi, patefoane și borcane cu murături, saci cu făină și cartofi, scaune și paturi desfăcute, cărți și vase de bucatărie, ligheane și lăzi.

Fiindcă aceste convoaie fără sfîrșit îngreunau scurgerea către front a unităților militare, serviciul de circulație primi cu o seară în urmă ordinul să curețe șoseaua de această adunătură și acum, mulțimea bejenarilor cotropi

văile din preajma șoselei, mărind și frământînd noroaiele negre. Trebură să ocolească Vințul, opriți pe liziera comunei de către un șir neîntrerupt de sentinele. În vremea asta, unitățile cartiruite în comună se treziră din somn și ogrăzile se umplură de soldații ieșiți la soare. În mai puțin de-un ceas, fîntînile uriră fără încetare, iar la albiile de lemn și de beton, unde se adăpau vitele, soldații își spălară obiectele și cămășile, își lustruiră bocancii și cizmele, își curățiră de noroi pantalonii, vestoanele și mantăile. Pe garduri și pe funiile întinse gopodărește, s-a ivit repede rufăria cazonă: cămăși aspre, cu piepții plini de stampile și indicative, izmene lungi cu beteliile atîrnînd în jos ca niște macaroane albe, chiloți și batiste, prosoape cu dungi tricolore pe margini, mantale spălate, bătute cu maiul și stoarse cu greutate, pantalonii de doc din care stropii de apă picurau ca din streășină. Sub șoproane și sub coroana merilor și nucilor din grădini, bucătăriile de campanie fumegau. Rotocoalele de fum albăstrui se ridicau lin în aer și se împrăștiu odată cu atmosfera aceea atît de obișnuită bivuacurilor militare, în care se amestecau esența tare a unsorii de armă, a săpunului de rufe făcut cu sodă multă, mireasma ciorbei cazone cu ceapă tocată și prăjită, mirosul sudorii acre, aburul furajelor ude, fumul tutunului tare și reveneala pămîntului călcat în neștire de bocanci și cizme, de copite și roți.

2

La compania 4-a mitraliere a batalionului 10 vînători de munte, plutonierul major Mîndrilă Haralambie, cu tunica descheiată la gîtul gros, cu bereta aplecată peste sprîncene ca să nu-l supere tăria soarelui, mîncă dintr-o gamelă de tablă, așezat pe-un lemn răsturnat în ogradă, lingă șopronul în care clocoteau marmidele bucătăriei. În casă, în dreptul ferestrei deschise, se zăreau cei doi furieri ai companiei, aplecați asupra situațiilor și rapoartelor. Unul dintre ei, slab, cu pomeții obrazilor ieșiți în afară, ca la oamenii îndepărtatelor semînții asiatice, cu ochelari, se ridică și aplecîndu-se peste cerceveaua ferestrei îl strigă pe plutonier:

— Dom'major, situația efectivului o facem nominal?

Majorul își văzu mai departe de mîncare, dar fiindcă furierul continua să stea aplecat peste cadra ferestrei, privindul-l întrebător, mormăi supărat:

— Păi cum? Tu ce crezi, mă?

— Se poate și tabel numeric, pe grade și contingente.

— Vax! Dar numele și pronumele? Așa te-am învățat să ții scriptele?

— Am înțeles, dom'major!

Plutonierul major Mîndrilă Haralambie sfîrși de mîncat și se ridică de pe lemnul pe care stătuse pînă atunci. Întinse gamela unuia din bucătari, apoi urcă treptele cerdacului și intră în odaia unde era instalată cancelaria companiei a 4-a mitraliere. Ajuns aci, continuă discuția, dispus — se vede — la vorbă și la explicații detaliate:

— Credeam că dacă ești teterist articolul 71 ai să prinzi mai ușor știința și tactica scriptelor...

— Acuma am înțeles, dom'major.

— Nu așa, mă! Atunci de ce mai întrebî? Aici e vorba de curtea marțială. Tu, par exemplu, dacă lipsești la apel o săptămînă încheiată, crezi că-i simplu? Nu te trec în situații? Atunci de ce mai e rubrica „dispăruți”? Se fac cercetări. Dacă te află mort pe undeva, te lasă acolo în grija lui Dumnezeu. Dacă nu te află, atunci căutăm să-ți găsim altă rubrică unde să te încadrăm: la răniți, la prizonieri, la dispăruți, ori la dezertori. Pricepi? Furierul cel cu ochelari tuși ușor speriat, apoi aducîndu-și aminte de un

plic primit cu ultimul curier, aseară, îl căută într-o mapă și îl întinse lui Mindrilă, spunându-i:

— Am primit vești despre încă un dispărut.

Plutonierul major luă plicul, desfăcu hirtia și citi cu glas tare, ca și cum ar fi citit un important comunicat de operațiuni:

— „Avem onoare a vă înștiința că sergentul Mardare Ion din batalionul 10 v-tori m-te, comp. 4-a mitr. se află internat în spitalul Z. I. 492 Of. poșt. militar 08593“...

— Ei, vezi? spuse plutonierul major, îl ștergi pe Mardare de la dispăruți și-l treci la răniți — spitalizați. Iată că încetul cu încetul se face lumină în efectiv! Cele zece zile de la Iași pînă aici mi-au scos părul prin căciulă. Acuma au mai rămas trei oameni despre care nu știm nimic: Boloacan Năstase, Andrei Roșioru și Petru Visercan.

— Dar dom'căpitan Uzonescu?

— Astea e cadre ofițerești, dom'le! Nu ne virim nasul unde nu ne fierbe oala. Asta-i treaba batalionului. El a făcut raport, el cercetează. Noi sintem mici. Era prost căpitanul să-i aștepte pe ruși? Îi era frică de ce-a făcut la Jitomir. De cite ori i-am spus eu: „dom'căpitan, aveți copii și soție, oare nu vă gândiți la Dumnezeu?“ Acuma o fi la nemți... De unde nu mai știm nimic despre el? De la Adjud, ori de la Ciceu?

Respectuos, furierul cu ochelari nu îndrăzni să mai scoată nici un cuvînt. Îndoit de șale asupra hirtiei, începu să potrivească plombagina pentru copiile situației efectivului și, atent, cu sporită grijă, cu o grijă aproape școlărească, trase la riglă întiile linii ale formularului. Aplecat peste umărul furierului, plutonierul major privi cu ochii micșorați. Apoi ieși din încăpere, oprindu-se în ușa șopronului, la bucătăria cu marmidele așezate la rînd, cu focuri zdravene sub ele.

3

În clipa aceea se auzi scîrțitul porții și în ogradă intră un om cu o înfățișare jalnică și ciudată. Părea să fie un cerșetor. Avea o barbă castanie, răvășită, murdară, plină de pleavă. Ochii săi rotunzi, cu pleoapele înroșite de oboseală ori de conjunctivită, priveau scâlțați într-o lumină adîncă și umedă. După nădragii kaki și după tunică fără centură părea să fie ostaș. În picioare purta bocanci ruși de-atîta umblet, plini de noroi scorjît. Moletierele înfășurate pe fluierul picioarelor, peste pantaloni, erau și ele încărcate de noroi și colb. Cămașa era țărănească, învrîstată pe piept cu flori și bănuți albi, lucitori, dar era atîta de ruptă și de murdară încît îi întorceai scîrbit ochii de la ea. Intrînd în grabă, se opri în dreptul porții, orbit parcă de-o lumină prea scînteietoare. Fără să se uite la el, plutonierul major îi făcu semn cu biciușca de care nu se despărțea niciodată. Semnul era limpede și însemna: „cară-te“, dar străinul făcu încă un pas și, impleticindu-se, căzu în genunchi, aplecîndu-și fața bărboasă pînă la pămînt. Plutonierul major tăie nervos aerul cu biciușca și strigă răstit:

— Ei, ce mai stai? Șterge-o! Nu sintem azil pentru cerșetori!

O fi vreun spion travestit, se gîndi apoi plutonierul major, privindu-l cu atenție și în clipa aceea străinul rosti cu mare greutate, istovit:

— Dom'major, nu mă mai cunoașteți? Sînt soldatul Petru Visercan...

Plutonierul major sări în sus, turburat, și se repezi la străin. Acesta leșinase probabil, fiindcă stătea nemișcat, cu brațele întinse în lături, cu degetele îndoite crispat, parcă ar fi vrut să se apuce de iarba ce creștea în ogradă și de pămîntul negru, svîntat. Plutonierul major întinse biciușca

și îi dădu la o parte bereta de vânător. Văzu ceafa murdară și mițoasă a străinului, apoi, trăsărind dintr-odată, strigă, lovind aierul cu biciușca:
— Garda! Unde-i sergentul de zi pe companie? Repede! Fuga marș la mine.

Din fundul grădinii veni în goană sergentul de zi, potrivindu-și din mers cureaua de la pantaloni și cureaua mauser-ului care i se lovea de șold. Luă poziția de drepți în fața plutonierului major și ascultă împietrit ordinul acestuia:

— Îl viri la pivniță imediat pe dezertorul ăsta!

4

La vreo jumătate de ceas după aceea, plutonierul major Mindrilă Haralambie vorbea cu ceilalți majori, adunați în jurul unei stacane de rachiu. Era roșu în obraji. Își deschieseră toți nasturii tunicii și centura o ținea pe masă, făcută colac, cu tocul revolverului așezat deasupra. Ceafa tunsă scurt, îi nădușise și strălucirea roșie, îmbrobonată. La temple, vinele umflăte zvâneau nervos. Vorbea răstit, lovind în răstimpuri cu pumnul în masă, încit paharele sdrăngăneau gata să se răstoarne:

— Cum mă? Cum? Hai să zic o zi, cel mult o zi și jumătate, ai tot timpul să-ți vezi copiii. Dar nu lași să treacă zece zile! Atunci ești dezertor. Atunci, mama ta, îți aplic regulamentul. Păi cum? Vrei să intru eu în pușcărie? Eu? Și așa zice lumea că facem învîrteili. Ce învîrteli? Dumnezeii mătii de Visercan, că nu ți-am cerut măcar o țuică! Păi dacă închid ochii, nu mă anchetează pe mine justiția militară? Și pe front, pînă să dovedești că ești ca oul de curat, te și leagă. Ba te pune și la zid. Acuma-i fac raport și-l înaintez mai departe.

Rostind cuvintele acestea, plutonierul major Mindrilă Haralambie se ridică de la masă și porni înfrigurat să-și încheie nasturii tunicii. Se încinse, își potrivi la șold tocul revolverului de calibru mic, aproape o jucărie, și ieși amintind din prag celorlalți:

— Deseară vă învit la mine, domnilor. Am două giște și o damigeană cu vin Ambrozi. Ieri mi l-a adus curierul special de la Aiud. Un vin prima, cum cred că numai la Tokai o să mai întilnim!

Plutonierul major se îndreptă repede spre cancelaria companiei. Află spre mîhnirea lui că domnul locotenent Marincea, comandantul companiei, nu s-a întors încă de la consfătuirea pe care-o aveau de-aseară ofițerii unității, la Statul Major al brigăzii, la Aiud.

— Nu-i nimic — spuse el, așezîndu-se pe un scaun lingă furierul cu ochelari. Eu sint tatăl companiei și în situații din acestea mă ghidez după regulament.

Apoi se întoarse spre furierul care-l privea înfricoșat și mirat prin sticlele bombate ale ochelarilor și îi ordonă:

— Pune o hîrtie în trei exemplare la mașină și scrie ce-ți spun eu.

Așteptă pînă ce furierul aranjă hîrtia, își aprinse o țigară și, urmărind cu privirea un rotocol de fum albăstrui, începu să dicteze cu un aier important.

„Prin prezenta avem onoarea a vă înainta cu un delegat înarmat pe soldatul Petru Visercan din comp. 4-a mitraliere, bat. 10 vînători de munte, care a fost dezertor din ziua de 31 August 1944. Astăzi, la 10 septembrie crt. s-a întors la unitate. Subsemnatul nefiind organ competent pentru

anchetă și intrucit noi am și înaintat actele de dare în judecată a sus-numitului, vi-l înaintăm pentru cele de rigoare.

Plot. maj. cu adm, comp. 4-a mitr.
(S. S.) Mindrilă M. Haralambie.“

5

Nu multă după aceea, un ostaș echipat ca de război, cu casca de fier pe cap, cască de tip german, non-nouță, strălucind încă de unsoarea cu care stătuse acoperită în rafturile magaziei, cu arma în cumpănire, amenințător, cu baioneta scinteind în lumina soarelui, ieși din curtea companiei a 4-a mitraliere. Ostașul, cu toate că avea un obraz tinăr, feciorelnic aproape, își luase o mutră aspră, întunecată și încrunțată. În fața lui, la doi pași, legat cu mâinile la spate, mergea obosit din cale-afară, Petru Visercan. Soldatul din escortă se vedea că îl cunoaște mai demult pe Visercan, fiindcă îndată ce-au ajuns în uliță, i-a și spus:

— Mă, Visercane, să nu faci vreo prostie și să mă bagi la apă.

— N-am să fug. De ce să fug? Mindrilă e nebun de cap. Păi cum crezi?

Infiorat, soldatul din escortă îl privi cu ochii mari pe Visercan, vru să spună ceva dar își înghiți vorba și tăcu.

De undeva din spatele caselor răsună o goarnă într-un semnal prelung, întrebător. Visercan privi spre casele din dreapta uliței, ale căror fațade erau scăldate în soarele dulce de toamnă. Semnalul goarnei răsună din nou, și Visercan se gândi că undeva, la vreo companie, majurul cheamă pe sergentul de zi. Era flămînd. Nu mîncase nimic de două zile și acuma simțea o sfirșeală cumplită, ca într-un început de leșin. Era și însetat. De ieri nu băuse apă. Își simțea gura amară și uscată ca iasca. Așa își simțea și gitlejul, amar și uscat. Trecură pe lingă o fîntină cu roată. O nemțoaică dolofană tocmai scoatea apa și deșerta găleata de lemn greu, cu doagele năpădite de un mușchi fin și subțire, într-o cană de tablă albastră. Era apăraie mare în preajma fîntinii și niște rațe leșești se bălăceau în apa murdară, noroioasă, măcînd de zor. Nemțoaica așeză găleata pe ghizdul fîntinii, își șterse mâinile de poalele catrinței, uitîndu-se mirată spre Visercan și spre ostașul care-l escorta, cu baioneta armei îndreptată amenințător înaintea. Apoi scuipe în sîn, își făcu repede semnul catolic al crucii și rosti infricoșată: „Iesus Christus“.

Visercan se opri o clipă în loc. Ar fi vrut să bea apă. Dar soldatul din escortă, observînd că se apropie pe partea cealaltă a uliței niște subofițeri, îl ghionti pe arestat cu virful baionetei, poruncindu-i scurt:

— Ce-ai înlemnit, mă? Ce? Vrei să mă bagi la apă? Iar „la apă“, se gândi posomorit și însetat Visercan, apoi se urni din loc, privind cu o lăcomie teribilă, neomenească, băltoacele verzi și noroioase în care se scăldau rațele.

Ajunseră la colțul uliței și cotiră pe strada principală, îndreptîndu-se spre locul unde se vedea turnul de piatră al unei biserici vechi, medievale, cu zidurile sprijinite în contraforturi groase de cărămizi roșietice. Niște castani cu frunzișul înfoiat, acopereau biserica aproape în întregime. Din casa parohială, mică și pipernicită, cu ferestre în ogivă, zăbrelite, ieși un preot catolic, smead la față, cu gulerul alb, nefiresc de alb și strălucitor, pe fondul negru al reverendei. Preotul era înalt și slab. Parcă vroia să o ia către piața din fața bisericii, dar se răzgîndi, fiindcă se îndreptă spre ușa bisericii și pieri în umbra ei adîncă. Cițiva subofițeri din cavalerie stăteau de vorbă la vreo douăzeci de pași mai încolo. Unul dintre ei se lovea alene cu cravașa peste carîmbii cizmei. Se uitară și ei la Visercan, dar căutătura lor era plictis-

sită, obișnuită și sațiată de asemenea priveliști. Totuși, unul dintre ei îl întrebă pe soldatul care-l escorta pe Visercan:

— Unde-l duci, vânătorule de muște?

— La comandament.

— Dar ce-a făcut? Dezertor?

Soldatul nu mai răspunse. Trecînd de ei, Visercan îi auzi:

— Eu l-aș curăța fără nici o judecată!

Visercan închise ochii și își strînse gura pungă. Cu toată sfișeala care-l cuprinsese, și-ar fi întors capul măcar pentru o clipă să le strige o vorbă, o înjurătură cumplită care-i stătea pe buze. Dar se opri, gîndindu-se că n-are nici un rost. Mormăi numai pentru sine, cîteva cuvinte, dar soldatul din escortă îl preveni:

— Am ajuns la comandament. Tacă-ți gura.

„Sigur că da, se gîndi Visercan, să nu te bag la apă, iepuroi fricos ce ești“. Se opriră în fața unei clădiri arătoase, de om avut, casă cu aspect orășnesc. Avea vreo opt ferestre la stradă, ferestre mari cu rulouri de lemn, trase în jos, parcă n-ar fi locuit nimeni acolo. Ele erau însă trase ca să fie umbră și răcoare în odăi. Acolo era comandamentul. Sentinela de la poartă îi lăsă să intre. Soldatul din escortă se uită încăodată la Visercan, parcă i-ar fi spus: „Să nu fugi“. Stătu cîteva clipe în cumpănă, neștiind ce să facă, dar Visercan îi spuse aspru, disprețuitor:

— Ce mă bați atîta la cap? Nu înțelegi că n-am de gînd să fug? Altfel cum crezi că m-aș fi prezentat singur? N-aș fi rămas ascuns și acuma?

Soldatul îl privi înfricoșat, dar nu putu să-i susțină căutătura aceea grea, sfredelitoare și rosti dezvinovățindu-se:

— Tu știi ce-i ordinul.

— Du-te dracului.

— Oricum, de-aici tot nu poți fugi. Stai o clipă să mă duc sus ca să dau hirtia.

Visercan rămase singur. Soldatul urecă cîte două treptele cerdacului înalt și pieri în capătul coridorului, pe o ușă ce era deschisă. Visercan se rezemă de zid. Își roti privirea prin curte și împietri magnetizat dintrodată, la vederea unei fîntîni. Era o fîntînă solidă și nouă, cu ghizdul de beton umed, lucios din pricina apei vărsate. În jurul fîntînii, pietrișul mărunț, alb, era ud. Aburi ușori se învălureau deasupra pietrișului. Soarele amiezii încălzea pietrișul și evaporă apa. O clipă, Visercan stătu cu ochii ațintiți spre găleata fîntînii. Era o găleată mare, de metal, așezată pe ghizdul de ciment. I se păru că e plină și gura i se umplu și mai mult de gustul acela amar, leșietic, pe care-l simțise pînă atunci. Se dezlipi de lîngă zid și vru să se îndrepte spre fîntînă, dar tocmai atunci se ivi la marginea cerdacului figura unui plutonier, care-l strigă:

— Hei, arestat, unde te cari?

Visercan se opri în mijlocul curții, descumpănit.

— Am vrut să beau apă.

— Lasă apa, c-o să ai pe lumea cealaltă cită vrei. La mine, fuga-marș! Așteptă, aplecat peste balustrada cerdacului, nerăbdător, și strigă din nou, surprins de încetineala soldatului:

— Mișcă-te mai repede, n-auzi?

Pe cit îl lăsară miinile legate la spate, Visercan își iuți pasul, totuși mergea mult prea încet decît ar fi vrut să-l vadă plutonierul. Cînd băgă el de seamă că e cu miinile legate, plutonierul exclamă admirativ:

— Aha, e legat banditul!...

Visercan ajunsese în fața treptelor de piatră și, alunecând, căzu cu fața în jos. Se căzni să se ridice, gemînd ca un bou înjunghiat, dar nu izbuti și se lovi cu ceafa de perete. Îl cuprinsese amețeala și pămîntul se învîrti cu el. Auzi ca prin vis glasul plutonierului, cu timbrul lui scîrbos, de bărbat emasculat:

— Ești și în stare de ebrietate pînă una-alta!

Visercan simți gura plină de un lichid fierbinte, gilgiitor și scui pă îngreșat. Se uită la locul unde scui puse și văzu o băltoacă de singe. Și în mîntea lui își făcure încăodată loc amintirile întimplărilor petrecute în ultima vreme...

6

... În ziua de 23 August 1944 soldatul Petru Visercan din batalionul 10 vînători de munte se afla acasă la el, în satul Cornățel, nu departe de Sibiu. Abia venise în permisie, cu cinci zile în urmă și mai avea încă cinci zile, pînă să se prezinte la unitate, așa cum scria în ordin: „pe data de 31 august 1944, la orele 9 seara“. Soldatului Petru Visercan îi murise nevasta cu vreo opt săptămîni în urmă și rămăseseră doi copii mici: unul de doi ani, abia apucase a rupe cîteva vorbe mai pe înțeles, iar celălalt mic, copil încă de țîță. Fără rude în sat, pe cei doi orfani nevinovați și neștiutori, îi luase de milă o vecină. Era jale mare în sat; lumea care trecea prin fața cimitirului și vedea mormîntul femeii lui Visercan negrijit și netămîiat, vorbea:

— A murit biata Mădălina lui Visercan fără să-și mai vadă bărbatul. El e prin Moldova, pe frontul de la Podul Iloaiei și nici nu știe că i s-a cernit casa.

S-a dus învățătorul la primărie și a vorbit acolo ca să se trimită o scrisoare la batalionul lui Visercan. Au trimis o scrisoare în care au arătat ce anume s-a întimplat. Îl rugau în scrisoare pe comandantul batalionului să-i dea o permisie lui Visercan, să-și așeze copiii undeva. Au iscălit învățătorul, preotul, notarul și primarul, iar scrisoarea au trimis-o în plic oficial, galben, întărită și cu ștampila rotundă pe care scria „Regatul Romîniei — Primăria comunei Cornățel — județul Sibiu“.

După vreo opt săptămîni, soldatul Petru Visercan a venit acasă. N-avea un ban. Trebuia să plătescă la biserică locul de mormînt și dulgherului Vili, coșciugul. S-a dus la domnul Romulus Vlad unde fusese argat pînă a nu pleca pe front, mobilizat cu un ordin galben cu trei stele. S-a dus la domnul Romulus Vlad, dar n-agăsit decît pe unchiul domnului Vlad. I-a spus pentru ce-a venit. Unei pietre să-i fi povestit și piatra s-ar fi muiat, ar fi plîns. Dar unchiul domnului Vlad a zis, ridicînd din umeri, în semn că n-are nici o putere:

— Domnu' doctor, nepotul meu e plecat la Sibiu. N-am bani. Nu mi-a lăsat nici mie decît pentru țigări și chibrituri. O țigare, măi Petre, pot să-ți dau, însă bani n-am de unde.

Petru Visercan s-a întors acasă, abătut și întunecat. Și-a adus copiii de la vecina care-i luase în grija ei și s-a închis în odaie. Era cald și tunica lui soldățească era leorcă de sudoare. În odaie era zăpușeală și încă mai miroasea a mort. Prin ferestrele cu geamurile colbăite abia se strecura lumina de-afară. O lumină gălbuie, ștearsă și istovită. Visercan și-a așezat copiii în pat. O vreme s-a uitat la ei. Adormiseră toropiți de căldură. Pe masa dintre ferestre a zărit niște ceară topită, scursă de la luminări. Căzuse pe tăblia mesei și se sleise acolo, ca o pecete galbenă, înegrită de vechime. S-a așezat pe un scaunel, cu fața proptită în pumnii strînși. S-a uitat la lucrurile din odaie, cu ochii umezi, și le vedea parcă le-ar fi privit dintr-o mare depărtare.

Vedea patul vechi, cu un picior rupt, proptit în partea aceea pe niște cărămizi. Vedea lada săracă, pentru țeale, dar în care de multă vreme nici șoarecii nu mai aveau ce roade. Vedea dincolo, în cuhnie, prin ușa dată la perete, dușumeaua de pământ bătut, un scăunel, măsuța scundă la care mâncau de obicei și o puțină cu cercurile sparte, cu doagele desfăcute parcă de o mare uscăciune. Apoi a dat cu ochii de arma cu care venise în permisie. Deodată a tresărit și pe față i s-a aprins o lumină. Dar s-a cutremurat repede, scuturându-și spatele, umerii îndoiți, parcă ar fi vrut să dea jos de el pe o slăbiciune ori o umbră. Însă ochii nu i-a mai putut dezlipi dintr-acolo. S-a uitat la armă, îndelung, cu ușoară mirare, parcă atunci ar fi văzut-o prima oară. Atita de adânc s-a uitat la ea, încît a văzut că piedica e pusă, înțepenind trăgaciul negru, lucios. A văzut și catarama curelei, scinteind slab în lumina scăzută a încăperii. A zărit pe patul armei, lucios din pricina atîtor mînuiri, chiar și locul unde lemnul tare era așchiat, desprins cine știe cînd, la vreo izbitură. A încercat să nu se mai uite la armă, dar a înțeles că oțelul ei albăstrui îl atrage cu o tăcută și adîncă putere. Și deodată s-a ridicat de pe scăunel. Dintr-un singur pas a fost lângă armă. A zmulso din cuiul în care stătea agățată, a tras piedica, a mînuit închizătorul și a văzut că în magazia armei era un încărcător întreg: cinci cartușe, ca boabele de fasole într-o păstaie. A tras închizătorul la loc, și-a venit în dreptul patului, unde dormeau neștiutori copiii săi. A ridicat arma. Își făcuse repede o socoteală aspră, aproape dușmănoasă în răceala cu care judecase: „trag două focuri în ei. Și pe urmă, unul în mine“. Tocmai în clipa aceea, l-a strigat cineva din curte:

— Mă, Petre, acasă ești?

A lăsat arma, tremurînd, și a ieșit în pragul ușii. În ogradă îl aștepta bărbatul Chivei, circiumăreasa, un om de nimic și cam șuetic de cap.

— Ce-i, mă? De ce m-ai strigat?

— M-a trimis Chiva să te întreb dacă nu vinzi piatra pe care-ai strins-o pentru casă.

Petru Visercan privi stiva de piatră, adunată de el de vreo șase ani, pentru casă. Vroise să-și facă o casă nouă, fiindcă asta în care stătea, se ruinează. Era piatră multă, vreo zece care, piatră bună, solidă.

Bărbatul Chivei stătea proptit în baston, privindu-l cercetător pe Visercan.

— Dac-o vinzi, Chiva zice să treci pe la noi, să ne înțelegem la preț și să-ți dea banii.

Visercan a tras ușa încet, închizînd-o și pornind cu bărbatul Chivei. A vîndut piatra. Cu bani puțini a vîndut-o. Dar a plătit locul de mormint, a plătit și popii pentru slujba făcută la îngropăciune, i-a plătit și lui Vili pentru coșciug. I-au mai rămas niște mărunțiș, vreo două sute de lei. S-a gîndit să-i dea vecinei pentru că avusese milă de copii și-i îngrijise. Femeia n-a vrut să primească banii. I-a spus:

— Lasă, Visercane, să-i ai cu tine cînd te întorci la regiment. Nu te griji de asta, că-i țin eu pe copii și d-aci încolo, pînă scapi și tu de front.

7

În dimineața următoare s-a aflat că rușii au spart frontul și că s-a sfîrșit războiul. Era un plutonier bătrîn, un rezervist, pripășit la Cornățel cu treburi de proviant militar. Răspundea de o presă pentru fin care lucra pentru nevoiele armatei. Plutonierul se instalase aci cu nevasta lui și avea la cvartirul unde stătea, un aparat de radio. El a aflat vestea, cel dintîi. Și, în toiul nopții s-a sculat, și-a tras nădragii pe el și numai în cipici, înfrigurat

de emoție, s-a dus să-l anunțe pe șeful de post. De aci s-a dus la notar. Notarul era furios:

— Tocmai acum mi s-a ars o lampă la aparatul meu și nu pot asculta nimic!...

— Vii și ascuți, dom-le, la mine, i-a spus plutonierul de la presa de fin.

L-au sculat din somn și pe primar. S-a sculat și preotul, s-au adunat cu toții la cvartirul plutonierului rezervist. Și au stat cu nasul în aparatul de radio, pînă la ziuă. În dimineața aceea, Visercan își lăsase copiii la vecină și el plecase prin sat. De fapt, vroia să găsească undeva de lucru. Auzise că preotul căuta oameni la culesul prunelor și pornise spre casa parohială. În dreptul circiurmei l-a întilnit șeful de post. Acesta stătea pe treptele de piatră ale birtului, împreună cu plutonierul de la presa de fin. I-a salutat militărește, așa cum scrie la regulament, și a trecut mai departe, dar șeful de post l-a strigat:

— Bă, soldat Visercan, îți dau voie să nu te mai întorci la batalion! Visercan a crezut că șefului de post îi arde de glumă. A zîmbit și el șters, măgulit și mirat că plutonierul stă de vorbă cu el. Și i-a răspuns:

— Lasă, dom'șef, că mai am cinci zile.

— Care cinci mă? Care cinci? Acuma-i gata cu Podul Ilioaiiei, acuma-i gata cu războiul!

Înfricoșat și bănuitor, Petru Visercan a crezut întii că șeful de post îl încearcă, așa cum îl încerca adeseori la companie și majorul Mîndrilă Haralambie, cînd îl întreba: „mă, ce-i patria?“ și el răspundea automat, împietrit în poziția de drepti, ca la ora de teorie: „patria este cînd“...

— Ei, vezi că nu știi nimic? il trezi din mirarea sa șeful de post, care adăugă repede, pe un ton de orășan spilcuit:—păi crezi că-mi arde acuma să fac spirite de glumă? Ori crezi că m-am turmentat dintr-o singură țuică? S-a terminat războiul, frati-miu... Să vii la post să-mi predai arma, cartușele, echipamentul, tot ce ai cazon pe tine. Înțeles?

— Am înțeles, s-trăiți dom'șef.

Visercan s-a dus la preot, dar acestuia numai deculesul prunelor nu-i ardea:

— Ce prune, fiul meu, cînd s-au întîmplat evenimente așa de grave?

Nici n-a mai zăbovit preotul să-i explice, pornind repezior spre localul primăriei. Petru Visercan a rămas în urmă, pășind încet și uluit. A intrat și el în circiurma Chivei. De după tejghea, Chiva i-a strigat:

— Dacă știam ce se-ntîmplă peste noapte, nu-ți mai luam piatra. Acuma ce să mai fac cu ea, că vin bolșevicii.

Aducîndu-și dintr-odată aminte că Petru Visercan abia venise de pe front și că, fără îndoială, el îi văzuse pe ruși, primarul care era și el de față, îl întrebă înfrigerat:

— Oare au să ajungă repede la Cornățel?

Birtul însă, era plin de lume și nu le bițiau tuturora nădragii despaimă. Primarul, notarul, și cei doi plutonieri, ei tremurau. Ei vorbeau în gura mare că acuma-i gata cu totul. Le ținea isonul și Macarie Bodolan, om bogat, cu treizeci de jugăre de pămînt, cu cazan de țuică și cu moară. Uitîndu-se la Petru Visercan, nu s-a sfiit să spună cu glas tare:

— Acuma i se năzare unuia că ăsta, care n-a fost toată viața lui decît sărviitor și-o să-mi zică: „tovarășe“ Bodolan, de ce să ai moară și cazan. Moara o iau eu. Vasăzică așa-i comunizmul: ce-i al meu i-al tău?... Încearcă, tovarășe Visercan, că uite ce vă dau ăstora care n-ați fost vrednici să agonisiți! Bodolan a întins mîna, a strîns pumnul și a virit degetul lui gros și butucănos între arătător și inelar.

: Visercan s-a uitat la Bodolan, cu niște ochi încețoșați, uluit. Îi vuiau urechile. Abia a putut auzi glasul cuiva (nu l-a recunoscut al cui era din mulțime):

— Ce-ai mă, cu Visercan? I-a murit nevasta, e mobilizat la armată... Ce? O să-și pună piciorul în pragul tău?

Învățătorul, care fusese pe front pînă la Cotul Donului, de unde se întorsese rănit, cu brațul drept tăiat de la umăr, a sărit și el să-i ia parte lui Visercan.

— Domnule Bodolan, cu Visercan ori fără, tot ai să dai din colț în colț. Acuma, în vremea asta am intrat.

— Cum adică? a îngăimat Bodolan, holbînd ochii. Învățătorul și-a ridicat ciotul atîta cît i rămăsese din brațul drept. Mîneca hainei flutură moale:

— Vezi? Așa m-am întors de pe front. Nici pensie nu mi-a dat Antonescu. A zis că am salariu de învățător și că nu am drept la pensie. Dar dumneata ce-ai pierdut pe front? Ai cîștigat cu nemiluita și de la țuică, și de la făină, și de la tărîțe, și de la uruială. Acuma, are să întarce bălaia! Pe malul Donului n-am văzut nici mori particulare, nici pămînturi moșierești!

Au izbucnit rîsete și unul din bulucul de oameni strînși în fața tejghelei a strigat cu un glas în care mînia și bucuria abia erau mascate de un înșelător aer glumeț:

— Are să vadă pe dracu' și domnul doctor Romulus Vlad! Dacă-i așa cu moșiile, n-o să-i fie nici lui moale și cald!

Învățătorul n-a mai stat mult în circiumă. A ieșit, urmărit de privirea ascuțită a lui Bodolan. Văzîndu-l că pleacă, Visercan a ieșit și el, ajungîndu-l din urmă:

— Domnu'nvățător...

— Ce-i, Visercane, cîte zile de permisie ți-au rămas?

— Cinci, domnu'nvățător, dar nu mă mai duc îndărăt.

— Cum vorbești, măi? Să nu faci o nerozie ca asta.

— Nu mă mai duc... își întări spusele Visercan, privindu-l drept în ochi. Dumneavoastră ați glăsuțit drept... Da' ce? Bodolan a pierdut ceva în război? A cîștigat avere... și noi ne-am tîrît ca viermii prin tranșee și ne-am nenorocit pe toată viața.

— Are să te dea dezertor. Tu, dimpotrivă, acuma să lupți cum trebuie, contra lui Hitler!...

— De ce să lupț? Războiul îi tot un drac. Să mai meargă și Bodolan.

— Păi nu l-ai auzit ce spuse? Dacă ar fi după el, ar lupta tot contra rușilor, nu contra hitleriștilor.

— Nu mai lupț! Mi-a spus și șeful de post să-i predau arma...

— A zis și el așa, să se afle-n treabă, dar tu, du-te la unitate.

Visercan s-a despărțit de învățător, cu inima sfișiată de îndoială și neliniște. Pînă la urmă însă, a rămas hotărît, neînduplecat, chiar cu o minie surdă în suflet: „Nu mă duc și pace! Nu vreau să-mi rămînă copiii orfani și de tată!“

Dar a doua zi, șeful de post a trimis pe un soldat să-l caute repede și să-l aducă la post echipat, cu arma asupra lui. Visercan s-a încins cu centura, uimit de graba cu care i se cerea să se îmbrace, și-a pus pe cap basca de vîntor de munte, și-au smuls arma din cui, pornind cu jandarmul spre post.

Ajuns aci, șeful de post i-a comunicat cu un glas plin de gravitate și asprime:

— Am primit o circulară telefonică: toți permisionarii trebuie să se întoarcă de urgență la unitățile lor!

— Păi mai am patru zile...

— Tu n-auzi ce-ți spun? Nu pricepi? Toate permisile au fost suspendate și anulate. Hai să zic, astăzi îți mai dau eu voie să stai cu copiii, să îți așezi cum trebuie. Asta o fac eu pe răspunderea mea, că acuma nu mai e fascism. Gata! Dar mâine dimineață vii să-ți vizez biletul de voie și te cari la unitate! Ai înțeles, soldat Petru Visercan?

— Am înțeles!

Ieșind din clădirea postului de jandarmi, Visercan își blestemă zilele pe care a ajuns să le trăiască. „Nu se mai găta odată războiul ăsta“, se gândi Visercan. Avea o fire ciudată. Cei care nu-l cunoșteau bine, puteau spune despre el că-i un moliu, moalfen la gură și la faptă. Cei care-l cunoșteau de mult, știau însă că în omul ăsta mînia se aduna pe încetul, izbucnind din senin, cînd nimeni nu se aștepta la așa ceva din partea lui.

Așa s-a întîmplat și atunci. Visercan se întorcea de la postul de jandarmi, cu arma pusă vînătorește pe umăr. Ajuns în dreptul cîrciumei, l-a strigat Chiva.

— Hai, mă, să-ți spun o vorbă.

Visercan a intrat. Rezemat de marginea tejghelei, Bodolan stătea cu un cinzec de rachiu în față și povestea ceva deosebit, fiindcă cei cîțiva oameni cari stăteau în jurul lui țîțiau și rideau admirativ.

Chiva i-a spus lui Visercan:

— Ce-ai făcut cu banii pe care ți i-am dat pentru piatră?

— Am plătit mormîntul, coșciugul, popa...

Chiva l-a întrebat dojenitor, cu un aer de jignitoare superioritate, parcă ar fi vorbit cu un om slab de minte:

— Păi n-ai știut să miști și tu din urechi?

— Cum?

De data așa n-a mai răspuns Chiva, ocupată să umple încă un rînd de pahare.

A răspuns Bodolan, ducînd o mîină la ureche și mișcînd palma așa cum iepurele își ciulește urechile cînd stă în tufiș, de frica vînătorilor.

Visercan tot n-a înțeles ce anume a vrut să-i spună Chiva și Bodolan.

De data asta Bodolan i-a răspuns limpede de tot:

— Eu am plătit gras la Cerc, mă, prostule! Am plătit și m-au lăsat la vatră. Mi-au aflat ei o boală, sînt atacat la piept, dar uite la mine, mă, am piept de taur, nu glumă!... Hai, mă, să-ți dau și ție o țuică

Visercan s-a apropiat de el cu pași rari, măsuțați. Buza de jos îi tremura ușor, parcă se străduia să spună o vorbă oarecare, de pildă „mulțam frumos“, ori „lasă, dom-le, nu te osteni“. În orice caz, o vorbă plină de blîndețe, de om supus, copleșit în gîndurile și necazurile sale.

N-a înțeles nimeni ce însemna în clipele acelea lumina ciudată care scînteia în ochii lui Visercan. Acesta s-a oprit în față lui Bodolan. Morarul a întins cinzecul cu rachiu, însă dintr-odată, parcă ar fi turbat în clipa aceea, ori parcă l-ar fi mușcat un șarpe ivit din crăpăturile dușumelei, Visercan i-a repezit lui Bodolan un pumn drept în față. Bodolan s-a clătinat uluit, dar n-a căzut. Abia la al doilea pumn, năpraznic, la izbitura căruia fața lui Bodolan a pîrîit ca o scîndură, umplîndu-se dintr-odată de sînge, a căzut pe podea.

A doua zi, Petru Visercan a plecat cu inima strinsă de îngrijorare, cu fața întunecată. A pornit pe jos, pînă în gară la Avrig. A pornit fără grabă, ca un om care știe în amănunt la ce oră pleacă trenul, cite ceasuri are de mers și cînd anume ajunge la destinație. Arma îi atirna greu pe umăr, o simțea apăsîndu-l, parcă ar fi dus o piatră ori un bulumac de fag. În stație, la Avrig, văzîndu-l militar, s-au adunat oamenii în jurul lui, întrebîndu-l curioși, ca și cînd el ar fi știut toate cite se întîmplau pe lumea asta:

— Aud, camarade, că nemții *borbandează* Bucureștiul cu aeroplanelle...

— Bombardează pe mama lor, a răspuns Visercan și s-a îndreptat spre ghișeul casei de bilete. A așteptat tăcut, pînă ce a venit împiegatul de servicii și a deschis gemulețul, întrebîndu-l;

— Unde pleci, camarade?

Visercan a întins foaia de drum și a așteptat ca împiegatul să-i pună ștampila, numărul trenului și să i-o dea îndărăt. Dar împiegatul și-a scos capul pe ferestruică, mirat.

— Unde vrei să pleci, dom-le?

— Păi nu scrie pe foaia de drum?

— La Podul Iloaiei?

— Păi unde? Mă-ntorc la unitate.

— Într-acolo nu mai merge nici un tren.

— Dar ce merge? a întrebat Visercan, îngrijorat dar și cu sfiiciune.

— Nimic! Pe ce lume trăiești? Acolo s-a rupt frontul. Ai noștri vin spre Ardeal, laolaltă cu rușii.

— Nu mă ține, dom-le șef, și dă-mi biletul!...

Împiegatul i-a dat foaia de drum, spunîndu-i:

— Acolo nu mai afli nici o unitate. Caut-o prin Ardeal... dacă ai s-o mai găsești...

La vreun sfert de ceas după aceea a trecut o locomotivă stingheră, către Făgăraș. Era încărcată de civili și soldați, agățați pe unde au putut. Locomotiva părea a fi un ciorchine uriaș, fierbinte, strălucitor și învăluit în aburi. S-a agățat și Visercan înghemuindu-se între ceilalți, care drăcură speriați c-or să cadă:

— Nu vezi mă, că stăm și noi ca frunza pe apă?

— Unde te mai urci și tu?

— Vrei să cădem sub roți?

— Lasă-l mă, că-i soldat. Țasta te scapă de Hitler.

Omul care i-a luat apărarea, militar și el, un sergent din artilerie, i-a făcut loc alături. Au intrat repede în vorbă:

— Unde te duci, măi frate?

— În Moldova, la Podul...

— Fugi, mă, că acolo nu mai găsești picior de unitate romînească.

Toată armata se îndreaptă incoace, către Turda și Cluj, către Sfîntu Gheorghe și Tirgu' Mureș.

— ...

— Ai fost în permisie?

— Da.

— Și eu la fel. Dar eu merg numai pînă la Brașov. Acolo-i regimentul meu.

— ...

— De la Brașov în jos nici nu mai poți merge...

— ...

— Cum ai să-ți afli unitatea?

— ...

— Acuma-i greu. Ai să vezi tu cum ai să umbli după ea cu limba scoasă, pînă ce-o găsești cine știe unde?

— O găsesc eu n-avea grijă!

— Ar trebui să mergi cu locomotiva asta pînă la Brașov și acolo să întrebi la comenduire.

Locomotiva a pornit, ca o ciudată vietate mecanică. Fochistul stătea la fereastra și ușița lui, trăgînd din lulea, vorbind cu cei care stăteau grămadă pe tender, agățați de bare și cirlige. Părea să fie mirat de atîția călători și i-a întrebat, strigînd ca să întreacă zgomotul locomotivei:

— Da' unde dracu' mergeți pe vremurile astea?

— Mergem și noi, așa...

— Hai-hui ... aia-i!

— Ba, că de plăcere n-om umbla noi așa!

— Hai, continuă fochistul — pe soldați îi mai înțeleg, ei pleacă la unități, sînt în delegație, dar voi? Unde vă umblă dracu' atîta? Am să vă dau jos la Făgăraș!

Locomotiva aceea singuratică a trecut ca un fulger, fără să oprească și prin Arpașul de Jos și prin Voila. Din goana aceea turbată, Visercan a văzut gările și haltele înșesate de lume care se uita la locomotivă ca la cine știe ce arătare. Împiegații stăteau în fața peroanelor însorite, cu mîna la șapcă, parcă ar fi salutat trecerea unui tren regal.

Visercan era minios pe toți. Și pe lumea aceea care sta prin gări, și pe împiegații cu șepcile lor roșii, bătoși în salutul lor voit ofițeresc, boieros, și pe oamenii care se grămădiseră pe locomotivă, ca albinele pe un fagure cu miere. Pe toți, gîndindu-se că civilii aștia dau bir cu fugiții, ascunzîndu-se de unitățile lor. La Făgăraș, unde a oprit locomotiva, mecanicul și fochistul au intrat în biroul de mișcare. Cînd s-au întors, au dat de știre că locomotiva stă aci, nu mai pleacă spre Brașov. Neîncrezători și bănuitori, oamenii nu s-au dat jos. Credeau că fochistul vrea să se scape de ei. Au început să murmure. Visercan a strigat plin de îngrijorare:

— Păi cum mai ajung la unitate?

— D'a ce? i-a răspuns mecanicul, ne-ai tocmit ca pe-o mașină specială?

Visercan s-a dat jos. Și-a săltat arma pe umăr și a început să-și desmortească miinile. Apoi s-a așezat lingă zidul stației. Nu-l lua nimeni în seamă. Gara era plină de lume pestriță: soldați, țărani, tîrgoveți, orășeni, preoți, femei cu copii în brațe. Și era o hărmălaie, ca la bilci. „Ce le pasă? se gîndi Visercan. Eu mi-am năpăstuit copiii, plec să-mi las pielea pe front și aștia umblă după negoțuri și afaceri, se preumblă, parcă a dat strechea în ei. S-a apropiat pe nesmințite un soldat și l-a întrebat:

— Și tu ți-ai pierdut unitatea, frati-miu?

— O găsesc eu, a dat răspuns Visercan, privindu-l cu luare aminte. Soldatul a ris ușor, dezvelindu-și dinții galbeni, și-a spus coborînd glasul:

— Eu m-am gîndit să n-o mai caut, să fiu al dragului dacă te mint.

Omul a spus „al dragului“ și lui Visercan i s-a părut că soldatul acela îl ia peste picior. S-a uitat la el lung, cercetător:

— Poți să fii al cui vrei. Dar eu nu arunc arma și nu mă-ntorc acasă.

— Dar nu ți-a trecut termenul de pe bilet?

— Ce să treacă? Caut unitatea în pămînt, în iarbă verde! nu mă las așa... Or fi fugind unii, dar eu nu fug.

— Fug care-ncotro. La mine-n sat, nemeșul a plecat cu o mașină nemească. A încărcat ce-a avut mai de preț și sare pe coadă!

- Bogat om? a întrebat Visercan.
 — Dracu'să-l ia, că are vreo cinci sute de jugăre și tractoare, semănători, batoze, moară...
 — Are și moară? tresări Visercan.
 — D'a încă ce moară! Cu aburi! Ori ce-ai crezut? Că are vreo rîșniță?
 Visercan și-a adus aminte de Bodolan și i-a văzut fața plină de sînge.
 Și parcă i-a fost ciudă că nu l-a bătut mai bine.

9

Petru Visercan a fost nevoit să stea două zile în gară la Făgăraș. În două zile n-a trecut nici un tren spre Brașov. Locomotiva cu care venise pînă aci, acum stătea cu focul stins, ca o locomotivă stricată, garată pe o linie moartă.

A treia zi, noaptea, s-a oprit în gară un tren cu vreo șase vagoane-clasă. Era un tren spital, cu ușile încuiate. La ferestrele luminate se zăreau capete de soldați, bandajați în fel și chip, peste fălci, peste frunți, iar unora nu li se mai zăreau decît ochii, ca niște găuri hidoase și negre.

Trezită din somn de zgomotul trenului, lumea s-a repezit pe peron, grămădindu-se curioasă în jurul vagoanelor. S-a aflat că era un tren cu răniți ruși și lumea era curioasă că vadă cum arată sovieticii. Cîțiva sanitari s-au dat jos și unul dintre ei, știind romînește, a întrebat cu un glas firesc:

- Ce gară-i asta?
 — Făgărașul, dom-le...
 — Fîntîna unde este?

L-a îndreptat Visercan într-acolo. S-a dus și Visercan la cișmea cu sanitarul sovietic. El a învîrtit cu roata metalică și rusul a umplut pe rînd vreo zece bidoane. Apoi i-a dat o țigară lui Visercan:

- Ține o țigară!

S-au așezat pe o bancă de lîngă cișmea. Printr-o fereastră deschisă dintr-un vagon se auzeau vaiete surde. Apoi o față îmbrăcată în alb a închis fereastra și nu s-a mai auzit nimic. Rusul l-a întrebat pe Visercan:

- Ai luptat în Răsărit?
 — Am luptat la Iași... Acuma îs în permisie. Nu-mi găsec unitatea.
 — O găsești tu, numai s-o cauți... Ai fost rănit vreodată?

Visercan s-a uitat iar înspre ferestrele vagoanelor:

- Am fost o dată, dar ușor. M-a sgîriat un glonț. Dar de unde veniți?
 Unde-i frontul acuma?

— Am avut de furcă cu nemții pe la Intorsura Buzăului. De-acolo îs răniți tovarășii din tren. I-am adus încoace și mergem mai departe, la Sibiu. La Brașov situația e încă nesigură. Mai sînt trupe nemțești pe Valea Prahovei.

Iar au început să se audă gemetele surde și Visercan s-a cutremurat. Abia a putut să întrebe:

- Îs răniți greu?
 — Unii mai greu, alții mai ușor.
 — Ala care geme în vagonul de colo?...

— Acolo-i chirurgia. D-ai-a și oprit aici trenul. I se face unui rănit o operație. I se amputează piciorul.

Visercan a rămas cu ochii pironiți la tren. Sanitarul s-a ridicat și i-a spus:

- Rămii cu bine.

Sanitarul s-a urcat în tren. Apoi au venit cîțiva oameni lîngă Visercan, să-l întrebe:

- Ce-ți spuse rusul, camarade?

Visercan și-a săltat arma pe umăr, fără să-și desprindă privirea de la ferestrele luminate. Acolo, îndărătul draperiilor de pînă albă, vedea umbre ușoare mișcîndu-se încoace și încolo. Poate că erau doctorii care tăiau piciorul rănितului despre care vorbise sanitarul adineauri.

— Ți-a dat rusul o țigară?

Visercan privea tot înspre ferestrele luminate. Parcă ghicindu-i gîndurile, cineva spuse, privind și el către vagon:

— Iacă, sovieticii singerează pentru țărișoara noastră...

Visercan s-a strecurat printre oameni și s-a îndreptat spre biroul de mișcare. S-a oprit în fața impiegatului:

— Ascultă, dom-șef, cînd crezi c-o să treacă un tren spre Brașov?

I-a spus iar ce anume caută. Impiegatul l-a măsurat de sus pînă jos, apoi i-a răspuns:

— Tren, n-o să fie curînd. Dar nici batalionul tău nu poate fi dincolo de munți, în vechiul regat.

Impiegatul și-a apropiat gura de urechea lui Visercan, spunîndu-i încet:

— Am vorbit la telefon cu Brașovul. Trupele romînești trec din Moldova în secuime pe la Păltiniș, pe la Caracău, se scurg înspre Sighișoara și Mediaș, către cîmpie...

— Atunci ce mă înveți să fac?

— Ia-o pe jos către Sighișoara. Cunoști drumul?

— O iei pe la Soarș și de-aci cum vrei, ori o iei spre Lovnic, ori spre Hendorf și spre Apold.

— Așa fac.

Visercan a ieșit din biroul de mișcare, liniștit. Știa ce are de făcut. Nici n-a mai așteptat să se facă lumină. A plecat la drum în toiul nopții, singur. A trecut de-a lungul peronului; citeva clipe trupul său puternic s-a zărit trecînd printre oameni, pe sub conurile de lumină ale felinarelor, apoi a intrat în noapte.

10

A zis că știe drumul, dar tot s-a rătăcit. Lumea se ferea de el, văzîndu-l singuratic și cu arma la spinare. Barba îi crescuse, înegrindu-i obrazul osos de om în putere, cu fălci tari. Repede i s-a gătat și mîncarea. La drum, omul mănîncă îndesat, ca să prindă putere. Se spăla dimineața în apa vreunui rîu, ori la vreo fîntînă. Se spăla dar colbul adăugat de la o zi la alta, a prins pojghiță, s-a îngroșat pe piele, dîndu-i o înfățișare de pămînt lutos și strălucitor. Un om, speriat de arma lui, l-a îndrumat greșit, arătîndu-i un drum care duce spre Rupea, deci tocmai în direcția opusă Sighișoarei. După ce-a făcut vreo treizeci de kilometri, i-a arătat alt om drumul bun. Și a pornit îndărăt, însuflețit de o mînie surdă, de o înflăcărare care-o pîrjolea inima. Noaptea dormea, prin finare, unde se urca într-ascuns să nu-l simtă nici oamenii, nici cîinii. Ori dormea de-a dreptul pe cîmp, pe marginea drumului, cu arma sub el, să nu i-o fure cineva în somn.

A trecut pe lîngă el, ajungîndu-l din urmă, o coloană de infanterie din regimentul 96. El stăta sub un dud, pe marginea șoselei. Găsise într-un lan un nap și tăia din el ca dintr-un măr cu miezul dulce. La trecerea coloanei s-a ridicat în picioare. S-a oprit un căpitan și l-a întrebat ce-i cu el pe-acolo. I-a arătat biletul de voie și i-a spus:

— Nu mai știu unde-i batalionul. Îl caut, am pornit pe urmele lui.

Căpitanul s-a liniștit. Soldatul stingher găsit pe marginea șoselei nu era ceea ce crezuse el. Nu era dezertor. I-a dat o pîine cazonă și citeva țigări, sfătuindu-l cu o bunăvoință de care Visercan rămase mirat peste măsură:

— Către Sighișoara, în direcția aia, dai de batalionul tău. Să întrebii la comenduirea pieții din Sighișoara... Acolo trebuie să știe.

11

Ar fi ajuns într-o zi și-o noapte cel mult la Sighișoara, dar într-o comună l-a păscut nenorocul. A dat peste el o patrulă alcătuită dintr-un plutonier de jandarmi și-un soldat. Jandarmii erau pe biciclete și mergeau în lungul șoselei pietruite. Visercan tocmai ieșise din comună și mergea către miază-noapte. Era istovit. Nu-și mai simțea picioarele. În bocancii grei, de vânător de munte, tălpile i s-au beșicat și carnea îl frigea, opărită. Când i-a văzut pe jandarmi venind din față spre el, nu s-a speriat. Nici nu s-a gândit la rău. Dimpotrivă, chiar i-a părut bine, gândindu-se că norocul i-a scos în calea lui ca să-i întrebe despre batalion, poate că știa ceva.

Șeful de post, un om scund și sfrijit, ciupit de vărsat, și cu niște obraji înroșiți, parcă avea pielea inflamată de un cumplit pojar lăuntric, s-a dat jos de pe bicicletă. Visercan l-a salutat, apoi la cererea șefului a arătat biletul de voie. În timp ce plutonierul citea biletul, Visercan l-a întrebat:

— N-ați auzit cumva pe unde-i batalionul 10 vânători de munte?

Șeful de post l-a măsurat de sus pînă jos, apoi a rostit simplu, fără dușmănie:

— Ba parcă știu. Hai îndărăt la post, că am acolo notele telefonice cu mișcarea trupelor.

Visercan nu s-a gândit la rău. S-a întors. Ba chiar era vesel. Zicea către plutonier: „aproape de-o săptămînă îmi caut unitatea ca un zănatic“ Plutonierul tăcea. Nu se mai urcase pe bicicletă, ci o purta de ghidon. Bicicleta veche, hîrbuită, zdrăngănea gata parcă să se desfacă din încheieturi. Jandarmul celălalt, soldat simplu, mergea și el pe jos, purtînd bicicleta cu acelaș gest ca și șeful său. Soldatul era tăcut. Părea că se gîndește la ale lui. Plutonierul însă, era cu chef de vorbă. O ținea una cu întrebările: de unde ești, cîți ani ai, ce contingent ești, unde-ai luptat, cînd ai fost rănit? Îi întreba și părea că se uită cu oarecare îngrijorare la arma lui Visercan. În scurt răstimp au ajuns la postul de jandarmi. Au intrat. Întîi șeful de post, apoi Visercan și pe urmă soldatul. Înăuntru, șeful de post s-a oprit în dreptul biroului încărcat cu dosare și hîrtii. Și-a scos revolverul din tocul de piele și prefăcîndu-se că se joacă cu el, i-a poruncit dintr-odată lui Visercan:

— Ia dă-mi arma aia, nițal...

Visercan i-a dat-o senin, fără nici o bănuială. În încăpere mai intrase un jandarm, un caporal negricios, cu o cicatrice adîncă, înfiorătoare, pe obrazul stîng. După ce-a primit arma, șeful de post a tras închizătorul și-a scos cartușele. Părea să fie mulțumit. Îi lucea ochii ca unui viezure luminat de-o lampă:

— Aha, mergeai cu ea încărcată!

În clipa aceea Visercan a înțeles primejdia. A dat să întindă mîna spre armă, dar șeful de post i-a poruncit:

— Sus mîinile, dezertorul!

Cei doi jandarmi, caporalul și soldatul s-au repezit la el și i-au răsucit mîinile la spate. În clipa următoare era legat atît de strîns, încît a auzit cum îi pîrie oasele. A oftat din adîncul inimii, uluit încă de întîmplare:

— Oh, domnu' plutonier, cum vă bate dumnezeu pentru nedreptatea asta!

Plutonierul l-a anchetat cîteva ceasuri în șir, dar n-a putut smulge de la Visercan mărturisirea că ar fi dezertor. În amurg, istovit de-atîta anchetă, plutonierul l-a lăsat. L-au vîrit într-o odaie alăturată, legat de mîini și de

picioare, ca să nu fugă. Noaptea a trecut în liniște. Nu i-au dat decît o cană cu apă, pe care caporalul acela negricios i-a ținut-o la gură ca unui prunc.

A doua zi spre prînz, iar au început cercetările. De data asta l-a bătut plutonierul. Cu centura lată a tras în el. A tras pînă ce-a obosit și i l-a dat în primire caporalului:

— Bate-l tu, faraoane, pînă spune și ce lapte a supt de la mamă-sa.

Cînd a început Visercan să scuipe sînge (de durere își mușca limba), caporalul s-a temut să mai dea în el:

— Dom-plutonier, îl omorim...

— Ce-l omori? Cum? Cu o bătăiță ca asta? Păi dacă-i vorba așa, eu trebuie să fi crăpat de-o mie de ori pînă acum, cît m-a bătut acasă tata și mama, iar în școlile primare, învățătorul. Ia lasă-mă pe mine, să-i vorbesc eu în graiul jandarmeriei rurale!

Și a trecut plutonierul la bătaie. Dar Visercan a ținut una și bună că el nu-i dezertor.

— Cu ce-mi dovedești, mă? Azi sîntem în cinci septembrie și tu umbli brambura prin țară! Păi asta cum se cheamă la tine, bă? Ai plecat după Hitler de unul singur?

Iar s-a lăsat într-amurg. Ancheta s-a întrerupt fără rezultat. De data asta nu l-au mai legat nici de mîini nici de picioare. Socoteau că și așa tot nu se poate mișa din loc. Spatele și dosul lui Visercan erau numai dungi și vînațai. L-au lăsat acolo, trîntit pe-o saltea și soldatul cu care fusese plutonierul cînd îl găsisse pe Visercan pe șosea, a rămas de planton la ușă. Visercan l-a mai auzit pe șeful de post dînd dispoziții severe, ca un comandant pe front:

— Îi dați o gamelă cu ciorbă și-o felie de piine. Atît. Iar la noapte, dacă vrea „afară“, vezi să nu murdărească odaia că vă dau cu nasul pe-acolo! Să-l duci la privată. Cu arma să-l duci, că ăsta-i periculos al dracului.

Apoi s-a așternut liniștea. Din locuința plutonierului a început să răsune un gramofon vechi, cu un cîntec demodat. Undeva a lătrat un ciine și s-a auzit un car trecînd încet pe ulița pustie.

12

Lui Visercan nu i-au mai ieșit din cap cuvintele șefului de post: „Să-l duci la privată. Cu arma să-l duci, că ăsta-i periculos al dracului“.

De la vorbele astea s-a iscat planul său îndrăzneț de fugă. S-a gîndit îndelung cum să facă. A cîntărit fiecare amănunt, fiecare posibilitate. Cînd a înțeles că așa va face, s-a liniștit pe deplin, așteptînd să mai treacă două-trei ceasuri, socotind că vremea cea mai potrivită e după miezul nopții. La întîiul cîntat al cocoșilor, s-a întors pe saltea. S-a ridicat. Îl dureau toate oasele; a scrișnit din fălci de-atîta durre, apoi s-a așezat iar pe saltea și-a bătut cu bocancul în ușă.

— Ce-i mă? a întrebat cineva de dincolo și îndată s-a ivit în prag, cu o lanternă aprinsă în mînă, soldatul de planton.

— Du-mă camarade, la privată.

Soldatul și-a luat arma, a tras piedica, dar asta nu l-a înfiorat pe Visercan. I-a arătat drumul spre fundul ogărzii, acolo unde în întunericul adînc, se zăreau petele albe ale cotețelor și closetului, cu pereții de scînduri spoțiți cu var. Obișnuit cu întunericul, Visercan și-a dat seama că în spatele privăției se întinde o grădină. Zărea prin crăpătura scîndurilor umbrele pomilor. El a întîrziat în closet. Soldatul de-afară și-a pierdut răbdarea și l-a strigat, zorindu-l:

— Hai, mă, ce dracu' faci atîta?

Visercan n-a răspuns. Nici n-a mișcat.

Soldatul de pază i-a strigat iar:

— N-auzi, mă?

Apoi, Visercan l-a auzit șoptind înfricoșat:

— S-o fi spînzurat nebunul!

În clipa următoare, sentinela a deschis ușa closetului. Ca o sălbăticiune care a stat la pîndă, așa a sărit Visercan asupra lui. L-a strîns de gît; l-a ținut strîns. Sub degetele lui, vinele de la grumajii sentinelei se zbăteau cumplit. Apoi trupul lui, cuprins de un tremur ușor, a alunecat ca o cîrpă la pămînt. Visercan i-a luat arma și a sărit gardul scund, în grădina copleșită de întuneric. Pașii lui au răsunat înfundat, apoi s-au topit în noapte.

13

Pînă la Sighișoara, Petru Visercan n-a mai ținut drumul țării, nici chiar drumurile mărginașe. A mers numai prin lanurile de cucuruz, prin livezile și fînețele unde se putea lesne ascunde de ochi străini. A doua zi a ajuns la Sighișoara. Nu s-a dus la comenduire. N-avea ce să caute acolo fără biletul de voie care rămăsese pe biroul șefului de post. S-a dus în gară. În forfotade-aci, nu atrăgea nimănui luarea aminte. După ce a cercetat adînc un grup de soldați și s-a convins că nu i-ar putea face nici un rău, s-a apropiat și i-a întrebat:

— Nu știți, măi fraților, n-ați auzit de batalionul 10 vînători de munte pe unde-o' fi?

Nu știa nici unul. S-au uitat curioși la înfățișarea ciudată a soldatului din vînători, cu fața nerasă de-o săptămîină, cu vinătăi pe sub ochi. Temător, Visercan s-a tras către zidul gării, apoi a intrat în sala de așteptare. Aci, a găsit loc lîngă un civil îmbrăcat îngrijit, care citea un ziar. Citea ziarul ținîndu-l depărtat de ochi, parcă ar fi fost prezbîț. E drept, purta ochelari, dar se vedea limpede că ușoara strîmbătură a gurii nu venea de la sfortărea ce-o făcea ca să citească ziarul, ci de la un dispreț adînc, de la o mare scîrbă sufletească. Civilul s-a ridicat apoi, lăsînd ziarul pe bancă. Visercan l-a strigat din urmă:

— Domnule, ai uitat foaia aici.

Civilul a făcut un semn că nu-i mai trebuie și a spus, încrețindu-și fața ca un măr fiert:

— N-am nevoie de asemenea foi!

Visercan a luat gazeta, a despăturit-o și a început să citească din ea. A văzut întîi titlul: „Scînteia“ Pe urmă a citit șirul de cuvinte tipărit ca o chemare, ca un strigăt, deasupra titlului: „Proletari din toate țările, uniți-vă!“

Doi călători s-au apropiat de Visercan, aplecîndu-se să citească și ei. Alți doi, în picioare, au început să privească peste umărul lui Visercan. A citit pînă cînd a căzut seara. A citit și după aceea, cînd s-a aprins un singur bec slab și gălbejit. Unele lucruri nu le înțelegea. De pildă, n-a înțeles ce-i aia „proletar“. Omul care se așezase în stînga lui, înghesuindu-l să vadă ziarul mai bine, se lăuda că el e muncitor, ba chiar că era comunist. De la omul acela a aflat Visercan ce înseamnă să fii „proletar“.

— Ești țaran? l-a întrebat omul pe Visercan.

— Țaran, da.

— Cît pămînt ai?

— Nici o palmă?

— Păi ce plugar ești, dacă n-ai măcar un iugăr? a ris cineva din grupul adunat în jur.

— Am fost argat la domnu' doctor Vlad Romulus.

— La fostul senator?

— A fost și ministru în două rinduri, a răspuns Visercan, umilit că el nu e decît argat.

— Ei vezi? i-a spus muncitorul, tu ești frate cu mine. Ești proletar. Cuvîntul ăsta înseamnă sărac și exploatat de capitaliști.

— Dar capitaliști ce înseamnă? abia a îndrăznit Visercan să întrebe, uimit de știința vecinului său.

— Capitaliști? Capitaliști... înseamnă cînd... Vlad Romulus e capitalist. Adică trăiește din munca ta, a mea și a altora ca noi doi. Ai înțeles?

— 'Țeles, a răspuns Visercan scurt, ca la companie, și a stat o vreme pe gînduri, apoi iar a întrebat:

— Va să zică și eu is comunist?

— Stai, nu merge așa. Întîi te duci la partid și ceri să te înscrie. Dacă partidul găsește că meriți, te înscrie, iar dacă nu, zice „mulțam frumos, dar n-avem lipsă“.

Cîțiva riseră, dar Visercan îi țintui cu o privire aspră, tăioasă, și cei care au ris, înghețară stînjiți de căutătura aceea neobișnuită, înfricoșătoare. Pe urmă oamenii s-au împrăștiat, obosiți de-atîta stat în picioare, și Visercan a rămas numai cu muncitorul alături. Se lăsase seara de mult și ei tot mai vorbeau, ca doi prieteni care nu s-au văzut de mult. În răstimpuri, s-auzea glasul mai gros al muncitorului, cum răspundea la întrebările puse de Visercan.

— La Sighișoara încă nu s-a înființat sediu de partid, dar aud că la Mediaș este.

— Nu știi unde-i sediul?

— Ai mai fost la Mediaș?

— O dată, la un bilci.

— Întrebi. Toată lumea trebuie să știe unde-i sediul partidului.

— N-am să mă despart niciodată de foaia asta. Ce scrie aici e adevărul curat. Și îl spune fără ocol. Taie în carne vie.

— Așa și trebuie. Comuniștii n-au două fețe. Ei sînt pentru săraci. Ei luptă să capete țărani pămînt, să fie viața bună și dreaptă.

— Să capete țărani pămînt!... a murmurat Visercan ca-ntr-o visare.

Pe urmă, muncitorul a ațipit, dar Visercan n-a putut închide ochii, măcar că era istovit și nedormit de cîteva nopți. Într-un tirziu, un ceferist s-a ivit în cadra ușii sălii de așteptare, strigînd de-acolo cu o voce aspră, stridentă:

— Peste un ceas pleacă un tren pînă la Mediaș, de pe linia a șasea!

Visercan a tresărit și s-a ridicat repede în picioare. A ieșit pe peron. Aducîndu-și însă aminte că nu și-a luat rămas bun de la muncitorul cu care vorbise atîtea ceasuri în șir, a intrat din nou în sala de așteptare și zgîlțîindu-l ușor de umăr, l-a trezit, spunîndu-i:

— Omule, eu plec. Am tren la Mediaș.

— Pleacă sănătos, tovarășe, și să auzim de bine.

Peste un ceas, un tren alcătuit numai din patru vagoane, înșesate cu lume, se îndrepta spre Mediaș. Înainta încet în noapte. Peste cer, luna lumina ca ziua.

La Mediaș, în dimineața următoare, după ce a întrebat de adresa partidului pe nenumărați trecători, un soldat cu arma pe umăr a intrat în clădirea comitetului orașenesc de partid. Pe coridorul sediului, era o animație puțin obișnuită, cu care soldatul nu era învățat. Zorul acela, oamenii care

treceau grăbiți în sus și în jos, l-au umplut dintr-odată de o sfiiciune copilărească. Cum să vorbesc? se întreba Petru Visercan în sinea lui, turburat peste măsură. Se așeză pe o bancă și încercă în gând câteva propozițiuni: „Apoi, domnule, am venit să mă scriu la partidul comuniștilor, că eu îs proletar“. Nu i-a plăcut formularea asta și încercă alta: „De când mă știu am fost tot argat la doctorul Romulus Vlad, care-a fost ministru și la țărăniști și la liberali“. Nici așa nu i-a plăcut. A dat să încerce altă propozițiune, dar tocmai în clipa aceea s-a oprit un om în dreptul lui întrebându-l:

— Tovarășe, dumneata pe cine cauți?

Petru Visercan s-a ridicat în picioare, înlemnind în poziția de drepți. Apoi a clipit din ochi, a simțit că i se ridică în obraji o fierbințeală mare, și rosti cu glas tare, parcă ar fi ieșit la raport pe companie:

— Să trăiți, am venit la partid...

Cțiva bărbați care tocmai treceau pe coridor, s-au oprit mirați, zimbund ușor. Visercan nu se uita la ei. Ținea ochii țagă numai la omul care îi pusese întrebarea.

— Păi... tovarășe, aici e partidul. Dar pe cine anume cauți? Pe tovarășul Țurca Vasile, pe tovarășul Feldman, ori pe Mangra Simion?

Visercan s-a gândit câteva clipe, apoi a răspuns:

— Cine-i mai mare aici la partid?

— E conducere colectivă... un comitet. Eu ți i-am spus pe tovarășii din biroul comitetului.

— Pe oricine, numai să fie ca omul cu care am vorbit aseară în gară la Sighișoara.

— Atunci, hai și spune-mi mie. Pe mine mă cheamă Mangra Simion.

Au intrat într-o încăpere alăturată. Visercan a rezemat arma de biroul simplu de stejar și a scos din buzunarul pantalonilor un ziar împăturit cu grijă.

— Tovarășe, aseară am citit foaia asta de la început pînă la sfirșit. În gară la Sighișoara am citit-o. Și am stat de vorbă cu un proletar...

— Cu cine?

— Cu un proletar... ca mine... ca toți oamenii săraci și *exploțați*... Știți, domnule, ce s-a petrecut aseară cu mine?

— Nu-mi spune domnule. Și eu sînt proletar.

— ...

— Zi-mi „tovarășe“.

— ...Bun. Așa vă zic de-acuma-nainte.

— Ei, ce s-a petrecut aseară?

— Am deschis ochii. Am aflat că-s proletar și că partidul comuniștilor e al meu. Vreau să mă scriu în partid.

Mangra Simion l-a poftit să șadă pe scaun și a rugat pe cineva să-i cheme îndată și pe ceilalți, pe Feldman, pe Țurca, pe Maxim...

Petru Visercan a privit îngrijorat spre armă. O clipă, o singură clipă, i-a trecut prin minte că și ăștia au să-l dea pe mîna jandarmilor, ca dezertor. Și n-a așteptat să fie întrebat:

— Îmi caut batalionul. L-am pierdut...

A povestit pe urmă, cînd s-au adunat și ceilalți oameni, cum a fost în permisie, cum a aflat acasă lucrurile, cum a vîndut piatra de casă pe un preț de nimic.

La un moment dat, i s-a părut că spune lucruri fără rost și își ceru iertare, roșind: „Asta-i altceva, n-are nici o însemnătate“.

— Ba da, tovarășe Visercan, spune tot ce ai pe inimă. Totul e important și ne interesează mult. Chiar mult de tot.

Petru Visercan și-a regăsit repede liniștea. N-a vrut să-și arate vină-tăile de pe spate, dar l-au rugat să-și dea jos tunica și cămașa ferfenițată. S-a dezbrăcat. A rămas în fața lor cu spatele gol. Au cerut să le spună numele șefului de post, ori, dacă nu-l știe, măcar numele comunei unde s-au petrecut lucrurile acelea. Ziceau că e o barbarie, că e huliganism și că șeful de post ar trebui pus la zid pentru asemenea mirșăvie. Apoi, unul dintre ei s-a interesat la comenduire unde se află batalionul 10 vânători de munte și când s-a întors, i-a spus lui Visercan că unitatea lui era la Vințul de Sus. I-au dat țigări, l-au dus la cantina comitetului de partid, să mănince, dar pînă la urmă, Visercan a aflat că în partid nu poate fi înscris așa, cît ai bate din palme.

Mangra Simion și-a scris pe un bilet numele și adresa și i le-a dat, spunindu-i înainte de plecare:

— Tovarășe Visercan, întii găsește-ți unitatea și luptă pe front pentru zdrobirea fascismului... Dă-le hitleriștilor la cap! Cînd te întorci de pe front, vino la noi și te înscriem în partid. Du-te de grabă la Vinț. Batalionul tău e acolo...

15

...Plutonierul major Mîndrilă Haralambie a fost chemat la comandament. Dacă ar fi știut pentru ce anume era chemat, nu s-ar fi dus. Ar fi scos-o el cumva la capăt. Ba că e plecat la etapă după alimente, ba că dracu'ori lacu'. A crezut că-l cheamă în legătură cu cazul lui Petru Visercan. Să-l felicite, ori să dea un surplus de declarație. Pentru Veriscan l-a chemat adjutantul comandantului. L-a chemat ca să-l frece, să-l facă de față cu alți plutonieri ca pe-o albie de porci și să-i spună că e un cretin. Lucrurile s-au petrecut așa. Adjutantul comandantului l-a întîmpinat de la ușă:

— Domnule major Mîndrilă Haralambie, de cînd îl cunoști pe soldatul Petru Visercan?

— De doi ani, domnule maior.

— Și-n doi ani de cite ori a dezertat?

— Niciodată, s-trăiți dom'le maior, pînă acum.

— Ce pedepse disciplinare a primit soldatul Visercan Petru?

— Nici una.

— Nici măcar o zi de arest?

— Nici măcar...

Picioarele plutonierului major Mîndrilă Haralambie începură să tremure ca piftia.

— Dar dumneata știi în ce condiții am venit de la Podul Iloaiei pînă aici?

— Știu.

— Ce știi? Spune!

— Am luptat cu nemții la Cheile Bicazului, am luptat la Rapoț, la Sighișoara...

— Compania 3-a s-a ținut de noi?

— Compania treia s-a rătăcit și a stat patru zile pierdută de noi.

— Ar fi trebuit s-o înaintăm Curții Marțiale? Ce zici, domnule plutonier maior?

— Nu zic așa. N-ar fi trebuit.

— Un dezertor, după mintea dumitale, dacă e dezertor cu adevărat, se întoarce de bună voie la unitate?

— Nu se întoarce.

- Petru Visercan din compania 4-a mitraliere s-a întors?
 — Da, s-a întors.
 — Avea arma asupra lui?
 — O avea.
 — A venit cu ea?
 — Cu ea a venit, s' trăiți.
 — Atunci de ce vrei să-l nenorocești?
 — S-trăiți... regulamentul...
 — Ce-mi vrei cu regulamentul? Așa spune regulamentul?
 — Păi să vedeți...
 — Ia-l înapoi pe soldat, bagă-l la ordinar din nou și să nu te mai prind cu d-astea că te arunc în linia-ntia! Pricepi?
 — Am înțeles, s-trăiți.

16

În tot restul zilei, plutonierul major Mîndrilă Haralambie parc-ar fi fost un cîine ținut în ploaie, flămînd. A țipat tot timpul prin curtea companiei, la cine-i ieșea în cale: la sergentul de zi, la bucătari, la plan-ton, și mai ales la furierul acela sfrijit, cu ochelari. Cu el avea ce avea.

— Ți-am spus, boule, să nu-mi încurci scriptele! Cine te-a învățat să categorisești după capul tău cel prost pe dispăruți și pe dezertori? Putea să iasă rău de tot cu Visercan ăla.

— Păi n-ați spus chiar dumneavoastră?

— Ce-am spus, bă? Ce-am spus? Ce-am spus eu și ce-ai înțeles tu cu căpățîna ta cea seacă! O să te dau la un ploton și-o să-mi aleg alt furier.

— Bine... dar...

— Să taci, că te ia mama dracului imediat.

A ieșit apoi în curte și l-a văzut pe Visercan.

— Ce-i mă, cu tine? N-ai avut gură să-mi fi spus cînd ai venit?

— Eram sfîrșit. Am făcut optzeci de kilometri într-o zi și o noapte...

Pe jos i-am făcut. Și n-am mîncat nimic două zile.

Plutonierul major Mîndrilă strigă la bucătarii care se învîrteau prin șopronul lor:

— I-ați dat, bă, de mîncare?

Cineva rîse:

— A halit cinci gamele de fasole cu carne.

— Așa mă? îl întrebă majorul pe Visercan.

— Eram rupt de foame.

— Te-ai prezentat la ploton?

— M-am prezentat.

— Altădată să nu mai ai o mămăligă n gură!

Pe urmă, plutonierul major Mîndrilă Haralambie se întîlni cu ceilalți majori, în cancelaria companiei a 3-a. Furia nu-i trecuse. Abia acuma părea că își adaugă temeieri noi:

— Am să-i arăt eu bouului! Ce poate un major nu poate Dumnezeu din cer!

Un plutonier pipiriu, cu obraji slabi, plini de pete cafenii, de la ficat, se înfioră și îi spuse:

— Lasă-l, mă, ce vrei de la el? Ce-a fost a trecut. Și-apoi tu ești vinovat. N-ai judecat lucrurile...

— Nu mă învăța tu pe mine cum să procedez. Ce-ai fi zis dacă te porcea maiorul pe tine? Hai? Așa-i că nu ți-ar fi convenit? Ei vezi?

Era într-amurg. După ce toată ziua fusese timp frumos, acum începură a se aduna pe cer, chiar deasupra satului, nouri mari, grei și întunecați. În zare, cerul scînteia în răstimpuri și nu se știa dacă erau fulgere îndepărtate ori lumina bateriilor de artilerie din sectorul Turda. Curînd după aceea porni ploaia tomnatică și se lăsă dintr-odată un frig umed, pătrunzător.

În aceeași noapte, batalionul vînătorilor de munte primi ordin să se deplaseze în sectorul Buru. În plină noapte, biciuiți de rafalele ploii reci, plotoanele batalionului de vînători se înșiruiră pe ulița întunecoasă. Răsunau bidoanele lovite de lopețile lineman, tropăiau bocancii grei, cu tălpile groase, cu ținte. Au pornit într-o tăcere gravă și adîncă. Ceasornicul din turnul bisericii catolice bătu iar. Cineva din ultimul pluton al companiei a 4-a, rosti în șoaptă:

— E ceasul unsprezece...

17

Mergeau de cîteva ceasuri prin noapte și prin ploaie, pe șoseaua asfaltată ce ducea spre nord. Priveau tăcuți, încruntați, înspre zările din față, luminate în răstimpuri și răscolite de bubuituri adînci, înfundate. Era limpede pentru toți că nu erau tunetele ploii, ci ecoul îndepărtat al artileriei grele. Din ce înaintau în noapte, bubuiturile se auzeau mai deslușit. Nu vorbea nimeni. Mergeau cu dinții strînși, cu fălcile scrișnite. Pășeau în marș forțat. Cînd se ordona cîte o haltă, se trînteau în marginea șoselei pe iarba mustind de apă, nesimțitori, istoviți, cu ochii închiși, legați în dulcea ameteală a oboselii. Apoi porneau iar, aliniați în grabă, pe întuneric, lovindu-se unii de alții, în zgomotul acela neistovit al lopeților lovite de baionete, al bidoanelor lovite de lopețile scurte, lineman, al măștilor de gaze închise ermetic în cutiile lor metalice, lovite de cheutorile ranițelor încărcate. Mergeau într-o minie surdă. Nu vorbea nimeni. Numai în ultimul pluton al coloanei, în plutonul trei al companiei a 4-a mitraliere, Petru Visercan vorbea surd, cu glasul înfundat. Vorbea cu vecinul său din dreapta:

— Degeaba ți-a fost frică mă, Dumitre. N-aveam de gînd să fug de sub escortă. Te-a speriat majorul.

— Acuma te cred. Da'atunci...

— Să-ți povestesc, mă... Am avut de gînd să nu mai dau pe la regiment, după ce m-am pierdut de voi.

— Și tot ai venit.

— Am venit, dar să vezi cum. L-am bătut întii pe Bodolan. Și pe urmă, în gară la Făgăraș, pînă acolo am ajuns, am văzut un tren...

— Un tren... și ce-i cu asta?

— Stai să vezi. Un tren cu răniți sovietici. Luptaseră cu nemții pe la Întorsătura Buzăului.

— Și n-ai mai plecat acasă.

— Iar am pornit în urma voastră.

— Păi vezi?

— În gară, la Sighișoara, fiindcă mergeam pe șosea și cum ajungeam undeva, într-un oraș, tușt cu mine în gară. Tot să prind vreun tren, ori să aflu știri despre batalion. Nimic. Dar am găsit un ziar. Nu ți-am spus. Îl am în buzunar. L-am împăturit. Am să-l păstrez cît oi trăi.

— Ce ziar? „Universul“?

— Draci. Altul. N-am mai auzit de el pînă atunci. Al comuniștilor. E „Scînteia“. Mi-a stat ceasul în loc cînd l-am citit literă cu literă, pînă la sfîrșit.

— Eh, ziar ca oricare altul...

— Ba nu! Țsta nu-i ziar. E ca o carte de școală. Știi că eu îs protar?

— Ce-o mai fi și asta?

— Om sărac, fără pămînt.

— Cite pogoane ai?

— Nici unul. Sînt argat... Adică am fost.

— Duci viață grea. Cunosc.

— Ziarul ăla zice că n-o să mai fie ce-a fost.

— Vax!

— Ce vax, mă? Ce vax? E pentru proletari. Pentru mine, pentru altul ca mine... sărac.

— Nici eu n-am pămînt mult. Un pogon...

— Atunci și pentru tine. Auzi mă, eu sînt om al partidului comunist...

— ...
Petru Visercan se înfioră plăcut auzindu-și propriile cuvinte, apoi se temu repede c-a făcut o greșeală și caută să explice:

— Înțelege tu... dacă sînt proletar...

O vreme tăcură. Apoi Visercan continuă:

— La Mediaș m-am dus la partid. S-a înființat sediu de partid și la Mediaș.

Neînțelegînd despre ce partid vorbea Visercan, Dumitru îl întrebă:

— Care partid, mă? Ce tot dai zor cu partidul?

— Al comuniștilor mă, al meu...

— Al tău pe dracu'...

— Dacă-ți spun. N-auziți că-s proletar? Se vede că n-ai citit ziarul... „Scînteia“.

— Și ce-ai făcut la partid?

— Am vrut să mă scriu... să mă interesez cum îi...

— Și ce ți-au spus?

— Dacă-ai știi... Of, nu-mi mai iese din cap vorba aia...

— Ce vorbă?

— „Păi nu-ți spusei? „Tovarășe“..."

— Ce „tovarășe“? Nu mi-ai spus! Visezi!...

— Așa mi-au spus acolo la partid. Asta-i cum ar fi la noi în sat, „nene“, ori „bade“, ori „domnule“. Asta-i vorba comuniștilor!

— ...
— Mi-au spus: „tovarășe, întii găsește-ți unitatea și luptă pe front pentru zdrobirea fascismului“...

— Ei vezi? Te-au mînat și ei la batalion!

— M-au mînat. Dar și așa veneam.

— Zi mai departe!

— Ascultă, mă, ce spun eu: „Vreau să fiu comunist. Am citit ziarul ăsta.“ Și le arăt „Scînteia“. Zic: „tu-le mama lor de moșieri că mi-a ieșit sufletul lucrînd la Teletty și la Vlad. Mă iertați, zic eu, dar acum am făcut ochi. Sînt ca un copil care-a învățat tîrziu să meargă...“ Ala cu care vorbeam zice: „O să organizăm noi celule și în armată. Caută-ți însă fără întîrziere unitatea și dă-le hitleriștilor la cap. Să te duci după șobolanii ăștia cafenii pînă la gaura lor, la Berlin.“

— Și ce-ai să faci?

— Nu vezi? Mă duc... Cînd am să mă întorc de pe front, am să merg anume la Mediaș. Și-am să-l caut pe omul acela... El a spus că mă scrie în partid. Am numele lui însemnat pe-o hirtie... Îl cheamă tovarășul Mangra Simion.

Apoi tăcură iar. Nu mai vorbiră nimic pînă la prima haltă de odihnă. Se trîntiră alături, pe pămîntul ud learcă. Petru Visercan stătea pe spate, rezemat pe raniță, ca pe-o pernă. Și privea, cu gîtul întors, înspre Turda, acolo unde pîlpiia zarea ca la un foc uriaș. Se uita într-acolo și parcă visa. Într-un tirziu, rosti sugrumat de emoție:

— Oh, cît de încet înaintăm!

18

Ajunși la Buru, stătură toată ziua în sat. Era o comună de munte, cu case mici, albe, ascunse în frunzișul bogat al grădinilor cu pruni și meri. Ploaia nu contenise. Era umezeală a dracului și vînătorii de munte, răsfirați prin curțile oamenilor, mînceau din gamele, șezînd pe prispe, pe butuci ori pe pămînt gol. Mînceau pe săturate. Bucătarii treceau cu polonicele printre ei și-i rugau:

— Hai, mă, care mai vrea vreun supliment, că pe poziție cine știe dacă mă lasă Friții să vin cu bucătăria la voi?

Soldații rîdeau și se uitau către dealurile din față. Acolo, pe înălțimile acelea, la cel mult un kilometru depărtare, aflaseră că sînt pozițiile unității pe care aveau s-o schimbe, o unitate provizorie, o școală de subofițeri aduși acolo în grabă, cu o săptămînă în urmă. Dintr-acolo s-auzeau în răstimpuri pocnituri slabe, parcă plezneau cineva din limbă. Erau lovituri rare, ale armelor de infanterie. Dar se auzeau și hubuituri mai adînci. Nemții trăgeau aruncătoarele de-20 și aerul vibra, ofta, proiectilul făcea ca o scroafă: oah-oah-oah!... Și cădea apoi pe clinul dealului, răscolind pămîntul galben, clisos.

Cei mai mulți dintre soldați, obișnuiți cu frontul, priveau indiferenți, fără nici o tresărire de spaimă, parcă-ar fi fost martori la un joc de copii, nevinovat și fără urmări. Ba chiar glumeau, strigînd bucătarilor:

— Auzi scroafa, peseule! O auzi cum grohăie?

— Ce-ar fi să-ți cadă într-un cazan, de-a dreptul peste fasole?

— Doamne, ce mai fasole cu carne ar fi!

Petru Visercan mîncase două gamele pline și acum, sătul, se lungise într-o tindă, pe un braț de paie umede. Dumitru era lîngă el. Visercan scosese ziarul din buzunarul vestonului, îl desfăcuse și-i citea lui Dumitru:

— Ascultă, mă, aici: „... Noi sîntem pentru efectuarea neîntîrziată a reformei agrare, pentru împărțirea moșiilor la țărani lipsiți de pămînt, ori cu pămînt puțin. Sîntem pentru exproprierea moșiilor, fără despăgubiri față de marii proprietari de pămînt. Sîntem pentru democratizarea aparatului de Stat, pentru epurarea fasciștilor și pentru pedepsirea criminalilor de război de către tribunalele populare“...

Visercan se opri din citit și rămase cu privire ațintită în plafonul tindei. Acolo, într-un colț, era păienjenis alb, des, întins, ca o pînză fină și străvezie. Apoi zise, uitîndu-se în ochii lui Dumitru:

— Nu-mi place de tine. Tu tremuri ca o piftie... Dracu'să te ia, doar ești om. Păi nu înțelegi că acum a venit vremea noastră, a săracilor? Unde te gindești? M-auzi ce-ți spun?

— Aud, dar citește mai departe.

În clipa aceea, neobservat de cei doi soldați, își făcu apariția în tindă plutonierul major Mîndrilă Haralambie. Nimerise acolo întîmplător, căuta

pe cineva, dar cînd dădu peste cei doi soldați, nu pricepu întii ce fac ei acolo. Apoi deodată văzu ziarul desfăcut și fața i se încreți brusc:

— Ce citești acolo, soldat Visercan?

— Un ziar, dom'major.

— Ce ziar, mă? Ce, tu faci politică?

Visercan se ridică în picioare. Ziarul foșnea ușor, semn că îi tremura mîna.

Majorul aprecie greșit situația, crezînd că lui Visercan îi e frică și că de aceea îi tremură mîna. Dar lui Visercan nu îi era frică de fel. Majorul se apropie de soldat. Acesta duse ziarul la spate.

— N-auzi? Ce ziar citești, bă?

— Un ziar.

Visercan nu vroia să-i spună ce anume ziar citea.

— Care ziar, mă? „Curentul“? „Universul“?

Visercan rosti rar, apăsător:

— „Scînteia“.

— Ce ziar e ăsta, bă?

— Un ziar... al partidului... al partidului comunist.

— Stii, mă, că în armată nu se face politică? Tu n-ai auzit de „marea mută“?

— N-am auzit.

— Aia-i armata! Tu, eu, ăsta cum te cheamă, bă?

— Dumitru Lovrin.

— Și tu, soldatul Dumitru Lovrin! Atunci de ce faci politică, mă? Ia adă ziarul încoace!

Majorul se apropie și mai mult, clocotînd de mînie. Visercan sta împietrit, cu ochii ficși, scînteietori, ațîniți asupra majorului.

— Nu vrei, mă?

Visercan rosti atunci cu un glas necruțător, un glas care avea în el ceva crud, înfricoșător, neomenesc:

— Să nu te atingi de mine, că te impușc! Și să nu-ți umble gura, că mie n-o să-mi tremure mîna. Știi că pe front sînt și gloanțe rătăcite... Știi cum a murit colonelul Vasilescu la Cotul Donului...

Majorul Mindrilă se opri în loc, uluit. Buza de jos îi tremura. Visercan stătea cu mîna pe tocul revolverului „Bereta“. Visercan avea o palmă mare, ca o labă de urs. O clipă, majorul stătu înlemnit, apoi făcu stînga împrejur și coborî treptele de pămînt ale prispei. Apoi ieși din ogradă, lăsînd porțița deschisă în urma lui.

În aceeași seară, batalionul ocupă tranșeele de pe coama înălțimii, înlocuînd într-o tăcere desăvirșită pe elevii școlii de subofițeri. Noaptea a fost liniște. Nu s-a schimbat nici măcar un foc de armă. Ai fi crezut că pe dealurile acelea nu se află nici țipenie de om. Numai ploaia continua să cearnă, picurînd în stropi mai mari din frunzișul tomonic al prunilor răriți și sfîrtecați de tirul aruncătoarelor de o sută douăzeci. Dimineața însă, de cum s-a luminat, a început o canoadă îndrăcită. Bănuînd o schimbare, ceva neobișnuit în liniile noastre, hitleriștii deschiseră un foc viu de aruncătoare. Dar, după vreo douăzeci de minute, opriră bombardamentul, resemnați, și dădură drumul unor megafoane puternice, camuflate bine. Peste valea adîncă și largă, megafoanele aveau, ca într-o uriașă sală de teatru, o acustică desăvirșită. Se auzeau limpede de tot nu numai melodiile marșurilor, dar chiar și cuvintele lor. La un moment dat, după ce puse o placă de patefon cu marșul

„Sfintă tinerețe legionară“, crainicul lor, într-o românească pocită de tot, începu să strige răgușit:

— Peresiți liniile și veniți la noi! Avem mincare și bautura! Victoria finală este cu noi! Adevărata armata română este aici!...“ Dumitru stătea lângă Visercan. În tranșee era o apă mocirloasă până aproape de genunchi, dar nu o mai simțeau. Pe o lungime de un kilometru, sutele de oameni îngropați în pământ, adăpostiți în tranșee, ascultau incremenți glasul răgușit care umplea valea cu huietul lui asurzitor. Sute de oameni stăteau în picioare, în apa aceea neagră și puturoasă care le venea până la genunchi. Sute de oameni stăteau cu palmele încleștate pe arme, parcă așteptau clipa iminentă a dezlănțuirii unui atac nimicitor. Erau bărboși, nerași, abia intraseră în tranșee de câteva ceasuri și erau murdari de noroi pe fețe, pe frunțile asudate sub căștile de fier.

Apoi glasul de la megafon tăcu și peste valea întreagă se așternu o liniște atît de apăsătoare, încît păru cu totul nefirească. Dar tăcerea fu brusc fărîmată de un glas puternic, izbucnit din sectorul companiei de mitraliere. Strigătul izbucni atîta de neașteptat, atîta de surprinzător, încît de dincolo, din liniile hitleriștilor săpate peste vale, la câteva sute de metri, nu-i răspunse nimeni cîteva clipe. Un soldat înfipsese o piine întreagă în baioneta armei și ridicîndu-se pe parapetul șanțului, arătînd-o, strigase cît îl țînură plămîinii:

— Tilharilor, aici e piinea și libertatea! O să vă judecăm noi! Pentru fiecare dintre voi avem cartușe!

Abia după aceea, cînd ostașul romîn coborî în șanț, liniștit, ca și cînd s-ar fi dat jos de pe loitra unui car încărcat cu porumb, hitleriștii porniră salve de arme și de puști mitraliere. Gloanțele mușcară din parapetul tranșeei bucăți de pământ galben, clisos, care țîșniră în sus, dar degeaba.

— Care-a fost flăcăul ăla? întrebă locotenentul Marincea, comandantul companiei a 4-a mitraliere. Al dracului curaj! Spuneți-i că are un pachet de țigări de la mine!

— Soldatul Visercan a fost, dom'locotenent, spuse unul care-l recunoscuse pe îndrăzneț.

La locul lui, Visercan își răsucea liniștit o țigară. O aprinse, trase întiul fum, apoi, fără să se întoarcă spre Dumitru Lovrin, îi spuse:

— Ai, ce tutun fain îi în țigara asta!...

20

La prînz, cînd locotenentul Marincea trecu în inspecție prin sectorul ocupat de compania sa, se opri cîteva minute la Petru Visercan și după ce-l bătui pe umăr, prietenește, lăudîndu-i curajul, îi dădu pachetul de țigări promis. Visercan se simțea stingherit de laudele comandantului său și căuta să se desvinovățească:

— Țsta nu-i nici un curaj, dom'locotenent. Oricine dintre noi ar fi făcut-o. Nu m-a răbdat inima să ascult minciunile lor spurcate.

Locotenentul Marincea își aminti de soldat:

— Tu ești „dezertorul“?

— N-am fost dezertor.

— Știu, dar zic și eu așa. Dar nu pe tine te-a bătut maiorul neamț la Podul Iloaiei, fiindcă ai trecut pe lângă el fără să-l saluți?

— Ba da. Eu sint. Dar pentru palmele alea, am să trag o mamă de bătaie la o companie întreagă de hitleriști.

— Bravo, Visercane! Să te văd!...

În ziua aceea nu putură pătrunde pînă în linia întia bucătăriile cu marmidele lor. Nemții bombardară fără conținere șoseaua și drumurile de acces. Se vedea că au observatori ascunși în locuri bune, de unde puteau controla spatele întregului sector ocupat de batalionul vînătorilor de munte. Soldații fură nevoiți să se mulțumească numai cu pîinea goală și cu apa din bidoane. Cei care sfîrșiseră pîinea, începură să mănince din „țibac“, pîinea de război, uscată, de forma figurilor de domino. Nădăjduiau cu toții ca la căderea serii să poată ajunge pînă la ei bucătăriile, dar veni seara și nu se arătă nici măcar o marmidă cu ciorba mult așteptată.

Pe la orele zece seara, la postul de comandă al companiei a 4-a mitraliere țirii telefonul de companie și telefonistul de jurnă îl strigă pe locotenentul Marincea.

— Vă cheamă batalionul la telefon.

Marincea veni la receptor. Îl chema chiar locotenent-colonelul Popescu, comandantul batalionului.

— Ascultă, Marincea, dimineața să-mi raportezi situația din fața sectorului tău. Trimite o patrulă după miezul nopții. Alege oameni buni, îndrăzneți. Formează o patrulă din 2—3 oameni cel mult. Dacă e posibil, să intercepteze sîrmele megafoanelor și să le taie. Auzi? Și să aducă o „limbă“. Se pare că nemții se pregătesc pentru o nouă repliere. Trebuie să cunosc situația reală. Poate că e numai o manevră și că în realitate nemții pregătesc un atac. La ora 7 dimineața aștept raportul tău!

— Am înțeles, să trăiți!

Locotenentul lăsă receptorul pe cutia de lemn, apoi se așeză pe un cojoc. Era cald în bordei, o căldură umedă, sufocantă, animală. Era un miros greu de sudoare amestecat cu fum de mahorcă. Locotenentul se descheie la gît cu gesturi înfrigurate. Apoi fața i se luminează brusc și-i strigă soldatului de legătură care stătea afară, dincolo de ușa deschisă a bordeiului:

— Mărgane, pleci imediat la sectorul plutonului 3 și mi-l aduci încoace pe soldatul Visercan Petru. Pe Visercan și pe Dumitru Lovrin. Vii cu amîndoi aici, la postul de comandă. Executarea!

La o jumătate de ceas după aceea, curierul trimis de Marincea se întoarse cu Visercan și Lovrin. Cei doi pătrunseră în bordeiul comandantului. Lovrin era ușor neliniștit. Visercan era calm, chiar surizitor. Tot timpul pe drum, Lovrin îl întrebă: „de ce ne cheamă la comanda companiei?“, dar Visercan tăcuse. Abia cînd au ajuns nu departe de bordei, Visercan hotărî să rupă tăcerea în care se închistase:

— Ai să vezi tu acuma pe domnu' dracu!

În bordei, locotenentul Marincea, care-i aștepta înfrigurat, trăgînd cu lăcomie din țigările aprinse una după alta, îi pofti să șadă pe cojoc, iar el se ridică în picioare. Militar de carieră, nu era obișnuit cu vorba lungă și întorchiată, așa că le comunică direct:

— La ora două, la noapte, plecați în patrulă.

Le spuse obiectivul incursiunii și după ce termină, îi întrebă:

— Ori vă e teamă?

— Mie, nu! răspunse repede Visercan, cu o lumină ciudată în ochi, parcă se temeă că n-o să-l mai trimită.

— Dar ție? îl întrebă locotenentul pe Dumitru Lovrin.

— Merg și eu.

— Comandant e Petru Visercan. Îl ascuți pe el. Ce spune el, aia faci. Înțeles?

— Da.

— Acuma, drepti.

Cei doi se ridicară în picioare. Locotenentul începu să-i caute prin buzunare. Scoase pachetul de țigări și cutia de chibrituri din buzunarul lui Visercan și se scuză zimbînd:

— Ai mai fost în patrulă?

— Nu.

— Așa-i regulamentul. Nu-ți las țigările. Dacă te-apucă damblaua, cine știe cum, și fumezi între linii? Te descoperi și atragi asupra ta focul inamic. Înțelegi?

— Da.

— Dar aici ce ai?

— Un ziar, dom'locotenent.

— Tu ai țigări? se întoarse locotenentul către Dumitru Lovrin.

— Eu nu trag dohan.

— Aveți la voi ceva carnete cu însemnări?

— Nimic.

Locotenentul îi controlă cu de-amănuntul. Ziarul îl pusese pe cojoc. Visercan privea într-acolo cu un aer îndurerat și plin de îngrijorare. Locotenentul nu băgă de seamă acest lucru și îl întrebă:

— Aveți apă în bidoane?

— Nu mai avem.

— Luați din găleata aceea. Uite și foarfeci pentru tăiat sîrma. Armele le lăsați aici. Vă dau pistoale automate, „Daimler“. Sînt nemțești, — făcu locotenentul remarcă — dar n-o să se rușineze a trage și în Friți.

Visercan zîmbi șters, cu coada ochiului la ziarul pe care locotenentul i-l luase și-l așezase pe cojoc.

— V-ați umplut bidoanele? Visercane, văd că tu ai și revolver „Bereta“.

— Da.

— Ei, bine, să-l încarci la plecare. Cîte încărcătoare ai?

— Unul singur.

— Îți mai dau eu încă două. Cine știe?...

Apoi, pregătirile febrile luînd sfîrșit, locotenentul îi pofti să se întindă pe laviță și să tragă un pui de somn:

— Vă trezesc eu la ora unu și jumătate.

— Dar dumneavoastră?

— Nu-mi purta grija, Visercane! Dormiți voi în liniște aci! Telefonistul n-o să vă supere prea mult...

Se trîntiră amîndoi pe laviță. Visercan se lăsase chiar peste ziarul împăturit, acoperindu-l. Curînd, Dumitru începu să sforăie. În bordei ardea un lămpăș mic, din acelea pe care țăraniî porniți la drum pe inoptat le aprînd și le agață sub inima căruțelor. Flacăra felinarului pîlpiiia ușor. Telefonistul de serviciu turnă gaz în felinar și, în momentul acela, fără să fi fost simțit, Visercan își furișă ziarul în sîn. Apoi se liniști. O vreme nu putu să adoarmă, cu toate că stătea cu ochii închiși, atît era de obosit. Pe urmă îl fură somnul și pe el. Tirziu, se trezi zgîlțit de cineva. La măsura scundă, telefonistul întrebă repetat, cu glas tare:

— Allo! Allo! Cerbul? Cerbul? Aici Semenicul! Aici Semenicul!...

Au pornit pe întuneric, prin ploaia afinată. S-au uitat odată îndărăt, și l-au văzut pe locotenentul Marincea în cadra scundă a ușii bordeiului. Apoi, au cotit pe după o movilă și n-au mai văzut nimic în urmă.

Locotenentul n-a mai intrat în bordei. Și-a luat mantaua, peste ea și-a tras pălăria de cauciuc, lucioasă, foșnitoare, și s-a îndreptat spre tranșee. S-a oprit la postul de observație al sergentului Cazan și-a rămas acolo, până dimineața. A stat tot timpul ridicat în picioare, cu bărbia rezemată de marginea parapetului, privind în noaptea de smoală și ascultând. Nu se auzea decît clipecitul monoton al ploii și vuietul infundat al unui torent umflat de ploi. Acolo jos, în fundul văii, curgea o apă de munte, bolborosind neistovit într-o albie de pietriș colțuros.

În vremea asta, Visercan și Dumitru coborau în vale. Trecuseră de ultimul post de pindă, întovărășiți de urarea șoptită a pîndarului: „Să vă întoarceți cu bine, fraților“. Acuma au rămas singuri, numai ei doi, în mijlocul nopții și în rafalele repezi ale ploii răscolite de un vînt umed. Au rămas numai ei doi, să înfrunte necunoscutul și primejdiile sale. A ajuns în vale. Au trecut riul de munte cu apele învolburate care le ajungea pînă la genunchi. De aci încolo, s-au lăsat pe brînci și-au început să urce pieptiș panta ușoară a dealului din față.

I s-a părut că Dumitru rămîne dinadins în urmă și, minios, îl așteptă spunîndu-i cu gura strînsă:

- Dacă ți-e frică, întoarce-te! Merg și singur.
- Nu mi-e frică. E tină al dracului pe aici.
- Ce vrei? Nu ești la cantina batalionului.

Au ajuns la liniile sirmelor ghimpate. Au ales locul, bijbiind în beznă, și au început să taie sîrma. Foarfecele scrișneau sec. Visercan se înțepă la mîna stîngă, simți zbucnind șuvița ușoară și fierbinte de sînge, dar nu o luă în seamă. Ținea fălcile încleștate și dintr-odată se gîndi: „ce-ar fi ca aci, în față, să dea peste maiorul de la Podul Iloaiei? Să-l judece nițal. Să-i tragă palmele îndărăt. Să vadă și hitleristul ăla infumurat că Petru Visercan nu uită o iotă“...

Prin spinare îi trecu un fior de plăcere. Și atunci, aplecîndu-se către Dumitru, îi porunci scurt, cu aceeași mînie surdă:

- Ce dracu' faci? Taie mai repede!

Apoi se strecurară prin huda făcută, dincolo. Intrară într-o porumbiște. Porumbul era semănat printre pruni, așa cum se obișnuiește în satele de munte cu locuri puține și sărace. Mergeau încet, cu sporită grijă, fiindcă tulpinele și foile cucuruzului foșneau la trecerea lor. Se opreau lingă fiecare prun. În zece minute n-au înaintat — după socoteala lui Visercan — mai mult de cîncizeci de metri.

Atunci, s-au oprit dintr-odată, speriați, trăgînd cu auzul, reținîndu-și respirația. Se întîmplă uneori noaptea, în astfel de împrejurări, ca omul plecat așa, în necunoscut, să simtă prezența, vecinătatea dușmanului, întotmai ca o sălbăticiune cu mirosul fin. Așa s-a întîmplat și cu Visercan în clipa cînd se opri împietrit lingă tulpina unui prun. Cîteva clipe nu se mișcă din loc. Stătea numai cu ochii rotunjiți, larg deschiși, scînteietori și cu urechile ciulete. Apoi întinse ușor, tiptil, brațul drept. Pipăi locul în stînga sa, apoi în față și se opri iar, brusc. Dăduse peste marginea unei gropi și bănuî că acolo trebuia să fie un post de observație inamic. Mișcă din nou mîna și degetele sale fierbinți atinseră gulerul unei pelerine de cauciuc și marginea de jos a unei căști de oțel. Înțelese că pîndarul ațipise și

își ticlui cu o frenetică reprezițiune planul de atac. Întinse mâna în lături și-l strinse de braț pe Dumitru. Îl strinse tare, repetat, să înțeleagă și Dumitru că trebuie să stea nemișcat. Apoi, în clipa următoare, se lăsă asupra gropii, cu amîndouă minile întinse, și-l strinse de gît pe pîndar. Șuiera printre dinți, lui Dumitru:

— Pune-i un căluș în gură. Și leagă-i minile la spate. Hai repede, mă, că se sufocă. Nu-l pot ține atîta vreme strîns de gît.

Sub el neamțul se zbătea tot mai slab și neputincios. Cu mișcări repezi, Dumitru îi infundă gura cu batista sa, apoi îl legă peste obrazi, pe după ceafă, cu batista lui Visercan, o batistă mare, cît o maramă de vădană. În alte cîteva clipe, pîndarul era legat cu minile la spate, atîta de strîns, încît Visercan se îngrijoră, auzind limpede cum îi trozniră neamțului oasele. Nu era timp de pierdut. Visercan îi porunci lui Dumitru:

— Îl cari în spate, cum știi, pînă la noi.

— Și tu?

— Nu mai cirii! Executarea! Eu caut să tai sîrmele gramofonului lor spurcat.

Dumitru îl trase pe neamț din groapă și o luă îndărăt. Visercan cercetă locul, pipăind. Dădu din nou peste o sîrmă și înțelese că e sîrma unui alt difuzor, ascuns probabil în frunzișul vreunui pom din apropiere. O tăie cu foarfeca și înaintă în lungul ei. Apoi stătu o vreme să asculte. I se păru că aude pași, ori un fișit, parcă s-ar fi tîrît un alt om, acolo, înaintea lui. Își ridică fața în sus. Ploaia rece îl șfichiui peste obrații înfierbîtați și asta îi făcu bine. Numără minutele în gînd. Socoti că acum, Dumitru va fi trecut riul cu neamțul în spate și se gîndi inciudat: „măcar de l-ar mura nițal în apă rece“. Apoi socoti iar că Dumitru va fi făcut o bună bucată de drum pe cealaltă pantă a dealului, către întiile posturi de pîndă. Acolo, unde o voce necunoscută, răgușită, le-a urat: „Să vă întoarceți cu bine, fraților“.

În clipa aceea tresări. Nu se înșelase adineauri. Aci, undeva în fața lui era un om, un vrăjmaș. Auzi limpede un fluierat, apoi o chemare ușoară:

— Walter! Walter! Wo bist du?

Glasul venise atîta de aproape, încît lui Visercan i se păru că e chiar deasupra lui. Nu se înșelă, dar fu prea tîrziu. Cel care îl strigase pe Walter se împiedecă de trupul lui Visercan și căzu. În aceeași clipă izbucni, înfricoșat, strigătul său:

— Allarm! Allarm! Allarm!

Din stînga, răsunară cîteva focuri de pistol automat. Se auziră bufnituri surde, tulpinele porumbului foșniră violent, frînte de goana unor soldați și iar s-auziră chemări:

— Willi! Willi! Walter!...

Dumitru Lovrin a ajuns cu bine la postul de comandă al companiei. Abia aci, în bordei, după ce-i scoaseră călușul din gură și-l dezlegară pe neamț, Dumitru se înfioră, văzînd cu ce namilă aburcată în spate urcase dealul cu iarba și pămîntul jilav, alunecos. Marineea îl trimise pe prizonier la comanda batalionului cu o escortă de doi soldați. În bordei se așternu din nou liniștea. Locotenentul se uita mereu la ceasul brățară și din ce trecea timpul devenea mai îngrijorat. Afară, în fața sectorului ocupat de companie, se lățise iar liniștea, parcă nu s-ar fi întimplat nimic. În sfîrșit, spre răsărit, cerul căpătă o culoare albicioasă-vineție. Veneau zorile. Atunci,

locotenentul se ridică în picioare, își luă binoclul și ieși. Din prag, îi spuse lui Dumitru:

— Du-te la ploton. Văd eu ce-o fi cu Visercan.

24

În vremea asta, dincolo de liniile hitleriste, capturarea unui ostaș român produse o vilvă nemaipomenită. Legat fedeleș, cu mâinile la spate, legat și de picioare cu o curea de pantaloni și urcat într-un docar ușor, prizonierul fu dus în cea mai mare grabă pină la comandamentul unității germane, instalat într-o casă pustie și stingheră, dincolo de linia ferată îngustă care merge de la Turda la Abrud, la vreo doi kilometri departe de Buru.

Aci, un colonel neamț, dolofan ca un purcel de lapte, cu ochii umflați, trezit în grabă din somn, îl primi surprins de o astfel de pradă neașteptată. De vreo săptămână hitleriștii făcuseră disperate și nenumărate încercări să pună mîna pe vreo „limbă“, însă n-au izbutit. Serviciul lor de informații se buzia în ultima săptămână numai pe supoziții precare, pe zgomotul difuz ce-l făceau noaptea motoarele coloanelor de tancuri ce urcau dinspre Bădeni spre Buru, bănuind că sovieticii și românii pregătesc o lovitură zdrobitoare.

Și iată că un ostaș român, e drept rănit la umăr, dar încă în viață, le-a căzut ca un șoarece într-o cursă, tocmai atunci cînd se așteptau mai puțin la o astfel de captură.

Colonelul neamț la care fusese dus Petru Visercan încă cu noaptea-n cap, o rupea binișor romînește, așa că nu-i trebui tilmaci. Atîta doar, doi soldați germani, cu revolverele în mîini, fură opriți, pentru orice eventualitate, la spatele lui Visercan. Colonelul își socotea sarcina ușoară. Își îmbracă tunică de culoare cenușie, dar rămase descins. Dintr-un termos își turnă într-o ceașcă de tablă cafea neagră, apoi adause un păhărel de rom și numai după ce sfirși cu toate aceste nimicuri de dichis gospodăresc, se opri în fața lui Visercan și începu să se uite la el curios, parcă atunci ar fi văzut pentru prima oară un soldat român. Și-l întrebă cu un aer firesc, ca și cînd nici nu se gindea că prizonierul din fața sa n-ar fi putut răspunde:

— Din ce reghiment ești?

Visercan se uită la el, uimit că știe romînește. Colonelul păru surprins și el că întrebarea lui rămăsese fără răspuns. Îl privi cu ochii sticlind de o ură abia reținută și scrișni:

— Țigainer!

Mîntea lui Visercan lucra febril. Își dădea seama că nu putea scăpa din mîinile lor, dar căuta o idee, ca să nu vorbească. Și auzind că ofițerul îi spune: „țigainer“, înțelese că din mînie și ciudă, colonelul i-a adresat vorba aceea ca o batjocură, disprețuitor. În clipa aceea Visercan știu ce trebuie să facă și, zimbînd prosteste, cu un aer cretin, îngăimă implicit:

— Țigainăr... țigainăr.

— Nu auzi? Din care reghiment ești?

— ...

— Este vreo brigada bolșevică de tancuri la sector vostru?

— ...

— Canonen... tunuri ai vazut trecînd pe la voi?

— ...

— Oh, tu trebuie batut, pe urma stam la discuție.

L-au scos într-o odaie alăturată, goală, fără nici un mobilier. L-au bătut cu rîndul, cei doi soldați hitleriști care-l păziseră. L-a bătut și colonelul neamț, pînă ce a căzut în nesimțire, prăbușit pe dușumea. Și după ce l-au imbroșcat cu o vadră întreagă de apă rece ca ghiața, a fost luat din nou la întrebări:

— Canonen... tunuri... ai vazut?

— ...

— Katiușa este?

— ...

— Din care reghiment faci parte?

Visercan și-a mușcat limba în gură, dar n-a scos o vorbă măcar. Parcă amușise. Rana de la umăr îi singera. Simțea că-l cuprinde amețeala. Îi vijția capul tot mai tare. S-a gândit, speriat, infricoșat, la un singur lucru: să nu-i găsească ziarul împăturit, ascuns sub cămașă, la piele. Îl simțea acolo, ud, fierbinte, și i se părea că nu-i singur.

A fost bătut și schingiuit toată ziua și toată noaptea următoare. I-a ars degetele, colonelul, cu flacăra mică, albă, a brichetei. Dar n-a spus nimic. A gemut, lacrimile au pornit să-i curgă din ochii injectați, lacrimi fierbinți, parcă erau stropi de singe viscos. Dintr-odată, colonelul l-a întrebat, uluit, înnebunit de minie:

— Ești bolșevic? Tu comunismus?

Visercan a leșinat pentru a zecea sau a unsprezecea oară, dar în clipa cînd simțea că alunecă în nesimțire, era fericit că fusese bănuț a fi comunist. Așa a căzut în leșin, cu o lumină adîncă în ochii săi istoviți și îndurerăți pînă la marginile răbdării omenești. Așa a căzut în leșin, cu ochii deschiși, ficși, parcă privind magnetizat înspre locul de unde aștepta izbăvirea.

25

Plutonierul major Mindrilă Haralambie era bucuros peste măsură. Jubila. Majorii celorlalte trei companii ale batalionului aflare din prima zi că: „iată, eu am avut dreptate și nu domnul adjutant. Am știut că Visercan e un dezertor. A trecut la nemți. Ei? Acuma s-au lămurit lucrurile. Nu m-aș mira ca încă azi după masă să-i aud glăsciorul vorbind la megafoanele alea“.

Megafoanele au rămas mute și în ziua aceea și în ziua următoare. A treia zi însă, în zori, pe întuneric, fără nici o pregătire de artilerie, pentru ca surpriza să fie mai mare, batalionul de vînători porni la atac. Au pornit încet, ca niște viezuri, tirîndu-se la vale, apoi urcînd dealul din față, cu porumbul foșnitor și prunii brumării. Nemții n-au băgat de seamă că erau atacați decît în ultima clipă, atunci cînd vînătorii săriră în șanțurile lor, căsăpindu-i ca pe niște porci la abator. Atacul a fost atîta de surprinzător, încît numai puțini hitleriști izbutiră să scape cu fuga. Într-un ceas, poziția lor fu dată cu destulă ușurință peste cap și retragerea nemților se transformă în derută pe o lungime apreciabilă a frontului. Vînătorii aflare pe urmă că în aceeași noapte Turda căzuse în mîinilor trupelor sovietice, așa că nemții fură prinși ca într-un clește.

Colonelul hitlerist fugi, uitînd să-și ia multe din lucrurile personale: mașina de bărbierit, prosopul, termosul și un album cu poze indecente, cu dame goale, lăsat deschis pe măsuta de lîngă patul de campanie, acoperit cu o pătură țărănească, de lînă aspră.

Într-o odaie alăturată, fusese aflat și Petru Visercan, prăbușit pe-un maldăr de paie însingerate. L-au urcat într-o mașină sanitară, după ce

l-au pansat în grabă. Urma să-l trimită urgent la un lazaret de campanie instalat la Bădeni, dar nimeni nu putu să afle de ce rănitul acela, în delir, cerea să fie dus oricum, viu sau mort la Mediaș, la un spital din orașul acela așezat cu mult îndărătul frontului.

Soldatul Dumitru Lovrin, cu care vorbea rănitul, la ușa mașinii sanitare, l-a căutat pe locotenentul Marincea și a venit cu el la mașină.

— Dom'locotenent, vorbiți cu sanitarii ăștia să-l ducă la Mediaș. Chiar dacă moare pe drum, dar să-l ducă neapărat la Mediaș.

Apoi, parcă ar fi vrut să-i împărtășească o taină grozavă, soldatul Petru Visercan ceru să mai vorbească încă odată cu Dumitru Lovrin. Acesta, cu ochii înlăcrimați, se aplecă peste targa în care zăcea Visercan și ascultă:

— Auzi... tovarășe Dumitru... Luasem ziarul cu mine. Și acuma îl am aici, sub cămașă... la inimă... Ce ți-am spus eu, că-i snopim cu bătaia pe hitleriști. Acuma... am să mă duc... La Mediaș... am să vorbesc cu... tovarășul... Mangra... Simion...

Peste câteva minute, mașina sanitară porni în goană spre Bădeni și de-acolo, pe șoseaua asfaltată, către Mediaș, unde a ajuns în aceeași zi, în amurg. Operat degrabă, soldatul Visercan a mai trăit pînă a doua zi, dimineața, cînd a închis ochii, gătindu-se de drumul cel fără întoarcere. După operație, toată noaptea a delirat, ținînd-o strîns de mină pe sora de caritate, căreia i-a spus:

— Am la mine, sub pernă, un ziar... Să te duci la partid și să-i spui tovarășului Mangra Simion... să-i spui că îmi pare rău că nu m-am putut scrie în partidul comunist. Să nu uiți... Am vorbit cu el acuma-s vreo câteva zile... cînd îmi căutam unitatea. Mă știe el. Cînd aude de Petru Visercan... mă cunoaște... Am vorbit cu el... Mi-a spus „tovarășe“... Petru Visercan...

În aceeași dimineață, sora de caritate s-a dus la sediul de partid și a întrebat de tovarășul Mangra Simion. L-a găsit pe coridorul sediului, în mijlocul unui grup de țărani cu care vorbea. Sora se oprise în loc, puțin mai la o parte, ascultînd sfioasă:

— Faceți sărăcimea din sat un comitet și împărțiți moșia lui Vlad. Alungați-l pe moșier...

Cînd dădu cu ochii de reverenda de satin negru a surorii de caritate, Mangra Simion se opri din discuție, și, apropiindu-se de ea, o întrebă incurcat, neștiind cum să i se adreseze:

— Tovarășă călugăriță, dumneavoastră ce doriți?

Sora i-a povestit fir în păr întîmplarea ciudată de peste noapte. Mangra Simion a plecat fără întîrziere cu ea la spitalul militar. Acolo văzu trupul neînsuflețit al soldatului, acoperit cu un cearceaf alb, imaculat. Dădu la o parte capătul acoperămîntului, cercetă fața mortului, dar nu-l recunoscuse. Abia cînd i se arătă, printre lucrurile rămase de la soldat, un bilet, pe care chiar el își scrisese numele, Mangra Simion își aduse aminte de omul acela tînăr și frumos care sta acuma rece, sub cearceaful alb. Apoi i se arătă numărul împăturit al ziarului „Scînteia“. Era năclăit de apă și de singe, rupt, cu paginile lipite așa de tare între ele, încît păreau încleiate.

La cancelaria spitalului, Mangra Simion căpătă toate lămuririle pe care le ceru. A doua zi avu loc înmormîntarea soldatului Petru Visercan. Mangra Simion mergea în urma cosciugului, cu fața împietrită de durere și multă lume crezu că cel care murise, îi fusese o rudă apropiată, poate chiar frate.

...Și astăzi, în cimitirul eroilor din străvechiul oraș ardelean, în marginea dinspre răsărit, acolo unde un grup de castani și brazi dau cimitirului o înfățișare de pădure stufoasă, trecătorii se opresc deseori în fața unei pietre funerare de marmoră albă, scinteietoare. Pe ea scrie cu litere de aur: „Aici își doarme somnul de veci soldatul comunist Petru Visercan din Bat. 10 vânători munte, căzut eroic la Buru, în ziua de 15 septembrie 1944, în lupta împotriva fascismului“.

4—8 noiembrie 1955

DOI SECRETARI

Unul are-n seamă o regiune,
Celălalt, un neștiut sătuc.
Cîteva poteci spre unul duc,
Către altul merg șosele bune.

Sediu — și-n căsuța de sub nuc,
Sediu—și-n semețul bloc-minune.
Din aceleași cărți, înțelepciune
Sorb doi oameni; amîndoi conduc.

Un caiet... o carte... un creion...
Bate miezul nopții. Studiază
Unul sub o lampă cu neon,

Cellalt sub lămpașul ostenit.
Slova-i și-a regiunii de partid,
Și-a organizației de bază.

JURĂMÎNT LA DOFTANA

Acolo, lîngă groapă la „Trei pruni“,
Însufleșite stane, ca-n blestemuri,
Cei vii, a doua zi după cutremur,
Se despărțeau de frații lor cei buni,

Gîndind: „Nu, nu-i deajuns să te cutremuri
De ură, ci năpraznic să-i răzbuni!“
...Doftana-i mai privea din văgăuni
Sinistru rînjet al acelor vremuri.

Trecut-au ani — și cei ce-n țărână dorm
Aud mereu cutremurul enorm
Iscaț de-acest popor de milioane,

Ce prăbușește stîlpii putreziți
Ai lumii de bancheri și de misiți,
Ai lumii sprijinite pe doftane...

MISIUNE DE NOAPTE

Mă zvircolisem jumătate din noapte în patul rece și tare al pichetului fără să pot adormi. Indoisem numărul patrulelor care-și încrucisau drumurile prin zăvoaiele de sălcii, indosisem posturile de pîndă de pe malul apei, dar nu-mi găseam încă liniștea somnului. În ultimele nopți, bandele de nemți înarmați, scăpați din ghiarele armatei noastre care-i tot vîna prin țară, băteau tot mai des decindea Dunării, cu gînd să treacă în Bulgaria.

Noaptea trecută, un autocamion tixit cu nemți care fugiseră din vinzoleala de la Calafat, nimerise la colibele pescarilor. Hitleriștii se năpustiseră asupra bărcilor ca niște turbați, intrînd de-a dreptul în apă. Pescarii au ieșit speriați din colibele de stuf și dacă i-au văzut îngrămădiți pe bărci, au sărit cu lopețile lungi de frasin și cuțitele pescărești în mîini, să se apere. Lupta s-a dat chiar lîngă bărci, în apa pînă la genunchi, cu scrișnete și înjurături mormăite, cu imbrînceli și pumni scăpați fulgerător în coaste și fălcii. Pescarii apucaseră lopețile de virfurile late și le invirteau ca pe niște măciuci, culcînd în apă cîte trei-patru nemți deodată. Era cît p-aci să-i dovedească, și-atunci unul dintre nemți a scos pistolul și a tras. Un pescar s-a prăvălit pe marginea bărcii, însîngerînd unda Dunării.

Asta a dus, însă, la pieirea nemților; focul de armă a alarmat patrulele, posturile de pîndă și pichetul. Cînd am ajuns acolo, numai cîțiva scăpaseră cu o barcă fără lopeți și pluteau în neștire, luați de Dunăre la vale. Alți cîțiva, care scosese camera de cauciuc din anvelopele mașinii, băteau apa cu mîinile și se depărtau de mal, purtați ca de niște colaci de salvare. Dintre cei rămași, mulți au pierit secerăți de mitralierele noastre și înghițiți de valuri. Șapte au ieșit din apă cu mîinile ridicate și s-au predat. I-am trimis în zori la Calafat, sub escortă, purtînd și targa cu pescarul rănit de ei.

Asta a fost noaptea; peste zi au năvălit alții dintre cei care rătăceau pe Dunăre încolțiți de flotila noastră. S-au repezit cu o șalupă pînă la mal și au atacat ca o haită de lupi hămesiți turmele de oi din pădure. Am sărit și atunci, la strigătele ciobanilor; dinăștia, însă, n-am putut prinde nici unul, c-au fugit la șalupă și duși au fost.

Toată ziua am stat în stare de alarmă, risipiți pe sub sălcii și plopi. Seara, ne-au mai sosit de la regiment vreo treizeci de oameni cu un ofițer, ca întărire. Odată cu ei a venit și comandantul batalionului, care a controlat paza sectorului de care răspundeam și mi-a adus ordine noi.

— Trebuie să oprești orice încercare de debarcare! mi-a spus el cînd am rămas singuri în camera pichetului.

— Ce debarcare? am sărit eu. Cine să mai debarce?!

— Nemții.

Am rămas uluit. Trecuseră peste două săptămîni de la 23 August, timp în care țara fusese curățată de nemți. Numai divizia noastră care luptase pe Dunăre, la Calafat, la Turnu-Severin, la Orșova și la Caransebeș, luase aproape zece mii de prizonieri.

— Astăzi, mă lămurește el, arătîndu-mi pe hartă, — hitleriștii au atacat cu forțe proaspete granița Banatului.... Iar vedetele lor rapide tot încearcă Dunărea spre Porțile de Fier... Cine știe?! Poate vor să treacă Dunărea și pe-aici, venind din Bulgaria... E clar ce vor ei.... Vor să întoarcă întreaga aripă stîngă a frontului nostru, sprijinită pe Dunăre și munții Banatului!

Maiorul a plecat în goana motocicletei pe la celelalte pichete. Eu am rămas pe dig, și după ce silueta-i neagră fu înghițită de noapte. Mă gîndeam la ceea ce-mi spusese el la despărțire: „Trebuie să păstrăm frontul cum om putea pînă ce ajung și la noi trupele sovietice...” Un timp, am mai auzit biziitul îndepărtat al motocicletei; apoi iarăși s-a așezat peste zăvoaiele de sălcii și pustiul apelor Dunării liniștea nopților de la graniță. Atunci am simțit mai bine înfiorarea sub care tresărise văzduhul și răscolise cu foșnet de argint frunzele plopilor. Un vînt umed și rece, care venea dinspre Dunăre, pornise să scuture pădurea pălită de toamnă. Se holovăneau nori întunecați pe cer, innegurînd și mai puternic noaptea.

M-am întors la pichet și-am trimis pe urmele patrulilor plecate în sector, altele, mai tari, iar între fiecare două posturi de pîndă cite o nouă mitralieră. „E și timpul păcătos, îmi spuneam... să nu se strecoare pe nesimțite prin pădure!”

M-am întins apoi în pat, îmbrăcat, să fur cîteva clipe din somnul de cu seară, căci nu știam ce va aduce noaptea. Într-un timp chiar ațipisem, cu toată frămîntarea gîndurilor și cazna îngrijorării. Am tresărit, însă, repede, la urletul disperat al unor sirene de pe Dunăre. M-am repezit la telefon și-am întrebat posturile de pîndă.

— Un convoi de vase, mi s-a comunicat... urcă spre Turnul Severin.

Știam că-s ale nemților, pentru că despre mișcarea vaselor noastre eram înștiințați din vreme. „Lasă să urce, mă gîndeam... acum o săptămîină, un convoi de șazece de vase nemțești a intrat în barajul de mine de la Ostrovul Corbului... și toate zac acum pe fundul Dunării... mai este loc acolo și pentru astea!...” Și iar a mai trecut un timp în care, ghemuit sub pătură, am încercat degeaba să adorm. Nu mă lăsa grija ce-o aveam cu paza sectorului de frontieră... „Cine știe?! Poate chiar pe-aici încearcă să treacă?!” În cele din urmă, m-am hotărît: „Stau și ascult și rapoartele sergenților întorși din patrularea de după miezul nopții și, dacă nu e nimic deosebit, mă dezbrac și mă culc...”

Mi-am aprins o țigară, dar n-am apucat să trag decît cîteva fumuri; a țîriit telefonul și-am sărit speriat, incolțit de gînduri rele. În pîlnia receptorului a răsunat grav chiar vocea comandantului de regiment.

— Alarmă! a ordonat el... toate unitățile din zona de frontieră în stare de alarmă!... Vegheați la Dunăre, să nu scape nemții încoace... în Bulgaria a început insurecția populară!

Am lăsat receptorul în furca aparatului și-am dat grăbit cîteva ordine. Ostașii au sărit din paturi, s-au repezit buimăciți la rastelele de arme și-au năvălit pe ușă, bulucindu se. Pînă ce-am ieșit eu, împinziseră deja malul Dunării, ascunși în gropi și pe sub sălcii, împlinind golurile dintre posturile

de pindă. Am cerut calul și am plecat, însoțit de un agent de asemenea călare, să cercetez răspindirea lor și locul mitralierelor.

Am străbătut zăvoaiele de sălcii la pas. Nici caii nu puteau pătrunde cu privirile, mai adânc, întunecimea aceea de iad. Vântul, care șuiera printre sălcii și mormăia prin plopi, purta acum o pulbere abia simțită de ploaie. Cerul se făcuse ca de catran; se auzea plescăitul apelor Dunării în malurile de nisip.

— Se strică vremea, șopti agentul, scuturindu-se ca de un fior.

Caii ne-au scos singuri la lumina vineție a apelor. Vuietul valurilor, care frământau parcă întunecimile nopții de deasupra lor crescuseră deodată în zbaterea iscată de duhul furtunii. Pulberea de ploaie se îndesi, perdeluită de suflarea vântului care trecea turbat peste pădure. În fund, în întunericul de dincolo de apă, știam că sînt dealurile malului bulgăresc. Nu le întrezăream nici măcar umbrele șterse, cu liniile crestelor domoale și lungi. Imi amintii, însă, de vestea transmisă de comandantul regimentului și le simții mai aproape ca niciodată. Un neașteptat sentiment de mulțumire mă încerca, asemenea unei înfiorări plăcute, prevestitoare de bucurii... „Așa, fraților, gîndeam despre bulgari, bine că v-ați ridicat și voi!... Se luminează și mai mult partea asta de lume!“... Și-mi închipuiam că și la ei se duceau în acele clipe luptele care s-au dus la noi, cu nemții, la 23 August...

Am smucit friele și-am îndreptat caii spre colibele pescarilor. I-am găsit pe toți strinși sub un șopron de stof, rămași de veghe. Atacul nemților din noaptea trecută le mărise îngrijorarea. În mijlocul lor pilpăia o fărîmă de foc, care se lupta cu suflarea dinspre apă a vîntului. Am tras și caii la adăpost, mai într-un colț, și-am zăbovit o clipă, întorși spre adunarea pescarilor, că izbucniseră cu toții într-un hohot de ris care acoperea pînă și mugetul vîntului și al apelor. Am pătruns printre ei și m-am așezat pe o buturugă împinsă de Marincea, starostele lor.

— Ce, vă veseliți? i-am întrebat eu.

— Ia, cu prislea ăsta al nostru, — mă lămurește Marincea, arătîndu-mi un băietan care scormonea rușinat în jar. — Ieri noapte, cînd cu nemții... ridic eu lopata și-l pocnesc pe unul la mir, dar nici n-apuc să-l ating cu ea și el cade — bildibic! — în apă... O ridic din nou, înfuriat, să izbesc altul, dar și ăsta se duce la fund... Ei, drăcovenie, mă gîndeam... parcă și dracul ține cu noi!... și iar ridic lopata... cînd colo, iese din apă el, prislea, cu pletele șiroiind... Ce crezi, se lăsase afund și-i trăgea pe nemți de picioare, pe dedesubt!

— Ha, ha, ha! au izbucnit iară pescarii.

Și-am ris împreună, pînă cînd Marincea m-a întrebat ce-am făcut cu prizonierii.

— I-am trimis la regiment, i-am răspuns... i-om duce la lagăr, ce să facem?!

— Trebuia să ni-i dați nouă, să-i judecăm, s-a încruntat el... Păi știți ce-au făcut?!... Cînd goneau încoace, într-un sat de dincolo de zăvoiu, au aprins casele și-au împușcat copiii!... Sau să-i fi dus colo, să-i fi dat pe mîna poporului!... Asta trebuia! a mormăit el mai apoi....

Ce era să-i răspund? Am tăcut, încolțit de privirile țepoase ale celorlalți pescari.

— C-au umplut lumea de ruine și morți! răbufni Marincea... Ciini blestemați!

Pînă acum poposisem de multe ori la coliba pescarilor; mă lăcomisem și la sărăcia lor, bucurîndu-mă ades de dulceața ciorbei la proțap, sau de aroma peștelui fript care-ți ardea degetele cînd îl luai de pe jar. Dar niciodată

nu-l văzusem pe Marincea așa de pornit împotriva nemților... M-am uitat lung la el și i-am zărit mușchii feței zvicnind, luminile ochilor scînteind în lucirea flăcărilor. Focul îi dogorea mai ales pieptul dezgolit, păros, cu mușchi umflați și tari, de piatră.

— Lasă că vine ea *dreptatea aia*... a adăugat el ceva mai încet.

— Ce să mai vie?! s-a întrebat nedumerit unul dintre pescari... A venit!... A ajuns de-acuma la Craiova!

Din spusele acestuia am înțeles că se gîndeau la armata sovietică... Ce, parcă numai ei așteptau armata sovietică!? ...Toată lumea o aștepta! Și noi o așteptam!... Nemții își reveniseră acum din zăpăceală și tot băteau la graniță ca într-o poartă de cetate. Singuri, ce puteam face? Îi mai țineam așa, pe loc, pînă ce vor ajunge trupele sovietice și aici, la Dunăre, ca să-i izbim împreună.

Fiecare a gîndit o vreme, nestingherit, la *dreptatea* pe care o aștepta. Tăcerea de sub șopron nu era întreruptă decît de vuietul vîntului și de zburciumul apelor. Pulberea de ploaie era uneori întoarsă și repezită pe sub streășină pînă peste noi. În capătul lemnelor de salcie verde aruncate peste jar, sfîrșia ca într-o fierbere înăbușită seva albicioasă.

— Asta e, domnule sublocotenent! reveni Marincea, cu hotărîre în glas... Trebuie să plătim cuiva, tot ce-am pătimit de pe urma lui Hitler!

— Păi, uite că le plătim, am sărit eu, cu gîndul la nemți... i-am alun-gat din țară și-acum răsuflesc ușurați... și-o să răsufle ușurați și bulgarii... și sîrbii... și poate că și alte neamuri!

— Cum adică?! mă întrerupe Marincea, interesat.

— Uite-așa... Acuma s-au ridicat și bulgarii împotriva lor!

— E-adevărat? sare el, parcă neîncrezător.

— Da, da... chiar azi au pornit răscoala!

Știrea asta a înseninat deodată frunțile pescarilor. Cîțiva dintre ei s-au uitat pe sub sprincene, lung, la Marincea.

— Vasăzică, e-adevărat! a șoptit pentru sine Marincea.

Apoi, s-a ridicat și a ieșit în vînt și ploaie, așa cum era, descoperit, cu pârul vilvoi, cu surtucul pe umeri și descheiat la piept. L-a învăluit întunericul și pînza ploii ca o ceață și-a rămas nemișcat, scrutînd întunecimile care ascundeau malul de dincolo, al bulgarilor... S-a întors și-a intrat, urmărit de privirile noastre, într-una dintre colibe cu foaie de polog la gură. L-am găsit acolo, întins pe niște rogoz, cu fața în sus și minile sub cap.

— Ce e? l-am întrebat... Ce s-a întimplat?

— Nimic, mi-a răspuns... Mă gîndeam... Îmi pare și mie bine că s-au ridicat și bulgarii!

Am simțit, însă, că vocea lui ascundea unele înțelesuri nemărturisite încă. Dar nu l-am mai putut zgîndări, pentru că tocmai atunci sosi în goană un ostaș de la primul post de pîndă și-mi raportă că mă așteaptă la pichet comandantul batalionului. Agentul a adus cail, am încălecat repede și-am străbătut pădurea de sălcii, înapoi, la trap.

La pichet am găsit, într-adevăr, pe comandantul batalionului. Cu el mai era un ofițer, uncăpitan de la marele stat major. Stăteau la masă, aplecați asupra unei hărți străine, larg desfășurată. Degetul căpitanului s-a oprit deodată pe o linie punctată, roșie, care tăia în două unul din pătrățelele hărții. Căpitanul s-a înțeles din priviri cu comandantul de batalion și s-a întors spre mine.

— Am un ordin special pentru dumneata, a început el... O misiune de noapte... Trebuie să treci *dincolo*!

Nu mi-am dat seama de la început despre ce era vorba, și-am întrebat:

— Ce să trec?... Unde să trec?!

— *Dincolo*, repetă maiorul... La bulgari!... Trebuie să iei legătura cu detașamentul care luptă cu nemții în dreptul nostru... Duci și aduci informații... Avem nevoie să cunoaștem mișcările nemților... să nu ne pomenim cu ei buluc, din nou, în țară!

Am rămas incurcat; mă gindeam: „Cum o să trec Dunărea pe-o astfel de vreme și într-un moment atât de tulbure? Știu eu dacă mai ajung dincolo? Și-acolo, peste cine dau? Poate cad din prima clipă în ghiarele nemților!”

— Ce, te temi? mă ia comandantul de batalion din scurt.

— Parcă... mărturisesc eu.

— Dacă-ți păstrezi calmul și acționezi inteligent, intervine căpitanul de la marele stat major, n-ai de ce te teme... Și-apoi, treci travestit.. Hai, îmi face el semn spre hartă, vino să-ți arăt ce trebuie să le transmiți!

Cînd am ieșit, îmi vijiiia capul. Nu eram încă deprins cu ideea că tocmai eu trebuie să trec la bulgari; întunecimea de afară, spulberul ploii mărunte și reci, șuierul ascuțit al vîntului, toate îmi strecurară în inimă, din nou, stăruința aceluiași fior de teamă.

— Te ajută și noaptea, mi-a șoptit comandantul de batalion, încurajator... S-a apropiat apoi de calul pe care-l încălecam și mi-a întins mîna îngrijorat, fără de cuvînt.

— Da, m-ajută... murmurai eu sec.

Am smucit frîul, ridicîndu-mă în șea. Abia cînd am descălecat la colibe pescarilor, m-a ajuns și agentul. Nesiguranța misiunii mele îmi dădea o stare de neliniște care mă împiedica să judec repede și clar. Am lăsat calul în grija agentului și-am alergat în colibă la Marinea. L-am găsit tot așa, întins cu fața în sus și mîinile sub cap.

— Trebuie să-mi dai o barcă și niște haine de pescar, i-am cerut eu de-a dreptul.

Am auzit rogozul de sub el foșnind și-apoi l-am simțit prin întuneric, alături de mine.

— Da' ce vrei să faci? m-a întrebat el, nedumerit.

— Să trec dincolo, la bulgari.

— Iscoadă?

— Cam așa... Și cum eram neliniștit, am izbucnit: — Hai, nu mă mai ține, dă-mi! Pînă la ziuă trebuie să fiu înapoi!

A trecut pe lîngă mine, tăcut, și-a ieșit iar în ploaie și vînt, cu părul vîlvoi și pieptul dezgolit. L-am ajuns pe malul Dunării. La picioarele noastre, valurile plescăiau în bărcile legate la țărîm, legăîndu-le umbrele pe luciul vinețiu al apelor. Din larg, răzbătea geamătul Dunării infuriate și tot într-acolo se ridicau, albicioase, creștetele de spumă ale valurilor.

— Știi bulgărește? m-a întrebat Marinea.

— Nu.. de unde să știu?!

— Te duci undeva... ai o vorbă, un semn, cu cineva anume?

— Nu... tocmai d-aia mă duc.

Ne-am întors la colibă. Marinea a scormonit pe întuneric într-un colț și mi-a întins niște pantaloni și-un surtuc aspru de doc. În cap mi-a dat o șapcă de postav cu cozorocul mic, bulgăresc. A îmbrăcat și el surtucul ce-l purta pe umeri și a tras din peretele de trestie un cuțit pescăresc pe care și l-a virit la brîu.

— Merg și eu cu dumneata, a zis el... Cred c-am să-ți fiu de folos...

Și-așa m-am pomenit în barcă cu Marinea, departe, în larg, luptîndu-ne cu furtuna. El trăgea la lopeți, despiciînd valurile, purtînd barca tot

împotriva lor. Eu stăteam la cîrmă, cu buzunarele îngreuiate de fierul revolverului și al grenadelor, cu minile strînse pe lopata ce tăia apa în urma bărcii, cu ochii îndreptați către țarmul dimpotrivă care parcă se tot îndepărta.

Am ajuns tîrziu, către miezul nopții. Marinea a tras barca pînă sub malul de lut, înalt și răpos, și a prionit-o de niște rădăcini care atîrnau spre apă. Aici era parcă mai adăpost, sau poate se mai domoliseră, într-adevăr, și ploaia și vîntul. Am urcat malul pe brînci, căutînd loc luminat, liber vederilor noastre. Așa am zărit în dreapta, aproape, licărul unor lumini.

— Vidinul, m-a lămurit Marinea... cunosc eu, acolo, un pescar.. mergem la el.

Am ieșit la drum și-am pornit-o pe-alături, în pas întins, către Vidin. Aproape de oraș ne-am lăsat mai spre stînga, în marginea lui dinspre Dunăre. Am tras la una dintre primele căsuțe, joasă, cu prispă și parmalic, cu pereții scunzi, albînd șters în întuneric. Marinea a bătut ușor în poartă; a ieșit o femeie mărunțică, legată la cap cu un tulpănegru tras pînă pe frunte. Ne-a privit pe deasupra ulucilor, încrunțată, bombănînd.

— Boșcov... aicea stă? a întrebato Marinea, stîlcînd ușor cuvintele bulgărești.

— Aicea, a încuviințat femeia și a adăugat grăbită: — Dar nu e acasă ... Nu mai știu de el nimic de astă-primăvară!

— Lelio, și-a lungit Marinea gîtul pestegard, șoptînd... Sînt numai trei zile de cînd s-a întors!

Femeia a tresărit și s-a depărtat de gard, bănuitoare. Apoi a clătînat capul, împotrîvindî-se:

— Nu... pe-acasă n-a trecut... nici nu știm dacă mai trăiește!

— Lelio, stăruind însoțitorul meu, cu aceeași încăpățînire cu care și femeia ocolea întrebările lui... eu sînt Marinea!

— De *dincolo*? întrebă femeia, uimită.

Ne-a deschis poarta și-am intrat în casă, pășînd pragul ușilor aplecați. Înăuntru, toți ai casei vegheau îmbrăcați, stînd pe o laviță de lîngă fereastră. În alburiul geamurilor, am deslușit chipul unui băietan și al unei fete mai mari, aproape de măritat.

— Ne grăbim, a spus Marinea, cînd femeia ne-a făcut semn să ne așezăm pe pat... Unde-i Colea?

— Nu e acasă, a murmurat femeia.

Prin întuneric, am întrezărit cum Marinea s-a scărpinat în creștetul capului, gînditor. Mormăi, cu răbdare:

— Lelio, Colea a stat toată vara la mine... știu tot ... eu l-am trecut încoace, cu barca!

— După care semn? l-a iscodit femeia.

— După cele trei focuri care s-au aprins pe malul ista...

Femeia ne-a împins pînă lîngă pat și ne-a așezat fără vrerea noastră.

— Colea nu este acasă, a repetat ea... a plecat în munți, la partizani.

Marinea și-a dus din nou mîna în creștetul capului. Eu căutam să pătrund adîncul întîmplării cu Boșcov, despre care, cît de cît, înțelesesem ceva. Și acest înțeles mi-a fost repede întregit de spusele lui Marinea. Colea Boșcov trecuse Dunărea în mai, urmărit de nemți și de jandarmi, după ce aruncase mai întîi în aer vasele cu muniții din portul Vidin...

— Și unde l-ai ascuns? l-am întrerupt eu, parcă supărat că totul se petrecuse pe graniță, sub nasul meu.

— Nu l-am ascuns, zîmbi Marinea, a lucrat cu noi... ați mîncat și dumneavoastră pește prins de el... Nu bănuți cine era?

— Mutu?!

— El, incuviință Marincea, rizind.

În casă s-a statornicit, un timp, tăcerea. Femeia s-a apropiat de fereastră la care vegheau fata și băietanul și și-a lipit fruntea de geam. Ploaia și vântul se auzeau și mai slab. Eu mă uitam prin întuneric la Marincea, de parcă acum îl vedeam prima dată. Imi dăduse de gândit întâmplarea asta cu Boșcov. Deși eram la pichet de aproape două luni, abia acum mi se dezvăluia mai adânc omul de lângă mine.

Așa mi-am adus aminte și de o altă întâmplare, petrecută cu numai câteva zile înainte de 23 August. Mai toată vara mi se plînseseră pescarii că cineva le dijmuește din cînd în cînd, ba mîncarea din colibă, ba peștele din coșurile legate la țârm.

— Altcineva decît grănicerii, n-are cine! se burzuluise Marincea într-o seară... Și, să ne fie cu iertare, adăugase... de cîte ori am scos mai mult, nu ne-a tremurat niciodată mîna și le-am dat!

Era adevărat; la trei-patru zile îndulceam zeama de la cazan cu pește de la pescari. Ba încă, o dată, cînd au prins un somn de peste o sută de kilograme, pînă și cel din urmă ostaș și-a primit bucata lui de pește fript. De aceea, povestea asta cu furatul din pește și mîncarea pescarilor mă pusese pe gînduri. La început, am căutat să-mi conving ostașii cu cită amărăciune își cîștigau pescarii o bucățică de pîne; mai apoi, cînd furturile s-ău repetat, pedepseam fiecare patrulea în timpul căreia se furase. Dar asta a îndirjit pe ostași; cîțiva dintre ei au cerut să patruleze peste rînd, atunci cînd nimeni nu se aștepta, ziua sau noaptea. Așa s-a făcut că peste două săptămîni, într-o noapte, au dat peste făptaș și l-au adus la pichet. Era un dezertor, om de prin partea locului, care se oploșise în porumburile și zăvoaiile de la Dunăre. Ostașii dăduseră de el după șuvița de fum albicios care se ridica deasupra unui lan de porumb și strălucea în lumina lunii. Il găsiseră în lanul acela; cocea porumb verde.

Dimineața, l-am chemat pe Marincea și i l-am arătat. Dezertorul arăta îngrozitor; ți se făcea milă de el. Era nemaipomenit de slab și de jerpelit, nebărbierit de luni și luni de zile, arțăgos și impulsiv, sălbăticit aproape. Fugise de pe front cu gînd să ucidă pe unul din boierii care robeau satele din jur și care-i adusese nevasta și copilul pînă în pragul morții. Nu se sfîșie nicidecum să dezvăluie asta și recunoscuse că el îi păgubise și pe pescari.

— Noi nu mai avem nici o pretenție, a arătat Marincea liniștit, cercetîndu-i îndurerat înfățișarea...—Și-apoi, în fiecare din zilele care-au mai fost pînă la 23 August, a venit și s-a rugat să nu-l trimit la regiment...—Puțini oameni înțeleg astăzi durerea omului nevoiaș, spunea el... și nu se știe ce va fi miine, și cum se va termina războiul acesta pustiitor!... Gîndiți-vă, domnule sublocotenent! termina el de fiecare dată.

Nu m-a lăsat inima și-am tot amînat de pe o zi pe alta trimiterea dezertorului. A venit repede 23 August, cînd chiar el a cerut să se prezinte la regiment...

Atunci nu am înțeles îndeajuns stăruința cu care Marincea lua apărarea oamenilor nevoiași. Acum însă, întâmplarea cu Boșcov s-a alăturat celorlalte și toate aruncau o lumină nouă asupra însoțitorului meu.

— Ce facem, dom'le sublocotenent? mi-a intrerupt el gîndurile.

—Trebuie să dăm de comandantul trupelor din părțile astea, am răs-puns eu, iar el a tîlmăcit această dorință a noastră femeii care se întorsese de la geam.

Femeia a şușotit un timp cu băietanul și-apoi l-a împins spre ușă, zorindu-l. A ieșit și ea în tindă, de a tras zăvorul după el. Curînd, am auzit scîrțitul porțiței și zgomotul pașilor băietanului, stingîndu-se.

Femeia s-a întors din tindă cu un colțuc de piine înfășurat într-un ștergar.

— Oți fi flămînzi, a zis ea, desfășurînd piinea...

Marincea a liniștit-o, înapoindu-i piinea. A început apoi s-o întrebă despre situația din oraș. Nemții nu mai erau decît în port; încărcău de zor vasele refugiate din porturile noastre. Aicea, la Vidin, se forma ultimul convoi care urma să plece spre Belgrad și Budapesta. Ostași și partizani bulgari erau mai puțini, pentru că cei mai mulți fugiseră în munți, înainte de 9 Septembrie. De acolo așteptau să vină un detașament, care să-i alunge pe nemți și din port.

Băietanul s-a întors repede și-a adus cu sine un moșneguț, mărunț și slab, dar încă iute în mișcări și cu ochii pe care i-am întrevăzut în strălucirea lăptoasă a geamului, mici, pătrunzători.

— Moș Liuben, ne-a lămurit femeia... *iatac!*

— Gazdă și legătură de partizani, a talmăcit Marincea, cu respect.

— O vreme, mai înainte de a trece la voi, tata a fost ascuns la el... a adăugat băietanul.

Femeia l-a tras pe moșneguț mai la o parte și-au început a şușoti. Curînd, însă, moș Liuben a ridicat din umeri și-a dat să plece.

— Știi, moș Liuben, i-a apucat femeia brațul, rugătoare... nu trebuie să te temi!

Moșul a scuturat capul din nou, a împotrivi, și a deschis ușa. Femeia s-a repezit după el; l-a ajuns în tindă. Acolo, moș Liuben nu s-a mai ferit și a început s-o certe, infuriat, arătîndu-i că răscoala abia a început și nu se știe încă ce va fi mine sau poimîne. A sărit însă și femeia cu gura, făcîndu-l „bătrîn nepriceput și îndărătnic“, care nu-și dă seama că noi, romîinii, am scăpat de nemți, că avem pe *ruși* în țară și că nu vrem să aflăm decît mișcarea nemților și gîndurile răsculaților bulgari, ca să ne într-ajutorăm... Au ieșit apoi afară pe prispă, și-au mai şușotit și-acolo o vreme. După asta, moș Liuben a plecat, iar femeia s-a întors la noi, răsufînd ușurată:

— O să vă ducă el pînă la o stîină din partea asta, dinspre Kula... de acolo o să vă ia altul și pînă-n zori o s-ajungeți în munți, la partizani... Acolo este și armata...

Am ieșit, însoțiți de băietanul lui Boșcov care ne-a scos în cîmp, la un tufăriș unde ne aștepta moș Liuben cu trei căluți. Nu mai ploua. Vîntul, însă, sufla mai departe, umed, rece ca de gheață. Am încălecat, am părăsit șleaul ascuns de noapte și am luat-o pe-o cărăruie, după moș Liuben, de-a dreptul către munți.

În zori, am ajuns la o pădure care îmbrăca cu desiș coasta munților. Ciobanul pe mîna căruia ne dăduse moș Liuben a descălecat și a tras căluțul pînă sub poala pădurii. Am intrat și noi sub acoperămintul copacilor, dar n-am apucat încă a descăleca și s-au și ivit, alergînd dintr-o parte, doi partizani. Cînd au dat cu ochii de însoțitorul nostru, și-au aruncat armele la umăr și s-au apropiat, cercetători. Aveau opinci în picioare, legate strîns cu nojițe care înfășurau piciorul pînă la genunchi, pantaloni de dimie brun-roșcată, cămăși bulgărești, cu gulerul îngust, și șăpci de oraș ridicate mult pe creștet. Unul avea, încrucișată pe piept, o bandă de cartușe; ăsta a vorbit îndelung cu ciobanul, trași mai în pădure. Apoi ne-au legat la ochi, pe mine și pe Marincea, ne-au apucat brațele și am pornit.

Drumul prin pădure mi s-a părut destul de lung. Pe măsură ce înaintam simțeam tot mai puternică răcoarea muntelui și tot mai adâncă, netulburată, liniștea pădurii. Urcam. Intr-o vreme, am auzit, alături, murmurul unui izvor. A răsunat, prelung, ecoul unei chemări îndepărtate, plutind peste pădure. Și iarăși s-a întins liniștea în jurul nostru, statornicindu-se pe măsură ce ne depărtam de apă.

Undeva, în adâncul pădurii, am fost întimpinați și cercetați, în câteva rînduri, de armată și partizani.

Apoi am trecut lanțul posturilor de pîndă de la marginea taberei și am intrat pe o alee pe care am simțit prundișul mărunț de sub tălpi. Lăcăpățul ei, am coborît într-un bordei, pipăind cu virful bocancului treptele de lemn. Înăuntru, am simțit foială împrejurul nostru; unul dintre cei doi partizani a dat raportul. Cineva a mormăit un ordin și-am simțit cum adăpostul se goleşte de oameni care urcau scările cu pași grăbiți și apăsați. Când ne-au tras legăturile de pe ochi, în adăpost nu mai erau decît doi oameni așezați la o masă de scîndură geluită: un colonel din armata bulgară și un civil în vîrstă, cu surtucul pe umeri, proptit în coate de marginea mesei, cu mustața blondă, țepoasă, pîrlită de țigară, cu barba deasă și cu ochii albaștri, senini, spălăciți aproape. În fața lor, pe masă, lumina slab o lampă de gaz. Partizanul cu banda încrucișată pe piept rămăsese de pază în dreptul ușii închise.

La semnul colonelului ne-am așezat pe o canapea din lemn rotund, lipită de peretele de birne al bordeiului. Cu ajutorul lui Marincea i-am spus cine sînt și ce misiune am. Colonelul a ridicat umerii, încurcat, și-apoi a mormăit neîncercător:

— Nu știu... de unde să știu că-i adevărat? !

M-am ridicat și am cerut o hartă. Am arătat pe ea care era situația și intenția trupelor hitleriste... Două coloane puternice de infanterie și tancuri, plecate din Iugoslavia și Ungaria, înaintau de o parte și de alta a Dunării, țintind mai întii să pună stăpînire pe Porțile de Fier și apoi să cadă în flancul frontului nostru de pe arcul Carpaților, precum și în flancul detașamentelor bulgare de ostași și partizani întărite în Balcani... Cu nemții de la noi se dădeau bătălii grele la Oravița, pe valea Nerei și aproape de Orșova... Cealaltă coloană, însă, care vine dinspre Belgrad, înaintază nestîngherită și s-apropie repede de granița sîrbo-bulgară...

— Trebuie să acționăm împreună, am cerut eu, pentru ca să oprim aceste coloane înainte de a pătrunde în defileul Dunării.

— Interesant! a făcut colonelul bulgar, trăgînd harta cu însemnările mele spre el. După ce a cercetat-o, gînditor, și-a întors privirile spre partizanul de-alături: — Ei?

— Vă mulțumim pentru aceste informații atît de prețioase! a tîlmăcit Marincea cuvintele acestuia... dar situația frontului nostru nu v-o putem arăta!

Partizanul nu mi-a răspuns. Am bănuit că el este căpetenia partizanilor din partea aceea de țară. A rămas o vreme gînditor, după care s-a ridicat de la masă, săltîndu-și surtucul pe umeri și a suflat în lampă. În gemulețul bordeiului a sclipit diamantin lumina dimineții. Partizanul a ocolit masa și s-a oprit în fața gemulețului, cu miinile în buzunare. Și eu și colonelul bulgar și Marincea ne-am întors privirile spre el și-am așteptat tăcuți, pînă cînd s-a răsucit spre mine.

— Nu uita, domnule ofițer, a vorbit el cu seriozitate... răscoala a pornit abia ieri și nemții sînt încă în țară!

— Nu înțeleg! i-am răspuns eu supărat... Tocmai pentru asta trebuie să acționăm împreună, cât mai e vreme... să nu-i lăsăm pe nemți să se dezmeticească, să-și desfășoare forțele!

— Aveți dreptate, a recunoscut el... dar situația și intențiile forțelor noastre nu vi le putem arăta.

— Atunci trebuie să socotesc misiunea mea ca sfârșită! am întrebat eu artăgos.

Partizantul și-a desfăcut brațele în lături, larg, a neputință, și s-a întors la masă. În aceeași clipă, însă, Marincea s-a ridicat de pe canapeaua de lângă peretele de birne și-a trecut înaintea mea pînă lângă masă.

— *Tovarășe*, s-a adresat el partizanului, privindu-l drept în lumina ochilor... așa nu ne putem întoarce!... Doar se cheamă că luptăm pentru o cauză dreaptă! a adăugat el mai apoi, muștrător...

— Tocmai asta ne împiedică să vă spunem mai mult! l-a fulgerat partizantul cu privirile-i ușor umbrite...

Cîteva clipe au rămas nemișcați, față în față, privindu-se tăcuți, bănuiitori. Marincea a apucat colțul mesei în pumni, de parc-ar fi vrut să-i scoată picioarele din pământ și-a mormăit, țifnos:

— Colec Boșcov este?

În ochii partizanului a tresărit ceva, ca o lumină viorie, și fața i s-a înseninat. Marincea i-a povestit, grăbit, cum l-a ascuns pe Boșcov toată vara, din ziua cînd a trecut Dunărea fugărit de nemți și de jandarmi.

— Nu este, a răspuns partizantul, mai înțelegător... Boșcov a plecat azi noapte cu detașamentul, s-ajute celor care se bat în port, la Vidin.

În bordei s-a așezat o tăcere supărătoare. Ne simțeam deopotrivă de stingheri, prinși într-o situație încurcată din care numai cu bunăvoință și înțelegere nu puteam ieși. Atunci, însoțitorul meu Marincea, a vîrit mîna pe sub bluza-i de doc, la piept, și a scos un carnețel. Cu el în mînă, s-a adresat celui cu mustața gălbuie, pirlită de țigară, privindu-l hotărît în față.

— Dumneata comanzi partizanii... Poate ești comunist?!

Celălalt n-a răspuns. L-a privit numai adînc, pătrunzător. Marincea a deschis carnețelul sub privirile lui; pe una dintre file am zărit „secera și ciocanul”. Și eu și colonelul bulgar am rămas înmărmuriți. Partizantul a ocolit iarăși masa și s-a oprit în fața lui Marincea, curăsuflarea tăiată și ochii aprinși. I-a întins mîna-i mare și grea, de om muncitor, dar nu s-a mai putut stăpîni și l-a îmbrățișat îndelung, bărbătește. Cînd s-au desprins, ochii lor erau năpădiți ca de un abur de lumină...

Peste cîteva clipe, eram toți patru așezați împrejurul mesei, aplecați deasupra hărții.

— Stăm prost, a început comandantul detașamentului de partizani... Tot înspre Dunăre se îndreaptă și coloana nemților fugăriți de la Sofia... Forțele noastre sînt încă împrăștiate, slab înarmate... avem nevoie de ajutoare!

Marincea a răsucit harta spre el și-a arătat cu degetul un cerculeț lipit de dunga albăstruie a Dunării...

— Care e situația la Vidin? e întrebat el... Portul este în mîna voastră?

— Cred că da, l-a incredințat partizantul... N-avem încă nici o știre, dar a plecat acolo Boșcov!

— Trebuie să-l stăpîniți voi, neapărat! și-a dezvoltat Marincea gîndurile... Acum, cred că la noi *tovarășii* au și ajuns la Dunăre... ieri noapte erau la Craiova... dacă le dăm de știre la timp, trec dincoace și-i captușim bine pe nemți...

... Cînd se însera, pluteam pe Dunăre înapoi, într-o șalupă condusă de Colea Boșcov. El a plecat cu Marincea la Calafat, în întîmpinarea Armatei Roșii, iar eu spre divizie, la comandament. În aceeași noapte, trupele sovietice au pus piciorul pe pămîntul bulgăresc, la Vidin, tăind retragerea nemților care fugeau și din Bulgaria.

De la divizie eu am alergat la graniță, în sector. A doua zi trebuia să-i zdrobim pe nemți și aici, la Dunăre, împreună cu rușii și bulgarii — mai înainte ca ei să pătrundă în zona Porților de Fier...

DE VORBĂ CU VALUL

*În cupa de soare tot țărmul încape.
Voi valuri ce veste purtați către larg,
Cînd coama de spume cu pleznet și-o sparg
Sirepii albaștrii pe stepa de ape?*

*Innoadă, deznoadă năframa verzie,
Cetăți îngropate sub fața-i se-ascund.
Nu-mi trebuie comoara-necată-n afund
Vreau, valule, numai să-ți dau o solie.*

*Să zici cînd atingi meleaguri străine
Și vezi cum pescarii vîntrele-și gătesc:
— Vă spun muncitorii de pe țarm românesc
„Noroc și să trageți năvoadele pline“.*

*De-auzi cum iubiții pe maluri, departe,
În aspră-ți cîntare își fac jurăminte,
Să știe că lupta ne este fierbinte
Ca tunuri și bombe să nu-i mai despartă.*

*De vezi cum pe stîncă neveste-abătute
Așteaptă matrozii plecați în vîltoare
Le spui c-al lor plînset în inimi ne doare
Iar vasele noastre stau gata s-ajute.*

*Dar dacă -ntîlni-vei, pe drum, unde treci
Pe-acei ce țes moartea și-n jurul ei latră,
Tu soarbe-i în hăuri, sfărîmă-i de piatră,
Ca torțele păcii să ardă pe veci.*

PRIN IERBURI

*Ierburi toropite de amieze
Cînd pe garđuri vara s-a plecat,
Pădăii, sulfine, ciocul berzei
Ați crezut, cumva, că v-am uitat?
Ați gîndit, fiindcă-nălțăm în țară
Veacul nou din aspre temelii,
Inima că nu-mi fac să tresară
Florile albinei liliachii?
N-am uitat că mi-am făcut o sută
De brățări din voi și de colane
Sub dogoarea verii ce sărută
Florile crescute pe maidane.
N-am uitat foșnirea voastră vie,
Dacă aspru încă-i al meu viers,
Laptele amar al pădăiei
De pe buze tot nu mi s-a șters.
V-am cîntat — e drept — fără cuvinte
Ci-mpotriva umbrei de război
Cu țărîna dragă și fierbinte —
Nu simțiți? Vă apăr și pe voi.
Apăr rîsul pruncilor ce-aleargă
Prin lumînărele și cicoare
Și roșăța fetei, cînd pe iarbă
O uimește-ntîia sărutare.
Iar de lupt ca-n loc de soc și ștevie
Să se-nalțe blocurile mari,
Vreau năvalnicul miros al sevei
Să învie-n piatră, și în var.*

CITINDU-L PE MENDELEEV

*Nu-i altceva-n natură! Nu căta!
Și pe pământ și sus, prin firmamente:
Și firul de nisip și dalba stea
Sînt din aceleași simple elemente.*

*Ca-ntr-o formulă,—grafic minunat,
El, Mendeleev și-a-nchegat sistemul.
O lume vie-ți crește-n jur, neîncetat
Pătrunde-o, cată-i, soarbe-i tot poemul.*

*Tu știi că hidrogenul-i gaz ușor,
Dar de-l combini cu oxigenul — ce minune!
Se nasc în vară ploile-comori
Și-n zori de toamnă aburinde brume.*

*În clocot fierbe fierul înroșit,
Argintul, stibiul, vînăta bromură.
Laborator imens și nesfîrșit
Îți pare-a universului— natură.*

.2

*Cu microscopu-aici nu vei pătrunde
E mult mai sigur gîndul năzdrăvan.
Un fir de praș, nu-i simplu, el ascunde
Al universului imens ocean.*

*Și apa-adusă-n șanțuri pe ogoare,
Granitul, fierul, cuprul lucitor
Imensa forță-a lumii planetare
O ferecară, în atomii lor.*

*Noi nu cedăm, tăia-vom drum-nainte.
Nemărginirii cheia-i vom afla.
Și toată treaba Sfîntului Părinte
Va face-o mîna noastră, numai ea.*

O ÎNTÎMPLARE ÎN METROU

Ard mii de becuri sub pământ,
 Metrou-i plin de soare
 Și prin tuneluri trec zburînd
 Vagoane călătoare.
 Doi vechi prieteni într-o zi,
 Peste decenii, poate,
 Pe-o bancă-aici s-or întilni,
 Cu tîmplele brumate.
 Se mai tocește ea, puțin,
 Memoria la o vreme
 Și-apoi atîtea zile vin
 Cu-atîtea munci, probleme!
 Cei doi și-aduc ei — s-ar putea —
 Tot, de ceva aminte...
 Dar au pe tîmple-atîta nea
 Și vremea cum te minte!
 Într-adevăr, s-au cam uitat.
 Vor sta alături, doară...
 Și din metroul, luminat,
 Ei vor privi afară
 Și cinci peroane-or trece-n zbor
 Și stații cinci ori șase
 Vor perinda prin fața lor
 Palate luminoase.
 Un fulger lung, pe sub pământ,
 Goni-va-ntruna, trenul.
 Pe-aici, și-or spune ei în gînd
 Era „fragil“ terenul.
 Cîndva în apă pîn-la piept
 Au stat muncind cu sete.
 Să taie drumul cît mai drept,
 S-armeze parapete.
 Sînt ani de-atunci, cînd necurmat
 Prin galerii, ca frații,
 Pășind alături au săpat
 Tuneluri, mîndre stații.
 Și le zoticnește-o geană-acum
 Și-aruncă o privire.
 Nu s-or cunoaște, nicidecum.
 Va fi doar, nălucire.
 Într-adevăr, s-au cam uitat
 Vor sta alături, doară,
 Și din metroul luminat
 Ei vor privi afară
 Și cinci peroane-or trece-n zbor
 Și stații cinci ori șase
 Vor perinda prin fața lor
 Palate luminoase.

In romînește de Mihail Cosma

DOI OAMENI RĂI

Pe la începutul lui cincizeci și unu mă aflam în Valea Jiului. Atunci a răsărit în Lupeni unul Costea Modrigan. Era înfășurat într-o pătură zdrențuită, năclăită de praf, iar în picioare avea opinci grele din roată de camion, cusute cu sirmă. Șapca soioasă și cirpită îi stătea anapoda, parcă i-o așezase careva cu furca. De sub cozorocul șepcii răsăreau sprinchele spălăcite, ca niște aripioare de fluture. Obrajii-uscați erau numai vinătăi, iar ochiul stîng, umflat ca o ceapă, lăcrima des. Într-o bună dimineață, Costea a nimerit în sediul organizației U.T.M.A intrat tiptil, ca un hoț, cu mucul de țigare în colțul gurii și nu s-a învrednicit să îndruga o vorbă. S-a lipit cu spatele de sobă și moțăia, gata-gata să cadă din picioare. De-odată a tresărit și, aducîndu-și aminte de ceva, a început să-și întoarcă buzunarele pe dos. Prin buzunare bătea vîntul. Atunci, Costea a miriit o înjurătură și ochind scrumiera plină virf cu mucuri, s-a repezit asupra ei. Fața i s-a descrețit în zîmbet și, cu mare grijă, a cules mucurile pe rînd, apoi le-a învelit în hîrtie de ziar. Era mulțumit, parcă descoperise o comoară. Secretarul organizației, un băiețandru subțirel și sfios, care veșnic se văita că-l ustură ochii de nesomn, era prins cu treburi, așa că nici nu l-a băgat în seamă.

— Am venit și eu! a răsunit într-un tîrziu o voce hodorogită.

— Bine, bine, văd c-ai venit, a tresărit secretarul. Ce-i cu tine de arăți așa? Zi-i cine și de unde ești, să știm, că n-am crescut ca lemnele-n pădure...

— Costea mă cheamă... a miriit flăcăul, potrivindu-și pătura în spate.

— Și ce cauți aici?

— Da' unde să mă duc! s-a repezit Costea...

— Tat-tu te-a lăsat?

— Tata-i în pămînt. Ce-ai cu el?

— Și maică-ta ce-o zis?

— Ei, ea mi-a zis un lucru mare: „Măi, Costea, să te ferești de proști ca de dracu'!“ Și flăcăul a ris răutăcios. Ce vroiai să zică? Mama a murit cînd m-a făcut pe mine. Mai vrei ceva?

Ținea capul într-o parte și se uita tulbure. Pătura i-a căzut de pe umeri, dar nu s-a aplecat s-o ridice.

— Cine te-a zdrobit așa, măi Costea?

— Alții, mai tari ca mine!

— Acte ai, ceva, la mîină?

— Dar ce vrei să fac cu ele? a ris Costea.

— Măi, tu îi fi vreun mână-lungă! a zis secretarul, bănuitor. Te-au prins la găini și-au dat în tine ca-n sac. Te-a usturat pielea un pic, așa-i?

— Și ce dacă? Îi pielea mea! Dar ce te legi de mine? a sărit Costea.

— Nu mă leg, doamne ferește! Tot ce vreau să-ți spun e că nu-i mineritul de tine. Du-te unde te-ndeamnă doi ochi, întoarce-te peste cap, treaba ta!

— Ba nu mă duc! a zis Costea, întăritat.

— Ce știi tu ce-i mineritul?!

— Ba știi și stau aici! Ai înțeles?

— Măi, Costea...ia-o mai încetșor, a zis secretarul, stăpînindu-și mînia. Cine ești tu să poruncești aici? Hai, ia-ți valea!

— Mîncare ai? a întrebat Costea, răstit. Nu-mi ține mie predică, că mi-e foame.

A cules pătura de pe jos și i-a zvîrlit-o secretarului în față.

— Și haine să-mi dai! Și țigări! Auzi ce-ți spun?

Se uita la secretar cu ochi răi, gata să se repeadă la el. În sinea lui încerca o bucurie drăcească văzînd că secretarul se uită în jur, speriat. „Ei deșteptule, te-am pus ori nu la pămînt? Ești secretar... Și ce dacă ești?“ Luat din scurt, secretarul își pierduse firea și biiguia ceva neînțeles.

— Dar nu-mi dai mîncare? s-a răstit Costea.

— Stai că-ți dau... Hai la cantină...

Cînd a dat cu ochii de mîncare, Costea a chiuit scurt și s-a repezit peste masă, încît era să răstoarne farfuriile. Mușca din piine cu dușmănie și sorbea ciorba pe nerăsuflăte.

— Mai dă-mi! a poruncit obraznic. Mai, mai!...

Peste vreun ceas a ieșit din cantină cu un zîmbet de mulțumire în colțul buzelor. Privea în jur cu ochi de stăpîn, se preumbla de ici colo și nici nu-l băga în seamă pe secretar. O singură dată i-a poruncit, întinzînd mîna:

— Țigare! Dă mai multe, că n-am!

Secretarul i-a făcut pe voie, numai să scape de el. Fiind retras și liniștit secretarul cu greu o scotea la capăt ori de cite ori avea de lucru cu podoabe de felul lui Costea. „Îmi pare rău, dar nu-s bun de secretar, se plîngea mereu. Ce să fac — strigă un derbedeu la mine și eu fac fețe-fețe. Cînd vreau să strig și eu mise împleticește limba!“

Spre seară, cînd ieșeau minerii din șut, secretarul l-a căutat pe bătrînul Letean. Letean îi un bărbat de vreo cincizeci de ani, mărunțel și osos, cu părul alb colilie și ochii infundați în orbite. În ultimii ani au trecut prin mîna lui toți deochiașii care au ajuns pînă în Valea Jiului. Bietul secretar se ducea în miez de noapte la Letean:

— Tovarășe Letean, a mai venit o podoabă. Ce să mă fac? Scapă-mă!

— Tinerel, tinerel? întreba Letean, ducînd mîna pîlnie la ureche. Dați-mi-l mie să-l cătănesc!

Acuma Letean era zbîrlit și mînios.

— Ce-i, ce mai vrei și tu? s-a răstit la secretar.

— Hai să-ți dau o podoabă...

— Dar ce-s eu! a sărit omul. Tatăl derbedeilor? Cum vine unul mai așa, cum mi-l împingi în brațe.

— Stai să vezi, a întors-o secretarul, ăsta-i băiat bun...

— Da, el îi bun, numai dracu-i rău că nu-l ia!

Letean și-a văzut de drum, că nu era în apele lui.

O zi, două, Costea s-a preumblat prin curtea minei, cu mîinile infundate în buzunare și țigara în colțul gurii. Primul lucru la care s-a gîndit a fost să-și asigure mîncarea. Chiar din prima zi s-a dat în vorbă cu o fetișcană de la

cantină, una mai slabă de inger. De cinci-șase ori pe zi, Costea intra în cantină și o căuta pe Anișka. „Ce frumoasă ești tu, puicuță“, gîngurea și o gidila la subțiori. Anișka îi dădea mîncare pe ascuns și, drept mulțumire, Costea promitea s-o îmbrace în mătăsuri. Sătul, se preumbla pe străzi gîndind: „Mamă, da' mulți proști mai sunt pe lumea asta! Pute pămîntul de ei! Ceri mîncare, îți dau; ceri țigare — nu zic nu! Ptiu, trăzni-ar!“

Cînd termina țigările, îl căuta pe secretar.

— Țigare! Dă mai multe că n-am!

— Măi, Costea, eu îți dau țigări, d-apoi tu n-ai de gînd să te apuci de lucru?

— Asta-i treaba mea și nu te-amesteca!

— Ba mă amestec! Trebuie să înveți și tu o meserie și să capeți un ban.

— Ce bani să capăt, măi? Ce bani? Ce, aici se cîștigă?

— Ba bine că nu! Ai auzit tu de Letean? Află că Letean ia o groază de bani!

— Ce-mi cînți tu mie de Letean? Pe cine vrei să duci tu, mă? Parcă eu nu știu cum ia Letean banii? Letean îi comunist și de aia... Pe mine nu m-o făcut mama comunist și în al doilea rînd, în fața mea să nu vorbești de Letean, auzi? a strigat Costea.

— Cine ți-a spus ție prostiile astea despre Letean? a întrebat secretarul

— Treaba mea și nu te-amesteca. Ți-am cerut țigare...

Atît i-a trebuit lui Letean, să afle povestea asta!

— Care-i ăla? Care-i, să pun șeaua pe el!

— Hai să ți-l arăt...

Letean lucra în mină de vreo treizeci și doi de ani. Suferise în viața lui cît zece oameni la un loc. Toți se mirau cum de-l mai țin picioarele. În zilele grevei din douăzeci și nouă, Letean s-a furișat printre cordoanele de soldați dar tocmai cînd vroia să desfășoare pînza roșie a simțit arsură în spate și s-a rostogolit ca un sac. Cîteva zile a stat între viață și moarte. A bolit mult și abia după o jumătate de an a putut să intre în mină. Umbla strîmb, cu umărul drept lăsat. Doi ani a purtat glonțul în spate. Știa ce-l așteaptă dacă s-ar fi dus la spital, să-l opereze. „Cine te-a împușcat? Aha, ești dintr-ăia.“ Ar fi nimerit în închisoare. Vreme de atîția ani l-au încercat necazuri fără număr, dar niciodată nu-și pierdea firea: „A mai venit un necaz? Nu-i nimic, are să treacă și ăsta... Cine-i om, tot om rămîne“. În subteran, Letean lupta cu înverșunare, parcă s-ar fi aflat în veșnic război cu muntele de cărbune. De cîtiva ani era socotit cel mai de nădejde miner din Lupeni. Muncea într-un loc din cale afară de greu. Uneori apa-i ajungea pînă la genunchi. De sus picura apă. Toți îi spuneau: „Lucrează Letean, fă Letean, scoate două norme pe lună.“ Letean zîmbea îngăduitor: dar ce credeți voi că eu umblu să prind fluturi de mă dăscăliți atîta? De vreo două luni însă, cineva scornise pe șeama lui Letean tot soiul de povești necurate: că nu pricepe minerit, dar fiindcă-i comunist, trăiește ca-n rai; că are un abataj cum nu se poate mai bun, de ți-e mai mare dragul să lucrezi în el; că i-au scăzut norma și-i dau bani din cîștigul altora. Scornirile acestea prinseseră mai ales la cei noi, veniți de curînd în Valea Jiului, și nu odată Letean se auzea înjurat. „Iată ce-am ajuns, după treizeci și doi de ani de minerit. Frumos din partea mea. Noa, bine, firea-ți voi de rîs, stați voi, stați că vă învăț eu omenie!“ Cum auzea pe unul vorbindu-l de rău, îl lua de minecă și-l ducea în șut cu el.

— Acum să nu te faci cu draci! Ține-n rînd cu mine!

— Bade Letean, eu nu te-am vorbit de rău, se căina omul după o jumătate de ceas. Să mă bată dumnezeu.

— N-ar fi rău să te bată, zicea Letean. Pină una alta însă, te bat eu dacă nu tragi în rînd cu mine.

Acuma, aflînd că a mai răsărit unul care-l batjocorește, Letean era foc de mînie. Însoțit de secretar, porni în căutarea lui Costea.

Costea ședea rezemat de un perete, cu țigarea în colțul gurii. Hainele rupte și ponosite atîrnau pe el ca niște saci. Letean s-a oprit în fața lui iscoditor.

— Ce, n-ai mai văzut oameni? a miriit Costea.

— Bine-ar fi să fii tu om! a ris Letean, împingîndu-și șapca pe ceafă. Măi, deochiatule, cine ești și de unde? Și ce-i cu zdrențele astea pe tine? L-a cercetat de sus pînă jos, strîmbînd din nas. Da' n-ai gură? Nu vorbești?

— Ce să vorbesc? a întrebat Costea, zăpăcit de întîlnirea cu Letean.

— Măi, eu is om rău și pun bita pe tine, a zis Letean, aspru. Zi așa, te-ai luat de mine. Letean asta-i comunist și pentru asta îl țin toți ca-n palmă și-i dau bani să nu-i poată duce! Așa ai zis, măi?

— Treaba mea! a miriit Costea, vrînd să plece.

— Stai, măi, mucosule, stai să vorbim între patru ochi. Tu m-ai învățat meserie? Tu ai lucrat cu mine, cot la cot, să vezi cine-s și cum sint? Descleştează-ți odată gura, n-auzi?

— Să nu te legi de mine!

— Ba mă leg, firea-i de ris! Te învăț eu să te joci cu focul! Miine dimineată să vii cu mine în șut. Nu zice nu, că-ți dau nădrăguții jos și-ți ard vreo două.

— De ce să viu? a întrebat Costea, puțin speriat.

— Așa, să vezi tu pe dracu! Să știi că și din fundul iadului te scot și te duc în mină. Ne-am înțeles, măi?

— Ne-am! a zis Costea. Ai să-mi dai o țigare?

— N-am, du-te și-ți cumpără! Ce ești tu, cerșetor? Și să ceri să-ți dea haine, auzi? Acuma, fugi la magazie! Te înmoi eu, n-avea tu grijă!

„Măi, scirba dracului, ți-ai găsit cu cine să te joci, gindea Costea. Iacă, miine dimineată o să-ți dai seama că n-ai nimerit-o. Așteaptă să-ți viu eu la lucru!“ Îndată după plecarea lui Letean, Costea s-a apropiat de secretar și i-a zis, aspru:

— Dar nu-mi dai haine? Ai auzit ce-a spus? Miine intru în șut cu el...

Secretarul, ce să mai zică? — l-a dus la magazie și i-a dat haine noi-nouțe. După ce le-a îmbrăcat, Costea se învîrtea ca un cocoș și cerea oglindă să vadă cum îi stă. Spre seară i-a luat secretarului toate țigările pe care le avea și s-a jurat cu mîna pe inimă că se duce la dormitor.

— Bine, numai să nu nimerеști în altă parte, a zis secretarul, bănuitor.

— Eu? a sărit Costea. Dar ce-s eu? Golan, hoț de drumul mare? Cu cine vorbești?

Și Costea s-a depărtat, călcînd grijuliu, să nu-și murdărească bocancii. Cînd a ajuns la o cotitură, a ciulit urechile, s-a uitat în dreapta și-n stînga, apoi a întins-o iepurește spre gară. Vreo trei ceasuri a stat ascuns în niște vagoane cu scînduri, așteptînd să vie trenul spre Simeria. Pe la unsprezece, socotind orice primejdie trecută, a ieșit să se plimbe pe peron. S-a dus la șeful stației, pe care nu-l mai văzuse în viața lui și a cerut țigare, apoi s-a țigănit cu niște femei necăjite să-i dea piine și slănină. Cînd a venit trenul, Costea a chiuit scurt și s-a repezit să urce. În clipa aceea a simțit că-l înhață cineva

de fundul pantalonilor. A ridicat pumnul să lovească, dar a rămas așa, incremenit.

— Aha, măi blestemăție, vrei să fugi ciine-ciinește! a tunat Letean. Noi îți dăm mâncare și haine iar tu ne întorci dosul!? Da' nu vorbești?

— Ce să vorbesc? a înginat Costea, speriat.

— Hai cu tata, să te învețe el omenie.

Letean l-a dus în stație și i-a smuls haina din spate.

— Jos pantalonii! Jos — că nu-s ai tăi, și nu i-ai plătit! Scoate-i, măi, n-auzi? Stai că te cătănesc eu!

A mai chemat doi oameni și a tras hainele de pe el. Rămas numai în cămașă și izmene, Costea dirdiția de frig.

— Vai de mama ta! a zis Letean. Acum leagă hainele cu cureaua, ia-le în spate și hai cu mine, să te judec!

Letean îl înhățase de mină și-l trăgea după el. Pe stradă treceau oameni și se uitau mirați. Costea se smucea, încercînd să scape din strînsoare și s-o ia la sănătoasa.

— Stai cuminte, măi! Ai încăput pe mina mea și eu ți-s tată. Unde vrei să fugi? La golanii tăi?

— Nu fug, mormăia Costea. Nu-s golan și nu fug...

— Nu, că nu poți, că pun bita pe tine! „Ai, hai, gîndea Letean, dacă aș fi eu rău cum mă arăt, chiar că te-aș bate măr! Ai tu noroc...”

Au mers amîndoi, tot înconstrîndu-se, pînă la cămin. Letean a chemat băieții și i-a strîns cerc în jurul lui. Costea se uita în pămînt, ca un condamnat, și dirdiția de frig.

— Ți-i frig, măi? a întrebat Letean, rizînd. Joacă și tu popește, să-ți treacă. Măi feciori, ăsta-i Costea, fir-ar de ris cu neamul lui! A vrut s-o întindă.

Băieții se uitau la Costea ca la urs. Letean a desfăcut legătura cu haine și a început să scotcească prin buzunare. A dat peste niște scrisori cu înflorituri pe margini, bilete de tren falsificate și deodată a sărit ca ars:

— Măi, ăsta-i al tău? și i-a arătat carnetul U.T.M. Măi, dar să nu mă minți!

— Al meu, a șoptit Costea și, fără ca Letean să prindă de veste, s-a repezit și i-a smuls carnetul.

— Lasă carnetul, că nu-i de tine! Cum a ajuns ăsta în mîinile tale? De unde l-ai furat? Zi, că altfel îți zmulg limba cu cleștele.

— Mi l-au dat, și Costea stringea carnetul cu disperare. Să nu mă faci hoț, auzi?

— Măi, eu te întreb de unde l-ai furat? Tu ești derbedeu! Cine-i prost să-ți dea ție carnet! Da' nu vorbești? Atunci hai cu mine, să te dau pe mina miliției. Tu ești hoț, măi! Carnet ca ăsta au numai oamenii, nu și hoții.

— Să nu mă faci hoț! a strigat Costea, cu lacrimi în ochi.

Băieții l-au apucat — doi de-o mină, doi de alta — și-l trăgeau spre ușă. Costea biiguia ceva neînțeles și deodată a izbucnit în plîns. Plîngea sfișietor și se lăsa moale pe podele. Băieții s-au dat la o parte, nedumeriți.

— Măi, a sărit Letean, pe mine nu mă duci cu plînsul. Ori spui de unde-ai furat carnetul, ori te duc unde trebuie.

— Nu l-am furat... mi l-au dat la Hunedoara...

— Măi, și dacă minți ce să-ți fac?

— Nu l-am furat! Să nu mă faci hoț!

Costea tremura tot și stringea carnetul în miini încît îl mototolise.

— Aha, ai fost la Hunedoara, a făcut Letean. O zi, două, cît ai

stat pe-acolo? Pe urmă ți-ai luat valea... Bun, să n-avem vorbe... Află că pun șeaua pe tine, de mă ții minte o viață. Eu sint om rău.

— Și eu sint rău! a înginat Costea, încercînd un zîmbet amar.

— Așa, măi? Și tu ești rău! Asta-i bine, înseamnă că o să ne înțelegem... Acuma culcă-te că-i fi ostent de-atîta trudă. Măi, și nu te-o pune dracu' să faci una necurată și s-o ștergi, că îi vai de pielea ta. Iar voi, măi feciorilor, — s-a întors Letean spre băieți — dacă-ți vedea că i-a venit dor de ducă, puneți-i pătura-n cap și scuturați-l un pic...

— I-o punem, nici o grijă! au strigat băieții.

Înainte de a pleca, Letean l-a chemat pe Sicomaș, un vlăjgan fără pereche, și i-a șoptit, grijuliu:

— Măi, ai tu grijă de prăpăditul ăsta, să nu-l bată careva. Eu zisei doar așa, dar voi să fiți copii cuminți...

O noapte întregă Costea n-a închis ochii. Blestema clipa în care hotărîse să vie în Valea-Jiului. Letean vrea să-l bage în mormînt. „Bagă el pe cine-a mai băgat. Nu-l prind eu la înghesuială? Îi arăt eu, dar ce, el m-a făcut, el mi-a dat de mîncare? Ce, îi stăpinul meu? Scîrba, sfrijitul — dracu' să-l ia!“

Pînă în urmă cu cîteva luni, Costea trăise în Galați. Rămas de mic fără părinți, s-a înhăitat cu băieții din port și a trăit așa, copil al nimănui. Cînd nu mai avea ce minca, o lua pe stradă cu cerșitul. Învățase să șchioapete, să tremure din tot corpul, să bilbie, făcînd pe mutul — și astfel stîrnea mila trecătorilor.

A petrecut așa ani în șir. Într-o zi a dat peste el un instructor al comitetului raional de partid și, mai mult cu forța, l-a trimis pe șantier, la Hunedoara. De două ori a încercat să fugă de pe șantier, dar i-au dat de urmă. Băieții l-au botezat „Galați“ și așa i-a rămas numele. La început, Costea se răfua cu fiecare în parte, injurînd cum îi venea pe limbă. Avea în el o mîndrie care se revolta ori de cîte ori cineva îl lua drept golan, un oarecare terchea-berchea. Atunci era în stare de orice. Mai întîi injura și împărțea pumni. Dacă celălalt rămînea neînduplecat în părerea lui, Costea izbucnea în plîns, un plîns isteric, și striga printre sughituri: „Nu-s golan! Spune că nu mai crezi despre mine că-s golan! Spune! Acuma, să te-aud“. Dar toate astea stîrneau risul brigadierilor. Costea și-a dat seama că este cu neputință să te răfuiesti cu sute de oameni care toți rid de tine și să-i convingi că ești om cumsecade. Îndirjit, s-a pus pe lucru. Stătea pe traseu douăsprezece ore în șir. Nu părăsea traseul nici cînd ploua cu găleata. De la o vreme, brigadierii au început să-și facă griji cu el. Costea slăbise, numai os și piele, și tușea într-una. I-au zis să nu mai facă pe bravul. Costea i-a privit de sus, cu îngăduință.

— Nu-mi purtați mie de grijă. Sint învățat cu lucrul, țin la lopată cît zece dintre voi. Ce, credeți că sint ăla...

— Bine, măi Costea, dar o să cazi la pat...

— Chiar dacă s-ar întîmpla una ca asta, nu-i nimic. O să cad eu dar se ridică uzina...

Costea era de nerecunoscut. Se purta îngrijit, citea și nu s-ar fi luat la hartă cu cineva pentru nimic în lume. La două luni după venirea pe șantier l-au primit în organizație și i-au dat carnetul. Băieții și-au cerut iertare că-l crezuseră golan și i-au încărcat brațele cu flori. Pentru prima dată în viață Costea era emoționat. Clipea des, gata să plîngă de bucurie și nu-și mai găsea astîmpăr. A doua sau a treia zi însă, felicitările și respectul celor din jur nu mai prezentau nimic nou pentru Costea, ba chiar îl plictiseau. „Ce mai vreți măi, gîndea, m-ați halit ca pe dracu și acum nu mai știți cum să-mi intrați

în voie... V-am dovedit că nu-s golan? V-am pus la pământ? Atunci duceți-vă dracului, nu mai am nevoie de voi!”

Într-o bună zi a fugit la Simeria. Avea acolo o femeiușcă, una Marișka, care într-o vreme lucrase pe șantier. „Ce-am avut și ce-am pierdut!” Și-a vindut hainele, ca să aibă cu ce trăi. După vre-o lună a lăsat-o pe Marișka, și-a găsit alta — și tot așa, pînă a luat o bătaie soră cu moartea de la alții ca el. Atunci s-a văzut nevoit să fugă din Simeria. Nu mai avea haine, n-avea ceminca. Încotro s-apuce? Pînă la urmă s-a hotărît pentru Valea-Jiului.

Acum gîndea la toate astea și pe nesimțite îl cuprinse o minie oarbă. Ceilalți băieți din dormitor sușoteau și rîdeau înfundat. „Rîd de mine, gîndi Costea cu amărăciune și se răsuci sub pătură. Cine m-a adus aici? Cap sec!” și se izbi cu palma peste frunte.

— Nu ți-e bine, mă? Vrei să fugi? se auzi vocea spartă a lui Sicomaș. Aduceți o pătură, să-l judecăm!

Băieții izbucniră într-un ris hohotitor. Costea scoase capul de sub pătură dar ceilalți se repeziră cu vorbe aspre. Învins, Costea se ghemui mai tare și ochii i se umeziră. „Am ajuns de risul lor... Dar cine-s ei? De ce-și bat joc de mine? Eu nu-s în stare să fac ce fac ei? Pot lucra cit zece, pe toți îi pun la pământ! Ce au cu mine? Le arăt eu!” Costea bolborosea sub pătură, neputincios, și își ștergea ochii. Pe nesimțite îl cuprinse deznădejdea. Toți îl hulesc, nimeni nu-i spune o vorbă bună... Pentru prima oară în viață își dădea seama că-i singur, fără rost pe lume. Azi a mîncat ceva, dar mîine? Opincile încă-l mai țîn, dar cînd s-or rupe? Cămașa-i nespălată de-o lună... „Brrr! s-a îngrozit, ce viață! La dracu! Mîini am, cap am, le arăt eu la toți! De ce-și rîd de mine!” Și iar s-a răsucit în el mîndria.

Spre dimineață, cînd ceilalți se pregăteau să plece la lucru, Costea a adormit buștean. Toate ar fi fost bune, dar îl încerca un vis ciudat. Se făcea că-i atacat de bandiți, într-o pădure fără margini. El trecea liniștit pe cărare, cînd deodată au răsărit ca din pământ trei haităi, îmbrăcați în haine de piele.

— Stai, cine ești?

— Om bun, a bîiguit Costea, pierdut.

— Scoate actele!

Unul dintre bandiți i-a smuls haina. Atunci Costea, disperat, s-a repezit să ia carnetul de organizație. Bandiții i-au pus pistolul în piept. „Aha, vrei carnetul? a rînjit cineva, apoi a comandat: — Foc!” În clipa aceea Costea se trezi learcă de sudoare. Lîngă el, pe marginea patului sezea Letean. Fără să-l bage de seamă, Costea cotrobăi prin buzunare. Carnetul era la locul lui. Nu s-ar fi despărțit de carnet pentru nimic în lume. El îi aducea în minte ziua aceea în care sute de brigadieri s-au repezit să-l îmbrățișeze și i-au dat flori. Era, de fapt, prima amintire din viața lui care-l bucura.

— Ești cam leneș, flăcăule. Hai, îmbrăcarea! zise Letean.

Costea îl privi chiorîș. „Zi așa, vrei să mă cătănești. Află că ți-ai găsit omul. Dacă nu te-oi băga eu în pămînt, să-mi zici cum vrei”.

Cînd au intrat în mină, Costea a îngălbenit ca ceara. Mereu se trăgea înapoi, dar Letean îl ținea strîns de mînă. O vreme au orbecat prin galerii, apoi Letean i-a zis:

— Măi, tu vezi tubul ăsta?

— Doar nu-s chior. Îl văd.

— Țta-i tub de aeraj. Zi: aeraj!

— Aeraj!

— Așa, copilul tatii. Acuma încalecă tubul. Ce să-i faci, noi sîntem sărăcuți, n-avem scări să urcăm în abataj.

— Dar dumneata de ce nu urci? — l-a iscodit Costea.

— Nu-mi purta tu de grijă. Eu stau aici și dac-o fi să cazi, te prind în brațe.

Neavind încotro, Costea a călărit tubul. Vai și-amar de capul lui. Când a ajuns în abataj era learcă de sudoare și tremura de oboseală. Letean abia-și stăpînea risul — și el s-a dus să urce pe scări, că doar sînt destule. Văzîndu-se păcălit, Costea s-a făcut negru de minie.

— De ce te porți așa cu mine? Nu-ți dau voie!

— Măi copil prost ce ești, te-am botezat miner. Acum fă bine și vezi-ți de lucru.

— Să nu-mi poruncești! a strigat Costea, apoi a tras citeva injurături cumplite.

— Îți tai limba, auzi? a zis Letean, zgîlțîindu-l. Să nu mai sudui aici. Mina asta-i sfîntă!

Letean se înăprise la față și asta îl făcu pe Costea să se rușineze. Se învîrti de ici colo și văzînd că ceilalți poartă cizme de cauciuc, întrebă cu glas stins:

— Dar mie de ce nu-mi dai cizme? Vrei să intru în băltoacă, așa, cu picioarele goale?

— Ți-o dai, măi! Da' bagă de seamă: tu lucrezi în echipa lui Letean, care are un loc de muncă de ți-e mai mare dragul. Și copii de cinci ani ar putea scoate aici trei norme într-o zi. Ai, hai, ar trebui să te-nmoi un pic în băltoaca asta, să te înveți minte! Du-te și-ți ia cizmele!

Costea s-a speriat de-a binelea, dar amenința în gînd: „Lasă, că te saturi tu de mine. Ți-ai găsit omul! O să te rogi de mine să plec“. Neavînd încotro, a pus mîna pe lopată. Două ceasuri a tras din greu, pînă i s-au bășicat palmele. Sleit, a căzut ca un butuc pe grămada de cărbuni. S-au chinuit vre-o doi să-l scoale, dar de pomană truda. Costea dormea dus și sforăia de te-apuca groaza. Letean l-a lăsat o vreme să doarmă, apoi s-a dus la el.

— Așa ne-a fost vorba? Pune mîna pe lopată! a zis, abia ținîndu-și risul.

— Nu mai pot, s-a tînguit Costea. Nici să mă tai!

— Ba poți, firea-i de ris! Ești vlăjgan în toată firea!

— Și dacă pot nu vreau, degeaba te chinui cu mine, că eu...

— A, ce-i cu tine? Nu vorbești?

— Eu tot fug... N-o să mă schimbi dumneata. Degeaba te fălești că ești nu știu cine... Am mai văzut eu din ăștia...

— Zi așa, nu-ți fie de deochi! a ris Letean. Ai, soarele meu! Cîți ani ai, măi?

— Optsprezece...

— Ascultă, măi Costea, dacă mai zici încă o dată că vrei să fugi, să știi că-i de rău... Hai, ia lopata!

— Nu pot! Și nu vreau! Mie nu mi-a poruncit nimeni și nu dau voie! s-a răstit Costea, amenințînd cu pumnul.

— Vai de capul tău! l-a compătimit Letean, ascunzîndu-și zîmbetul.

— Să nu vorbești așa! s-a repezit Costea, întăritat. Ce, crezi că eu n-am lucrat?

— Tu? s-a mirat Letean. Tu n-ai ridicat un pai de jos. Tu ești bun de hingher... dar nici de asta, că trebuie să alergi după ciini și ți-e lene...

— Dar la Hunedoara cine a săpat trei luni, zi și noapte?

— Fugi măi, a ris Letean. Cine are vreme să te creadă. Eu sînt om rău, cu mine nu te joci...

— Și eu sînt rău! — S-o ia dracul' de Valea-Jiului. Și pe tine să te ia, și pe toți de-aici!

— Cum ai zis? a tresărit Letean.

— S-o ia dracu' de Valea-Jiului! a strigat Costea.

— Așa? a făcut Letean vinăt de minie. Atunci scoate carnetul și du-te! Să nu te mai văd în ochi! Nu dai carnetul?

— Nu! Nu-l dau nici mort!

— Te dezbrac aici și ți-l iau!

Letean a vrut să-l apuce de haină, dar Costea s-a repezit să-l muște cu dinții. Flăcăul tremura tot și se uita cu ochii răi.

— Da' nu-ți iei valea? a gemut Letean, împingindu-l.

— Nu, că nu vreau! a izbucnit Costea cu mândrie. Ce, crezi că nu-s în stare să dau cu lopata? Ce, Valea-Jiului îi a ta?

— Valea-Jiului îi a mea! i-a strigat Letean, infierbîntat. Du-te cu carnetul, cu ce-ai pe tine, numai du-te! Du-te! și Letean s-a repezit să-l împingă spre galerie. Du-te... Du-te! Nu ești vrednic să calci pământul ăsta!

— Să nu mai zici așa, că nu-s cîrpa nimănu!

Costea s-a aplecat să ia lopata și a început să încarce cărbuni.

— Piei din fața mea! și Letean îl împingea mereu, bîguind, gatasă izbucnească în plîns. Du-te acuma, du-te! De treizeci și doi de ani lucrez aici... și nu-ți dau voie... Lasă lopata că o spurci!

Letean l-a cuprins de subțiori și cu forța l-a coborît în galerie.

— Du-te, du-te, să nu-ți mai aud de nume!

— Ei, viață, viață legată cu ață! a zis Costea deodată, înmuindu-se. Măi, tovarășe Letean, fie ce-o fi, dracu' să mă ia! Nu mai plec... Unde vrei să mă duc! N-am pe nimeni... Aici măcar ești dumneata... Eh, Costea mă cheamă... și n-o să-ți pară rău că m-ai întîlnit!

Stors, cu brațele atîrnînd, flăcăul s-a întors la lopată.

ION BĂNUTA

P A R O L A

*Bate-un ornic. Timișoara —
S-aud șoapte,-ntârziate:
— „Unde-i gara?“ — „În Cetate!“
...Inima ardea, ca para.*

*— „Unde-i gara?“ — „În Cetate!“
E-o parolă. De demult e.
Luptătorii știu s-o-asculte,
Inimile-nvăpăiate.*

*O rosteam, cu grijă,-n taină.
Strada parcă era goală.
Turnul de la Catedrală
Îmbrăcase-a nopții haină.*

*Două umbre. Manifeste.
Noaptea-i neagră și pustie.
Luna a uitat să vie.
Pîn' la ziuă, mult mai este.*

*Doi tovarăși. Vorbe-n șoapte.
Slugi, prin preajmă, stau la pîndă.
Chiar și vieții iau dobîndă.
Le-om plăti noi, după fapte.*

*Doi tovarăși. Tari ca piatra —
O ședință zburătoare —
Ce lumină orbitoare
Lumina atuncea vatra!*

*Hitler, jale, foc și sînge,
Europa-i o văpaie.
Ghiare lungi de cucuvaie,
Începurăm noi a frînge.*

— „Unde-i gara?“ — „În Cetate!“
Noaptea neagră o străbatem,
Ardem, în cumplite patimi,
Pentru tine, Libertate!

Înfloresc, — ca-ntr-o grădină
Manifeste,-n toată țara.
Se strîngea-n birlogu-i fiara
Sub potopul de lumină.

Amintirea,-n geamuri bate,
Cum în turnuri bate ora.
Dragă nouă tuturorora.

— „Unde-i gara?“ — „În Cetate!“

... Un crîmpei sunînd din ora
luptei pentru libertate.

M. ISAKOVSKI

PARTIDUL NOSTRU

„O stafie colindă Europa, — e stafia comunismului.“
(Din „Manifestul Partidului Comunist“)

*El este lumina, mindria, conștiința
Mărețelor vremuri de azi.
Și el îi aduse, prin foc, biruința
Poporului nostru viteaz.*

*Drept țintă își puse al patriei bine
Și-al vieții-adevăr, neînfrînt.
Pe drumul acesta, spre vremea ce vine,
Oriunde va merge, oricînd.*

*Nu poate fi-nfrîntă năvalnica-i cale,
Nestinsă e flacăra lui.
O faptă mai bună ca faptele sale
În toată istoria nu-i.*

*O sarcină-asemeni nu-i nimeni să-nfrunte,
Spre țintă ducînd-o mereu.
De patria noastră partidul răspunde
În fața poporului său .*

*Statutul nu spune prea mult, însă știe
Întregul popor muncitor:
Și Lenin și Stalin i-au pus temelie,
Măreață, din inima lor.*

*Și viața lor mare ne este aripă
pe drumul de lupte-nceput.
În fiecare țară și-n fiecare clipă
Ni-i pildă, și spijin, și scut.*

*Și munții-i supunem cu marele-i nume, —
Noi forța ne-o luăm din partid.
Cînd dușmanul viața porni s-o sugrume,
Pe viață și moarte-am izbit.*

*Prin lupte strivirăm dușmanul în tină
Sub ploaia de foc și de plumb,
Mergînd către țărnul de vis și lumină
Sub steagul partidului scump.*

*Și-acum, Europa nu doar o stație
ci, dîrz, comunismu-o străbate,
Din zare în zare, punînd temelie
Cu apriga-i realitate.*

In romînește de H. Grănescu

ȚIGANUL BĂTRÎN

*Zi, țigane, ți-ai băut răsplata!
Zi, nu sta degeaba, timpul trece.
Nu-i da grijii pîine doar și apă,
Toarnă iarăși vin în cupa rece.
Tot mereu așa ne-a fost în viață:
Cînd în flăcări, cînd sub beci de gheață.
Trage-i din arcuș, cît s-o putea!
Mîine poate-i numai o surcea.
Jalea-n piept, și vinul în pahare!
Lasă gîndul, cîntă lăutare!*

*Sîngele să-ți fiarbă în bulboane.
Creieru-n cutremur să-ți răsune.
Ochii-ți ardă-n flăcări de cometă.
Vișorul dezlănțuie-l pe strune,
Grindina să-și sune lovitura:
Mi s-a prăpădit semănătura.
Trage-i din arcuș cît vei putea.
Mîine poate-i numai o surcea.
Jalea-n piept și vinul în pahare...
Lasă gîndul, cîntă lăutare!*

*Cîntul să-l înveți de la furtună;
Vuetă și hohotă și zbiară,
Sfarăcă corăbii, smulge pomii,
Năbușe, sugrumă, om și fiară,
Că-i război, acum și-n țara sfîntă
Dumnezeu în groapă se frămîntă.
Trage-i din arcuș, cît s-o putea
Mîine poate-i numai o surcea.
Jalea-n piept și vinul în pahare,
Lasă gîndul, zi-ne lăutare!*

*Ce suspine-aud, înăbușite?
Ce tot urlă, cîne aleargă-n tropot?*

*) Mare poet liric, epic și dramatic. S-a alăturat revoluției maghiare în 1848. De la moartea lui se împlinesc o sută de ani.

*Ce sălbatec boncăne pe boltă?
Cine plînge în iad ca moara-n hohot?
Îngeri în cădere? Inimi frînte?
Ori speranțe oarbe? Oști înfrînte?
Trage-i din arcuș cit s-o putea.
Mîine poate-i numai o surcea.
Jalea-n piept și vinul în pahare...
Lasă gîndul, zi-ne lăutare.*

*Parcă-n pustă-mi iese iar, sălbatic,
Jalea răsculatului în cale;
fratele cu bita ucigașă;
cei dinții orfani ce-au plîns de jale.
Corbii printre morți, pînă departe,
Chinul prometeic fără moarte.
Trage-i din arcuș, cit s-o putea.
Mîine, poate-i numai o surcea.
Jalea-n piept și vinul în pahare —
Lasă gîndul, zi-ne lăutare.*

*Zi, țigane, zi! Ba lasă cîntul
cînd în sărbătoare-o fi pămîntul
și pe cimpuri vrajba se va stînge,
C-a pierdut prin vreme atîta sînge.
Doar atunci în cînt scăpărător,
Fruntea-ți limpezească-se de nor.
Vesel vin în piept și în pahare...
Lasă gîndul, cîntă lăutare!*

PREFAȚĂ

*Cînd eu am scris acestea-a fost senin.
Pe culmi se revărsa verdeața-n ramuri.
Munca în tihnă omul, ca furnica;
mîna-i lupta și spiritul-i crea.
Ardea, în grijă, mîntea; inima
spera; iar pacea, blînd ștergîndu-i fruntea,
voia să-i dea ca plată, fericirea,
la care s-a trudit amar s-ajungă.
Intrase Firea-ntreagă-n sărbătoare
și apărea tot ce-i frumos și sfînt.*

*Văzduhul tremura de bucurie,
dorînd să prindă glas chemarea sfîntă
ce să salute lumea printr-o nouă
și mai majestuoasă creațiune.
Și-am auzit cuvîntul. L-a purtat
ecou-n culmi și-abise... Universul
și-a reținut rotirea pentru-o clipă.
Tăceri adînci vesteau o vijelie.
Și-a izbucnit. Cu mîna sa cumplită,
ca niște mingi zvîrlea în ceruri, cranii,
sfărîmînd sub talpă, inime de om.*

Cu un răsuflet, vesteji viața
și-a stins lumina spiritului, însăși.
Pe fața neagră-a bolții, desenară
mari fulgere-n sălbatică lumină,
mînia dumnezeilor dușmani.
Zbiera fără odihnă vijelia,
un monstru mîniat pîn-la turbare.
Pe-unde trecu, din mari grămezi de oase,
suspînă-n drumul ei, blesteme grele
rostitite de noroade sfișiate.
Și fără sprijin, capul și-a culcat
mizeria, pe-orășele scrumite.

E iarnă-acum, tăcere, nea și moarte.
Pămîntu-ncărunți;
nu fir cu fir ca omul fericit,
ci-ncărunți deodat' ca dumnezeu,
ce dînd viață lumii și-unui om
pe jumătate zeu, pe alta fiară,
s-a îngrozit de ce-a creat el însuși
și de mîhnire-albi și-mbătrîni.

Veni-va coașorul primăvara;
pămîntul — un moșneag — păr fals și-o pune
și-n catifea de flori s-o-nveșmînta.
Și ghița de pe ochii lui de sticlă
se va topi, și-obrazu-i parfumat
ne va minți că-i vesel și e tînăr.
Dar să-ntrebați cocheta cea bătrînă,
unde-a-ngropat nefericiții fii?

GÎNDURI ÎNTR-O BIBLIOTECĂ

Savantul meu, acolo unde intri,
pe zdrențele-aruncate de omenire,
cu litere-ncruntate ca o noapte
de iarnă, stă cumplită învățătură.

„Cînd milioane, pentru chin se nasc,
cîteva mii ar ști ce-i fericirea,
de-ar folosi cu minți de dumnezeu,
și cu simțiri de ingeri, timpul vieții —

La ce sînt bune-aceste vechituri?
Ca oile să paștem iarba lor?
și îndopați de o știință găunoasă
noi leneși să petrecem ziua dată
de dumnezeu? Viața națiunii?
La ce sînt bune? Eu după miros
cunosc păcatele de oameni-fiare.

Pe-această filă scrie azi virtute:
 a fost odată haină de tilhar.
 Pe alta, nevinovăție; scrisă-i
 pe rochi mlădii de fete pîngărite,
 sau pe capotul unei desfrinate
 turbate. — Aici e legea: pe o filă
 din hainele albite ale unor
 despoți, juzi falși ori ucigași sălbateci.
 Iar colo, taina cifrelor mașinii!
 Dar cei ce-și sfișiară hainele
 din cari să iasă-o carte elegantă
 nici nu sînt numărați! Se învîrtesc
 pe roata-nebunită de furtuna
 lui Ixion, în mizerul vîrtej.
 Astronomia-i cerșetoare oarbă.
 Pe zdreanța-i, ea măsoară lumi: lumină
 și-orbire, — pe o filă de nimic!
 Pe hainele noroadelor robite
 și-a lașilor azi scrie libertatea
 și eroismul, marea lor istorie.
 Fidelitatea-i scrisă pe o filă
 ce-a fost veșmînt sperjurilor mișei.
 Minciună-ngrozitoare pretutindeni!
 Și chipul mort al palidelor file
 în veci damnează literele scrise.
 Tu, cîrpă-a țărilor, bibliotecă
 ți-e numele! Ce carte însă duce
 spre țel? Spre fericirea celor mulți?
 Și cărțile ne-au dus-nainte? Da,
 cu cît mai glorios e un popor,
 cu-atîta e și zgura mai cumplită!
 Turbatul piept al omului în zdrențe
 răsufală ciumă în obrajii faimei.
 Dar cum să nărui ce-au zidit milenii,
 sub razele de soare ale minții?
 Filozofie, versuri, ce-a scos timpul
 din mîna de-aur a experienței?
 O, cîte suflete s-au sfișiat
 veghind a inimii ruină-n flăcări,
 să dăruie unor frați bătuiți de soartă
 ori rătăciți putere, mîngîiere,
 și drumul drept: eroii unui merit
 necunoscut, pe cari o lume-ntreagă
 a început, mîrșavă, să-i adore
 după ce mor, cînd totul e pe gratis;
 martirii pentru marile idei
 ce tind să ferească-ntreg poporul
 aceștia toți, cu negustori de zdrențe
 — minți plictisite, inimi putrezite,
 învățători ai patimelor rele, —
 ei, cei mai buni, plătind pentru cei răi,
 să fie arși olaltă pe un rug?
 ● nu! Grăia durerea doar, că truda

atitor suflute mari, hotărîte,
 și strălucite minți, n-au smuls pieirii
 pe fiii glodului! Că pe pământ
 abia găsești o oază unde Omul
 e numele cel mai de preț, și unde
 se-adaugă la nume, moștenirea
 de drepturi sfinte-ale creațiunii,
 afară doar de negri ce sint vite
 în ochii glorioșilor. În chipul
 lui dumnezeu, lovește-ades cureaua.
 Și totuși, totuși, trebui-să trudești.
 Ideea nouă-și taie trudnic drum
 și-un nou curent se naște: — în rase crude
 să altoiești simțire mai curată,
 să le sădești mai rodnice idei,
 ca în sfârșit, în inimă-nfrățiți,
 să aibe domn—dreptatea și iubirea.
 Și în bordei, țăranul cel din urmă
 să poată spune: — Nu, eu nu sint singur.
 Am frați în lume, multe milioane;
 îi apăr eu pe ei și ei pe mine.
 De soartă nu mă tem, orice mi-ar cere.
 Să adunăm cu sîrgul de furnici
 tot ce creiază-un creier inspirat
 și-odată strînse pietrele mărunte,
 să ridicăm din ele-un Babel nou
 al noii epoci,-nalt pînă la stele.
 Și după ce-am privit prin porți cerești
 și-am auzit și muzica de îngeri,
 și orice strop de sînge pămîntesc
 trecu prin focu-naltei voluptăți
 să ne împrăștiem din nou în lume,
 ca națiile străbune, și din nou
 să-ncepem a răbda și a-nvăța.
 Aceasta-i soarta și nimic nu are
 sfârșit? Nu, pînă ce s-o stinge globul
 și-or împietri toți fiii săi cei vii.
 Ce rost avem pe lume? Să luptăm,
 și să dăm hrană dorurilor noastre.
 Noi sintem Omul, zămislit de țărână
 dar și de cer. Ni-e sufletul aripă,
 dar noi în loc să ne-avîntăm în sus,
 ne plictisim; trăim ca niște păsări
 nemernice, sugînd nămolu-n mlaștini.

*Ge rost avem pe lume? Să luptăm,
tinzînd mereu spre tot ce e mai nobil.
În mînă ținem soarta unei nații.
De-am ridicat-o din străfund și-n zarea
strălîmpede a luptei de idei
am înălțat-o cit de sus se poate
vom spune-ntorși printre străbuni în țărână:
Îți mulțumesc viață, pentru cupa
de aldămaș; într-adevăr a fost
un bun ospăț și-o muncă de bărbat!*

În romînește de Veronica Porumbacu

B. ELVIN

TEATRUL LUI MIHAIL SEBASTIAN

I

Personalitatea lui Mihail Sebastian nu-i covârșitoare, dar în felul ei este cu totul deosebită. Eseist de o mare subtilitate, căutînd să se împlinească în roman și realizîndu-se în teatru, legănat de iluzia că ar putea rămîne în afara luptelor epocii sale și atras mereu mai adînc în vîrtejul lor, împins să-și afirme o concepție precisă, clară, netă, și respingînd tot ce e nebulos, vag, confuz, distingînd cu precizie o contradicție în logica unei judecări și intimidat de prestidigitatia unui apaș al sofismului, supunînd îndoielii metodice principiile care călăuzeau viața intelectuală a timpului și amenințat să fie victima bunei sale credințe, profesînd scepticismul dar în stare să se aprindă pentru o idee nobilă, Mihail Sebastian apare astăzi privirii noastre ca un scriitor remarcabil prin inteligența și sensibilitatea cu care a reflectat cîteva aspecte din existența intelectualului în societatea capitalistă.

Nu ne domină prin masivitatea operei sale, căci nu-i un creator fecund, dar ne împresoară cu unda ei poetică și ne farmecă. Nu ne convinge întotdeauna, căci adesea greșește, dar nu ne lasă niciodată indiferenți fiindcă-și trăiește ideile și sentimentele cu o intensitate aparte. Scriitorul ne dăruie printr-o bună parte din opera sa o oglindă a unor timpuri frămîntate și as-

pre, impunînd multe din paginile cărților sale cu forța unor documente autentice și mereu vii.

În anii dintre cele două războaie, Mihail Sebastian a fost actor și spectator al dramei pe care au trăit-o acei intelectuali cinstiți care își căutau drumul și se străduiau să afle adevărul. Scriitorului acestuia căruia îi era o nesfîrșită teamă să jignească o nuanță, i-a fost dat să cunoască pînă la fund mocirla societății în mijlocul căreia trăia. Scriitorului acestuia de o neîntrecută gingășie sufletească, aplecat, cum singur o spune, spre reflecție, spre reverie, spre solilocviu, i-a fost dat să cunoască pînă la fund mîrșăvia acestei societăți. „*Va veni o zi în care se va putea vorbi deschis despre aceste negre zile? Sînt convins, sînt absolut convins. Ași vrea să mai fiu atunci de față*”¹⁾ — notează scriitorul dezgustat de ipocrizia, de lașitatea, de lichelismul general. Mihail Sebastian a încercat să privească tabloul acestei societăți cu degajare și umor, dar el i-a smuls accente de durere și de revoltă. În cele din urmă avea să se angajeze în mod deschis și ferm în lupta pe care o duceau forțele înaintate împotriva dușmanilor eroilor săi.

Tăcut, dar elocvent în reținerile sale, rezervat dar în stare de afecțiuni totale,

1) „Jurnalul lui Sebastian” — în manuscris.

Sebastian este în fond un mare timid. O dorință intensă de intimitate se exprimă în mod paradoxal printr-o atitudine distantă. Îl văd muncind din greu pînă noaptea tîrziu pentru a-și asigura cîteva zile de odihnă, ca eroul său Ștefan Valeriu din „Jocul de-a vacanța”; îl văd luptîndu-se cu opacitatea și trivialitatea, ca eroul său profesorul Miroiu din „Steaua fără nume”; îl văd pasionat, îndrăzneț, de o mare puritate sufletească, întocmai lui Alexandru Andronic, eroul său din „Ultima oră”. În ironia pe care o cultivă scriitorul și în comportarea echilibrată pe care o arată se ascunde un intelectual, tulburat de mari probleme, care cere vieții răspuns la cîteva întrebări, o femeie care să-l înțeleagă, cărți, liniște, justiție.

Pe acest intelectual îl vom regăsi oricînd în piesele sale, cu o emoție veșnic nouă.

II

În viața lui Mihail Sebastian teatrul a constituit o adevărată pasiune. Închis în cercul strîmt al cîtorva prietenii, din care prea multe s-au dovedit trădătoare, persecutat de numeroși și diverși inamici, chemat să-și declare cîteva iubiri și mai ales să-și afirme un crez, Mihail Sebastian a văzut în teatru „o ieșire din singurătate” și un prilej „fascinant ca o aventură” de a se „apropia de oameni, de viață”. „Există în teatru, scrie el, în ciuda ficțiunilor cu care lucrează, o anumită realitate tangibilă, care poate da romancierului iluzia că se înfîlnește în adevăr cu propriile sale plămuiuri detașate de el și devenite în mod fizic autonome. În plus teatrul e amețitor prin contactul său direct cu publicul, prin transmiterea imediată a emoției¹⁾... „nimeni nu poate descuraja această pasiune: nici deziluziile autorului dramatic, nici sărăcia mijloacelor tehnice de care dispune regizorul, nici ostilitatea autorităților oficiale, nici neînțelegerea publicului”.

Piesele lui Mihail Sebastian sînt comedii triste, operele unui scriitor care, întocmai celebrului Candide al lui Voltaire, rîde pentru a nu plînge. Simți îndată că drama-

turgul aruncă o punte de umor deasupra dramelor și caută să treacă mai departe avînd o față aparent zîmbitoare și impasibilă în seninătatea ei. Dar privirea sa alunecă împreceptibil tocmai asupra acestor drame, și o fracțiune de secundă surprindem în ochii glaciali un fior fierbinte.

Mihail Sebastian are atenția îndreptată asupra vieții intelectualului și totuși cercul de fenomene sociale cuprins în opera sa nu e îngust. În vîrfurile piramidei sociale tronează marele industriaș, întruparea abjecției. El e stăpînul, el e puterea, el e suprema autoritate. „Nu e nimic în casa asta care să nu fi trecut prin mîinile mele — declară potentatul avînd conștiința orgolioasă a forței de care dispune — Nu e nimic în orașul asta care să nu poarte imprimat numele meu. Ascensorul cu care te urci e un ascensor Bucșan. Betonul cu care e clădită casa, e beton Bucșan. Ghetele pe care le porți sînt lucrate cu talpă Bucșan. Asfaltul pe care umbli e asfalt Bucșan”. Dependența totală de puterea capitalului e semnul caracteristic al acestei orînduiri.

Mihail Sebastian demască cinismul, lipsa de scrupule a lumii în care faptele trădează neconținut convingerile, iar credințele sînt urmarea unor tranzacții. De fapt comical său exprimă o realitate tragică și de aceea păstrează culoarea substanței din care a fost extras.

Un ministru caută zadarnic săptămîni întregi să obțină o întrevvedere cu un potentat. Acesta din urmă nu are nevoie de el și îl refuză cu ostentație. O împrejurare determină ca potentatul să solicite serviciile ministrului, care chemat ca ultimul dintre subalterni, lăsat să aștepte în anticameră se grăbește să facă dovada devotamentului său. Înainte ca omul de finanțe să-și rostească dorința el se declară gata să i-o îplinească.

„Bucșan: Brănescu! Cunoașteți pe unul Andronic?

Brănescu: Andronic!

Bucșan: Alexandru Andronic.

Brănescu: Funcționar în minister?

Bucșan: Nu, profesor.

Brănescu: De liceu?

Bucșan: Nu cred, la universitate.

Brănescu: (căutînd) La universitate... Andronic...

1) R. F. R. 10.1938.

Andronic: (brusc) Stai că știi cine e. Unul blond, spălăcit. E la litere, dar nu e profesor. E conferențiar de istorie.

Bucșan: Tocmai. E bine.

Brănescu: (întrerupînd) S-a făcut, nu mai e nevoie să vorbești. Am înțeles și s-a făcut. E conferențiar. Catedra de istorie antică e liberă. O vrea el. I-o dau“.

Dar potentatul dorește tocmai contrariul: „O să-l dai afară“. Ministrul șovăie, atunci omul de finanțe clipește amenințător din ochi iar bărbatul de stat care înțelege, se înspăimîntă: „N-o lua așa, coane Griguță. N-o lua așa că mă îmbolnăvești“.

Potentatul e un dictator care nu-și ascunde ambițiile. El vrea să domine, să strîngă averi. Aspectul feroce al setei de putere se hănuiește lesne din faptul că omul de finanțe nu pregetă să-și împlinească hotărârile pe orice cale. Dacă în drumul său se ivește o opunere, o lichidează.

Un conferențiar universitar pare a fi inamicul creării monopolului ovăzului. Atunci se pregătesc manifestații studențești, se stabilește deschiderea unei anchete, se semnează decretul de înlăturare al presupusului dușman. Sînt în joc milioane și nu mai e vreme să deosebești un dușman presupus de unul adevărat: distincții prea subtile pentru un creier înfierbîntat de cifre. Dealtminteri, jocul cifrelor e amețitor. O tipografiecu mașinile uzate, încărcată de datorii, care a costat 1.240.000 lei cu ani în urmă, este cumpărată cu 4.000.000 numai pentru a împiedica apariția unui număr dintr-un ziar. Proprietarului i se face pe drept cuvînt frică în fața acestei oferte exorbitante, dar și mai uluit este cînd află că din aceleași interese tipografia a fost revîndută între timp cu zece milioane. O indicație cu privire la veniturile potentatului este aceea că toate aceste sume și altele abia reprezintă un plus de 0,75 la cîștigurile încasate. Evident, presa este aservită marelui finanțe, singurul ei ghid fiind teama de a displace.

Un gazetar se hotărăște să scrie un articol despre legea bacalaureatului și fiindcă știe că e bine să elogieze legea, nu întîrzie s-o facă. Dar după ce termină, află că directorul gazetei „e la cuțite“ cu ministrul. Fără să stea mult pe gînduri, corectează:

„...Dă-l încoace să-l schimb, să vedem (scoate stîloul din buzunar și începe să citească). „Noua reformă a bacalaureatului este un eveniment fericit pentru învățămîntul nostru secundar. (ștergînd și scriind). Este un eveniment nefericit“. Cînd vine directorul gazetei, nu pierde ocazia să-i comunice: „ii trag un frecuș lui Brănescu de la instrucție de o să ne fie minte“. Între timp însă, între cei doi a intervenit un pact, directorul l-a vizitat „într-o chestie“ și acum el cere gazetarului „să fim obiectivi“. Gazetarul nu ezită să rectifice din nou articolul.

„Pompilian (citind începutul articolului): „Noua reformă a bacalaureatului este un eveniment nefericit pentru învățămîntul nostru secundar. (cu tocul șterge un cuvînt). Este un eveniment fericit.“

Lipsa de principii este condiția supraviețuirii în această orînduire, în care orice metamorfoză e posibilă. „Indignarea lor nu e indignare, adversitatea lor nu e adversitate, entuziasmul lor nu e entuziasm, nimicul lor nu e nimic“, scrie Sebastian într-una din cărțile sale.

„Dacă ciocnirea lor cu o carte sau cu un om ar fi o adevărată ciocnire, adică o luare de poziție, dacă dușmănia lor ar porni de la conștiința unor valori adverse, dacă violența lor ar fi o reacțiune de gîndire, totul ar fi salvat.

Dar nimic nu e serios, nimic nu e grav, nimic nu e adevărat în această cultură de pamfletari zîmbitori. Mai ales nimic nu este incompatibil. Iată o noțiune care lipsește întru totul vieții noastre publice, pe toate planurile ei: incompatibilul. În cultură ca și în parlament, oamenii se înjură la tribune și se impacă la bufet. Compromisul este floarea violenței¹⁾.

Modalitatea de a trăi a artistului, a intelectualului, nu e retribuția muncii ci se prescrie șantajul sau cîștigul ilicit. „Eu închid ochii. Restul e treaba lor“, declară directorul gazetei. Dealtminteri presa în-

1) Că Mihail Sebastian a fost unul dintre martorii cei mai atenți și mai fideli ai dramei intelectualului, rezultă și din prețuirea pe care i-o acordă Geo Bogza. El socotește că dramaturgul a fost un „etalon“, o măsură a profunzimii acestei drame. („Victoria“, mai 1945).

săși se hrănește din șantajuri și rezistă prin afaceri obscure.

Directorul gazetei este făcut atent că în ziarul său s-a strecurat un mare șantaj. Nu știe în care articol, nu înțelege nimic. Are convingerea că la mijloc e o eroare. Potentatul care-l cunoaște îi pune însă la îndoială inocența. „*Poate te răzgîndești între timp și n-ar fi rău. Crede-mă pe mine*” îi spune el. „*La urma urmelor, poate că ai dreptate, poate... cine știe, poate mă răzgîndesc*”, se grăbește acesta să adauge. Directorul nu vrea să piardă nici eventualitatea de a profita de pe urma unui șantaj exercitat de o a treia persoană.

Coloanele ziarului sînt pline cu relațiile crimelor, cu laudele la adresa industriașilor, dar vidul nu poate fi umplut mereu numai cu atît. De aceea gazetarii sînt în căutarea unui subiect. În disperare de cauză se consultă omul de serviciu. Acesta a avut în adevăr un subiect, „*dar l-a dat ieri seara*”. Evident, presa nu excelează în profunzime și inteligență, dar această infirmitate e socotită virtute și promovată ca program ideologic: „*Mie nu-mi trebuie oameni subtili. Eu n-am ce face cu ideile lor (ironic) Idei... Ideile omoară o gazetă.*”

O autoritate, un prestigiu se face și se desface după cele mai arbitrare criterii. O artistă se prezintă la redacția unui ziar și cere să i se consacre cîteva rînduri făgăduindu-și favorurile. Înțelegerea pe care o arată artei rezultă din rugămîntea adresată secretarului de redacție: „*și dacă tot scrie, să scrie și el două, trei rînduri mai mult. Nu-i cade mîna*”.

Mizeria intelectuală este mereu scoasă la iveală de scriitor. În orașele de provincie pasiunea pentru lectură apare de-a dreptul condamnată, viciu infamant: „*Patimă mare cărțile, dom' profesor. Da, da, patimă mare. Nu te mai sature de ele. Uite, chiar azi stăteam de vorbă cu judecătorul și farmacistul. „Bun băiat profesorul—zicea Lascu farmacistul, — dar are un cusur. Toată ziua cu nasu-n cărți*”.

A cheltui bani pentru achiziționarea de cărți este însăși dovada pierdutei. „*Nu-i lucru curat!*” se exclamă cu toată convingerea, căci oroarea de idei este prezentă și aici. Suspiciunile sînt întărite de refuzul de a participa la viața

urbei: „*Nu te vede omul la cafenea sau la grădină sau la bodegă... să mai iei o țu-culiță, să mai schimbi o vorbă. Să mai faci un pokerăș*”.

Dezertarea intelectualului de la această lume în care șeful de gară se socotește un intelectual este interzisă și sancționată. Profesorii se ocupă să inspecteze gara la ora cînd trece automotorul. Domnișoara Cucu, de pildă, după ce a pus elevele să copieze pe caiet de 75 de ori textul: „*E interzis elevelor din cursul inferior și mai ales din cursul superior să se plimbe la gară ziua sau seara, dar mai ales în orele cînd trece automotorul*”, pîndește și așteaptă vinovatele de dezmăț. Ea și-a asumat în mod voluntar exercitarea intolerantă a unei poliții, convinsă sincer că apără obștea de blestemul care a căzut asupra Sodomei și Gomorei. Cele trei locuri pe unde se poate strecura mai ales viciul, fiind gara, grădina publică și cinematograful, ea veghează în dreptul lor, ostaș neclintit și benevol al aparatului coercitiv pe care-l reprezintă în orînduirea burgheză opacitatea și ipocrizia.

Ingenuitatea cu care-și îndeplinește funcția represivă e totală. La miezul nopții intră în casa unui profesor și-l interoghează asupra cărții pe care a cumpărat-o, se arată scandalizată de cheltuiala nesăbuită și-l țintuiește severă la zid fiindcă bănuiește că se spală noaptea. Prostia e sistematică și autoritară. Sub teroarea unor asemenea oameni decurge viața țîrgului. La ferestrele caselor, de după perdele, orașul suspectează ori ce ar putea însemna nostalgie după altă viață. Între timp existența țîrgului se scurge monoton, fără o tresărire, fără o vibrație. Timpul e măsurat după orariul feroviar, trenurile împărțind viața orașului ca meridianele viața pămîntului. Evenimentele sînt infime și ele adună atenția întregii urbe, care fantazează ca să umple spațiul gol cu fantome și să aibe astfel iluzia vieții:

„*Domnișoara Cucu: Dar ce-am auzit, domnule Ispas? Ți-a călcat ieri rapidul un curcan?*”

Șeful: *Cum?*

Domnișoara Cucu: *Așa mi-a spus azi dimineață la școală în cancelarie Mme Voinea de la științele naturale. Zicea că a aflat bărba-*

tu-său de la poștă, că-i spusese dirigintele.

Șeful: Da' de unde, domnișoară Cucu. Mai întâi n-a fost rapidul, a fost acceleratul, și pe urmă nu era curcan, era rață.

Domnișoara Cucu: Ia te uita cum exagerează lumea".

Precizia ține loc de scrupul științific.

Aici, în aceste târguri, marea artă a intelectualului constă în a trece neabăgat în seamă, a se preface deopotrivă cu ceilalți, a simula platitudinea, personalitatea fiind un exces de neiertat.

Pentru a completa tabloul mizeriei intelectuale a acestei societăți, scriitorul aduce imagini din lumea funcționarilor. Ichim, impiegat de mișcare, e un fel de argat al șefului de gară. Ca să-și mențină slujba el acceptă să plătească rața călcată de accelerat și gătită pe varză a doua zi de nevasta șefului de gară. Bogoiu, arhivar undeva în București, este victima rutinei și a lipsei de perspectivă ce caracterizează întreaga orînduire. Năzuințele sale nu sînt de a urca scara ierarhică ci de a se rupe de mediocritate. Toată această lume poartă însemnele societății clădite pe inegalitate socială. De opresiunea ei, intelectualii lui Mihail Sebastian caută să fugă în diferite chipuri. Bogoiu, de pildă, încearcă o evadare mentală în alte regiuni, închipuindu-se un căpitan de navă străbătînd mările lumii. În timp ce superiorii îl cicălesc trimitîndu-l după dosare sau îl mustră, el e de fapt absent, călătorind cu mintea la mii de kilometri depărtare și fiind acolo un comandant. Să te afli în contratimp cu șefii arhivari e o voluptate care răscumpără atîtea mizerii! Ștefănescu, secretarul de redacție din „Ultima oră“, se refugiază în munca lui și refuză să gîndească asupra felului cum își procură gazeta și banii, asupra conduitei morale a directorului ziarului, limitîndu-și cu bună știință orizontul. E o formă de apărare. Dealtminteri Sebastian scrie într-unul din articolele sale: „Sînt anumite refuzuri, care valorează cît o acțiune“¹⁾. Redacție, tipografie, tipografie, redacție, iată singurul traseu pe care-l parcurge inteligența sa. După o experiență de o viață în presă și o verificare prea îndelungă

a dezacordului total între ceea ce se scrie și ceea ce se face, a valorii și a sensului slovei tipărite, i se pare unica soluție. Întreaga sa viață e un îndîrjit refuz de a lua parte la corupția generală și o irevocabilă deziluzie. Nimeni nu înțelege mai bine efemerul, inutilitatea gazetăriei „de idei“ decît un om care a văzut cum în indiferența societății, ca într-un adînc asemenea uitării celei oarbe, au dispărut milioane de tone de hîrtie tipărită. Blazat — și nimeni nu poate fi mai blazat decît un om care a văzut zilnic cum sînt deschise și întrerupte campanii de presă, apar și dispar partide, sînt făgăduite și uitate idealuri, — Ștefănescu a hotărît să nu-și pună probleme, să nu dea urmare unor concluzii prea evidente.

Dar în galeria eroilor care încearcă să-și făurească un alt destin decît acela la care îi obliga societatea sînt cîteva chipuri cu totul remarcabile.

Ștefan Valeriu este 11 luni pe an robul unei profesii care nu-i aduce satisfacții dar îl obligă la concesi și îi cere umilințe. Tăcut și răbdător, cu mici sacrificii eroice, el își pregătește însă un concediu care să răspundă aspirațiilor sale. Numai visul unei mari fericiri poate să alimenteze o asemenea tenacitate, numai o mare modestie se poate mulțumi cu o fericire pe termen limitat, numai un om care nu aspiră să realizeze mari idealuri poate accepta un program atît de minimal. E tocmai ceea ce-l caracterizează pe erou. Ștefan Valeriu nu-i condus de o pasiune rece, care domină și preia în favoarea ei toate celelalte simțăminte, el nu-i din aceia care deschid porțile cu violență și-și realizează țelul cu combativitate. Este în Ștefan Valeriu un dor intens de fericire și o mare capacitate de reverie. Ștefan Valeriu dorește ca măcar o lună pe an să-și uite condiția mizeră, să-și lepede hainele uzate. După atîtea încercări, după atîtea tristeți, vrea să regăsească acea liniște solidă, acea bucurie de a trăi spre care năzuiește. Ajuns în localitatea unde-și petrece concediul, taie căile de acces pe unde s-ar putea strecura orice veste din afară, care face evident că situația de aici nu-i decît un intermezzo: defectează telefonul, refuză ziarele, rupe firul aparatului de radio. Întrucît calendarul in-

1) R.F.R. 9.1937.

dică o scadență, un termen fatal, îl înlătură cu o nemulțumire declarată. Dar așa cum agonia nu-i cu adevărat agonie decît cînd se termină prin moarte, bucuria nu-i cu adevărat bucurie cînd rămîne mereu ceva care amenință, ceva care anulează această stare sufletească. O tranzacție cu fericirea, nu-i posibilă. Exemplul ilustru al lui Faust, o dovedește. „Jocul de-a vacanța“ conține de aceea o mare tristețe. „Jocul de-a vacanța“ se mai cheamă „Jocul de-a uitarea“ și s-ar mai putea chema „Jocul de-a fericirea“, spune Ștefan Valeriu. E o eroare. Nimeni nu se poate mulțumi cu un joc, cu un divertisment, într-o tragedie care a început de mult și care nu s-a sfîrșit încă.

Cît de grav s-a înșelat Ștefan Valeriu o arată dramaturgul prin concluzia piesei sale, din care se desprinde ideea că jocul nu-i posibil. Mizeriile vieții din lumea capitalistă nu pot să fie nici pentru o clipă uitate. Că evadarea nu-i o soluție ci un mod de a ușura supraviețuirea unor forme sociale nedrepte, că este o servitute camuflată dar nu mai puțin o servitute, aceasta avea s-o înțeleagă scriitorul mult mai tîrziu.

O altă cale încercată de dramaturg, pentru a se sustrage din ordinea mediocrității și a trivialității, este dragostea aprinsă, totală, pentru muncă, pentru creație. Mihail Sebastian proclamă munca un cîmp de realizare a aspirațiilor noastre. Eroul principal din piesa „Steaua fără nume“ ilustrează această cale.

Viață rutinieră, mărginită, a orașului de provincie și, undeva, într-o casă modestă, un profesor de astronomie cercetează galaxia și descoperă aștrii noi. Nu-i oare tulburătoare figura acestui erou? Pe lîngă el trece fără să-l vadă un oraș întreg. Oamenii care nu și-au îndreptat niciodată ochii spre Ursa Mare și poate că nici nu-i bănuiesc existența, nu iau în seamă pe acest dascăl care are datorii la birt și nu și-a mai făcut un rînd de haine de ani de zile. Cine din ei este emoționat la gîndul că Miroiu poate prevesti cu sute de ani mai înainte eclipsele, indicînd defecțiunile soarelui și ale lunii, sau că poate preciza apogeul și excentritățile unor corpuri atît de depărtate de pămînt cum sînt stelele! În bătaia orbitoare a con-

stelatiilor, urmărind traectul parcurs de corpurile siderale în milioane de ani lumină, Miroiu încetează dintr-o dată să mai fie un oarecare dascăl de provincie. Asupra sa se răsfrînge toată strălucirea muncii căreia i s-a închinat. Destinul său e scos din anonimat, o lume întregă de aștri participă cu vastitatea și profunzimea ei ca să definească profilul umilului profesor de astronomie. Căci Miroiu pare în cursul zilei un oarecare belfer, pe care elevii îl cam iau în rîs iar ceilalți îl privesc bănuitor. El este însă un erou modest care, în tăcere și fără solemnitate se jertfește muncii lui. Priviți-i fața și nu veți întîlni o expresie de oboseală sau de tristețe. Miroiu știe să aștepte fără grabă, să suporte adversitățile fără teamă, să piardă fără deznădejde. El muncește din răspuseri, își cumpără din puținii bani lucrurile de care are nevoie, se luptă cu opacitatea curentă, își împarte singurătatea cu un prieten fără de grai, un șoarece, poate singura ființă din tot tîrgul care se mai apropie de cărți, și de cum cade seara cercetează firmamentul, amețit de peisajele pe care îi este dat să le vadă. Deși probabil nu a părăsit niciodată orașelul, nu e loc pe întinderea celestă pe unde să nu fi trecut și să nu fi visat. El e un călător interstelar prin văzduhuri fără vame, în care singurul pașaport e inteligența, iar singurul ghid aspirația pentru o viață frumoasă. Miroiu amintește într-un fel de eroii lui Cehov, de aptitudinea acestora pentru muncă și sacrificiu, de aparența lor comună, de viețile lor în care nu se petrece nimic notabil. Miroiu este unchiul Vanea, este un alt Osip Dimov, un om sfios și delicat, o fire integră și pură pe care nimeni nu-l cruță și toți îl apasă. El este eroul necunoscut în războiul acesta împotriva prostiei și a ignoranței. Există însă dincolo de aceste afinități deosebiri însemnate între eroii celor doi dramaturgi. Eroul cehovian trăiește drama omului fără de ideal, eroul lui Mihail Sebastian trăiește drama omului al cărui ideal contrazice societatea înconjurătoare. În piesele lui Cehov eroul principal nu-i niciodată străin de mediul ambiant, nu se află deasupra lui, ci solidar cu el. Ceea ce-l caracterizează pe acest erou este că nu-i un izolat, o ființă ruptă

de ceilalți, neobișnuită. Mihail Sebastian face însă portretul unor eroi puțin comuni, desprinși de fapt de mediu, înstrăinați de el, ba chiar oameni căzuți din lună — cum ar spune scriitorul francez Marcel Achard, pe care dramaturgul l-a cunoscut bine. Nu e lucrare în care Mihail Sebastian să nu sublinieze distanța dintre erou și ceilalți. Această distanță nu-i dispreț față de oameni, ci o încercare disperată de a se abstrage din mijlocul unei orânduiri sociale ostile fericirii lor. Încercare eșuată în fond. Căci oricât ar naviga între stele, oricât ar întoarce ochii la trecut, ei vor rămâne prizonierii aceleiași realități. A ignora condițiile materiale ale existenței nu-i cu puțință. Dar în esență ideea care se desprinde din „Pescărușul“ nu-i străină de Miroiu. „Să știi să-ți porți crucea și să ai răbdare. Am credința, și sînt mai puțin nefericită, și cînd mă gîndesc la misiunea mea nu mă mai tem de viață“, spune cineva în această piesă, iar cuvintele le-ar putea repeta și eroul nostru, care întocmai eroilor cehovieni a descoperit că nimic nu înlătură mai bine indiferența, prejudecata, plictisul, ratarea, decît munca. Sebastian luminează de fapt tema muncii, vîsînd o lume a culturii și a creației în care oamenii să devină mai buni și mai adevărați. Firește, condiția esențială este ca munca să nu devină inerție, o activitate fără de semnificație, cenușie și ternă. Miroiu nu-i însă un belfer opac, un bucher oarecare. E un cutezător. Pentru el chiar Herschel nu are destulă îndrăzneală. Viziunea sa este largă, cuprinzătoare, originală, așa cum este și a lui Alexandru Andronic.

Alexandru Andronic este un pasionat cercetător al istoriei antice, trăind în umbra lui Alexandru cel Mare, judecîndu-l însă cu o obiectivitate aspră și rece. Pentru Andronic, Alexandru cel Mare este ceea ce-i steaua polară pentru Miroiu: un punct fix, o unitate de reper într-o lume aflată în veșnic tangaj, zgduinită de permanente furtuni. Și Andronic e timid ca și Ștefan Valeriu, scrupulos ca și astronomul, modest și delicat. Tot ce este implacabil, neobișnuit și puțin enigmatic în această fermitate morală, viața acestui profesor pe care nimeni nu o cunoaște și despre care se poate crede totul, nedume-

rește și sperie pe cei ce ar dori sau să-i cumpere tăcerea într-o problemă pe care el o ignoră, sau să-l înlătore. Războiul dintre sublima inocență și rafinamentul veros e cîștigat de virtute într-un mod surprinzător și care amintește cuvintele lui Bernard Shaw: bătăliile se cuceresc prin concursul întîmplărilor dar se pierd iremediabil prin strategie. Totuși, o explicație există. Bucșan, marele rechin, nu-l poate pricepe pe Andronic, modestul profesor, mentalitățile lor fiind antagonice. Financiarul vede pretutindeni comploturi, șantaje, ia inocența drept perfidie, — profesorul complet dezarmat în fața vieții are o încredere desăvîrșită în toată lumea. Pentru Bucșan, Andronic este un personaj abil, un periculos artist al marilor șantaje, ferecat într-o voluntară sihăstrie, de unde pune la cale afaceri de milioane, conducîndu-le cu o mină fină și lacomă. Această legendă pe care el singur a construit-o începe prin a-l indigna și sfîrșește prin a-l înspăimînta. Bucșan: 10 milioane, 50 de milioane. Da, nu, tot ce nu se încadrează în cifre poate fi suprimat. Nu există conștiințe care să nu se vîndă. Bani rezumă și rezolvă totul. Multe rezistențe au căzut. Dar Andronic, nu. Profesorul nu înțelege nimic din ofertele ce i se fac, iar consimțirea ce i se cere nu are nici un rost de vreme ce nu știe nimic. Așa dar Andronic e tare prin „slăbiciunea“ lui. Este o prăpastie de netrecut între Andronic și Bucșan; e ca și cum oamenii din două ere ar sta față-n față și ar încerca să găsească un limbaj comun, o punte de legătură. Dar ceea ce înseamnă pentru Bucșan un lucru înseamnă pentru Andronic alt lucru; nu-i nimic care să-i unească, totul îi desparte.

Pînă la această piesă, dramaturgia lui Mihail Sebastian era construită pe un conflict reținut, pentru că artizul nu opunea două forțe. Ștefan Valeriu credea că la capătul itinerariului său de fugă își va împlini năzuințele, iar drama sa izvorăște tocmai din această iluzie că va putea evada în afara societății burgheze. Dar în „Ultima oră“ sînt două lumi deosebite care stau față-n față. Ele se confruntă și se resping. Asistăm practic la o ciocnire între două concepții asupra vieții, dramaturgul tra-

sînd cu precizie o graniță între două sfere sociale distincte și arătînd că înfrîngerea venalității și a rapacității poate schimba destinul eroilor săi. Lumina, frumusețea lor triumfă, superioritatea unei lumi asupra celeilalte concretizîndu-se printr-o victorie. Pentru înțîia oară ultimul act nu se mai închide fără a schimba soarta eroilor. Sensul acestei biruințe e clar. Eroii lui Sebastian nu-și pot împlini năzuințele decît într-o lume în care cruzimea și mărginirea sînt doborîte. Puterea de creație este însoțită de o mare dîrzenie și vocațiile se realizează chiar în împrejurarile cele mai potrivnice, dar numai prin înlăturarea lor se crează un climat favorabil talentului. Eliminat de mediul înconjurător, căruia nu i se poate integra, Miroiu descoperă un astru în ciuda suferințelor care-l copleșesc. Dar Andronic va învăța, poate, din împlinirea pe care a trăit-o, să nu mai fie prizonierul lor. Alexandru Andronic „*n-are nimic de pierdut. Cel mult o jumătate de catedră*“. Dar Bucșan rămîne amenințat „*cu toată averea, cu toate fabricile, cu toate uzinele, cu toate birourile*“. De aceea cînd Magda Minu îl întrecăbă: „*Nu le simți pe toate cum se clatină încet, ca înainte de cutremur?*“, Bucșan înspăimîntat exclamă: „*Domnișoară! Ce vrei? Ce propui?*“

În literatura noastră, Camil Petrescu a conturat memorabila figură a intelectualului, victimă a societății capitaliste, și a-i compara pe Gelu Ruscanu, pe Ștefan Gheorghidiu, pe George Demetru Ladima cu Ștefan Valeriu, Miroiu sau Andronic este o operație care se impune.

Atîta amărăciune, atîta mizerie, cîtă se află în existența eroilor lui Camil Petrescu, nu concentrează în sine nici un alt intelectual din literatura noastră. Eroii lui Mihail Sebastian fac parte, de fapt, din aceeași familie. O puritate launtrică, o intensitate a sentimentelor, o înclinație spre meditație sînt trăsături comune. Aproape toate cărțile celor doi scriitori comunică apoi imagini din lupta pentru salvarea drepturilor și demnității intelectualului. O idee, o pasiune poate rezuma întreaga lor viață, care dincolo de toate ascunde o mare singurătate. Ei sînt oamenii unei datorii morale, ai unei convingeri nestră-

mutate, ai unei conștiințe. Vocea lor are accente tragice, are inflexiuni subtile. Dar dacă intelectualul lui Camil Petrescu are în vedere o responsabilitate precisă, definită, intelectualul lui Mihail Sebastian concepe răspunderea în mod abstract și la drept vorbind nelămurit. Gelu Ruscanu știe în fața cui trebuie să dea seama, Alexandru Andronic, nu. Ladima judecă aspru, neîndurător, societatea în care trăiește. Miroiu o privește numai cu repulsie și tristețe. Apoi, dacă cel mai mulți dintre eroii lui Sebastian își atribuie în viață un rol timid și obscur, eroii lui Camil Petrescu revendică cu o legitimă impetuozitate o înaltă poziție, conștienți de neegalatele lor merite. Primul are tăcerile indulgente și cuvintele ironice. Cel de al doilea are tăcerile orgolioase și cuvintele fierbinți. Unul are suferința oboșită, celălalt exasperată. Unul are o liniște stăpînită, celălalt este mereu în febră. Unul își trăiește cu înțelegere nefericirea, celălalt are ceasuri de adevărată comă. Unul acceptă cu amărăciune îndoiala, pe celălalt o întrebare îl devastează. Unul a învățat să-și destîndă încordarea, celălalt e într-o permanentă tensiune. Unul vede într-un fapt, un fapt, celălalt un incident dintr-o serie fără de capăt. Unul se limpezește într-o frază, celălalt se explică, revine, comentează și pune la punct. Unul pare a se mulțumi cu un adevăr simplu, celălalt presupune, bănuiește, prevede și caută unulabsolut.

Eroii lui Mihail Sebastian sînt dornici de fericire. Eroii lui Mihail Sebastian sînt în căutarea fericirii. În aceste două propoziții se închide toată problematica pieselor sale. Viața lor se poate rezuma în cîteva cuvinte. Un mic inginer sau un mic avocat se refugiază o lună într-o stațiune de odihnă încercînd să uite mizeriile vieții, întîlnește o femeie pe care o iubește și care-l iubește dar trebuie să renunțe la ființa, iubită conștient că trivialitatea societății ar măcina această legătură, otrăvindu-i bucuria. E „Jocul de-a vacanța“. În viața unui profesor de astronomie dintr-un fund de provincie pătrunde într-o seară o femeie de o frumusețe unică. Profesorul care a descoperit o stea o numește cu numele femeii. Dar a doua zi femeia îl părăsește. E „Steaua fără nume“. Un conferen-

țiar universitar este amestecat fără de voință și de știința lui în vârtejul unei mari băătălii. S-ar putea prăbuși. Dar o femeie care-l iubește și-l înțelege intervine un minut înaintea catastrofei și-l învață să lupte pentru fericirea sa. E „Ultima oră“.

III

Dorul de iubire e mereu prezent în pieșele lui Mihail Sebastian. Nu ca o tînguire, dar ca o chemare. Nu ca o flacăra, dar ca o speranță. Scriitorul face adesea în mod subtil elogiul dragostei, lăsînd să se înțeleagă că oamenii devin cu adevărat oameni prin dragoste. Alexandru Andronic se împlinește numai în clipa în care Magda Minu aduce în viața lui certitudinea și liniștea unei iubiri. În piesele lui Mihail Sebastian femeia are o figură luminoasă și senină. Multă vreme după ce părăsește scena, dăinuie ca un mister farmecul ei. Toată opera scriitorului evocă, închide și reține acest mister. Apariția ei este întotdeauna un neprevăzut așteptat, un moment central diatr-o dramă sau sfîrșitul ei. Fără să știe cum a venit, fără să întrebe de ce a întîrziat, eroii o primesc și caută s-o păstreze. Cînd o femeie pășește în viața eroilor lui Mihail Sebastian, e o clipă de intensă emoție. Mona aduce în casa profesorului o frumusețe și o căldură care transfigurează interiorul sărăcăcios. Sub dragostea ei astronomul se deschide și înflorește. Magda Minu poartă în casa conferențiarului de istorie antică suflul unei tandreți nebănuite. Corina intervine în vacanța lui Ștefan Valeriu iscînd poezie în zilele banale ale unui concediu. Într-o zi, ele află în preajma lor omul pe lîngă care au mai trecut poate, un om ciudat, nu prin înfățișarea sau vorbele sale ci tocmai prin ceea ce întrevăd în el. Și deodată își dau seama că totdeauna au așteptat un asemenea om care, ignorat și neînțeles, își trăiește cu modestie soarta, trecînd prin viață incognito, o personalitate atît de puternică încît are forța morală să accepte anonimatul. Femeile sînt cele care-l descoperă. Îl caută, îl găsesc, rămîn o vreme cu el, rareori se stabilesc alături de el. Sub timiditatea eroi-

lor ele întrezăresc mari suflete, inimi nobile.

Sînt primii oameni care nu-i amuză. Au cunoscut bărbați incomparabil mai curtenitori, mai eleganți, mai spirituali, dar nici unul care, așa cum spune Corina, să știe să tacă și să iubească. „*Te iubesc, mă iubești, nu știu*“, îi spune Monei, Grig, tînrul nostru care cheltuiește într-o seară sute de mii de lei. „*Dar cînd intru cu tine în hol la Athenée Palace, sînt bucuros că ești la brațul meu*“, E, desigur, sentimentul cel mai puternic pe care-l pot încerca acești bărbați, gîndindu-se la femeia alături de care se află. (Grig amintește de un alt Grig de G...) personaj din „*Ultima noapte de dragoste*“: aceeași mediocritate sfidătoare a mării lumi mondene, care socotește că totul i se cuvine, aceeași josnicie morală). În lumea în care trăiește Mona, egoismul, goana după plăceri și lux, reduc totul la o stereotipie fatală și înăbușitoare: „*Mă plictisesc, declară eroina din „Steaua fără nume”, mereu aceiași oameni, aceleași gesturi, aceleași cuvinte. Uneori îmi vine să urlu de plictiseală, de disperare*“.

Cînd eroii lui Sebastian întîlnesc femeia care va da o nouă față vieții lor, ușor, în tăcere, începe să se înfiripeze „*ca o voce care a fost mereu prezentă*“, cum spune undeva dramaturgul, — dragostea. Primele măsuri pe care cîntă această voce sînt grave și tot așa sînt și ultimele.

Femeile sînt chemate de frumusețea morală a eroilor, de neprihănită lor devoțiune pentru o idee. Nu pot fi firi sterpe, oameni uscați sufletește, cei care cheltuiesc cu atîta generozitate, fără o rezervă și fără un regret, totul, absolut totul. Le atrage și le cîștigă poate tocmai gîndul de a întoarce ceva din această pasiune asupra lor, de a-și însuși dragostea unor ființe care se sacrifică irevocabil și nu cunosc niciodată părerea de rău de a fi dăruit prea mult. Le cheamă și le menține hotărîrea tăcută și îndîrjită în care se ferecă, această voință care nu cedează, această forță superioară pe care o emană eroii. E o magică seducție pe care o întreține și o sporește apropierea de omul iubit și nu o descurajează aparențele. Contrastul dintre această lume de intelectuali care își trăiește intens, drama-

tic, existența, nemulțumită de fariseismul, obtuzitatea și trivialitatea societății, care visează o viață frumoasă, adevărată, într-o altă lume mai bună — și goli-ciunea snoabă, arogantă a „cercurilor mondene” care socotesc că banii pot ține locul celor mai nobile sentimente, e mereu subliniat de scriitor.

Cînd Grig nu înțelege ce a putut-o reține pe Mona alături de Miroiu, ea are aceste cuvinte: *„L-ai văzut rău în plină zi, nu-i șade bine. E stîngaci, e prost îmbrăcat, timid. Dar cînd se face seara... cînd se face seara, aici, la fereastra lui... se întîmplă un lucru miraculos”*. Are dreptate eroina piesei lui Mihail Sebastian: acestor oameni nu le priește lumina oricărei ore și a oricărui loc. Ei cresc uriaș în bibliotecă, sub cercul lămpii de birou, realele lor dimensiuni pot fi surprinse numai aici. Viața alături de Andronic este bogată, activă, pentru că alături de omul acesta șters, insignifiant se călătorește departe în epoci de mult pierite, sînt înviate figurile istoriei, marii ei cuceritori, sînt dezlegate misterele lor. Chiar Alexandru cel Mare trebuie să se plece învins în fața acestui profesor necunoscut care i-a descoperit secretele, i-a scos la iveală mijloacele prin care a dobîndit gloria și care poate în cîteva pozițiuni să-i destrame mitul prăbușindu-l în uitarea istoriei.

E o nălucă, e o stafie, căreia îi dăruiesc viață și pasiune? Substituie o persoană reală unei închipuiri? Eroare, fantezie? Nimic din toate acestea. Eroinele lui Mihail Sebastian nu se înșeală. Ele au înțeles adevărul.

Așadar, scriitorul atrage atenția asupra frumuseții modeste a muncitorului cu mintea, disprețuit și uitat într-o societate care manifestă ostilitate față de intelectuali și cultură. El elogiază gîndirea liberă, adîncă, îndrăzneată, și revarsă asupra acesteia prețuire și dragoste. Dramaturgul arată totodată că numai apropierea de o ființă vie, numai alături de oameni pot cunoaște intelectualii bucuriile adevărate, complexe ale vieții — așa cum le cunoaște în cele din urmă Alexandru Andronic alături de Magda Minu.

E un ciudat amestec de simț pozitiv și predispoziție spre vis în femeile lui

Mihail Sebastian, un aliaj bizar de sensibilitate pentru „practic” și de înțelegere pentru înaltele valori. Toate eroinele dramaturgului unesc aceste înclinații contrare.

Corina este aceea care își dă, prima, seama că viața alături de Ștefan Valeriu nu ar fi viața visată de amîndoi, că în contact cu plătitudinea și sărăcia ceea ce este frumos în povestea lor de iubire ar pieri iremediabil, că există o scadență fatală la care mizeria își încasează vechile ei drepturi: *Ce vrei să afli de la tine? Că ești un mic inginer sau un mic avocat, sau un mic arhitect... că te vei duce de aici la fabrică, sau pe șantier, sau la tribunal, unde muncești de dimineată pînă seara și câștigi 5.000 sau 8.000 sau 10.000 de lei pe lună? Că tot anul ai făcut economii naive de care te jenezi pentru ca să cucerești o lună de vacanță în care ți-ai putut da impresia că trăiești o viață somptuoasă... (coborînd glasul) Cu 180 de lei pe zi... Că pantalonii tăi costă 3000 de lei și sînt cumpărați de gata. Că puloverul tău albastru ți l-a croșetat mama sau o soră... că eleganța ta, înduioșătoareta ta eleganță, Ștefan, este cîștigată cu socoteli mici, eroice, pe care n-o să le mărturisești niciodată... Eu, ce vrei să-ți spun eu? Că mă întorc într-o casă modestă, oarecare. Că rochiile mele mi le cos singură după ce am visat ceasuri întregi la vitrina unui mare magazin... că pălăria mea nouă este pălăria mea veche, șifonată puțin ca să semene cu un model văzut la cinematograful, că fiecare bucurie a mea se plătește cu trei renunțări...”*

Mona este aceea care înțelege cea dintîi că nu are destulă forță pentru a rămîne definitiv alături de astronom în orașul de provincie. Ea pricepe că nu va putea suporta zilele de ploaie, iernile lungi, micimile vieții într-un tîrgușor uitat pe fața pămîntului, că nu poate renunța la o seamă de bucurii, la rochii, la eleganță. Poate de aceea omite Grig să înțeleagă cauza crizelor ei sufletești, reținînd numai sfîrșitul lor necesar, infailibil și totdeauna același. Nici Corina, nici Mona nu au trăsăturile de caracter ale croilor masculini, aptitudinea lor de a privi lumea într-un fel mai adînc și mai adevărat. Mona, cel puțin, e dintr-o altă lume, e o femeie pe

care au ademenit-o oameni de felul lui Grig.

Bădărănia afectuoasă a lui Grig și infinita delicatețe a lui Miroiu! E o confruntare pe care Sebastian o face, cu o ascunsă voluptate.

Pe eroinele lui Mihail Sebastian le definește totodată lirismul, o exaltare a sentimentelor. Mona, ascultându-l pe profesor cum desfășoară tabloul vieții în univers, abia își stăpânește emoția profundă și sinceră care o copleșește. Istoria se desfășoară în fața ochilor pasionați ai Magdei Minu ca și cum nu ar fi fost vorba de lucruri de mult moarte: „*Pe Alexandru cel Mare (cu gravitate, cu ușoară emoție) îl cunosc. Îl știu. L-am văzut. Uneori îl văd... Sînt clipe cînd îl văd foarte bine. Uite, sîntem în iunie (schimbare de voce) doi, trei, patru iunie 323. Noapți grele de vară în Asia. Corturile ard încă de soarele zilei. Patruzeci de mii de oameni dorm închinși cu spada în mînă, cu scutul la căpătîi. Un singur om veghează. Are 33 de ani. A cucerit jumătate de planetă și are mîinile pure. Mîini albe, lungi, tinere. În zori va face un semn și cei patruzeci de mii de oameni se vor pune în mișcare din nou, să cuprindă cu armele cît pămînt a rămas. În zori! Dar e încă noapte. Și steaua lui care încă nu a căzut, va cădea. Apropie-te de el. Mîinile lui ard, fruntea e caldă... Buzele sînt palide...*”

Firele voluntare sînt însă tot ele. Corina, Mona și Magda decid soarta dramei. Bărbații sînt mai mult caractere contemplative. Nici Ștefan Valeriu, nici Miroiu, nici Alexandru Andronic nu au un cuvînt hotărîtor în rezolvarea conflictului care pare a se înclina doar în fața voințelor feminine. Cel mai bine se vede lucrul acesta în „Ultima oră”, unde Magda Minu leagă și dezleagă firele complicate ale intrigii, reușind să înlăture bănuielele, dubiile, a nu mai puțin de trei bărbați, împotriva lui pe unii altora și izbutind să-i împace în momentul potrivit.

Reverie, grație, generozitate, nostalgie și în același timp rezistență în fața abstracției, scopuri precise, limitate, certe. Așa cum spune Mihail Sebastian despre una din eroinele cărții sale „De două mii de ani”, „*destinul ei de femeie o întoarce spre pămînt și o leagă de el*”, „*legile vieții*

sînt surde în ea”, „*e un calm, un tenace simț practic*”.

Nu poți de asemeni să nu observi cît de ciudate sînt cuplurile care se stabilesc în piesele lui Mihail Sebastian. Un conferențiar de istorie antică și o studentă tînără, plină de viață. Un astronom și o femeie de lume. În adevăr, ce pereche stranie alcătuiesc Mona și profesorul! Ce destin! Ca și pînă acum profesorul va continua s-o aștepte, s-o cheme fără glas.

Dealtminteri, fiecare erou așteaptă, zorește venirea celui om despre care știe sigur că există și pentru care are un neistovit sentiment de nostalgie. În această așteptare li se trece uneori numai tinerețea, alteori viața toată. E o singurătate din care se transmit mesaje unei ființe necunoscute dar nu inexistente. Apeluri după apeluri îi sînt adresate. Niciodată nu rămîn fără răspuns. Vine totdeauna un ceas, un moment cînd făptura așteptată se rupe din vis și ia contur real.

Nu este o izolare voluntară, o cantonare în singurătate, un refuz de a comunica, ci, dimpotrivă, o dorință vie după o ființă adevărată care să fie înzestrată cu cele mai frumoase însușiri ale umanității. Nu e o izolare de om, e o chemare a omului. Acesta e sensul solitudinii eroilor lui Sebastian.

Sentimentul trecerii timpului e unul din cele mai acute în teatrul lui Sebastian. Eroii săi știu că există o clipă cînd pot să facă acordul cu fericirea și că nu trebuie să piardă această clipă unică și fără de întoarcere. Neliniște că această clipă a trecut, că ea n-o să sosească niciodată, ei nu încearcă. Dar îi întristează gîndul că, odată pierdută fericirea, clipa care o purta este ireversibilă:

„*Profesorul: Te duci, Mona. Pleci și nu te mai întorci. N-am să te mai văd niciodată.*”

„*Mona: Marin, acolo sus, lîngă Alcor, e o stea. O stea care de astă noapte poartă numele meu... Tu n-ai văzut-o niciodată dar știi că e acolo. Eu voi fi totdeauna aici (iese ușor în timp ce el a rămas cu privirea spre cer spre Ursa Mare, spre Alcor, spre steaua lui nevăzută)*”.

Profesorul știe că e definitiv părăsit „*pentru că niciodată o stea nu s-a mai întor*

din drumul ei". Trecerea anilor îl va liniști desigur, durerea se va cicatriza și el va consimți uneori să uite, dar niciodată să se despartă de steaua sa.

Pe urma acestor iubiri rămîne un suflet pustiu, o tristețe îndelungă, o mare singurătate. Dar nu o impresie de cenușă, de sfîrșeală, de zădărnicie. Cînd Mona îl părăsește pe Miroiu, ea nu lasă o inimă goală, o viață fără de sens, ci un îndrăgostit înfrînt și recules, în existența căruia nu s-a terminat totul, nu s-a prăbușit totul. Miroiu are un scop în viață, o pasiune în stare să absoarbă suferinți și să insuflă nădejdi.

În cărțile lui Sebastian, dragostea a început prin a fi biruită și a sfîrșit prin a învinge, tot așa cum eroii lui Sebastian au început prin a fi înfrinți și au terminat prin a triumfa. Căci între destinul lor în dragoste și destinul lor în viață e o intimă și secretă legătură.

IV

Cînd Corina refuză să-l urmeze pe Ștefan Valeriu, hotărîrea e determinată nu numai de convingerea că iubirea lor ar fi coborîtă și murdărită de obtuzitatea lumii în care trăiesc, dar și de teama că niciodată viața de fiecare zi nu ar putea atinge puritatea visului pe care împreună l-au țesut. Dincolo de notele de critică la adresa societății capitaliste (și nu sînt puține asemenea note), dincolo de replicile care acuză banalitatea și trivialitatea acestei societăți, dincolo de năzuința unei vieți frumoase, adevărate, va stărui mereu în piesă, ca un viciu ascuns, dar nu mai puțin pregnant, refuzul de a socoti viața pe măsura visurilor pe care le nutrim. Este o umbră ce nu cade ușor asupra lucrării.

Incompatibilitate totală între vis și viață? Nu cumva Sebastian afirmă că visurile își pierd totdeauna farmecul în ziua în care devin realități? Nu cumva își întoarce scriitorul fața de la lumea vie? Concluziile pe care piesa ne dă dreptul să le tragem nu sînt atît de categorice, nu sînt atît de grave. Sigur este doar că Mihail Sebastian nu a văzut în vremea cînd scria „Jocul de-a vacanța“ puțința ca idealurile să se concretizeze și să triumfe în toată frumu-

șeșea lor. Și aceasta e totuși decisiv și semnificativ pentru piesă. Sînt, neîndoielnic, împrejurări care motivează, cauze care explică neîncrederea scriitorului. Și mai e ceva în plus: frica de a nu compromite și visul, singura lumină din întunecata viață a eroilor lui Sebastian.

De această teamă dramaturgul se va elibera însă chiar la cea de a doua piesă, „Steaua fără nume“, în care va căuta punțile enigmatice prin care visul poate să fie coborît în realitate fără a fi cu nimic știrbit. Steaua fără nume pe care a descoperit-o profesorul nu numai în depărtări astrale, dar chiar alături de el, în casa sa, e un nou răspuns la problema formulată în „Jocul de-a vacanța“. Strălucirea pe care o radiază steaua terestră, bucuria pe care o aduce lui Miroiu coborîrea astrului în viața sa este incomparabil superioară celei pe care i-o putea da steaua din depărtările cerului.

Dar nici în această piesă Sebastian nu găsește un răspuns complex la întrebarea care-l frămîntă. Puntea pe care a descins steaua e șubredă și se va fărîma în cîteva ore. Scriitorul care întrevăzuse o clipă un acord între vis și viață, puțința de a realiza năzuințele noastre în tot ce au ele desăvîrșit, constată iarăși că nu există o cale de conciliere fermă și definitivă între ideal și realitate.

Aparent, concluzia este asemănătoare cu aceea din „Jocul de-a vacanța“. Evoluția scriitorului este însă remarcabilă. În prima piesă, realitatea nu atingea visul și era abandonată în favoarea acestuia, în cea de a doua piesă, visul nu depășește realitatea, iar dacă realitatea este abandonată în favoarea visului, este dintr-o necesitate. Desigur, nici de data aceasta scriitorul nu vede limpede care sînt modalitățile prin care visul poate fi realizat, iar răspunsul pe care ni-l dă e unul parțial și incomplet. Cititorilor săi, Mihail Sebastian le rămîne mai departe dator.

În „Ultima oră“, scriitorul se apropie însă de răspunsul exact al problemei. Păstrînd ca o cucerire ideea din „Steaua fără nume“, că realitatea nu-i niciodată inferioară visului, că există drumuri prin care el poate fi realizat, scriitorul caută calea prin care se poate împlini. Acum

apare o idee care lipsea total primelor sale piese: ideea luptei ca o necesitate imperioasă pentru a traduce visul în viață, ideea luptei cu forțele dușmane frumosului, visului. Acum scriitorul înțelege că visul și realitatea se sprijină reciproc, se hrănesc unul din celălalt și merg mână în mână la cele mai neașteptate înfățișări. Visul nesustținut de o activitate în direcția îndeplinirii lui a făcut prea multe victime și victimele lui au fost întotdeauna iremediabil înfrînte, pentru ca scriitorul să nu rețină cu o mare și intensă bucurie acest adevăr cîștigat cu prețul unor îndelungi căutări, din momentul în care a găsit răspunsul, din momentul în care a știut ce trebuie întreprins, eroii săi au triumfat. Reacțiunea trivialității, a josniciei este anulată printr-o consecventă luptă. Nu există nici o altă posibilitate pentru a realiza idealurile decît aceasta eficace, sigură, a luptei.

În „Insula”, piesă neterminată, Mihail Sebastian proclamă cu o putere necunoscută lucrărilor sale anterioare dorința de a trăi cu adevărat activ și intens, dorința de a lupta pentru o viață frumoasă. Niciodată nu a răsunit în teatrul său cu atîta vitalitate această chemare, niciodată nu s-au rostit atît de multe cuvinte de încredere și optimism. Se simte că bate un suflu nou și el este cu atît mai puternic cu cît vine de departe, din aspirațiile nelămurite, confuze, dar nobile, ale primilor săi eroi. Eroina piesei „Insula”, indignată că prietenii ei și-au pierdut speranța în clipele aspre prin care trec și se gîndesc la moarte, spune:

„Viața asta nu o dau din mîină, că alta nu știu bine dacă mai găsesc. Veniți cu mine. Eu n-am scrupule și orgoliu. Voi scoate flăcări pe nas. Voi face scamatorii în piața publică. Voi umbla cu talgerul. Voi cînta în cîrciumi... Da, voi cînta. Și voi odată cu mine. Uite, ai să iei banjouul tău și ai să vii cu mine... Și tu ai să deschizi pianul pe care mîinile tale delicate nu l-au mai deschis de douăzeci de ani. Mergem oriunde, mergem în cîrciuma lui Lopez și vom cînta acolo. Vom cînta așa de tare că o să ne audă și surzii și o să ne dea o bucată de piine. Fiindcă eu vreau să trăiesc. Fiindcă nu vreau ca soarele, mîine dimineață, să răsară fără de noi“.

Visul nutrit de fiecare dintre eroii lui Sebastian a luat, piesă de piesă, înfățișare tot mai precisă, și dacă dramaturgul ar fi trăit acest vis s-ar fi cristalizat poate în imaginea luminoasă pe care o avem cu toții despre viitor. Optimismul ultimei sale piese este în acest sens un epitaf strălucit pe mormîntul iluziilor frumoase dar deșarte în care s-au legănat primii săi eroi.

V

Un observator atent al dramaturgiei lui Mihail Sebastian distinge îndată nota caracteristică scriitorului, desprinzînd ideile, conflictele, tipurile, care revin de fapt în fiecare din piese, migrînd dintr-o lucrare în alta, reluate de autor cu inteligență, cu inspirație, cu ingeniozitate. În medii diferite și pe planuri diferite, Mihail Sebastian urmărește constant problema fericirii, atras și tulburat mereu de ea. Firește, între „Jocul de-a vacanța” și „Ultima oră” sau „Insula” există deosebiri marcante, dar e în creația lui Mihail Sebastian un climat care se naște dintr-o replică, dintr-o notație, dintr-o tăcere și care-i prezent la orice pagină i-am deschide lucrările.

Undeva, în romanul său „De două mii de ani”, Mihail Sebastian notează: *„Nimic nu mă deranjează mai complet decît o situație solemnă, căci vorbele obișnuite mi se par sărace, iar vorbele mari mă stingheresc“.* Toată opera lui Mihail Sebastian confirmă această confidență.

De aici nu trebuie să se tragă, evident, concluzia că dramaturgul fuge de emoție, ci doar că detestă tragicul declarativ. Inteligență riguroasă, severă, Mihail Sebastian este în același timp o sensibilitate delicată, vibrînd la cele mai imponderabile mișcări sufletești. Un aspru simț critic domină și controlează o agitată viață lăuntrică. Din pudoare, din luciditate și din puțină teamă, scriitorul își cenzurează elanurile, își verifică logic tristețile, pune o surdina sentimentelor tumultuoase. Cînd, în ciuda acestor măsuri de ordine are loc vreo izbucnire, autorul revine și precizează totul cu o ironie. Acest sever examen durează pînă la ultimul cuvînt

scris, fără o abatere, fără o neglijență, spre satisfacția orgolioasă a dramaturgului.

Totuși, printre rînduri, se bănuiește, se străvede adevăratul chip al scriitorului. Oricît ar încera să se camufleze, oricît s-ar strădui să simuleze, oricît de perfectă ar fi urzeala operei sale, răzbate la încheietura unei replici cu alta, ceva care intrigă, ceva care dezmințe. E de ajuns. Împotriva acestui lucru Mihail Sebastian nu mai poate opune nimic. „*A protesta ar fi o inabilitate, a stărui ar fi o imprudență; dramele pot fi mai bine sau mai prost acoperite. Cu un zîmbet, cu o replică inteligentă, cu o reverență blazată nu le rezolvi și nu le suprimi.*”¹⁾

Piesele lui Mihail Sebastian se caracterizează prin echilibru, prin armonie. Autorul nu se lasă niciodată ispitit de contrastele dramatice violente, de tranzițiile subite; lui îi repugnă tiradele, loviturile de teatru și efectele scenice. Odată cu unul din scriitorii săi favoriți, Sebastian socotește că sclav nu trebuie să fi decît rațiunii. „*Tranziția e prea bruscă, efectele prea exagerate*”, notează el în jurnalul său intim, nemulțumit de o scenă.

Această sobrietate și justă măsură care călăuzește pe dramaturg dă o rezonanță particulară pieselor sale. În adevăr, undeva în adîncul lor, au loc dezastre, incendii, iar scena abia se colorează de fumul unei tristeți tăcute și al unei melancolii fără nume. Cînd ciocnirile nu sînt deschise, ele nu sînt mai puțin intense. Austeritatea în sentimente, logica în idei, nu înlătură suferința. Pe umerii eroilor lui Mihail Sebastian ea nu cîntărește mai puțin, dimpotrivă, ei au de plătit și prețul calmului cu care-i fac față. Ștefan Valeriu sau Miroiu se luptă cu încercările aspre ale destinului lor și așa cum sînt extenuați de așteptări, sufocați de atîtea înfrîngeri, amețiți de o fericire pe care o vedeau aproape, ar putea sucumba jalnic.

1) Această trăsătură a personalității sale a sezișat-o Camil Petrescu. „Nu e un romantic. Nici o lamentare în opera lui, nici un denunț al fatalității. Dimpotrivă, rațiune liniștită în diversitate, sentimentalism jugulat, echilibru analitic, o duioșie intelectuală cu fulgurații cu grije atenuate. Gingășii adînc retrase în sine însuși”. (R. F. R. 7. 1945.)

Dar este în ei totdeauna atîta putere, atîta inteligență ca să reziste, dacă nu cu eroism, în orice caz cu decență și eleganță. Și mai mult decît atît: cu înălțime morală. Autorul pare a spune eroilor săi nu fără mîndrie: ce bine ascundem noi ce avem de ascuns, ce trist ascundem. Din asemenea reprimări și interdicții e făcută liniștea cu care-și trăiesc eroii suferința. În fața loviturilor pe care le primesc, ei își înalță capul și le rezistă cu o privire tristă și cu un zîmbet ironic. Ultimile lor resurse de energie, de răbdare, de modestie sînt cheltuite pentru a părăsi scena, dacă nu victorioși, cel puțin demni. E unul din cele mai emoționante momente din viața lor. Să ni-l amintim pe Ștefan Valeriu despărțindu-se de Corina, știind că niciodată nu o va mai vedea, și privind-o în tăcere cum se îndepărtează, sau pe Miroiu care, trezit din scurtul său vis se apleacă asupra atlasului ceresc, scufundîndu-se, cu un suprem efort, în muncă. În primele piese ale lui Sebastian, finalurile corespund unei morți și ca și moartea, acte cu un singur personaj, ele alungă de pe scenă tot restul eroilor. Să ne amintim de Corina care pleacă singură, de Miroiu care-i cere lui Udrea să-l lase singur.

Nu e sfidare în toată această atitudine, nici donchișotism, ci o dreaptă mîndrie. Oamenii aceștia deosebiți de societatea în mijlocul căreia trăiesc, victimile ei, luptîndu-se cu mediocritatea și conformismul vor să-și ia astfel o răzbunare ironică asupra destinului care i-a supus. Revanșa lor este această degajare cu care-și acceptă înfrîngerea, această discreție, refuzul de a se supune, preocuparea de a-și păstra o ținută. Sînt strigăte care trebuiesc înăbușite, amintiri care trebuiesc ferecate, deznădejdi care trebuiesc tănuite. Tragică revoltă în genuchi!

S-ar putea spune că fiecare erou închide în el un secret care-i dă tărie și siguranță. Sebastian nu-i biograful unor eroi în sensul comun, căci așa cum ei își ascund deziluziile, tot astfel ferec de privirile indiscrete distincția lor morală. E un avînt și o frumusețe în eroii lui Mihail Sebastian care nu se descoperă primului venit. Mereu același joc de aparențe și realitate, de adevăruri și

de simulări. La prima vedere, existența eroilor e calmă, poate chiar ternă, cenușie, dar de fapt e furtunoasă. Cineva ar putea spune: sînt niște iloți, care nici dragostea nu și-o cuceresc. Dar în lumea lor sînt niște cuceritori. Bogoiu trece drept un funcționar plat și mărginit, dar el are vocația marilor corăbieri, e un Magelan. Miroiu pare un profesoraș de provincie pedant și caraghios, dar e un Copernic. Andronic arată ca un șoarece de bibliotecă, dar e un rival al lui Alexandru cel Mare. Ar trebui să-i plîngem pe acești oameni dacă nu ar avea un secret al lor, dacă nu ar fi întîlnit la timp o pasiune, un țel cărora să li se consacre. E o fericire pe care ei știu s-o prețuiască și niciodată nu regretă că în ochii străinilor apare ridicolă, excesivă. Ea este aceea care le dă puțința să treacă prin viață, puțin absenți, puțin uluiți, ca și cum nimic nu ar răsuna mai puternic decît vocea idealului lor, ca și cum tot restul ar fi undeva departe într-o altă lume. Fără această pasiune, fără acest secret nu ar fi, poate, decît niște ratați covîrșiți de obtuzitatea și răutatea societății.

Acestor eroi, care trec prin scenă simpli și modești, ocolind situațiile solemne, le convin numai ceasurile de confidență și intimitate. Ca să se dezvăluie, ei au nevoie de căldură, de încredere, de dragoste. V-ați gîndit vreodată cît e de pustie viața lor? Nici un om care să-i înțeleagă, nici o femeie care să-i iubească. Numai cărți și un ideal. Viața lor e o lungă solitudine, singurul lor contact cu lumea, adevăratul lor mod de a trăi este pasiunea căreia ei se dăruiesc. Închiși în această pasiune, izolați de mediocritatea înconjurătoare, prin ziduri nu deajuns de groase pentru a împiedica vicisitudinile traiului într-o orînduială care-i sufocă, ducînd un trai sărac, plin de lipsuri, ei luptă pentru a-și impune pasiunea, sau măcar pentru a da aparența verosimilității visului, se mențin dreți cînd totul ar trebui să-i prăbușească și se sustrag banalității, prejudecăților și minciunilor fără să piardă nici o clipă dorința vie de a simți aproape de ei un suflet de om.

Ar fi totuși prea ușor, ar fi nedrept să nu vedem că lui Mihail Sebastian nu-i convin desfășurările de sentimente, că în

registruul său emoțional nu răsună notele de la cele două capete ale claviaturii. Altminteri, explicațiile de pînă acum ni s-ar părea insuficiente. Mihail Sebastian este un sentimental care se cheamă la ordine („*Sînt așa desentimental!*” recunoaște dramaturgul în jurnalul său intim, iar într-un articol spune cu mîhnire: „*ar risca să treacă drept sentimental, ceea ce se știe este un păcat de moarte*”¹⁾) și nu un scriitor care poate răspunde la apelul marilor tragedii. Dealtminteri, în numele acestor tragedii recomandă eroilor săi cum-pănire și judecată. E o atitudine pioasă în fața cutremurătoarelor drame ale epocii sale pe care chiar dacă nu le numește le știe prea bine. Căci să nu uităm că în tot ce-l privește pe Sebastian e bine să privim de două ori.

Am faptului de asemenea o eroare dacă nu am preciza coordonatele exacte pe care se situează în piesele sale Mihail Sebastian. Eroii dramaturgului nu sînt firi militante, ci cameni resemnați. Ei nu protestează ci dezaprobă, nu acționează ci denunță, nu luptă ci osîndesc mut. Cu mediul înconjurător nu se pot împăca și ideea unui acord cu societatea burgheză le apare imposibil. Încearcă chiar un resentiment acut împotriva ei. Nici odată însă aversiunea nu se transformă în ură. Se simt niște nedreptăți, dar nu niște împilați, victime dar nu eroi. Nu au clipe de revoltă ci de amărăciune. Nimeni dintre ei nu se ridică la înțelegerea profundă a societății, nimeni dintre ei nu poate să desfacă piesă de piesă mecanismul sub a cărui putere li se fărîmă viața, sau măcar să intuiască cum funcționează el. Doar în „Ultima oră” eroii ajung să înțeleagă unele din legile care conduc orînduirea burgheză. Idealurile lor sînt modeste și limitate. Ele moenesc în umbră, glasul tribunului lor răsună stins. Așa cum strigătele de indignare sînt sufocate sub nu știu ce rezerve, tot așa năzuințele sînt ferecate sub nu știu ce lacăte. Fudem desigur regreta că privirea scriitorului nu scrutează mai departe, că dramaturgul nu depășește această concepție limitată a vieții, dar în nici un caz nu putem să n-o spunem.

1) R.F.R. 1/935.

Firește, aceste particularități ale teatrului său își găsesc expresia, concordă cu însăși metoda de creație a scriitorului a cărei caracteristică principală rămîne repulsia în fața declarației solemne, refuzul de a stărui, discreția. „Numai cîteva sugestii“, „nu trebuie să se insiste“, atrage el atenția în repetate rînduri, alarmat că timbrul însoțitor al unci replici ar putea fi falsificat, că ar fi trădată o nuanță. Nu există în drama lui Mihail Sebastian momente cruciale, evenimente excepționale. Din arsenalul clasic al teatrului, crime, sinucideri, lovituri, scriitorul nu reține nimic. Este greu de imaginat în teatrul lui Sebastian un moment de dezlănțuire, o mare panică sau un mare entuziasm, după cum este total străină de dramaturgia lui o figură retorică. Nu se poate închipui în teatrul său un personaj care să rostească aserțiuni tranșante cu o privire înfocată și cu o expresie fanatică pe obrazul său.

„*Avem o preferință de principiu pentru tot ce este vulcanic și dimpotrivă, o rezervă stingherită pentru tot ce e reținut*“, notează cu ironie scriitorul. „*Ce nu-i convulsiv, nu ne convinge, nu ne emoționează*“ scrie el mai departe. Iar mai încolo: „*Pasiunile adînci stăpînite, sînt mai puțin convingătoare decît sentimentele vorbărețe, expansive, cordiale*“¹.)

Nici un personaj din teatrul lui Sebastian nu se dezvăluie în mod direct ci în contact și în raport cu celelalte personaje. Observațiile scriitorului nu sînt niciodată categorice, dar sînt întotdeauna nete; condamnările sale nu sînt niciodată furioase, dar sînt întotdeauna definitive; demascările sale nu sînt niciodată patetice, dar sînt totdeauna exacte. Nu se aud exclamații, spiritul rămîne lucid, observația obiectivă, aproape senină. Puterea de a se supraveghea pe sine se aliază cu puterea de a observa pe alții. Pe o medalie aparținînd lui Montaigne — scriitorul său favorit — era gravată o balanță în perfect echilibru. Pe o asemenea balanță a căutat Mihail Sebastian să cîntărească faptele și ideile eroilor săi.

Cine cercetează umorul scriitorului nu

poate trece cu vederea înrudirea profundă dintre Mihail Sebastian polemistul și Mihail Sebastian autorul de comedii. Scriitorul evită bufoneria, șarja, grotescul, ocară. El se impune totdeauna adversarului prin o ținută sobră, distantă, rece. E o lecție de demnitate intelectuală care nu se suportă ușor. Scriitorul cercetează cu o suspectă toleranță, emancipată de orice părtinire, raționamentul inamicului și demonstrează slăbiciunea lui. O inteligență scăpărătoare e silită să constate, odată mai mult, opacitatea adversarului. E un adevăr la care nu se subscrie cu recunoștință. Superioritatea lui Sebastian apasă nimicitor adversarul. În genere e iritant să ți se dea a înțelege cu o perfectă discreție de ton cît de rudimentare sînt ideile pe care parvii să le emiți. Și nu-i de loc plăcut să fi nevoit să accepți această dojană, mai ales cînd e făcută pe un ton abstract și indiferent, care pare să excludă persoana ta în timp ce tocmai despre ea este vorba. Dar ceea ce nu se iartă în nici un caz este bucuria pe care o manifestă scriitorul de a nu fi înțeles de inamic, fapt în care Mihail Sebastian vede o confirmare din cele mai sigure a raportului real dintre cei doi combatanți, o verificare personală. Detașarea și condescendența cu care scriitorul analizează un pamflet sîngeros împotriva sa, plăcerea reținută pe care o găsește în această mică analiză de scoate însă la iveală mari vicii logice, dușoșia cu care urmărește incapacitatea intelectuală a preopinentei sînt insuportabile. Mihail Sebastian are apoi o ciudată sinceritate cînd își mărturisește regretul că adversarul nu-l la înălțimea cerută de împrejurări. După toate, să mai fi obligat să accepți și această compasiune bine intenționată, e o adevărată cruzime. O altă armă fără de greș a pamfletarului o constituie aluzia nevinovată nu numai la inconsecvența logică, dar și la cea morală, neîncrederea că însuși preopinentul acordă vreun preț ideilor pe care le profesează. Neseriozitatea acestuia înălătură așadar o bază de discuție. Și din nou, Mihail Sebastian își concediază indulgent adversarul.

În teatrul său, Mihail Sebastian continuă să polemizeze cu vechii dușmani, rapacitatea burgheză, ignoranța, prostia,

1) R.F. R. 13/1940

plătitudinea, iar mijloacele au rămas în cea mai mare parte aceleași.

S-a spus cu reproș despre umorul său că descinde din cel al lui Caragiale și această imputare este, fără îndoială, una dintre cele care onorează cel mai mult pe dramaturg. Șeful de gară din „Steaua fără nume“ e în adevăr un personaj care coboară din paginile marelui satiric. Șeful de gară e un om „cu familie, cu greutate“ el „are onoarea“, trenul îl găsește totdeauna „la datorie“ (e și el scrofulos). „*Nu pot pentru ca*“ devine „*că chiar îi ziceam*“. Ca și eroul lui Caragiale, șeful nu suportă atitudinea rezervată („*nu te vede omul la cafe-nea etc.*“), e familiar pînă și în indignare („*ei bravo! Îmi plăcuși*“), volubil, cu „ambițul“ distincției („*cum zicea și domnișoara Cucu, dacă într-un tirg ca al nostru, noi intelectualii...*“), vindicativ („*nu dă dumnezeu o iarnă cu zăpadă mare să se împotmolească p-aci pe la noi. I-aș da pe toți jos din tren și le-aș pune lopată în mînă, să curețe linia*“), omul stăpînirii („*n-am ce face, datoria, regulamentul*“), însuflețit de patriotism local, jucînd renghiuri, vîzînd în toate un „moft“.

Pe vremea lui Caragiale, Dumitrache și Ipingescu nu înțelegeau din gazetă decît altît cît le dictau interesele și scîlciiau cuvintele pentru ca să însemne ceea ce știu ei. Jumătore secol mai tîrziu, Grigore Bucșan descoperă în numele scîlciat din eroare tipografică al unei localități de acum 23 de veacuri un atac la adresa sa. Așa cum moratoriul devenea „legea de murături“, Prophtazia devine „Protar“, numele societății sale anonime.

Borcea, directorul gazetei „Ultima oră“ e Cațavencu și ca și părintele său spiritual socoate că „scopul scuză mijloacele“. Dar dacă eroul din „O scrisoare pierdută“ avea ghinionul ca șantajul său să fie zădărnicit în mod real de unul mai mare, Borcea trebuie să cedeze în fața unui om pe care îl crede un șantagist mai dibaci și mai norocos și care de fapt e întruchiparea inocenței. Hazul situației este, așadar, de altă natură.

Încă din „Jocul de-a vacanța“ s-a putut observa că Mihail Sebastian scoate efecte de umor subtil din contradicția care există între realitate și ideal, între aspirație și

realizare. Ștefan Valeriu, fire simțitoare, politicoasă, e sătul de jigniri și vrea să fie socotit un bătăran. Dar bătărănia pe care o simulează este cuceritoare, mitocănia pe care o afișează, plină de poezie. E zadarnic, fiindcă așa cum spune Corina, în materie de proastă creștere el e un impostor. Opoziția dintre disperatele sale încercări de grosolanie și reala sa fineță alimentează comicul subțire al acestui personaj. Că proasta creștere vrea să treacă drept bună cuviință s-a mai văzut, dar ca un caracter nobil să năzuiască a trece drept infam pentru a obține în felul acesta liniște și stimă, e o situație deosebită și care acuză orînduirea în care virtutea ca să reziste trebuie să ia aparența viciului. Personalitatea complexă a eroilor, care sînt în căutarea unei alte fizionomii morale și a unui alt destin nu poate fi înțeleasă de mințile plate, și a le desfide e o voluptate pe care o încearcă toți. Scena în care cei doi burghezi vin să închirieze o cameră în pensiunea pe care fantezia lui Ștefan Valeriu, a lui Bogoiu și a Corinei au prefăcut-o într-un vapor, e semnificativă din acest punct de vedere:

„*Corina: Căpitane, sînt doi pasageri clandestini pe vapor...*“

Bogoiu: (coboară din planul I. Vorbește autoritar și sobru. E pătruns de ceea ce face) *Voi sînteți clandestinii?*

Domnul: (care și-a revenit în parte, dar uluit de întrebare) *Cum clandestini?*

Bogoiu: *Te faci că nu știi? Adă-ncoa biletele. Să le văd.*

Domnul: (din ce în ce mai uluit) *Ce bilete, domnule?*

Cucoana: *Și cine ești dumneata?*

Bogoiu: *Voiajezi fără bilete și mă întrebă cine sînt? O să vezi dumneata cine sînt eu.*

Cucoana: *Ba pardon. Nu voiajăm fără bilete. Biletele le am eu. Sînt aici. (Își deschide poșeta — o poșetă imensă — în care scotocește un timp și scoate în fine două jumătăți de bilete de tren): Poftim!*

Bogoiu: (a luat biletele și le-a cercetat). *Nu-s astea. Nu-s bune. Altele.*

Cucoana: *Cum să nu fie bune, păcatele mele. Noi plătim jumătate de preț, că dumnealui e funcționar la regie. Uite și carnetul (scoate un carnet de identitate*

pe care-l întinde, dar la care Bogoiu nici nu ostenește să se uite).

Bogoiu: Nu-s bune madam, astea's de tren. Cucoana: Păi de ce să fie?

Bogoiu: De vapor.

Domnul: (scos din sărite) Ia ascultă domnule, ați innebunit? Sau vreți să ne innebuniți pe noi? Ce e comedia asta? Cu mine să nu vă jucați. M-auzi? Să nu vă jucați. Eu nu știu multe.

Cucoana: Costache!

Domnul: (pornit de tot) Nici un Costache! Da' pînă cînd! Aici am venit, aici rămîn. Nici nu vă cunosc..."

Evident, imaginea unor oameni care se află într-o casă și vorbesc despre ea ca despre o navă, cerînd legitimații de călătorie celor ce trec pragul ei poate să-i ducă pe cei doi la ideea că au de-a face cu niște demenți. Și totuși, dacă ar avea o undă de poezie, un pic de imaginație, ei ar putea înțelege. Dar contradicția dintre mediocritatea burgheză și o viață poetică, e iremediabilă, după cum iremediabilă e contradicția dintre această societate și o lume frumoasă, de vis.

Aceeași idee revine și în „Ultima oră”, unde vedem cum Bucșan e incapabil să-l înțeleagă pe Andronic, dezacordul fiind total. Dar semnificațiile comice s-au înmulțit necrezut de mult în această comedie. Și aici ne aflăm în situația paradoxală în care noblețea, ca să reziste trebuie să ia aparența ticăloșiei. Dar cîte alte sensuri nu sînt în „Ultima oră”! Este, așadar, mai întîi ideea că un om nevinovat care încearcă să-și arate bunacredință e cît pe aci să fie zdrobit, dar se salvează îndată ce consimte să treacă drept un excroc. Este apoi ideea că pentru ca un om să poată trăi liniștit trebuie să se declare autorul unei vaste conspirații. Este pe urmă ideea că nimeni nu-i sperie pe capitaliști mai mult decît un om nevinovat. Este, în fine, ideea că marele financiar, punînd pe seama omului nevinovat toată venalitatea sa îl silește, pe acesta să-i preia armele și să-l învingă folosindu-se de ele. Pe tema incompatibilității dintre cele două lumi scriitorul zămislește nenumărate semnificații. Acestea sînt însă numai o parte din izvoarele comicalului pe care-l cultivă Mihail Sebastian.

Scriitorul practică de asemeni critica blindă și tristă împotriva propriilor săi eroi, celor mai iubiți dintre ei. Comicalul acestor intelectuali pierduți în visurile lor, robii iluziei, nu a putut rămîne străin dramaturgului, care rîzînd de ei îi apără parcă de o violență mai gravă. Pe Marin Miroiu e obligat să-l pună într-o situație de un comic acut. Astronomul va cere mîna Monei tocmai de la Grig, pe care-l crede fratele ei. Scena ar fi putut fi caustică iar personalul de un ridicol fără de scăpare. Dar cîtă blindete e în ironia dramaturgului!

„Profesorul: Domnule... înțeleg prea bine... indignarea, neliniștea... e datorita dumneavoastră de frate, nu?... Dar vă asigur că eu... că Mona..."

Grig: Mona? Îi spui pe nume?

Profesorul: (jenat) Acum, după tot ce s-a întîmplat..."

Grig: (izbucînd) Dar ce s-a întîmplat, pentru numele lui Dumnezeu! Vorbește odată, vorbiți odată!

Profesorul: Domnule, am onoarea, vreau să spun (Luînd repede și eroic hotărîrea), vă rog să-mi faceți cînstea de a-mi acorda mîna surorii dumneavoastră.

Mona: (afolată) Dumnezeu!..."

Ce ironie tandră e de asemeni în faptul că Alexandru Andronic, cercetător temeinic al istoriei, știind prea bine cum tîlhăria și crima au deschis uneori drum evenimentelor epocale, acuzîndu-l chiar pe Alexandru cel Mare de asasinat, nu izbuteste să înțeleagă ce vrea de la dînsul Grigore Bucșan! Sau în faptul că un om de bibliotecă poate deveni umbra lui Alexandru cel Mare și reface mintal dar cu vitejie luptele, victoriile și înfrîngerile lui, total pierdut în veacul al II-lea, î.e.n. nu-i o ironie gîngășă? Așa cum un vers nu-i vers fără un al doilea, Alexandru cel Mic nu-i nimic fără Alexandru cel Mare. Acest Alexandru Andronic, a cărui activitate începe între birou și catedră, trăind din meditațiile asupra unui om pentru care lumea întregă a devenit prea îngustă e de un comic aparte. Confrunțați neconținut unul cu celălalt, risul izbucnește nestăvilit. Dacă Alexandru cel Mare tăia nodurile gordiene cu sabia, Alexandru cel Mic e incapabil să deznoade ghemul încîlcit al pro-

priei sale existențe. Il va desface cu mâini delicate o fată. Ea este adevăratul Alexandru cel Mare. Magda va desface ghemul și-i va oferi lui Alexandru Andronic firul Ariadnei prin labirintul aparent fără de ieșire al lumii capitaliste. Alexandru cel Mare este și el un personaj în comedia lui Sebastian. El privește parcă plin de umor pe Alexandru cel Mic și e uimit că acesta din urmă nu înțelege tocmai esențialul din aventura sa, îndemnul la luptă.

Dar izvorul substanțial al comicalului în opera lui Mihail Sebastian rămâne împrejurarea că realitatea trece drept ficțiune iar ficțiunea drept realitate. Așa e, de pildă, Bogoiu, care se socotește un căpitan de navă și se interesează regulat de furtunile care bîntuie Atlanticul, de taifunurile din mările Japoniei și este sincer îngrijorat de soarta vaporului și a echipajului pe care îl conduce. Magda Minu refuză chiar să ia în seamă pe contemporani, care în lumina istoriei, față în față cu Alexandru cel Mare, sînt inferiori. „*Crezi că sînteți mai adevărați, mai frumoși decît Alexandru cel Mare?*” exclamă eroina cu ochii la idealul ei. Situația amintește surprinzător de mult de cartea nemuritorului Cervantes. Dependența eroilor de o năluca, de un ideal, este învederată. Dar ceea ce-i de un mare efect comic e că idealul acesta se dovedește o forță, o forță care nu poate fi omisă, o putere de care trebuie să se țină seama. Grigore Bucșan a luat în rîs și a refuzat să-l recunoască pe Andronic cu Alexandru cel Mare al său. Borcea s-a oferit să pună la dispoziție coloanele gazetei sale dar în speranța că totul nu-i decît camuflarea unui șantaj. În timp, superb și netulburat, Alexandru cel Mare aștepta să cîștige o nouă bătălie: să fie readus în actualitate. Și iată că în adevăr la „Ultima oră” se profilează după 23 de secole, la fel de tînăr și de puternic, chipul său. Ba nu a lipsit să se tipărească în cinstea sa și o ediție specială.

Contradicția dintre realitate și ficțiune e uneori amestecată în comicalul ei. Magda Minu, de pildă, confundă neconținut în dragostea ei pe Alexandru cel Mare cu Alexandru cel Mic, covîrșind cu iubirea pe care o poartă conducătorului de oști pe profesorul de istorie și îmbrățișînd astfel cu înfocare

o umbră: „*De aceea e primejdios. Pentru că nu pare. Dar cînd se dezlănțuie e sălbatic. E un tip rece, aspru, violent. E năpraznic... Dacă-l iubesc! Mă amețește. Lîngă el simt că totul în viață e posibil... E ca o mare furtună*”. Aceste cuvinte raportate la firea blîndă, pierdută și inofensivă a lui Andronic, hazul e sigur.

„*Ce adevăr? Care adevăr? Adevărul îl spun eu, purul adevăr. Nu există alt adevăr!*” exclamă Andronic și aceeași indignare îl stăpînește și pe Grigore Bucșan. Ironia este că nici unul nu greșește din punctul său de vedere. Cu umorul său subtil, care e al unui sceptic, Sebastian își exprimă îndoiala cu privire la posibilitatea reală de cunoaștere a celor două personaje. Numai Alexandru cel Mare, care a gîndit și și-a verificat în practică gîndirea, a cunoscut în adevăr lumea. E, deci, o invitație la rezervă în fața formulărilor decisive, e, deci, o invitație la cunoașterea complexă a lumii.

VI

În seara de 20 martie 1936, în timp ce asista la un spectacol de teatru, Mihail Sebastian a văzut „uluitor de precis” fizionomia primului act dintr-o piesă la care meditase de multă vreme, și care mai tîrziu se va intitula „Jocul de-a vacanța”. Trebuia să fie această piesă, nutrită din amintirile unui concediu și oarecare lecturi proaspete, „un lucru gingaș” și un răspuns la cîteva probleme intime. În aceeași noapte, sub febra piesei care lua ființă în închipuirea sa scrie subiectul întregii lucrări, stabilește principalele scene, decide profilul eroilor. „*Sînt pur și simplu încîntat, mi se pare o idee excelentă și de unde acum o jumătate de ceas nu vedeam decît primul act, acum le-am conturat pe toate trei. Nu știu dacă nu este o aprindere de moment, dar într-adevăr în momentul ăsta am impresia că am găsit un lucru excelent. Doamne ajută*”, scrie Sebastian în jurnalul său intim. Pînă ce proiectul să capete viață iar piesa să poată fi reprezentată, scriitorul trece însă printr-o seamă de stări sufletești care nu o dată contrazic violent impresia inițială. Mihail Sebastian scrie lucrarea împins de eroii care-și făureau aproape fără de voința autorului o soartă a lor și care-și

manifestau tot mai stăruitor prezența, așteptînd încuviințarea creatorului, conșimțămîntul acestuia. Dramaturgul semnează însă tîrziu actul lor de naștere. Dar nici el nu e liniștit, și el e nerăbdător, dornic să-și vadă lucrarea pusă în scenă. Încă n-a fost așternut primul rînd, nu a fost notată nici măcar indicația de regie și scriitorul se gîndește la zilele cînd afișele vor chema publicul: *„Vedeam azi noapte seara de premieră, sala, spectacolul, mă ocupam de distribuirea biletelor, cui să iau, ce fel de bilete să dau... doamne, cît pot fi de copil!”* Cu această imagine înaintea ochilor lucrează Mihail Sebastian și ea compensează amărăciunile și oboselile, ține trează voința de a munci. După primul entuziasm, el înțelege cîte piedici sînt de doborît, cîte rezistențe de înlăturat. În seara de 20 martie socotise că două săptămîni vor fi suficiente pentru a termina lucrarea. Trei zile mai tîrziu nu știe dacă-i vor ajunge cîteva luni și vor trece mai mult de doi ani pînă cînd piesea va fi jucată.

Încep dificultățile. Dramaturgul resimte greutatea de a mișca mai multe personaje în scenă, de a face să dispară unele și de a reține altele. Îi lipsește experiența teatrală, cunoașterea meșteșugului, deprinderea tehnică. Cu vremea le cîștigă. Lecturile sale sînt bogate și intuiția sa dramatică sigură.

Mai grave sînt ezitățile în ce privește psihologia eroilor. Cutare personaj devine sub condei altceva decît ar fi trebuit, altceva decît e necesar, refuză să se subordoneze ideii centrale. Disponibilitatea lui Mihail Sebastian pentru reflecție, pentru jocul nuanțelor se transmite unor eroi care nu au dreptul la aceste însușiri: *„Bogoiu amenință să devină prea subtil. Nu se poate, trebuie neapărat să-i păstrez un ton de optimism puțin jovial, puțin apăsător. Nota lui de melancolie trebuie să răsără cînd și cînd din robustețea și simplitatea lui cam necioplită. Umblu cu busola în buzunar și caut nordul. Dacă mă gîndesc bine, mi se pare că e singurul lucru pe care l-am căutat cu adevărat în viață: nordul. O asemenea replică deși îmi place prin ea însăși, nu poate fi a lui Bogoiu. O voi suprima neapărat și voi relua accentul de sănătate cam obtuză pe care Bogoiu trebuie să-l aibă”*.

Trec apoi zile întregi fără ca autorul să se mai poată apropia de piesă. Hărțuit de griji și de nevoi materiale, nu are răgazul de a gîndi și de a așterne pe hîrtie o propoziție. Alteori se așează la masa de scris și așteaptă ore întregi o replică. Mai primejdioase sînt soluțiile care se ivesc acum și dintre care multe pot fi cronate și pot compromite piesa. Sebastian le seviză și le înlătură: *„Cred că-l voi utiliza aici mai mult decît în primele intenții pe Jeff. Și nu voi mai provoca un amor între el și doamna Vintilă, ceea ce ar fi o prea mare facilitate”*. Evident, scriitorul ar fi greșit dacă l-ar fi unit pe Jeff de doamna Vintilă, fiindcă Jeff este în „Jocul de-a vacanța” un Ștefan Valeriu mai tînăr, după cum Bogoiu este unul mai bătrîn, toți trei iubind-o pe Corina, necunoscuta pe care o așteaptă fiecare dăruindu-i speranțe, visuri. Madam Vintilă este însă o ființă plată, meschină, comună, și care nu poate întruchipa năzuințele lui Jeff. Dealtmînteri, legîndu-i pe Jeff de madam Vintilă, autorul se lipsea de una din cele mai frumoase idei ale lucrării sale: fidelitatea eroilor față de idealul lor.

Între timp, ca și eroii săi, Sebastian ascultă „Kleinenachtmusik” de Mozart și locuiește o vreme la o pensiune din apropierea Ghilcoșului, la vila Wagner, care în lucrare se va numi vila Weber. Eroii își au acum într-o asemenea măsură o viață a lor încît își permit insurecții. Nu fără o legitimă mîndrie autorul le recunoaște independența: *„Misterul telefonului din actul întii va rămîne nedezlegat. Nu voi ști niciodată cu cine a vorbit Corina și ce a vorbit. Nu vreau să-i forțez secretele. Să și le păstreze.”*

Scena celor doi intruși în pensiune autorul o scrie împiedicat de alt moment al acțiunii a cărei realizare nu-i reușise. Spontaneitatea, verva subtilă a acestor pagini, umorul lor abundent trec aproape neobservate de scriitor, care abia mai tîrziu va înțelege ce valoare va avea în teatrul său această scenă. *„Sînt lucruri care mă amuză. Mă întreb însă dacă pe ici pe colo n-am exagerat, dacă n-am apăsător prea tare, dacă n-am recurs la prea facile efecte”*, scrie Sebastian în jurnalul său cu o teamă

ascunsă. Iar mai târziu își propune chiar să revină asupra acestei scene.

Interesant de semnalat că scena care-l procupă cel mai mult e ultima din actul al doilea, adică aceea în care Ștefan și Corina își mărturisesc dragostea. „*Marea scenă greu de scris*“, o intitulează dramaturgul. Lucrul apare perfect explicabil. Când știm ce atenție punea Sebastian în delimitarea fiecărei nuanțe, când știm ce grijă avea pentru ca o pauză să fie întocmai respectată, când știm pe ce balanță înfinitesimală cîntărea fiecare cuvînt, asemenea temeri nu trebuie să ne mire. Această scenă mai mult ca oricare alta poate fi ratată printr-un surplus în emoție sau printr-un minus în intonație. Personajele trec printr-o suită de stări sufletești în răstimpul a cîtorva minute și a face sensibil cum una generează și se topește în alta nu-i ușor. Mihail Sebastian nu se simte în largul său. El, care-i un analist, el care pentru fiecare nuanță are nevoie de o pagină, simte amenințat adevărul personajelor. „*Nici un progres, însemnează el. Sînt la un punct mort. Scena finală a actului doi opune o rezistență stupidă*“. O dată mai mult, Sebastian e dispus să socotească teatrul o artă mediocră pentru ceea ce e eliptic în el, mîhnit că trebuie „*să simplifice, să precipite, să scurteze, să rezume*“.

Încet, încet, scriitorul își limpezește ideea piesei care contrazice acum proiectele și uluiește pe dramaturg prin schimbările care au intervenit, prin modificările care s-au impus. „*Iese cu totul altceva decît proiectasem, dar sînt bucuros să regăsesc un ton grav pe care scenele Bogoiu-Maiorul îl îndepărtaseră cu prea multă brutalitate comică. Nu, va fi un act comic. Renunț la scena cu peștele prins de maior, scenă care mă amuza așa de mult în primele mele proiecte. Dealtfel, maiorul și doamna Vintilă nici nu mai apar în actul ăsta. Nu i-am dat eu afară, s-au eliberat singuri prin jocul intim al lucrurilor. Comedia se strînge între Corina, Ștefan Bogoiu și Jeff. Toți trei o iubesc, fiecare în felul lui și plecînd Corina îi va părăsi pe toți trei... Sînt surprins de sensurile sufletești pe care le-au căpătat de-a lungul acestor luni decînd scriu piesa Bogoiu, Jeff, la început figuri cu*

totul episodice în intenția mea și mai mult de utilitate comică, iar acum deveniți piese principale al întregului joc psihologic.“

Jurnalul intim al scriitorului e plin de notații care arată cum lucra Mihail Sebastian. El oglindește chipul unui scriitor frămîntat de arta sa, care elabora fiecare replică după o matură gîndire, cu o conștiințiozitate artistică remarcabilă. Opera sa e guvernată de o logică severă și de o minte subtilă care caută drumul cel mai indicat, cel mai firesc fiecărui erou. Autorul este stăpînit de teama de a nu omite ceva, de a nu lăsa vreo fisură în construcția piesei. Sebastian nu știe că lucrează piesele pentru generațiile următoare, dar ca un artist adevărat construiește după planuri meditate, dintr-o piatră durabilă. Principiul după care se călăuzește este jertfirea a tot ce este tulbure și nemoderat, în favoarea clarității și a sobrietății. E un caracter care se dezvăluie aici în această muncă traică, în această sirguință modestă, e o conștiință care se afirmă aici în această înțelegere a datoriei de scriitor, în acest refuz de a face lucrurile pe jumătate.

Scrupulozitatea lui Mihail Sebastian este adesea emoționantă. Scriitorul n-a încetat niciodată să se îndoiască de scrisul său, să revină, să corecteze, să îmbunătățească.

Artist dotat cu o clarviziune deosebită, Mihail Sebastian a știut să dea prețul cuvenit unei replici, să extragă toate semnificațiile dintr-o situație. El nu trece pe lângă scenele din propriile sale piese fără a cunoaște reala lor încărcătură de sensuri. „*Dacă din scena penultimă Corina, Ștefan, Bogoiu, Jeff, nu scot un moment de mare delicatețe, atunci nu rămîne decît o singură explicație: că nu am pic de talent*“, scrie el conștient de marile posibilități dramatice ale acestei situații. Iar în altă parte consemnează ca un moment de intensitate tragică acela în care Corina, Ștefan, Jeff, Bogoiu, află din întîmplare în ce zi se găsesc și înțeleg că vacanța lor s-a sfîrșit în acest fel, că jocul lor de-a fericirea în afara timpului nu mai poate dura.

Este în teatrul lui Sebastian un câmp întreg de cercetare a mijloacelor și artei dramaturgului favorizat de indicațiile, de mărturisirile, de analizele cuprinse în jurnalul său intim. Confruntate, paginile din jurnalul său cu cele din piesă, odată mai mult luciditatea lui Mihail Sebastian se evidențiază. Scriitorul a definit cu exactitate treptele unui proces de creație complex și bogat urmărind evoluția pieselor din clipa gestației lor și pînă la cea a realizării, arătînd cum impresii, amintiri, gînduri, intenții se prefac în artă.

Dar Mihail Sebastian nu a trecut cu vederea nici condițiile scriitorului în societatea capitalistă și adesea a subliniat mizeria lor: „*Ce este și mai îngrozitor este că teatrul românesc nu numai că nu izbuțește să-și apropie noi condeie, dar cu vremea le pierde și pe acelea care pînă într-un timp l-au servit... Aici stă explicația crizei incontestabile prin care trece literatura dramatică originală: condițiile sale materiale de existență... „Scenele românești sînt închise autorilor romîni“.* Iar într-un alt articol despre Caragiale: „*E o jumătate de veac la mijloc. Ei bine, a mai trecut o jumătate de veac și formula încurajării a rămas în picioare după cum au supraviețuit de atunci pe scena noastră atîtea prejudecăți, atîtea moravuri, atîtea situații. Teatrul, vai, e o artă care nu îmbătrînește.*“)

Jurnalul lui Sebastian nu autorizează o cercetare indiscretă a vieții artistului dar scriitorul ar îngădui desigur să spunem cît de mult l-au uimit și l-au revoltat afacerismul, lipsa de scrupule, neseriozitatea care caracteriza teatrul burghez și culisele lui. Aranjamente, „chestii“, o atmosferă irespirabilă de intrigă și de cancan. A găsi o companie teatrală care să-i joace piesa este o problemă grea și care comportă nenumărate întrebări și

dezamăgiri. Cutare trupă acceptă dar artiștii care urmează să joace nu sînt indicați pentru roluri, altă grupare artistică elogiază piesa dar omite s-o treacă în repertoriu, cea de a treia amînă și evită un răspuns deschis. Toate astea, în timp ce dramaturgul așteaptă, își face speranțe, este strangulat de nevoi. Fiecare trupă are alte deziderate, propune alte intervenții, încearcă să-l convingă. Ceea ce unora li se pare strălucit, ceilalți găsesc mediocru. „*Prefer să mă înșel eu decît să se înșele alții*“ conchide obosit Sebastian. Un deziderat poate fi auzit adesea în jurnal: „*dacă aș avea timp, dacă aș putea lucra*“ „*Ar fi patru zile de lucru, notează el, nu trebuie să le las să se piardă, dar nu am bani*“. Altădată: „*Observ cu durere că piesa îmi rămîne pentru luna de concediu, dar voi fi liber să plec și voi avea bani destui?*“. În permanență e torturat de această problemă: „*să plătesc datoriile mamei și să lichidez în fine acest vechi coșmar. Să-mi asigur o vacanță liniștită în timpul căreia să-mi termin romanul*“. Astfel și-a scris Sebastian „*Jocul de-a vacanța*“, fiindcă zile incomparabile mai grele au venit în viața sa mai tîrziu. Tenacitatea, demnitatea cu care le-a făcut față dramaturgul vor învinge desigur uitarea și străbătînd anii vor fi mereu un exemplu.

★

Dacă în teatrul lui Sebastian am da la o parte pe acela care așteaptă cu modestie și răbdare fericirea, dacă am da la o parte pe acela care și-a petrecut viața într-o lungă tristețe, dacă am căuta să vedem mai de aproape chipul aceluia care în cele din urmă triumfă, credincios ideii care l-a călăuzit întotdeauna, atunci sub focurile rampei, necunoscut, timid și tulburat, ar apare însuși dramaturgul.

PE DRUMUL REALISMULUI SOCIALIST

L. RAICU

DEZVOLTAREA ROMANULUI SOCIAL — UN FENOMEN CARACTERISTIC AL NOII NOASTRE LITERATURI

Oricare dintre modalitățile literare, atâta timp cât se încadrează exigențelor realismului și reprezintă un chip specific de a reflecta fenomenele vieții, dându-ne posibilitatea de a desprinde un adevăr istoric și un verdict moral avansat — e îndreptățită la existență, fără excepție. În privința aceasta, stabilirea unei ierarhii a felurilor modalități stilistice, cu prigonirea unora și promovarea altora e o operație puțin indicată. Istoria literară însăși e în funcție de particularitățile social-istorice ale fiecărei epoci, mersul ei scoate la iveală în chip obiectiv genurile literare și modalitățile stilistice care îi convinși și îi corespund. Astfel că, dacă aruncăm o privire oricât de superficială asupra evoluției străbătute de literatura română în ultimii ani, și anume în anii puterii populare și ai construirii socialismului, observăm de îndată că epoca noastră a determinat o radicală schimbare a peisajului literar, a scos la iveală formule artistice care îi convin, capabile să surprindă fenomenele cele mai caracteristice ale vieții contemporane, și s-a dovedit mai puțin receptivă la alte formule și modalități artistice înfloritoare altădată, la vremea lor determinate de împrejurări obiective. În felul acesta se explică selectarea, în vremea noastră, a romanului social.

Selectarea romanului social în împrejurările de astăzi, s-a produs printr-o condiționare istorică, prin evoluția firească a societății românești în ultimii ani, prin raporturile de clasă specifice epocii noastre; fenomenul se explică și prin acțiunea unui alt factor de excepțională însemnătate și anume prin descoperirea de către scriitor a legilor obiective ce stăpînesc societatea, prin însușirea concepției științifice a clasei

muncitoare. Numai literatura unei clase înaintate e capabilă să facă anatomia lucidă a întregii vieți sociale, să cuprindă totul fără a ascunde nimic, fără a escamota sau limita sfera ei de investigație, domeniul ei specific de cunoaștere. Acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare antrenează întreaga viață socială, exprimă tendințele de dezvoltare ale vieții sociale; clasa muncitoare e interesată în cunoașterea pînă la capăt a adevărului asupra vieții sociale iar tabloul cel mai complet, cel mai puțin supus unor limitări arbitrare, tabloul obiectiv al existenței sociale și al contradicțiilor de clasă e rezultatul direct al cunoașterii științifice a lumii de pe pozițiile clasei muncitoare. Dimpotrivă, burghezia contemporană nu e interesată în cunoașterea adevărului asupra vieții sociale, fie și pentru că acest adevăr îi este ostil, este expresia unor tendințe obiective de dezvoltare a societății, îndreptate împotriva orînduirii burgheze, consfințindu-i sfîrșitul. De aceea, burghezia decadentă nu e interesată în cunoașterea adevărului ci în disimularea și falsificarea acestuia; implicit, literatura burgheză e constrînsă la disimulare, refuzînd accesul adevărului vieții în operele literare. De aceea burghezia decadentă nu favorizează dezvoltarea romanului social, o analiză realistă a mecanismului social mergînd, obiectiv, împotriva intereselor ei. Dimpotrivă, cum am arătat, clasa înaintată — iar clasa muncitoare e cea mai înaintată forță socială din cîte a cunoscut istoria, o clasă chemată prin însăși destinul ei să revoluționeze societatea, deschizînd astfel o nouă eră în dezvoltarea omenirii — nu numai că favorizează existența romanului social, ca formă universală de cu-

noaștere și de analiză strict realistă a societății, dar pune la îndemână romancierului, instrumentul științific al analizei și al cunoașterii, concepția marxist-leninistă, concepția despre lume și legile ei a partidului clasei muncitoare. Insușirea acestei concepții științifice deschide nebănuite orizonturi romancierului realist îndemnându-l la un studiu atent și obiectiv al vieții. Faptul e cu deosebire sensibil dacă îl raportăm la situația literaturii românești. Pentru prima dată, concepția despre societate a scriitorului, sistemul său de vederi și perspective asupra realității nu limitează ci stimulează și întregeste sfera de cunoaștere, permite romancierului să nu se abată de la realism. Timp de mai multe decenii dezvoltarea romanului românesc a fost stînjinită de dominația ideologiei burgheze, ostilă prin însăși esența ei de clasă cunoașterii obiective, pe deplin realiste, a societății românești. Schema semănătoristă a antagonismului între orașul infernal și satul serafic, paradiziac, avea un caracter reacționar, obligînd pe scriitor să se supună unei concepții antirealiste, limitînd posibilitățile de cunoaștere, substituind realității un tablou arbitrar și subiectivist. Romanul inadaptabilității care a însemnat o epocă întregă în evoluția literaturii, se întemeia deosemeni pe o schemă rigidă, simplistă, necorespunzătoare marelui complexități a vieții și varietății de raporturi sociale caracteristice societății românești în acea vreme. Rolul simplificator al formulei inadaptabilității s-a făcut simțit în limitarea viziunii scriitorului asupra vieții, chiar în cazul cînd romancierul știa să se ridice pînă la o problematică socială și să desprindă de aici un verdict pronunțat critic la adresa societății.

Romancierul contemporanității n-are a se supune unor astfel de formule simplificatoare; însușirea științei despre lume a clasei muncitoare ca o consecință a unui proces de maturizare ideologică, a procesului de radicalizare a intelectualității sub înfrîurirea puternică a ideilor partidului — creează condiții favorabile romancierului de astăzi, îl ajută să se apropie de esența și particularitățile specifice vieții sociale. Acolo unde scriitorul de

altădată, chiar întemeiat pe cele mai frumoase intenții, înzestrat cu talent adevărat — vedea relații foarte simple, ori fenomene ce-i apăreau de nepătruns, romancierul contemporan deslușește fenomene demne de studiul cel mai atent.

Intr-un articol intitulat „După război” și publicat acum peste treizeci de ani, Ibrăileanu făcea câteva pronosticuri, insistînd îndeosebi asupra perspectivelor de maturizare a literaturii, în condițiile existente. Pronosticurile criticului se întemeiau pe schimbările sociale și teritoriale aduse de primul război. Schimbările întrevăzute de Ibrăileanu nu reprezentau însă o realitate, raporturile fundamentale între clase și sistemul de exploatare rămînd pe loc; cu toate acestea, e interesant de văzut încotro se îndreptau năzuințele criticului. E interesant mai ales de a confrunta năzuințele cu evoluția ulterioară a faptelor, stabilind în ce măsură, și în cît timp și-au găsit o confirmare. Ca un rezultat al războiului și al schimbărilor așteptate, Ibrăileanu vedea că... „*în sfîrșit vom avea o literatură matură*” (articolul e scris prin 1919). Că literatura română nu atinsese încă pînă atunci gradul de maturizare necesar, se vedea din faptul că un întreg gen literar, acela al romanului, era, cu unele excepții, ca și inexistent. „*Simplitatea vieții sociale, gradul neîndeștător de cultură, lipsa de tradiție literară* spunea criticul — *au fost cauza pentru care afară de unele excepții, chiar și talentele cele mai mari au dat opere de copilărie și tinerețe — de o copilărie și o tinerețe uneori genială.*” În ce fel poate fi depășit acest stadiu, în ce fel se creează premisele adevăratei maturizări? Ce schimbări se întrevăd în literatură „*grație zdruncinărilor sociale, tradiției mai lungi literare?*” Toate acestea vor duce („credem... sperăm...”) la o literatură matură „*preocupată de idei, de probleme, o literatură care să privească viața serios din multele și variatele puncte de vedere din care ea poate fi privită.*”

În primul rînd, era de prevăzut înflorirea romanului, și în special a romanului social. „*Transcripția literară a acestei lumi nouă și complicate, executată de scriitori desvoltați în aceste condiții, va trebui să*

oglindească toată această nouitate și toată această complicație. Și această transcripție nu va putea fi decât romanul social, touffu, plin de probleme și de documente omenești“.

Și pentru a înfățișa problemele sociale ce se puneau „*va trebui un Balzac, care probabil va apărea dacă va fi cerut — cum a apărut întotdeauna la noi, când i-a sosit epoca, scriitorul reprezentativ*“.

Mai întâi este de subliniat că observația criticului privind gradul de dezvoltare a literaturii române în acea epocă — e îndreptățită. Este adevărat că peisajul literaturii noastre oferea un prilej de îngrijorare. Lipsea — ca un fenomen literar dominant — romanul social. Genul care conferă literaturii o bază de maturitate. Ibrăileanu a simțit bine acest lucru formulându-și propriile sale speranțe, încercând să dea acestora și o întemeiere istorică. Aici, argumentarea ni se pare mai puțin convingătoare, mai mult ca o expresie a unei năzuințe decât a unei realități. Ibrăileanu, și cu el o mare parte a generației de intelectuali, aștepta, la terminarea războiului, reforme structurale. Evenimentele petrecute după război nu însemnau, cum pare a fi crezut criticul, o cotitură de mare amploare în dezvoltarea societății românești. Ele îi apăreau lui Ibrăileanu, într-o viziune cu totul eronată, comparabile cu cele produse de revoluția franceză. Realitatea era alta. Nu se petrecuseră schimbări radicale — după cum am mai spus — raporturile fundamentale între clase rămânând aceleași. Romanul a urmat să se dezvolte calitativ, cam în același ritm. Avuseserăm un număr de romane, cu preocupări sociale a căror existență nu i se părea lui Ibrăileanu capabilă de a semnifica maturizarea literaturii. Aveam „Ciocoi vechi și noi“, romanul lui Duiliu Zamfirescu, „Dan“ al lui Vlahuță, în sfârșit, romanele istorice și cele de descriere a vieții provinciale ale lui Sadoveanu. După război, romanul s-a dezvoltat simțitor. I-am avut pe Rebreanu, Agârbiceanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, G. Călinescu, Cezar Petrescu, George Mihail Zamfirescu, Anton Holban, Matei Caragiale, Ion Marin Sadoveanu. Va fi însemnat aceasta realizarea speranțelor lui Ibrăileanu? Intr-o măsură, da. Am avut

talente de mărime europeană. Cu toate acestea, romanul românesc nu a urmat calea dorită de Ibrăileanu, aceea de a deveni oglindă a marilor frământări sociale. O influență greșit înțeleasă a lui Proust a îndreptat o aripă a romanului românesc pe căi nedorite.

Romanul așa zis psihologic, ce se dezvoltă acum, în opoziție cu romanul realist, părăsește tradițiile clasice, considerându-le demodate și în cele din urmă, se degradează. Romanul de structură balzaciană, cel mai indicat în reflectarea raporturilor de clasă și a problemelor sociale n-a avut amploarea așteptată, în cuprinsul literaturii române. „Ion“ al lui Rebreanu, ar fi un roman balzacian, dar apropierea pare cu totul arbitrară. Goana după bani a eroilor lui Balzac nu e desigur tot una cu setea de pământ a lui Ion. Pe lângă asta, eroii balzacieni au o structură caracterologică foarte distinctă, în nici un fel asemănătoare structurii eroilor lui Rebreanu. În linii mari însă, cum am spus, se poate stabili o apropiere. Romanul balzacian presupune o încordare a energiilor, urmărind o finalitate. Ion n-are nimic de-aface cu un erou balzacian, dar corespunde într-un fel acestei definiții. Deși balzacian ca structură, prin particularitățile epice, de compoziție, „Enigma Otiliei“ nu e totuși un roman balzacian în adevăratul înțeles. Acțiunea corespunde unei faze de decădere socială fără a avea în centru lupta gravă pentru existență, ce face obiectul romanului balzacian. De-ar fi să numim un roman balzacian, în conținutul său, dar și ca structură formală, ne-am referi mai degrabă la romanul lui Ion Marin Sadoveanu „Sfârșit de veac în București.“ Nu e o întâmplare că romancierul și-a fixat acțiunea în anii imediat premergători secolului nostru, când un erou în adevăr balzacian, cum e Iancu Urmatecu, era încă posibil.

Abaterea romanului de la țelurile sale firești nu s-a petrecut însă pe terenul realismului, ci a urmat o altă cale. Dacă cercetăm oricare din istoriile literare ale timpului și îndeosebi pe aceea a lui Lovinescu, vom constata că pretinsa modernizare a literaturii române se întemeiază în cea mai mare parte pe apariția și dez-

voltarea prozei așa numit analitice, psihologice. Romanul psihologic se consideră acum ca treapta ultimă și superioară a literaturii. De romanul social se amintește ca de o noțiune demodală, ce nu mai corespunde exigențelor estetice ale cititorilor rafinați. Desigur, nu se poate considera că preocuparea pentru psihologic ar duce la degradarea genului, că faza prozei analitice ar fi prin ea însăși un simptom de decadentă. Răul însă provine din aceea că noțiunilor de psihologie și analiză li se dădea un conținut fals. De un roman pur analitic, ori pur social nu poate fi vorba. În romanul clasic socialul și psihologicul se dozează și se unifică, felul specific al relației între acestea imprimă romanului caracterul său esențial. „Pădurea spânzuraților” se deosebește, să zicem, de „Ion”, printr-o preocupare mai intensă pentru psihologie, prin analiza subtilă ce o întreprinde asupra stărilor de conștiință ale omului, lăsând pe un plan secundar varietatea tipologică. Aici analiza are un caracter mai acut, ceea ce determină între altele înscrierea romanului „Pădurea spânzuraților” în proza analitică. Nu s-ar putea însă nega romanului caracterul de problematică socială. Psihologia individuală ea însăși este o expresie a unei psihologii colective, de clasă. Un bun roman realist nu poate evita problematica social-istorică, oricât de intime ar fi sentimentele ce le tratează. „Pădurea spânzuraților” analizează un caz de conștiință, urmărind să aducă pe primul plan conflictul lăuntric, chipul în care apar și se dezvoltă mergând către deznămintul cunoscut sentimentele eroului. În același timp, romancierul conferă sbuciumului și stărilor de conștiință ale lui Apostol Bologa un mare coeficient de tipicitate, găsind aici preocupări sufletești și o problematică umană caracteristice tipului de intelectual pe care a vrut să-l reprezinte. Sbuiciumul sufletec al lui Apostol Bologa e proiectat de scriitor pe fondul întunecat al unor ani crânceni, punând într-o lumină adevărată războiul, cu o complexă determinare socială și națională.

Faptul e au deosebire sensibil dacă îl raportăm la caracterul romanului rus, prin excelență îndreptat spre psihologia individuală și analiza stărilor de conștiință

ale omului. Romanul lui Tolstoi e o enciclopedie psihologică, cuprinzând un uriaș material psihologic. Nici un simțămînt propriu omului n-a rămas în afara sa, tot ce privește pe om e analizat și studiat pînă la epuizare, la treapta celui mai înalt adevăr. Cu toate acestea, Tolstoi consideră arta sa o ilustrare numai a unor principii morale și a unor teze filozofice. Niciodată o mare operă n-a fost atît de „tezistă”, fremătînd de probleme morale fără ca prin aceasta caracterul ei de adevăr și de realitate psihologică să sufere într-un fel. Ibrăileanu consideră „Ana Karenina” un roman psihologic. Dar e numai roman psihologic? Cu tot atîta dreptate ne poate spune că e adînc social, poate cel mai social din romanele lui Tolstoi. Observația se poate extinde și e tot atît de adevărată, dacă o raportăm la ceilalți scriitori ruși. Chiar Dostoievski, maestru al romanului psihologic izbește de la început pe cititor printr-o atmosferă saturată de probleme sociale. Ibrăileanu n-a avut dreptate cînd a spus: „Dostoievski e analist și de loc moralist”. Sensul moral și social al romanelor psihologice „Crimă și pedeapsă” ori „Oameni sărmani” e prins într-o țesătură de relații contradictorii, din care se desprinde în ultimă instanță o latură pozitivă, profund umană. Dacă Tolstoi ne arată ce au în ei ridicol și comun așa zișii oameni mari — Napoleon, Alexandru I, în „Război și pace” — Dostoievski știe să vadă ce au într-adevăr nobil și omenesc, personajele cele mai comune, oamenii cei mai ridicoli în aparență, cei mai umili.

Distincțiile și clasificările reprezintă așa dăr noțiuni abstracte, greu de urmărit în consecințele lor practice. „În realitate, spune Ibrăileanu, nu există o literatură psihologică și alta socială, cum nu există nimic absolut pe lumea aceasta. Există o literatură mai psihologică și alta mai socială”. Romanul social în afara psihologiei individuale e o aberație, și de altfel, lăsînd deoparte orice teorie, nici nu e posibil, după cum un roman psihologic ce intenționează să se preocupe exclusiv de psihologie, rămînînd totuși pe terenul realismului, reprezintă un non sens deoarece oricîte eforturi am face, nu putem proiecta

pe un plan abstract, desprins de contingente, ideile și sentimentele omenești. Romancierul preocupat mai intens de psihologie are reprezentarea concretă — cu alte cuvinte, socială — a individului căruia îi atribuie o anumită psihologie. Aici trebuie să căutăm și explicația orientării nefirești a unei aripi a romanului românesc între cele două războaie. S-a produs un roman exotic, străin de realitățile românești, și în special a căpătat o mare extindere romanul așa-numit proustian. Mulți dintre scriitorii au crezut astfel că-l urmează pe Proust exagerând și ducând până la limita extremă procedeele cele mai discutabile ale romancierului francez, secundare de altfel în opera acestuia.

Astfel încât termenul de roman proustian a fost devalorizat. Aici se poate vorbi de rolul negativ pe care l-a jucat îndrumarea critică. Dacă astăzi, în întoarcerea romanului pe căile sale firești, critica marxistă este un factor important, atunci, în orientarea romanului către țeluri ce nu-i erau proprii a intervenit ca un factor de stimulare, îndrumarea exercitată de critica așa-zis estetică. Fenomenul cel mai dăunător l-a constituit disocierea, întreprinsă de critica burgheză, a psihologicului de social, tratarea acestora drept categorii abstracte. Timp de mai multe decenii, Eugen Lovinescu, exponentul cel mai autorizat al orientării așa numite „estetice“ a făcut efortul de a sugera ideea că progresul în literatură, căile de „sincronizare“, de punere în acord a literaturii cu nivelul filozofiei — al filozofiei burgheze contemporane — s-ar traduce prin rafinament, printr-o pretinsă intelectualizare a literaturii, prin tratarea stărilor „mai complexe“ de conștiință. Îndrumarea orală exercitată de critic ținea să statornicească aceleași principii. Mai subtil ca factor critic decât Măiorescu, Eugen Lovinescu nu comite imprudența de a condamna principial o operă în virtutea tendinței ei sociale. De obicei, la „Sburătorul“ literatura socială era considerată o ocupație învechită, anacronică în raport cu progresul culturii. „Nu orice operă literară e obligată să aibe un caracter social: psihologia individuală nu-i mai puțin interesantă“, scrie criticul. Literatura socială fusese bună la timpul ei,

acum însă timpul ei trecuse. Opera lui Balzac nu era desigur lipsită de valoare, ea corespundea epocii sale, gustului contemporanilor lui Balzac. Valoarea ei își avea originea în aceea că se sincroniza cu stadiul științelor naturale, cu Geoffroy-Saint-Hilaire, Lamarck, Cuvier. Acum însă — spunea Lovinescu — în virtutea aceleiași legi și în corespundere directă cu mutația valorilor estetice, se produce un nou fenomen de sincronizare. Acum sincronizarea se produce în raport cu stadiul modern al filozofiei și al științei, realizându-se prin tratarea „jocului psihologiei mai complexe“ și al „preocupărilor intelectuale.“ Lupta lui Lovinescu împotriva semănătorismului ca o literatură „lipsită de intelectualitate... literatură primitivă“ era o luptă falsă. Reacțiunea anti-semănătoristă era împărțită de toți scriitorii realști ai timpului iar Lovinescu se proclama cu de la sine putere stegarul ei.

Teoria lui părea acceptabilă, ea era însă în conținutul ei îndreptată împotriva literaturii realiste cu caracter social. În special se combăteau operele clasicilor. „Nu putem totuși trăi — literaricește — mereu în lumea acestora“. Ne trebuie „o literatură la înălțimea momentului nostru cultural“ care „să răsfrîngă... alte gânduri mai înalte și alte speculații intelectuale și sentimentale“ scria Lovinescu. „Literatura unei țări civilizate nu se poate limita la... poveștile mucegăite...“ Se impune analiza sufletelor „cu jocuri complexe de sentimente.“ Într-un cuvânt, Lovinescu proclama necesitatea modernizării literaturii, îndeosebi a romanului. În serviciul ideilor sale, Lovinescu puneia inteligență, un stil artistic, vocație de pamfletar. Cu aceste înșușiri, el a reprezentat o autoritate și a exercitat o îndrumare de un caracter mai mult diversionist. Romanul, în special în această epocă n-a avut dezvoltarea ce era de așteptat, reducându-se adesea la o sterilă auto-analiză. Romancierul burghez ignora realitatea contemporană ori o falsifica printr-o pretinsă transfigurare. Mai mult decât atîta, romancierul burghez pretindea că face psihologie, apropiindu-se astfel de esența artei, a cărei menire principală e aceea de a ne da documente ale sufletului omnesc. Nu-i greu de observat, pornind

chiar de la această formulă a autenticității psihologice, foarte des invocată de scriitorii burghezi, confruntând deci intențiile cu rezultatele, că foarte adesea acestor romane le lipsește tocmai valoarea psihologică și umană. E, să zicem, cazul romanului unui Mircea Eliade, cu desăvârșire fals și lipsit de adevăr, chiar dacă privim din punctul de vedere psihologic. E de observat că formulele preferate de romancierii francezi decadenți — experiență directă, trăire, autenticitate, — par ademenitoare dacă le luăm în înțelesul lor literal. În realitate, acestea erau doar pretexte subtile, camuflând un conținut net anti-realist și anti-social. De cele mai multe ori, aceste formule ascundeau o incapacitate de creație specifică scriitorilor decadenți, care teoretizau propria lor neputință. În epoca decadenței, romanul își pierde propria substanță, caracterul său de creație realistă. În cele din urmă, romanul dispăre propriu-zis ca gen literar, producându-se concomitent o degenerare a formei. E semnificativ faptul că un studiu despre roman al unui comentator occidental începe prin a afirma că romanul n-are a se supune la nici un fel de regulă și norme compoziționale. Nu există — spune el — nici un fel de restricție în ce privește conținutul unui roman. Dacă un scriitor n-are talent, e liber să descrie stările sufletești ce i le provoacă neputința sa. Nu va fi deloc un lucru neinteresant. Nu numai atât. Dacă scriitorul n-are talent și e și cu desăvârșire pustiu sufletește, faptul nu trebuie nicio-decum să-l îngrijoreze. E liber să descrie amănunțit această pustietate. Astfel romanul ca gen literar, cu legile și structura sa specifică, se descompune și dispăre, fiind înlocuit printr-un fel de comentariu inform și arbitrar, măsura sa fiind o foarte discutabilă valoare de document omenesc.

Se observă că formule ce pot părea inofensive și în anumite împrejurări acceptabile, capătă în înțelegerea teoreticienilor „modernismului“ un conținut fals, pronunțat anti-realist, Reacțiunea anti-semănătoristă, la care aderă mulți din scriitorii realiști, a fost folosită în realitate spre a demonstra incompatibilitatea adevăratei literaturi cu înfățișarea claselor exploatare; se folosea drept pretext eșecul artistic

al literaturii semănătoriste spre a se dovedi, principial, că viața „primitivă“, lipsită de „complexitate intelectuală“ a țărănimii nu poate face obiectul atenției romancierului modern, că scriitorul care își alege personajele operei sale din lumea rurală se condamnă, prin chiar obiectivul ce și-l propune, la un insucces lamentabil. Esențialul într-o operă literară, este psihologia, iar aceasta — spune Eugen Lovinescu — nu e „posibilă decât de la anumite forme de civilizație“ („Evoluția prozei literare“, cap. „Poezia urbană“).

Tot astfel a fost descalificată, lipsită de înțelesul ei real, noțiunea de „realism psihologic“, de „autenticitate psihologică“.

Se folosea definiția unanim acceptabilă a literaturii ca expresie a sufletului omenesc, spre a deschide calea pătrunderii în opera literară, cu deosebire în roman, a cazurilor morbide de conștiință, a obsesiilor patologice, a solipsismului. Romancierul burghez era atent cu exclusivitate la cazurile de degenerare sufletească și fizică, la stările de spirit bolnăvicioase, obsesive și halucinante. Disprețul arătat de modernistii literaturii „rurale“, sub pretextul că viața țărănimii e simplă, primitivă, lipsită de „jocul psihologiei mai complexe“ își capătă adevăratul său înțeles dacă ne gândim că aceiași moderniști făceau elogiul sexualității, cercetând cu mare satisfacție laturile animalice, cu desăvârșire lipsite de intelectualitate, de „jocul oricărei psihologii mai complexe“ ale făpturii umane.

În acest caz, „lipsa de intelectualitate“ nu stînjenea de fel, nu aducea cu sine nici un motiv de descalificare estetică.

Romancierului i se recomandă impasibilitatea, nepăsarea față de problemele sociale, indiferentismul moral. Încă odată se folosește drept pretext și lozincă mincinoasă obiectivitatea, necesară romancierului în contemplarea fenomenelor vieții. Înțeleasă în adevărata sa accepție de fidelitate față de adevărul vieții, obiectivitatea e desigur o condiție necesară a artei și îndeosebi a artei romancierului, o anumită detașare de personaje și de obiectul reflecției sporind puterea de document moral al operei literare, conferindu-i un prestigiu iar scriitorului un gir de credibilitate.

În concepția teoreticienilor romanului decadent, noțiunea aceasta capătă un înțeles cu desăvârșire străin de accepția sa primordială. Formula aceasta devine, eliberată de înțelesul ei curent, un mijloc de a-l înstrăina pe scriitor de problemele luptei sociale, îndemnându-l să adopte o rece impassibilitate față de orice deziderat moral. Pentru Lovinescu, viața umană, viața societății chiar de e admisibilă în anumite doze, trebuie privită de romancier „dintr-un simplu interes de cunoaștere”. Teoriile lui Lovinescu despre necesitatea obiectivării, despre „procesul de obiectivare” ca o condiție a maturizării literaturii au apărut conștiințelor naive ca inofensive, în realitate ele ascundeau într-un fel rafinat ideea indiferentismului moral și social recomandată scriitorului de către partizanii artei pure; la noi, cu mai puțină subtilitate în expresie, de către Maiorescu. Astfel că, îndrumarea critică exercitată de cenaclele burghize, de criticii reprezentanți ai artei „pure”, în special de Lovinescu, a jucat, conjugată cu factori obiectivi asupra cărora nu mai revenim, un rol distructiv în dezvoltarea literaturii între cele două războaie. Mai cu seamă romanul s-a bucurat de o atenție deosebită acesta fiind, între toate, genul literar mai capabil să exprime viața, mai dificil de împins către zone transcendente.

Nimic însă n-a reușit să împiedice puternica tradiție realistă și democratică a literaturii să se manifeste cu eficacitate și pe terenul acesta. Scriitorii de mare talent, apropiați de aspirațiile poporului, în primul rând M. Sadoveanu, L. Rebreanu și Camil Petrescu au reprezentat direcția realistă, reacționând energic împotriva decadentei, a feluritelor curente antirealiste, ilustrând o tradiție și o concepție artistică ce are toate condițiile să rodească deplin în epoca noastră. Romanul românesc dintre cele două războaie a devenit așadar arena unei înverșunate bătălii între cele două direcții principale, cea realistă și cea antirealistă și antipopulară, bătălie care se rezolvă în zilele noastre printr-o viguroasă renaștere a romanului social, preocupat de problemele vieții contemporane, năzuind să devină o cronică inspirată și plină de adevăr a timpurilor acestora.

Controversa de idei e necesară și instructivă desigur, concludentă rămâne însă practica artistică. Și oricât de convingător ar suna argumentele ce ne-ar servi în a contesta adevărul tezelor reacționare privind aspectul teoretic al chestiunii, un roman bun, atingând tema controversată, rezolvă orice dezbateri. Eugen Lovinescu, servindu-se de eșecul semănătorismului ca de un pretext strategic, refuza dreptul unor mari categorii sociale, mai întâi ale țărănimii, de a fi reprezentate artistic, structura „amorfa” a acestei lumi nefiind, după el, capabilă să ofere material scriitorului pentru înjgheburile de masive construcții epice. Aparența era a unei interdicții de ordin estetic, realitatea era însă alta, avându-și originea într-o concepție cu pronunțat caracter reacționar, anti-popular. Ibrăileanu a demascat conținutul teoriilor lui Lovinescu, arătând mai multe decenii în șir, că „estetica subțire” e mai puțin transcendentă decât vrea să pară. Polemica rămâne în cele din urmă polemică, adică o controversă capabilă să suscite un interes. A apărut însă „Ion” al lui Rebreanu, a apărut „Baltagul” și, oarecum jenat, Lovinescu a fost silit să bată în retragere. Un argument al lui Ibrăileanu mai putea fi zdruncinat, tratat cu subțire ironie, cu atât mai mult cu cât exista posibilitatea de a deplasa discuția pe un plan formal, arătându-se, de pildă, că „dl. Ibrăileanu n-are stil”, că expresia critică a acestuia lasă oarecum de dorit, etc. „Ion” era însă o realitate, era cu neputință să-i ignori existența făcând reverberații stilistice și speculații subțiri. În fața acestei realități — redutabile, Lovinescu s-a văzut pus în încurcătură și a simțit obligația să ceară scuze. El — spune — n-ar fi adus niciodată în discuție „dreptul unei categorii și încă a unei categorii atât de numeroase” de a fi reprezentată estetic, „ci numai metodele”. Precizarea își avea rostul ei tactic, observăm însă că în aceeași perioadă, criticul continuă să-și dezvolte ideile în chip consecvent, susținând că romanul social țărănesc, chiar în cazul că e posibil, prezintă anume dificultăți care îl scot definitiv din sfera marii literaturi moderne. Literatura satului, spune criticul după ce-l acceptase pe

„Ion“, „*înălătură din poezia epică preocupările intelectuale și jocul oricărei psihologii mai complexe*“. Ar fi, așa dar, o literatură „*fără orizonturi intelectuale*“, „*sub nivelul intelectualității medii a societății românești*“. Într-un cuvânt, țăranul e o ființă neevoluată, incapabilă să se ridice la o complexitate a problemelor psihologice; a face studiul psihologiei sale e cu neputință. Câtă vreme a trăit Lovinescu, a demonstra netemeinicia ideilor sale era firește posibil, lipsa însă în literatura noastră o probă practică definitiv elocventă. Astăzi sîntem în situația de a aduce teoriile sale în fața examenului zdrobitor al evidenței. Dezvoltarea în anii noștri a romanului social arată că țărănimia și clasa muncitoare sînt categorii sociale capabile nu numai să furnizeze material de inspirație romancierului, dar să-i dea acestuia posibilitatea să studieze o problemă foarte complexă. Ne-am referi, pentru un spor de argumente, la „*Moromeții*“ lui Marin Preda, a cărui valoare de document social se rezimă pe o problemă psihologică adusă la un înalt grad de intelectualitate. Personajele lui Marin Preda se caracterizează printr-o complexitate sufletească de un fel deosebit și romanul poate să satisfacă orice exigențe din punctul acesta de vedere. Avem o monografie a familiei țărănești într-o fază reprezentativă și determinată istoric, a relațiilor capitaliste. În obiectivul romanului se găsește un sat din Muntenia, aproape de București, în anii ce au premerș ultimului război. Pînă la Marin Preda, atît cît cunoaștem, epoca aceasta n-a reținut atenția vreunui scriitor, după cum, nici din punctul de vedere spațial, teritoriul investigat în „*Moromeții*“ nu s-a bucurat de un prea mare interes. Se considera anume, dintr-o prejudecată ușor de năruit, că spre deosebire de țăranul moldovean sau ardelean, țăranul de aici, pervertit de „*haosul balcanic*“, nu e apt să ofere materie poetică. Sub acest aspect, romanul lui Marin Preda contrazice încăodată o foarte regretabilă prejudecată. Romancierul e atent cu deosebire la straturile de mijloc ale țărănimii. Eroii săi sînt cel mai adesea țărani cu pămînt, înjghebați într-o gospodărie, așezați la casa lor, pe lotul lor, oameni

întreprinzători, îndeplinind un rol activ în procesul economiei agrare. În felul acesta demonstrația se face pe un teren ferm și e cu neputință de zdruncinat, ideea cea mai generală care se desprinde fiind aceea că, în împrejurările date, gospodăria țărănească legată de mici loturi de pămînt, merge iremediabil spre ruină — ne fiind eficace în fața asaltului mizeriei economice nici solidaritatea psihologică, nici spiritul întreprinzător, inteligența activă. Oamenii își macină zadarnic forțele sufletești într-o înverșunare surdă, menită să rămînă fără rezultat. Romancierul studiază, călăuzit de un spirit pătrunzător, efectele aduse de relațiile capitaliste în lumea satului, chipul cum acestea surpă raporturile de omenie, producînd o adevărată strategie a disimulării. Faptul a fost subliniat de Ovid S. Crohmălniceanu. În felul de a fi al țărănilor lui Marin Preda e o psihologie specifică și încărcată de sensuri, ilustrînd sub mai multe aspecte problematica dezbătută de romancier. Se poate spune, fără teamă de exagerare, că scriitorul aduce în literatura romînă un nou tip de țăran, un alt erou ce vine să se adauge celor creați de scriitorii clasici ai satului, Slavici, Rebreanu — lărgind orizontul istoric dar și concepția estetică a romanului țărănesc. Cu paginile consacrate satului de Camil Petrescu în „*Un om între oameni*“ și în special cu „*Moromeții*“, dovada că lumea satului poate furniza material psihologic romancierului este concludentă. „*Moromeții*“ reprezintă primul roman țărănesc psihologic. Important este faptul că Marin Preda știe să desprindă din psihologia specifică a eroilor săi, din complexitatea raporturilor pe care societatea capitalistă le înrădăcează în lumea satului, semnificații de ordin social. În continua zbatere pentru existență, țărani lui Marin Preda aduc o inteligență subtilă și o particulară strategie. Ei se ridică pînă la a fi niște filozofi ai economiei agrare, fără a reuși prin aceasta să depășească o condiție precară, alergînd după hîmere și făurindu-și iluzii în neputință de a realiza o bunăstare fie și efemeră. Din această neputință de a-și depăși condițiile de viață, în această continuă zbatere pe loc, pe un spațiu strîmt, scrii-

torul desprinde un înțeles tragic. De această încheiere zdrobitoare ne apropiem cu fiecare scenă, îndelung și trudnic urmărită de scriitor, cu fiecare pagină a romanului, culminând cu zguduitoră scenă din final, unde îl găsim pe Moromete, singur în fața destinului, în neputință de a mai reacționa, prăbușit într-o prăpastie a depresiei.

Ilie Moromete pune în tot ce întreprinde o inteligență ciudată, înrudită cu a celorlați, dar de un fel aparte. În tragica zbatere pentru existență, pentru păstrarea lotului de pământ și a unui aparent echilibru, țăranul acesta și-a compus o mască filozofică, sub care nu e întotdeauna ușor de intuit ce intenții și gânduri ascunde. Dar masca aceasta e inutilă, filozofia aceasta e fără rezultate ori cu rezultate lamentabile. Socotelile ce și le face Moromete sînt complexe și inaccesibile, și niciodată cei din jur nu bănuiesc ce planuri fantastice se zbat sub fruntea plină de gânduri a acestui țăran. E în toate un om curios, de nepătruns, ale cărui reacții sînt întotdeauna neașteptate, răsturnînd presupunerile interlocutorului și aruncîndu-l într-o dilemă de nedeslegat. E mereu într-un raport curios cu logica știută, omenia și-o traduce într-o asprime impetrabilă, iar în clipa în care aștepți o explozie de nemulțumire și mînie — omul se înseninează. Fel de a fi care întărită la culme gîndirea comună, rigidă dar cu rezultate practice a vecinului său Tudor Bălosu. Țăranul îmburghezit, Bălosu umblă să cumpere pămîntul lui Moromete, profitînd de jena financiară a acestuia. Dar sfidînd parcă orice așteptare prin răsturnarea tuturor convențiilor intrate în mecanica vieții, Bălosu îl găsește pe Moromete într-o dispoziție excelentă; s-ar părea că Moromete e pe deplin satisfăcut de situația în care se află și primește propunerea vecinului său ca pe o chestiune fără vre-un interes practic, țintind viitorul îndepărtat. Bălosu fierbe de nerăbdare să știe ce are de gînd Moromete („Ce faci Moromete, te-ai mai gîndit?“), dar Moromete pare absent, se face a nu fi prins înțelesul acestor cuvinte, se uită pe cer și emite considerații meteorologice, părerea lui, greu de contrazis, fiind aceea că la noapte o să plouă. Moro-

mete are mereu aerul că prezența vecinului său nu-i produce nici o impresie, ca și cum acela nici nu s-ar fi născut. Bălosu însă vrea să știe numai decît dacă vecinul e dispus să vîndă o parte din pămînt, dar Moromete e acum preocupat de altceva, parcă n-ar băga de seamă neliniștea și iritarea în creștere a interlocutorului. El urmărește cu mult interes omul care tocmai trece pe drum, etc. Strategia subtilă a eroului n-are alt țel decît de a măsura cît mai atent posibilitățile existente de a evita ruina economică. El face tot felul de calcule menite să păstreze gospodăria sa în marginile unui echilibru relativ stabil. O foarte complicată psihologie, la nivelul unui om preocupat de dificile chestiuni intelectuale și filozofice, caracterizează personajele lui Marin Preda. Romanul are un pronunțat caracter social, scriitorul nu se sfiește să intre în zona celor mai prozaice relații economice, caracteristice satului românesc în acea epocă. Romancierul traduce artistic, face sensibilă analiza realistă concepută în spirit marxist, a situației sociale a țăranimii, reliefind tendința istorico-socială a cărții printr-o galerie de personaje de neuitat, de o mare autenticitate psihologică.

Creațiile epice cu adevărat remarcabile ale noii literaturi, confirmă ideea că romanul social contemporan a pornit pe calea maturizării, cu nebaneuite perspective de dezvoltare.

Faptul că sîntem astăzi în situația de a da un răspuns *practic*, zdrobitor, teoriilor reacționare, unor idei care au circulat în trecut avînd o nefastă eficiență — și numai după cîțiva ani de existență a noii noastre literaturi — faptul acesta vorbește de la sine mai mult decît orice demonstrații teoretice. *Sincronizarea* abia acum se produce, dacă restituim termenului conținutul său primordial. Nu o *sincronizare* cu stadiul pseudo-științei și pseudo-filozofiei, de necesitatea căreia vorbea Lovinescu, ca de o condiție inalienabilă a literaturii, dar o *sincronizare* cu stadiul într-adevăr modern al științei și filozofiei, cu filozofia marxistă și știința legilor de dezvoltare a societății. E o *punere în acord*, deschizătoare de noi perspective, aducînd pe scriitori în situația de a avea o viziune

În adevăr realistă, pătrunzătoare a vieții sociale și a omului. *Sincronizarea* în raport cu „înălțimea momentului actual“, dar nu în sensul conferit de Lovinescu formulei, urmărind „modernizarea“ literaturii la treapta decadenței burgheziei; sincronizare cu contemporaneitatea, cu tendințele vieții de astăzi, cu țelurile urmărite prin lupta clasei muncitoare și a partidului ei; țeluri a căror direcție coincide cu tendințele de dezvoltare ale vieții însăși. Obiectivitate? Da, aceasta e o condiție a artei romancierului, însuflînd autoritate demonstrației sale. Dar nu obiectivitatea cerută de îndrumarea critică reacționară, îndemnînd la nepăsare morală, la „disocierea eticului de estetic“, la o contemplare a lucrurilor pornită „dintr-un pur interes de cunoaștere“ (E. Lovinescu), ci o obiectivitate izvorită din cunoașterea exactă a mecanismului social, a legilor sociale, bazată pe spiritul de partid — care fără să impună scriitorului restricții arbitrare, îl îndeamnă la studiul realității. A fi într-adevăr *obiectiv* înseamnă a recunoaște necesitatea socială, a o înțelege și a determina pe eroi să acționeze în conformitate cu aceasta, după cum oamenii acționează în viața adevărată, în virtutea aceleiași necesități istorice.

Romanul contemporan care își propune să ilustreze aceste direcții și cerințe ale epocii noastre, e un rezultat incontestabil al ei, un roman de o structură și o problematică nouă în cele mai de seamă manifestări ale sale. Profilul său e distinct și epoca nouă pe care o descrie poate fi raportată oricărei faze din evoluția de pînă acum a romanului românesc. În mai mare măsură încă decît alte genuri și modalități artistice, romanul epic, romanul social, poartă cu sine trăsăturile specifice ale contemporaneității. Găsim aici o expresie a transformărilor structurale din viața socială, a complexității raporturilor de clasă, a sensului dezvoltării societății. Faptul acesta e de necontestat și avem puțința de a-l găsi confirmat în mai multe direcții. Avem astăzi un nou tip de roman istoric. Nu e vorba numai de faptul că putem distinge sub aspectul acesta o nouă viziune a istoriei, interpretări și înțelesuri teoretice înaintate. Toate acestea capătă girul realei valabilități,

prin prestigiul ce li-l conferă înălțimea valorii lor literare. Cînd vom spune că în ultimul roman istoric al lui Mihail Sadoveanu — în „Nicoară Potcoavă“ — găsim reprezentate gînduri și sentimente ale omului contemporan, avem siguranța în adevărul ideii noastre, la gîndul că valoarea sa literară rezistă cu succes oricărei comparații cu operele istorice date de scriitor în trecut („Zodia cancerului“, „Frații Jderi“). Caracterul de legendă eroică nu lipsește romanul de o concepție științifică asupra istoriei, scriitorul știind să sublinieze și să facă sensibile pe calea artei, adevăruri științifice privind rolul maselor în dezvoltarea istoriei, continuitatea luptei pentru libertate și aspirațiile patriotice de-a lungul întregii existențe a poporului român. Îndeosebi găsim ilustrată noua dezvoltare a romanului istoric în trilogia lui Camil Petrescu. Locul evocărilor imprecise și al relațiilor romanțate l-a luat descrierea realistă a faptelor, interpretarea lor în spirit științific. Romanul e social, prin problematica sa, prin concepția ce susține, prin personajele, prin structura sa. Scriitorul ne apropie de istorie, e personal interesat parcă de soarta acelei epoci și a acelor oameni, încît avem mereu sentimentul că faptele istorice îi sînt contemporane, și el le privește cu ochii unui contemporan. Ni-l apropie pe Bălcescu și rămînem surprinși să constatăm că gîndurile marelui patriot și revoluționar sînt și ale noastre. Relațiile sociale sînt reproduse cu autenticitate, după cum sînt explicate într-o analiză științifică sensurile și țelul revoluției. Urmărind pe mai multe planuri desfășurarea revoluției, romancierul ne transmite impresia — păstrată pînă la sfîrșit — că revoluția au făcut-o țirgoveții, țărani, meseriași, tabacii, împotriva feudalității și spre zădărnicierea tacticii de tergiversare și abandonare a principiilor democratice, susținută de coaliția burghezo-reacționară din guvern. Scriitorul a înfățișat situația claselor sociale, relațiile între acestea, a subliniat atitudinea caracteristică fiecărei clase și categorii sociale față de revoluție. Nicăieri poate mai mult decît aici nu este mai evidentă diferențierea calitativă, structurală a romanului de astăzi în raport cu

Întreaga operă a lui Camil Petrescu, acel pas hotărâtor al scriitorului spre o literatură de un tip nou, strâns legată de concepția clasei muncitoare, purtând semnele realismului socialist. Este vizibilă o deplasare a personalității de romancier a lui Camil Petrescu în spre zone mai *obiective*, mai favorabile adevăratului realism. E caracteristic și faptul că evoluția lui Camil Petrescu ca romancier, simbolizează într-un fel calea romanului românesc realist în ultimele decenii. Exprimându-ne în felul lui Ibrăileanu, am zice că scriitorul a evoluat, în limitele realismului, de la romanul „mai psihologic“ la romanul „mai social“, au pătruns în opera sa cu mai mare eficacitate decât în trecut problemele sociale, marele suflu al contemporaneității. Fără dorința de a face un paradox, vom spune că, într-un fel, romanul istoric „Un om între oameni“, e mai „contemporan“ cu noi decât romanul „Ultima noapte de dragoste“, a cărui acțiune se desfășoară aproape de anii noștri. Sensul evoluției romanului se face astfel sensibil, prin autoritatea ce i-o conferă unul din marii romancieri ai noștri. Prin această evoluție spre social, posibilitățile de analiză, de pătrundere psihologică proprii lui Camil Petrescu nu sînt deloc stingherite. Camil Petrescu, scriind roman social, roman de creație, nu rămîne mai puțin un remarcabil analist.

Direcția nouă a romanului se manifestă și în alt chip. Probleme ce au frămîntat mai multe generații se îndreaptă acum către o rezolvare. Romanul românesc realist a dezbătut problematica intelectualului și a raporturilor acestuia cu lumea înconjurătoare, de-a lungul unei întregi existențe. Scriitorul român a tratat problema inadaptabilității, a neputinței intelectualului cînstit și nobil sufletește de a se acomoda unei realități neospitaliere, arătînd cum lipsa de orizont social, incapacitatea de a se valorifica, îi macină forțele lăuntrice, reducîndu-l în cele din urmă la tăcere. Problema inadaptabilității omului superior, problema menirii intelectualității a preocupat pe scriitorul român sub cele mai felurite aspecte. Nu-i aici locul să cercetăm toate liniile complicate ale problemei, e deajuns să spunem că

asupra destinului intelectualității s-au proiectat multă vreme dureroase semne de întrebare. Nu e oare un indiciu al originalității literaturii noastre faptul că acum acele dureroase semne de întrebare încep a fi dezlegate? Problema o dezbate cîțiva dintre cei mai talentați romancieri contemporani, mai tineri ori mai vîrstnici. „În Drum fără pulbere“, romanul lui Petru Dumitriu, se urmărește prin personajul principal, inginerul Pangrati, chipul în care generația de buni intelectuali, formați într-un mediu burghez, se integrează operei de construcție. Un tînar romancier, deosebit de înzestrat, Titus Popovici, se situează cu „Străinul“ în plină problematică a intelectualului, propunînd noi soluții, aducînd pe erou pînă în pragul epocii noastre. Andrei Sabin, adolescentul ce ia înțîia oară contact cu marile probleme ale vieții, dezbate în dezvoltarea sa întrebări privind răspunderea față de colectivitate și se alătură în cele din urmă luptei revoluționare, venind alături de partid. Precum vedem, tînarul romancier s-a hotărît să dea o replică unor înaintași de mare prestigiu, să vadă în alt fel problema intelectualului așa numit inadaptabil. Și Francisc Munteanu în romanul său „În orașul de pe Mureș“ ne arată un tînar intelectual care vine alături de muncitori, renunțînd la un zbcuim steril care nu făcea decât să-l înstrăineze de oameni, să-l condamne la neputință. Mircea Rotaru ajunge la o înțelegere devotată, sinceră și conștientă a luptei de care mai înainte se simțise profund străin, consacrindu-i-se acum cu toată patima tinereții. (Se observă că scriitorul dă adesea pagini superficiale, ceea ce dacă ne gîndim la interesul deosebit al problemelor puse, la caracterul plin de nouitate al vieții ce o tratează, e desigur regretabil). Originalitatea romanului contemporan, luat ca fenomen, nu se rezumă însă la atît. Se produce treptat o reorientare a romanului din chiar punctul de vedere al materiei ce o tratează, al obiectivului ce și-l propune. Se dezvoltă un roman *actual* nu doar sub aspectul concepției, ci îndreptat către prezent, către fenomenele cele mai specifice ale vieții de astăzi și, îndeosebi, se pun premele reprezentării artistice a clasei mun-

citoare constructoare a socialismului. Din punct de vedere istoric, acesta e fenomenul cel mai important în dezvoltarea romanului românesc, clasa muncitoare fiind clasa cea mai înaintată, forța principală, determinantă a epocii noastre. Credincios adevărului vieții, romancierul trebuie să pună în centrul operelor sale chipuri de exponenți ai acestei clase, de existența cărora se leagă procesul structural, de continuă revoluție, pe care îl străbate societatea. Faptul se desprinde cu necesitate din conștiința cetățenească a scriitorului. Nu numai atât. Romancierul nu poate rămâne nepăsător la fenomenele noi, de o originalitate pronunțată ce se desfășoară astăzi sub ochii săi. Clasa muncitoare a parcurs o foarte rapidă ascensiune, devenind forța socială cea mai revoluționară. Schimbările de conștiință ce se produc în lăuntrul acestei clase chemate să răspundă unor necesități istorice de neobișnuită amploare, schimbări pe care ea le determină, luptînd pentru noua orînduire, în toate domeniile vieții sociale, marile energii și puteri creatoare pe care le pune în mișcare, toate acestea sînt de un interes maxim pentru adevăratul creator, îndeosebi pentru romancierul social stăpîn pe modalitatea artistică aptă în cea mai mare măsură să cuprindă, în vaste construcții epice, tabloul vieții contemporane. Ritmul nou al prezentului, orizonturile întinse ale construcției, dezvoltarea în aceste împrejurări a unor noi sentimente și principii etice, fac substanța celor mai de seamă creații epice ale zilelor noastre. Petru Dumitriu în „Drum fără pulbere“ a reușit să prindă ceva din suflul vieții contemporane în tot ce are aceasta mai specific, marea febră a construcției, într-un tablou plin de mișcare și de varietate a culorilor, în obiectivul său stînd omul lumii noi, socialiste, cu aspirațiile și sentimentele sale, pe fondul înfruntării înverșunate a claselor. Vastitatea și vigoarea înjgheberii epice, în linii trase cu o sobrietate apăsată, ritmul energic al desfășurării și strîngerea la un loc a multîmii de personaje, într-o complexă învălmășire a destinelor personale, sînt dovada unei neobișnuite puteri de creație și construcție la îndemîna unui romancier stăpîn pe mijloacele sale.

Pe planuri mai restrînse, dar cu mai bune posibilități de profunzime, în „Pasărea furtunii“ Petru Dumitriu scoate la iveală noi surse ale naturii sale bogate de romancier, arătîndu-ne prin Adam Jora, idealul etic și problematica filozofică și sufletească a unui comunist. *Cronica de familie*, publicată recent, este o suită de romane concentrate, pictînd comedia umană a societății burghezo-aristocratice romînești, indicîndu-ne în Petru Dumitriu nu numai un probabil secretar al societății contemporane, dar în același timp, o natură artistică deosebit de complexă, greu de cuprins într-o formulă. Desenează cu obiectivitate oamenii și întîmplările, dramele vieții, e sobru și se exprimă precis, realist ca un adevărat „secretar al societății“ (titlul de glorie pe care și-l dădea Balzac), dar e în același timp plin de culoare și fantezie, e un poet inspirat.

Insușiri de romancier social a dovedit în anii noștri, într-un chip aproape de neașteptat, Zaharia Stancu. „Desculț“ a însemnat o dată memorabilă în evoluția literaturii noastre îndreptate spre realismul socialist și n-ar fi indicat să-i limităm valoarea de excepțional document realist al vieții țărănimii, înscriindu-l în marginile pamfletului liric. „Desculț“ crează un tablou foarte complex al vieții satului în epoca marilor răscoale țărănești, completînd în acest fel viziunea lui Rebreanu, punînd în valoarea lor adevărată noi date importante asupra realității romînești. Nota caracteristică a romanului o dau violența sarcastică, caracterul pătimaș, spiritul răzbunător și însetat de dreptate al poporului. Concepția asupra istoriei, a partidului clasei muncitoare, l-a sprijinit pe scriitor să găsească strînsa condiționare socială a răscoalei, să interpreteze în spirit realist raporturile de clasă specifice, înțelesul obiectiv al faptelor tragice pe care le înfățișează.

Ceea ce îi este îndeosebi caracteristic lui V. Em. Galan în „Bărăgan“, este un ascuțit simț al vieții, o intuire a fenomenelor noi și a laturilor necunoscute ale realității. Romancierul știe să prindă repede, viu și antrenant, momente dramatice ale vieții noastre, înfățișîndu-ne pe eroul său,

înfruntînd cu o bună cumpănire a lucrurilor situațiile cele mai dificile.

Am citat numai cîteva nume reprezentative și cîteva realizări care desigur nu oferă o situație completă a prozei noastre epice de proporții întinse. Intre altele ne-a stînjinit și sărăcia cantitativă a romanului închinat contemporaneității. Marile teme actuale sugerate de mersul continuu al poporului nostru către socialism, sînt încă abordate cu timiditate, într-o măsură insuficientă. Faptul apare cu atît mai surprinzător, cu cît ne gîndim la marelă număr de scriitori talentați, chemați să scrie romanul construcției socialismului, scriitori de toate generațiile, bine înzestrați, într-o abundență ce întrece probabil pe aceea a epocilor precedente. De la Camil Petrescu și Zaharia Stancu, scriitori fecunzi și experimentați, pînă la cei mai tineri, Francisc Munteanu ori Titus Popovici, dispunem de forțe în deplină putință creatoare, de felurite particularități, reprezentînd cea mai sigură garanție a orizonturilor ce se deschid. Sarcina lor e desigur grea și mai plină de răspundere decît a generațiilor trecute. Epoca noastră își are tendințele și particularitățile ei, în a căror tratare artistică experiența literaturii clasice se dovedește insuficientă. La aceasta s-a referit cunoscutul scriitor sovietic Ilya Ehrenburg răspunzînd răuvoitorilor care opun marile valori clasice, pe Tolstoi, Dostoevski, Balzac, înfăptuirilor artistice ale vremii noastre. „Viața societății sovietice — spune Ilya Ehrenburg — se găsește în procesul construcției, oamenii se dezvoltă și se schimbă într-un ritm rapid, a-i înțelege și a-i cunoaște în toată profunzimea lor este mult mai greu decît a cunoaște și a înțelege oamenii unei societăți formate, sedimentate“. Dificultățile de cunoaștere și înțelegere a specificității epocii noastre și a raporturilor noi pe care aceasta le aduce, a tipului de om de o structură aparte și de o neasemuită frumusețe morală pe care îl naște, nu pot fi depășite decît printr-un contact nemijlocit și atent cu viața și oamenii de astăzi. Substanța unui roman se extrage exclusiv din împrejurările trăite de scriitor. În general romancierul nu inventează nimic, el

reconstituie și valorifică artistic rezultatele propriei sale experiențe și observații a oamenilor. Scriitorul român este îndeobște legat, prin origine și prin tradiții, de viața țărănimii. În felul acesta s-a produs o limitare firească a experienței, și implicit, a posibilităților de reprezentare artistică. Se simte astăzi nevoia depășirii limitelor tradiționale, nevoia de a se lărgi considerabil experiența de viață a scriitorului. Aceasta e probabil principala condiție a dezvoltării romanului nostru la nivelul exigențelor contemporane, la înălțimea momentului actual, atît de original, atît de important în dezvoltarea societății încît ar fi păcat să nu fie păstrat prin transcripție artistică în memoria generațiilor. Numai pe această cale vedem posibilă realizarea marilor perspective în fața cărora se află romanul epocii noastre. Prin esența sa însăși, prin particularitățile sale de cronică vie și sensibilă a vieții, romanul este un gen *contemporan*. Cu toate realizările existente pe planul acesta — unele de valoare sigură —, romanul contemporan nu se ridică la înălțimea problematicii actuale, a fenomenelor sociale și etice al căror proces se desfășoară sub ochii noștri. Gradul de maturizare către care ne îndreptăm, presupune ca un mobil determinant apariția marelui roman al orașului industrial, romanul uzinei, închinat eforturilor constructive ale clasei muncitoare. Va fi un roman în care să palpate viața multilaterală și intensă a orașului socialist, un roman al oamenilor noi de astăzi, ridicați la conștiința unei noi demnități, a unei etici superioare, pătrunși de sensul adevărat al existenței, stăpîni ai vieții sociale, eroi de fiecare zi. Va fi romanul care să urmărească remarcabilul fenomen al aspirației către cultură și preocupări intelectuale a unor categorii sociale condamnate în trecut la umilire și ignoranță, romanul care să arate cum de a fost posibil ca într-un timp necrezut de scurt, oamenii să schimbe aspectul vieții, să înceapă să gîndească și să simtă altfel, în spiritul epocii socialismului.

În articolul scris după război, de care am pomenit, Ibrăileanu mai numește două din cauzele situației romanului social. De o parte „lipsa unui număr su-

ficient de cetitori, care să facă posibilă scriitorului o viață liberă consacrată exclusiv literaturii". De altă parte „lipsa scriitorilor din care, după calculul posibilităților, să răsară și romancierul social". Că Ibrăileanu vedea posibilă, în acele condiții, anularea situației acesteia și crearea de împrejurări favorabile romanului, faptul se datorește unui excesiv optimism. N-ar fi drept să spunem că el găsea posibilă satisfacerea acestei condiții în limitele epocii contemporane lui. Nu. Articolul e redactat cu multe rezerve, cu multe precauțiuni, și dacă am căuta printre rînduri adevărata stare despirit a criticului, aceasta ar fi mai mult o stare de neîncredere. Ibrăileanu vroia, spera în înflorirea romanului, era descurajat de a face subtile considerații asupra unei literaturi într-atît de neocapte. Printr-un interesant proces de psihologie — și psihologia criticului era cu deosebire interesantă — el și-a proiectat aspirațiile în realitate, avînd la un moment iluzia că se realizează. Dacă cea dintîi condiție la care se referise, se sprijinea oarecum pe cîteva posibile puncte de rezim, deși în ansamblu nu avea sorți de realizare — situația socială nu se schimbase în linii mari în anii de după război — celelalte două condiții nu erau nici pe atît în perspectiva de a se înlăptui. Numărul de cititori era cu totul restrîns; iar romanul cere un public bogat, deosebindu-se astfel de poezie. Dacă presupunem că poetul ar mai compune mînat de propria-i stare de spirit, romanul presupune o întreprindere grea, laborioasă, la care scriitorul nu poate porni decît avînd în minte răsunetul cel va trezi opera sa în public. Pe de altă parte, romancierului obligat să se dedice exclusiv unei munci îndelungate, de ani de zile, trebuia să i se creeze o situație materială prielnică creației. De asta nici nu putea fi vorba. Doar unu-doi dintre scriitorii noștri buni au avut posibilitatea de a trăi din scris. Cea de a doua condiție nu se afla într-o situație mai favorizată. Nu se putea vorbi pe atunci de un cîmp vast de recrutare a romancierului. Romanul presupune o intensă pregătire intelectuală. Romancierul este un intelectual, indiferent din ce straturi sociale vine.

De aceea calculul probabilităților nu oferea în împrejurările acelea perspective prea mari. Fără nici o exagerare se poate spune că cele trei condiții presupuse de Ibrăileanu s-au realizat abia în epoca noastră. S-a mărit pe de o parte masa de cititori într-o măsură considerabilă. S-a lărgit de asemenea cîmpul de recrutare a scriitorului. Se adaugă și faptul, pe care l-am subliniat în introducere, că marea construcție epică, și cu deosebire romanul social, reprezintă modalitatea pe care epoca noastră, cu relațiile complexe și desfășurarea de energii ce o însoțesc — o selectează (ca să folosim tot un cuvînt al lui Ibrăileanu) ca fiind forma cea mai aptă de a o reprezenta în literatură. Așadar, dacă o ierarhie subiectivă a genurilor și modalităților artistice ar fi arbitrară și puțin recomandabilă, o ierarhie și o selecție obiectivă, pe care viața însăși o impune, e pe de-antregul posibilă și atotputernică. În cazul nostru specia selectată, în ce privește proza literară, e creația epică „obiectivă", romanul societății romînești contemporane.

Romanul chemat să dea tabloul complet al realității se întemeiază astăzi pe un admirabil instrument de cercetare științifică, pe concepția despre lume a partidului proletariatului. Locul sentimentelor vagi și al atitudinii așa zise „lirice", în realitate confuze și informe sub aspectul moral, îl ocupă acum poziția științifică, obiectivă față de fenomenele noi ale vieții, fapt care creează scriitorului posibilitatea de a vedea limpede încotro se îndreaptă societatea, care sînt acele trăsături și fenomene sortite unei mari dezvoltări, și în acelaș timp, care sînt fenomenele de viață depășite, condamnate la pieire de către mersul însuși al istoriei. Concepția științifică despre lume pune astfel la îndemîna romancierului social nu numai o metodă de cercetare a fenomenelor vieții, dar și un instrument moral, creîndu-i posibilitatea de a aprecia oamenii și fenomenele vechi și noi ale vieții în raport cu marile țeluri către care se îndreaptă în chip neabătut omenirea. Romancierul are astfel posibilitatea de a stabili un raport armonios între veridicitatea artistică și caracterul moral, militant al operei sale.

OV. S. CROHMALNICEANU

PRINCIPIUL LENINIST AL SPIRITULUI DE PARTID ÎN LITERATURĂ

În toamna anului 1905, acum cincizeci de ani, Lenin se reîntorcea la Petersburg din străinătate. Valurile revoluției burghezo-democratice din Rusia se agitau amenințătoare. Grevele muncitorilor cuprinseseră aproape întreaga țară. În guvernămintele Saratov, Tambov, Cernîgov, Tiflis și Kutais se ridicaseră țărani. La Kronstadt și printre marinarii flotei Mării Negre din Sevastopol izbucniseră răscoale, furtuna era aproape. Ca întotdeauna, Lenin, pe care această atmosferă îl făcea să se simtă cu adevărat în elementul său, trecea ca un pilot încercat la cîrma istoriei ca să primească din plin, în față, botezul înnoitor al ploii, al vîntului și al talazurilor.

Prin noiembrie, Lenin începu și redactarea ziarului „Novaia Jizni” (Viața Nouă). Aci, și în acest moment, printre articolele care dezbăteau tactica revoluției, a apărut articolul „Organizația de Partid și literatura de Partid”.

Pregătirile de luptă ale clasei muncătoare, zvonul marșurilor ei, mișcările armelor, chemările și cuvintele de îmbărbătare ale oastei proletare, răsunau nemijlocit în el, ca în toate celelalte articole scrise atunci de Lenin.

De asemeni aceleași răcnete de ură, de mînie și de teamă ale lumii burgheze l-au întîmpinat.

De cincizeci de ani însă, ideile acestui articol au devenit principiile literaturii celei mai înaintate din veacul nostru, lozincile ei de luptă.

De cincizeci de ani, în numele lor au fost create nenumărate opere literare, care, așa cum o visa marele strateg al revoluției proletare, servesc nu „unei eroine supra-sătule” nu „celor zece mii” din pătura de sus, care se plictisesc și suferă de obezitate, ci milioanei și zecilor de milioane de muncitori care alcătuiesc floarea țării, forța ei, viitorul ei”.

De cincizeci de ani, ideea spiritului de Partid în artă, formulată de Lenin, însuflețește creația scriitorilor celor mai legați de lupta pentru eliberarea omenirii din lanțurile exploatării, aspirării și nedreptății.

E bineca, sărbătorind acum — în zilele Congresului al II-lea al Partidului nostru — trecerea unei jumătăți de veac de la data apariției articolului „Organizația de Partid și literatura de Partid”, să ne amintim, — fie și sumar —, împrejurările concrete în care Vladimir Ilici a exprimat, cu o genială claritate și cu o concizie matematică punctul de vedere al proletariatului revoluționar într-una din problemele fundamentale ale esteticii. Numai așa vom avea reprezentarea exactă, vie, a obiectivelor articolului, numai așa îi vom putea înțelege just toate sensurile și nuanțele, numai așa vom fi în stare să-i desprindem întreaga actualitate, în spiritul lui și nu în interpretarea bucherească pe care adesea încearcă să i-o dea unii.

Lenin și-a scris articolul în toial revoluției burghezo-democratice ruse din 1905. De caracterul ei, de problemele noi pe care

ea, în condițiile-i specifice de desfășurare, le ridică istoriei, se leagă înțeleșul articolului.

Cum arăta Lenin, în Rusia acelor ani „conținutul revoluției nu-l constituiau două forțe în conflict”, „ci două războaie sociale diferite și eterogene: unul în sinul structurii autocratice-feudale contemporane, iar celălalt — în sinul viitoarei structuri burghez-democratice”, care se naștea de pe atunci. Unul era „războiul întregului popor pentru libertate (pentru libertatea societății burgheze), pentru democrație, adică pentru suveranitatea poporului, iar celălalt — lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei pentru organizarea socialistă a societății” (VIII, 255).

Pentru prima oară în istorie erau coapte condițiile ca hegemonul revoluției burghezo-democratice să fie nu burghesia, ci proletariatul. Pentru prima oară și problemele culturale legate de aceste împrejurări mari sociale, i se puneau sub un unghi nou, cu totul inedit. De sub cnutul sfintei auto-crații pravoslavnice, de sub cenzura po-pească, scrisul începe să-și câștige o rela-tivă libertate.

Groaza de proletariat, de revendicările lui, groaza de socialism, făcea burghesia rusă lașă și dispusă a se târgui cu țarismul, să transforme această libertate în *libertate burgheză*, în libertate numai pentru burghezie, numai pentru ziarele, revistele, cărțile burgheze, în libertate numai pentru cultura burgheză*).

Pentru aceasta, toate formele de diver-siune ideologică, de la teoriile puriste ale cadeților (Struve, Berdiaev, Merejkovski, Filosofov), după care ridicarea maselor ar atrage ruina inevitabilă a culturii intrată pe mîna „mitocanului rege” — cum numea Merejkovski poporul, — pînă la lozincile mistico-anarhiste ale decadenților, care fă-ceau paradă de revoluționarism, se consi-

*) „În Rusia, în pofida legii, domnește acum o libertate a cuvîntului, a întrunirilor și a presei, incomparabil mai mare decît acum zece ani, decît acum un an, dar de această libertate se bucură într-o măsură cît de cît acceptabilă, numai gazetele bur-gheze, numai întrunirile „liberale” — scria Lenin în Vperod. (VII, 240).

derau mai la stînga, mai radicali, mai an-ticapitaliști ca socialiștii și strigau ase-menea lui Briusov:

Vreau orice îngrădire s-o dărim
În drum pe-al libertății sfînt tărîm.
Acolo unde „destul” îmi spuneți voi
Și-n glasul vostru biruinți răsună,
Eu văd voința nouă a unui nou război!
Vom dărîma-mpreună! Nu vom clă-di-mpreună!

Articolul lui Lenin e îndreptat tocmai împotriva unui asemenea mod nou, fă-țarnic, rafinat al burgheziei de a relua teza autonomiei esteticului. Tocmai în această variantă modernă a formulei „artă pentru artă”, prelucrată astfel încît ade-văratul ei conținut de clasă să dispară sub o frazeologie pseudo-revoluționară despre libertatea creației, lovește Lenin. De aici și excepționala actualitate a articolului, azi, cînd în special cu iluzia unei așazise „libertăți” de creație individuale „absol-ute”, „necondiționate”, burghesia izbu-tește să mai țină în plasa ideologiei ei un număr însemnat de artiști, să-i facă să o servească adesea chiar înconștient, izolîndu-se de viață și refuzînd să-și pună talen-tul în slujba marelui bătălii a oamenilor pentru o lume fără exploatați și exploata-tori.

În 1905, cînd apărea articolul „Organi-zația de Partid și Literatura de Partid”, presa burgeză, editurile burgheze, încercău să dea drept „nou”, „revoluționar”, „so-cialist” amestecul literar cel mai eteroclit, cel mai confuz și mai lipsit de principialitate, eclecticismul cel mai laș și mai bogat în compromisuri mic-burgheze. („*Toți sînt socialiști, toți ci-că sînt fără de partid...*”, nota, cu ironie, Lenin. VII, 333, VIII, 414).

Afiuînd ideea subordonării literaturii cauzei proletariatului, obiectivelor lui con-crete și precise de luptă, articolul milita pentru crearea unei literaturi cu adevărat noi, cu adevărat revoluționare, cu adevă-rat socialiste. Iată iarăși de ce astăzi, în epoca edificării acestei literaturi, a stră-duințelor de a-i da perfecțiunea creațiilor clasice, ideile lui Lenin din articolul „Or-ganizația de Partid și literatura de Par-tid” sînt mai actuale ca oricînd.

Despre ce problemă se ocupă în fond aici Vladimir Ilici? E vorba de problema partinității în activitatea scriitoricească, a legăturii între cauza proletariatului și munca literară, a atitudinii partidului față de literatură. Discuția reia de fapt, din nou, o problemă estetică veche, problema libertății artistului. Meritul lui Lenin stă în faptul de a o trata pentru întâia oară în spiritul filozofiei marxiste, a modului cum își reprezenta ea raporturile dintre libertate și necesitate.

Ce susținea în problema aceasta estetica idealistă? Că actul de creație, ca o expresie completă a individualității artistice, trebuie să fie absolut liber, necondiționat de nici o constrângere exterioară. Că relațiile sociale capitaliste, liberalismul burghez, îngăduie, — chipurile — poetului, pictorului sau muzicianului să-și rezolve problemele activității profesionale, așa cum crede, după pofta inimii și pe cont propriu, îi oferă o asemenea libertate mult visată. Că în sfârșit, a-i cere artistului să intre în lupta socială, să fie exponentul unei clase sau al unui partid, e o impietate la adresa libertății creației, o pretenție stupidă, barbară, care duce la distrugerea artei.

Lenin zdrobește aceste teorii estetice idealiste, transformate de lumea burgheză în adevărate prejudecăți.

„A trăi în societate și a fi liber de societate e un lucru imposibil”, arată Lenin.

„Într-o societate bazată pe puterea banului, în care masele muncitoare duc o viață de mizerie, în timp ce mici grupuri de bogătași huzuresc, nu poate exista o „libertate” reală, efectivă” — explică el.

„Libertatea scriitorului, a pictorului, a actorului burghez, este doar o dependență camuflată, sau care se camuflează fălarnic față de sacul cu bani, față de corupție, de întreținere”.

Lenin dărîmă, așadar, această iluzie a libertății artistului în societatea burgheză, dezvăluind cum ea se bazează pe neînțelegerea determinismului economico-social, sau pe ascunderea lui ipocrită. Burghezia stăpînă pe publicații, pe edituri, pe piața literară, îl constrînge pe scriitor să-i execute comanda socială printr-o presiune sistematică, neîntreruptă, și care se exercită concomitent din toate părțile. „Ești oare liber față de editorul dumitale burghez,

domnule scriitor? Față de publicul dumitale burghez, care pretinde de la dumneata pornografii în rame, prostituție sub formă de „completare” la „sacra” artă scenică?” — întrebă pe bună dreptate Lenin.

În creație, ca și în alte domenii, burghezia tolerează exact atîta libertate cît îi convine. Exact, libertatea care se înscrie în ordinea de viață burgheză, care nu o amenință efectiv. Faptul acesta l-au verificat mulți artiști și se pot cita chiar numai în ultimii ani cîteva cazuri notorii. Așa, de pildă, scriitorul francez Vercors, legat de mișcarea literară progresistă, a intrat cam prin 1950 într-o serioasă polemică de presă cu comuniștii.

Toate coloanele ziarelor și revistelor reacționare i-au fost atunci deschise, în modul cel mai „liber”, pentru a-și expune părerile pe care publicațiile de partid refuzaseră să i le tipărească, socotindu-le greșite și dăunătoare. Vercors și-a exprimat indignarea pentru lipsa de libertate a presei progresiste. N-a trecut însă decît foarte puțin timp și scriitorul francez, revoltat de comportarea trupelor americane din Franța, a scris un articol pe această temă și a încercat să-l publice. Dar nici unul din ziarele „înțelegătoare” și „independente”, care altădată i-au pus la dispoziție coloanele ca să-i atace pe comuniști, n-a mai vrut să-i publice articolul. Brusc, „libertatea” burgheză încetase și Vercors n-a izbutit să-și spuie cuvîntul decît în publicațiile progresiste.

Ani de zile lumea literară burgheză i-a găsit lui Jean Paul Sartre geniu, i-a comentat cu aprindere fiecare lucrare și în special acelea care îngăduiau interpretări răuvoitoare ale eticei comuniste. A fost de ajuns ca Sartre să scrie o comedie îndreptată împotriva calomniatorilor Uniunii Sovietice, ca, automat, aceeași lume literară burgheză să descopere că s-a înșelat, că autorul lui „Nekrasov” n-are nici un pic de talent dramatic și că ultima lui lucrare e o catastrofă.

După cum se vede, și după cum a spus-o foarte bine poetul maghiar Ioszeff Atilla: „Între două tranșei, nu se poate ara”.

Chiar aparentele revolte artistice anti-burgheze, proclamațiile avangardiste, își găsesc loc în lumea capitalistă atîta timp cît rămîn ineficiente și nu-i amenință

efectiv securitatea. Pe dadaști sau pesu-prarealiști, pe toți revoluționarii onirici și nonconformiști în materie de gramatică, ordinea burgheză îi digeră, pe poezii cu adevărat revoluționari îi izgonește din țară, ca pe Pablo Neruda, sau îi ucide, ca pe Federigo Garcia Lorca.

Lenin surpă, așadar, orice teme al cre-dinței în libertatea individuală „absolută” și „necon condiționată” a artistului, mai ales într-o lume sfișiată de un crâncen război social. O asemenea credință naivă el o înlocuiește cu concepția marxistă asupra realu-lui raport din viață între libertate și ne-cesitate. „*Oarbă e necesitatea numai în mă-sura în care nu este înțeleasă*” — arăta En-gels, citindu-l pe Hegel. „*Nu în visata in-dependență față de legile naturale stă liber-tatea* — adăuga el — *ci în cunoașterea ace-sor legi și în posibilitatea de a le pune în acțiune în mod sistematic pentru anumite scopuri. Acest lucru este valabil atît pentru legile care privesc natura exterioară cît și pentru cele care guvernează existența fizică și psihică a omului însuși...*”

Lenin aplică reprezentarea marxistă a raporturilor dintre necesitate și libertate la activitatea creatoare. Liber cu adevărat va fi artistul care va înțelege în modul cel mai clar necesitatea obiectivă în viața so-cială și va acționa în consecință. Deci se va angaja deliberat, conștient, în slujba clasei celei mai înaintate și va opune lite-raturii fătarnic libere, în realitate legată de burghezie, o literatură într-adevăr li-beră, legată *în mod deschis* de proletariat.

De ce aceasta îi va asigura o reală liber-tate de creație? Pentru că numai proleta-riatul revoluționar, luptînd să se elibereze pe sine din sclavia muncii salariate, luptă tot odată pentru eliberarea întregii ome-niri de orice exploatare și asuprire, duce deci o bătălie care se desfășoară în sensul acțiunii legilor obiective ale istoriei și e în consecință nemijlocit interesat în dez-văluirea cît mai completă a adevărului vieții deoarece acesta îi confirmă telurile și-i luminează drumul. Situarea pe pozi-țiile avangardei clasei muncitoare, parti-nitatea, îngăduie, așadar, oglindirea cea mai veridică a realității, scoaterea la iveală a aspectelor ei cele mai revelatoare, realismul cel mai consecvent.

Pentru scriitorul care s-a legat deschis de forțele sociale revoluționare și care ur-mărește să le slujească prin scrisul său, nu mai există contradicția tragică dintre intenție și realitate. Lui nu i se mai poate întîmpla ca dintr-o constrîngere exterioară sau interioară să fie nevoit a ascunde adevărul, cu sau fără știință. Pe el nu-l mai stăpînește nici un fel de prejudecată și nu-l mai leagă nici un fel de lanț văzut sau nevăzut. Ca Eluard el poate spune: „*Jesais le drame et j'en connais l'auteur...*” („Știu drama și-l cunosc și pe autor“.)

Ideea cîștigării prin partinitate a sin-gurei libertăți de creație posibile în lumea unde se mai dă o luptă grea între clase, are consecințe capitale pentru activitatea ar-tistică. În primul rînd, rezultă de aci că un scriitor care năzuiește să înțeleagă nece-sitatea obiectivă din viața socială, trebuie să înceapă prin a cunoaște foarte bine această viață. În al doilea rînd, trebuie să știe a-i descoperi legile de dezvoltare și deci să stăpînească marxismul, adică știința celor mai generale din aceste legi.

A dovedi cu adevărat spirit de partid în artă nu înseamnă — prin urmare — a-ți da numai o adeziune sentimentală la cauza proletariatului. Aceasta înseamnă a privi viața de la înălțimea ideologiei lui revo-luționare, a cunoaște realitatea în cele mai intime particularități ale ei, și a o inter-pretă în lumina filozofiei marxiste.

Unii protestează. De ce — spun ei — e nevoie neapărat de filozofia marxistă? N-are marele talent facultatea să se dis-penseze de ea? Balzac parcă n-a scris destul de bine și fără să urmeze Universitatea serală? Tolstoi n-a nimerit-o și fără să fie marxist? Problema însă e pusă fals; ta-lentul e aici fetișizat. Desigur că pe baza observației și a experienței mulți scriitori mari din trecut au reușit adesea să desco-pere resorturi foarte profunde ale vieții sociale, chiar în lipsa unei concepții știin-țifice asupra lumii. Dar mărginirea lor istorică începe tocmai de la această lipsă. Tocmai acolo unde ea se faee simțită, gin-dirca artistului e umilită de prejudecă-țile timpului. Tocmai acolo se arată pri-zonieră dependentă. Să nu uităm că dra-meii sfișietoare a lui Raskolnikoff, incom-parabilul Dostoievski nu i-a găsit alt răs-

puns decât expierea creștină, sau că o minte genială ca a lui Eminescu a căzut nu o dată, în fața contradicțiilor sociale, victimă deznădejdiei.

Filozofia marxistă îl smulge pe artist din asemenea impasuri, îi oferă o perspectivă nelimitată și-l înzestreaază cu un instrument excepțional de investigare a realității. De ce să imităm atunci metodele de lucru, fatalmente depășite? De ce să călătorim cu diligența dacă ne putem urca în avion?

De cele mai multe ori platitudinea, uscăciunea, stereotipia de care suferă atâtea lucrări literare țin într-adevăr de necunoașterea vieții, dar nu în sensul direct al inexistenței unui contact viu cu realitățile. Foarte adesea ceea ce îl împinge pe scriitor la banalitate și simplism e lipsa de avânt a gândirii, neputința ei de a pătrunde în miezul fenomenelor vieții, de a-i descoperi înlănțuirile cauzale complexe, noi și necunoscute. Orice operă genială poate fi înscrisă într-un tipar schematic, bogăția ei începe însă dincolo de cadrele lui și se bazează pe rezultatele reflecției artistului asupra materialului de viață pe care l-a avut în față. Oare fără forța unei gândiri mature, luminate de concepția clasei muncitoare ar fi reușit să înalțe Tudor Arghezi — acum, în amurgul vieții sale — acea cînd suavă, cînd majestuoasă „Cîntare Omului“, sau să graveze suita de tablouri cutremurătoare din poemul „1907“?

Oare fără ajutorul ideologiei clasei muncitoare ar fi realizat Camil Petrescu ampla evocare a revoluției de la 1848, Zaharia Stancu neuitata istorie a celor desculți, Petru Dumitriu — Cronica lui vitriolantă de familie, sau Marin Preda imaginea uluitoare a satului românesc de ieri în „Moromeții“? Oare nu gândurile și sentimentele clasei în atac au dat aripi cîntecelor bătaioase ale lui Mihai Beniuc?

Sub semnul ideologiei revoluționare a proletariatului se înscrie fiecare succes al literaturii noastre noi, de la „Mitrea Cocor“ al maestrului Mihail Sadoveanu pînă la „Bărăganul“ lui V. Em. Galan sau „Străinul“ tînărului prozator Titus Popovici; de la versurile lui Eugen Jebeleanu sau Maria Banuș pînă la cele ale atîtor tineri poeți talentați. Acesta e un

adevăr pe care numai orbii sau cei orbiți de ură îl mai pot contesta. Dacă libertatea individuală „absolută“ în societatea împărțită în clase nu există, e o minciună burgheză, atunci nici activitatea creatoare nu e o chestiune pur și simplu personală. Aceasta e concluzia practică de cea mai mare însemnătate la care ajunge raționamentul lui Lenin:

„Pentru proletariatul socialist problema literară nu poate fi un instrument în folosul unor persoane sau al unor grupuri, ea nu poate fi în general o chestiune individuală independentă de cauza generală a proletariatului. Deci jos cu literații fără de partid — proclamă Vladimir Ilici — jos cu literații supraoameni! Chestiunea literară trebuie să devină o parte integrantă a cauzei generale proletare, „o rotiță și un șurub“ al unui mecanism social-democrat unic și măreț, pus în mișcare de întreaga avangardă conștientă a întregii clase muncitoare. Chestiunea literară trebuie să devină parte integrantă a muncii de partid social-democrate, organizată, planificată și unitară“.

Cu alte cuvinte, e vorba deci de conducerea literaturii, ca orice alt compartiment al vieții sociale de către Partid, e vorba de intervenția lui conștientă, sistematică, în procesul activității creatoare. Aceasta e mult discutata problemă a îndrumării, de care a fost, este și va fi mereu vorba în cadrul vieții noastre scriitoricești.

Cum înțelege Lenin îndrumarea literaturii de către Partid? Iată un lucru, iarăși, de o netăgăduită actualitate, astăzi cînd unele elemente „șovăielnice“ tind să înlocuiască lupta pentru destinderea încordării internaționale cu un liberalism burghez abia camuflat, sau cînd altele, „țepene“, sînt gata să transforme munca de îndrumare a literaturii într-o muștrulială cazonă a scriitorilor.

Lenin previne amîndouă aceste abateri de la înțelegerea justă a principiilor pe care le expune.

Partidul trebuie să conducă activitatea literară efectiv, concret, nu la modul declarativ, abstract, onorific. El e dator să intervină direct în procesul edificării unei literaturi însuflețite de idealurile

proletariatului revoluționar, să-i stimuleze dezvoltarea, să o orienteze și să vegheze ca ea să-și păstreze neștirbită puritatea ideologică.

Cei care strigă că sînt de partea clasei muncitoare dar că înțeleg să o servească așa cum cred ei, nu recunosc de fapt principiul spiritului de Partid. Avem de a face aci tot cu un fel de anarhism boieresc. Inchipuți-vă niște soldați, care în toiul luptei ar pretinde să se bată nu acolo unde le cere comandantul, nu împotriva obiectivelor indicate de el, ci unde li se năzărește lor, cu cine le vine lor chef. Asemenea luptători mai mult ar încurca decît ar aduce foloase. Partidul organizează energiile clasei, el o conduce la atac. Cerințele lui ca pe tărîmul literaturii scriitorii să se îndrepte către anumite teme, să dezbătă anumite probleme, izvorăsc din aprecierea profundă a strategiei și tacticii luptei revoluționare. Cînd Partidul nostru cere poezilor, prozatorilor și dramaturgilor să se ocupe cu precădere în operele lor de viața clasei muncitoare, de lumea industriei socialiste, înseamnă că el socotește acest sector din realitate sectorul cel mai bogat în fenomene noi, tipice, pline de semnificație. Totodată înseamnă că masele simt mai acut nevoia unor opere cu o asemenea problematică. Și, evident că numai Partidul, din perspectiva lui, poate să-și dea seama cu o maximă certitudine de aceasta! Așadar, oricît de lezat s-ar simți individualismul burghez, comuniștii consideră că au tot dreptul să împingă literatura pe un anume făgaș tematic, să considere anumite preocupări scriitoricești mai importante decît altele și să combată eventualele tendințe de evaziune din realitate. Lucrul merge și mai departe. Îndrumarea privește însuși procesul creator și teoria „neamestecului“ aici e iarăși inacceptată. Dacă nu de mult, redactorul ținea cu orice preț să devină coautor și-l făcea pe scriitor încet, încet, să transforme o comedie despre birocrați într-un roman antiimperialist, azi, la reviste și edituri s-a cam înrădăcinat obiceiul ca „maestrul“ să se „supere“ și toată lumea din jur să nu știe ce să facă spre a-l „împăca“ și a-i da cît mai repede volumul

la tipar. Îndrumarea nu înseamnă însă simpla îndreptare a manuscrisului către tipografie; pentru aceasta nu e nevoie de redactori. Îndrumarea presupune un ajutor substanțial dat scriitorului spre a da artei sale maxima eficiență socială. Dar o asemenea muncă e direct opusă pasivității, vechiului principiu rus semi-oblomovist, semi-afacerist — cum îl numește Lenin: scriitorul mai scrie din cînd în cînd, cititorul mai citește din cînd în cînd. Mulțumindu-ne pur și simplu cu ce se produce, neamestecîndu-ne ca să nu supărăm pe nimeni și să nu rănim nici un fel de susceptibilități, e și firesc să ne trezim cu manifestări ideologice streine, sub diferite forme și în diferite lucrări, pentru că acolo unde slăbește ofensiva noastră ideologică, începe imediat contraofensiva inamicului.

La rezultate similare duce și tendința instaurării în viața literară a unei atmosfere detămîiere permanentă și neprincipială a scriitorilor. Acestora li se inculcă pe nesimțite ideea că sînt adevărate zeități care n-ar trebui să tolereze în preajma lor decît gesturile de evlavie, imnurile de slavă și genuflexiile. Critica e firește considerată, într-o asemenea atmosferă, un sacrilegiu. Totuși, îndrumarea nu se poate face decît prin critică. O critică pătrunzătoare, competentă, dar neconcesivă, principială.

Un scriitor acceptă implicit ideea criticii de partid atunci cînd aspiră ca literatura sa să servească într-adevăr cauzei proletariatului. El intră într-un front de luptă bine definit, se angajează să apere culoarea precisă a unui anume steag.

Partidul nu poate considera ca a sa, ca legată de țelurile sale, decît o literatură care exprimă interesele maselor muncitoare, care e însuflețită de umanismul socialist. Libertatea e reciprocă—explică Lenin. Dacă scriitorul individualist pretinde în numele libertății că are dreptul de a scrie ce vrea, în numele aceleiași libertăți și scriitorii înrolați sub steagul partidului au dreptul să-l considere ca nefăcînd parte din frontul lor pe cei care nu luptă efectiv pentru țelurile Partidului. Cu ce logică de fier răspunde Lenin teoreticienilor „supărării pe critică“, partizanilor „nea-

mestecului“ Partidului în viața literară! Parcă Vladimir Ilici ar sta aici printre noi și ne-ar ajuta să rezolvăm tot felul de necazuri scriitoricești izvorite din mult discutata problemă a îndrumării. Se plîng unii că e un atentat la adresa libertății să nu li se îngăduie, de pildă, a prezenta realitatea „așa cum o văd ei“, sau a nu o prezenta pur și simplu. Teoretic, de ce n-ar fi liber scriitorul să dea și astfel de lucrări? Foarte bine! Dar de ce n-ar fi liber și poporul muncitor să respingă literatura care nu-l interesează, care nu-i exprimă năzuințele? De ce n-ar avea libertatea să-și spună cuvîntul, să critice prin reprezentanții săi mai autorizați lucrările streine de idealurile sale?

Fără îndrumarea principială a Partidului, o literatură pusă efectiv în slujba clasei muncitoare nu e de conceput, și această idee — oricît i-ar deranja pe unii — trebuie să rămînă la baza tuturor verigilor muncii noastre scriitoricești.

Îndrumarea principială, fermă, partinică, n-are însă nimic de-a face cu obtuzimea birocratică, funcționarească. Lenin respinge cu silă ideea unei asimilări mecanice a părții literare din munca de partid a proletariatului cu celelalte părți ale muncii de partid proletare, în genere.

Vladimir Ilici folosește chiar termenul „literatură de partid“ într-un sens foarte propriu, restrîns, vizînd toate tipăriturile destinate propagării ideologiei, strategiei și tacticii partidului comunist, și într-un sens mai larg, vizînd caracterul partinic al creației literare, al beletristicii. Confundarea celor două accepții în care e folosit termenul „literatură de Partid“ duce la confuzii grosolane.

Propaganda burgheză a încercat de altfel în repetate rînduri să acrediteze ideea că frazele din articol: „*Ziarele trebuie să devină opere ale diferitelor organizații de partid. Literații trebuie să intre neapărat în organizațiile de partid*“, se referă la creația literară, la beletristică, în raport cu care comuniștii ar avea o concepție pur administrativă. De asemeni, cu apucăturile lor sectare, proletcultiștii și rapiștii au servit material pentru alimentarea acestei idei dușmănoase clasei muncitoare, reducînd vulgar și simplist problema par-

tinității în literatură la problema dacă un scriitor e sau nu membru de partid. Lenin tratează în frazele citate problema organizatorică a propagandei generale de Partid, problema trecerii muncii generale propagandistice de la regimul „limbajului esopic“, al „acoperirilor false“, al „iobăgiei ideologice“, la regimul legal.

Orice altă interpretare a acestor cîrîțe e străină concepției proletariatului asupra culturii. Lenin subliniază chiar foarte clar distincția care trebuie făcută cînd e vorba de beletristică.

Simpla comparație a activității creatoare cu „o rotiță și un șurub“ în marele mecanism al muncii revoluționare de partid, îl avarmează. „*Orice comparație șchioapătă*“ adaugă de aceea imediat și precizează: „*și comparația mea între literatură și șurub, între o mișcare vie și un mecanism*“. „*Nu încapе îndoială — spune mai încolo — că problema literară se pretează cel mai puțin unei egalizări mecanice, unei nivelări, dominației majorității asupra minorității. Nu încapе îndoială că în această chestiune este necesară asigurarea unui spațiu cît mai larg inițiativei personale, înclinațiilor individuale, mai mult spațiu pentru gîndire și imaginație, formă și conținut.*“

Lenin parcă-i presimte aici pe toți „inspectorii financiari“ întru poezie și se războiește cu ei peste ani, pînă în vremurile noastre.

Îndrumarea, e necesar s-o întărim din ce în ce mai mult. Dar o îndrumare inteligentă, pătrunsă de dragoste pentru arta literară, cunoscătoare a specificului ei, capabilă să-i deschidă perspective largi scriitorului, să-l convingă și să-l educe, nu să-l pună în fața celor mai stupide întîmpinări și să-i rezeze avînturile prin diverse practici penibile, administrative.

A îndruma literatura, a lupta pentru creșterea spiritului ei de partid, nu înseamnă a promova în cărți lozincăria goală, frazeologia despre socialism, simplele pasaje declarative de adeziune la cauza proletariatului. Scriitorul vorbește prin imaginile operelor sale și în ceea ce spun ele obiectiv, cu puterea lor de convingere artistică, vrem să răsune glasul care militează pen-

tru politica partidului. Tipicul este doar sfera principală de manifestare a spiritului de partid în arta realistă și de aceea încurajarea schematismului sau a platiitudinii care se ascunde sub un fel de combativitate simulată, de fațadă, n-are nimic comun cu partinitatea.

N-are de asemeni nimic comun cu partinitatea întreținerea a tot felul de confuzii în domeniul specificității artistice a literaturii, mai ales când aceste confuzii tind să șteargă deosebirile semnalate de Lenin între propaganda de Partid făcută pe calea artei și cea făcută pe diferite alte căi (articole de ziar, broșuri de lămurire, lucrări științifice, etc.)

Așa, de pildă, e foarte util ca termenului de publicistică folosit în discuțiile noastre din ultima vreme să-i precizăm exact conținutul, tocmai pentru a nu i se da cine știe ce accepții nefericite, ceea ce nu e de loc de dorit. Impreciziunea poate crea, de pildă, chiar ideea unui gen hibrid, care e și nu e literatură. Dacă prin caracterul publicistic al unei lucrări se înțelege legătura ei imediată, strânsă cu actualitatea, cu problematica politică, atunci trăiască literatura publicistică, pentru că sub semnul ei stau cele mai bune opere ale noastre. Dacă în categoria poeziei, prozei sau dramaturgiei publicistice intră acele lucrări anemice, plate și în care tipizarea e înlocuită cu lozincăria, atunci jos cu o asemenea literatură, pentru că ea camuflează impostura și lipsa de respect față de cititor!

Indrumării partinice îi e — așadar — la fel de străină atitudinea liberalistă, nepăsătoare, pasivă în fața dezvoltării spontane a creației artistice ca și cea opacă, rigidă, lipsită de orizont. În spiritul învățăturii lui Lenin, și după exemplul marelui Partid Comunist al Uniunii Sovietice, Partidul nostru a îndrumat și îndrumă literatura, îmbinând o înaltă principialitate cu o observare atentă a particularităților muncii creatoare, astfel încât literaturii să i se creeze acel climat în care se pot dezvolta nestânjenite personalitățile artistice cele mai diferite și acele condiții necesare apariției, pe baza metodei realismului socialist, a unor curente și stiluri variate. Între ele, e în interesul victorii literare să se desfășoare o întrecere

harnică, însuflețită de dorința perfecționării armelor clasei.

Pentru aceasta însă principiul leninist, care proclamă că „*problema literară, ca o parte integrantă a cauzei generale proletare*“, „*nu poate fi un instrument în folosul unor persoane sau al unor grupuri*“ e sănătos să ne stea mereu în minte, cu atât mai mult cu cât printre noi, nu rareori inimiciții personale sau ambiții mărunte tind să falsifice rezultatele unei asemenea întreceri firești și, așa cum spunea Maiakovski, unul să se considere „Byron cel roșu“ iar altul „Heine cel mai roșu cu puțință“ în loc să urmeze îndemnul poetului:

— „*Decît
să disputăm
a versului șefie
mai bine să ne unim
și gingași,
și aci
și haide
fără-invidii
fără ca lumea să ne știe
să punem
la clădirea comunei
cărămizi*“.

Toate considerațiile lui Lenin din articolul de care ne ocupăm, converg către o țintă finală, unică:

Să dea maselor muncitoare o literatură cu un conținut socialist. Ținta lui Vladimir Ilici prefigura totodată și o sarcină literară epocală. În fond era vorba aici de edificarea unei noi literaturi, pentru că oricât s-ar fi apropiat unele opere geniale din trecut de idealul socialist prin idealul uman pe care-l afirmau, ele rămăneau totuși lipsite de experiența prezentului, de experiența istorică a proletariatului revoluționar, de gândirea lui vie.

Noulatea cea mai mare a operelor create în minte cu visul îndrăzneț al lui Lenin, în aceasta stă.

S-a făcut mult caz în secolul nostru de modernism. Diferiți filozofi abisali au agitat ideea unui așazis „spirit al timpului“, care ar determina stilul formelor de cultură specifice veacului XX. Și la noi, Eugen Lovinescu a vorbit — după expresia lui Tacit — de un „saeculum“, adică de

o totalitate a condițiilor materiale și morale configuratoare pentru viața popoarelor europene în epoca modernă. Cu cât mijloacele de comunicație între oameni sînt mai ușoare și mai rapide — zicea criticul — se crează o mai puternică solidaritate sufletească contemporană. Prin urmare, „*orice formă de artă apărută într-un centru artistic — susținea mai departe el — se propagă aproape instantaneu peste toată Europa; în timpurile noastre impresionismul și cubismul francez, expresionismul german, dadaismul, constructivismul s-au răspîndit concentric în toate țările*“.

Produsele culturii burgheze intrate în destrămare, otrăvite de morbul decadentismului, devin astfel expresia modernității veacului. Și din păcate, azi încă, asemenea teze își mai găsesc susținători în rîndurile oamenilor de artă. În însăși formularea ei, teoria aceasta a modernismului conține o vulgarizare descurajantă. Modernitatea culturii ea o identifică nu cu noutatea spirituală, cu soluțiile noi pe care le aduce gîndirea și experiența omenirii problemelor mari ale vieții, ci cu simplul decor tehnic inedit pe care se profilează existența omului azi.

Concepția e evident barbară. În veacul electricității, al energiei atomice, în lumea radio-ului și a călătoriilor aeriene intercontinentale, poate fi întîlnit și umanismul socialist și morala de fiară a nazismului.

Prezența în mijlocul peisajului tehnic modern, nu asigură o garanție de reală noutate spirituală. Goethe, însetatul de lumină, e de o mic de ori mai modern decît Claudel, de pildă, care se simte tras îndărăt către epocile de întuneric și ignoranță din istoria omenirii.

În epoca noastră, „*modernă*“, de *avangardă*“, în sensul adevărat al cuvîntului, e arta care aduce răspunsuri inedite, revoluționare frămîntărilor omenești, arta care exprimă noul umanism al lumii eliberate de exploatare, arta realismului socialist. Originalitatea cea mai generală și mai pronunțat contemporană o are creația cu acest caracter. E firesc deci să ținem ca la lumina ochilor la conținutul socialist al literaturii noastre.

În capul unora ideea destinderii încordării internaționale ia înfățișări abracada-

brante. Ei sînt gata să facă o apă și un pămînt între decadentismul occidental și realismul socialist, să realizeze acel „saeculum“ modernist al lui Lovinescu.

Ideea destinderii încordării internaționale se bazează însă pe principiul întrecerii pașnice între sistemul socialist și capitalist. Intrecerea presupune însă nu topirea, ștergerea, egalizarea diferențierilor, ci dimpotrivă afirmarea și valorificarea lor. Noi vrem să demonstrăm omenirii că sistemul nostru e mai bun, că producțiile noastre culturale sînt superioare celor capitaliste. Dar pentru aceasta ele trebuie să fie ale *noastre*, să exprime cît mai viu etica *noastră*, filozofia *noastră*, conținutul nou, deosebit, socialist al vieții *noastre*.

Dacă vrem să ne întrecem, nu înseamnă așadar că vrem să facem *concesii ideologice*, să ne tîrguim, să renunțăm la principialitate. Dimpotrivă, înseamnă că ne simțim mai tari, că avem încredere în spiritul superior al culturii noastre, că ne propunem de abia să-i exprimăm întreaga strălucire. N-au deci nimic comun cu principiul spiritului de partid, tendința unora fie de a prelua în bloc, necritic, moștenirea culturală a trecutului, „reabilitîndu-l“ pînă și pe Maiorescu, fie de a cere libertate în arta noastră pentru practicile decadente, pentru criticismul sceptic mic-burghez sau pentru prezentarea „apolitică“, „obiectivă“ a realității.

Ținem să exprimăm clar punctul de vedere al avangardei clase muncitoare și în asimilarea experienței sociale a trecutului pe plan cultural și în cea a prezentului. N-avem nevoie de exagerări nihiliste pe tărîmul moștenirii literare, nu e cazul să ascundem sau să diminuăm talentul nimănui, dar ne interesează limpede oricare ar fi fost prestigiul unui autor, ce poziție a ocupat opera lui în lupta dintre cele două culturi și orice s-ar spune va trebui să recunoaștem că există personaje care, — așa cum recomandă Karl Kraus — cu pălăria în mînă merită să li se tragă un picior în spate.

La fel în domeniul creației actuale: realismul socialist oferă în permanență un cîmp nelimitat de afirmare înclinațiilor și talentelor celor mai variate, el e deschis curentelor și tendințelor celor mai diverse, în oglindirea veridică a vieții, subas-

pectul dezvoltării ei revoluționare, dar respinge deopotrivă subiectivismul formalist ca și obiectivismul mincinos al naturalismului.

Ca să valorificăm din plin spiritul nou, original, unic al literaturii noastre nu există decît o singură cale: să exprimăm cu cea mai mare artă conținutul ei socialist.

★

O coincidență face ca sărbătorirea unei jumătăți de veac de la apariția articolului lui Lenin, să aibă loc în zilele Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc

Romîn, într-un moment cînd scriitorii noștri întîmpină cu noi victorii acest eveniment important din viața poporului. Numeroase lucrări înfățișează efortul eroic al maseilor muncitoare, care sub conducerea comunistilor lucrează la clădirea unei vieți noi. Altele amintesc trecutul de durere și de luptă. În toate e evidentă tendința, mai mult sau mai puțin realizată, de a răspîndi ideile Partidului, de a contribui la edificarea lumii fără exploatați și fără exploatare.

Ce altă manifestare ar putea cinsti mai bine ideile formulate acum cinci decenii de Vladimir Ilici?

TRATAREA MARXIST-LENINISTĂ A UNOR PROBLEME FUNDAMENTALE ALE ESTETICII

Cartea „Studii despre teoria artei“ răspunde unei cerinți de mult simțite în viața noastră literar-artistică. În condiții în care cercetări teoretice marxiste asupra artei lipsesc în genere și lipsesc în mod deosebit la noi, o asemenea lucrare, e firesc să suscite cel mai fierbinte interes. Nedoșivin dezbate în cartea sa chestiuni multiple și variate. Deși autorul pare că s-ar limita doar la câteva mari capitole ale esteticii, în fond el se referă în cadrul acesta general la un număr larg de probleme. Lucrarea lui Nedoșivin cuprinde patru părți: Artă ca formă de reflectare a realității; artă și viața socială; problema realismului în artă și problemele artei realismului socialist.

„Studiile“ au în primul rând meritul remarcabil de a prezenta într-o formă sistematizantă cuceririle dobândite pînă astăzi de către estetica marxist-leninistă în elucidarea teoretică a fenomenului artistic. Insuși acest merit ar justifica din plin interesul opiniei publice pentru cartea lui Nedoșivin. „Studiile“ au constituit obiectul a numeroase recenzii și articole critice în presa sovietică. În esență, aprecierea dată lucrării a fost pozitivă. Ca orice referire creatoare la teze cu caracter general mai mult sau mai puțin cunoscute, și lucrarea lui Nedoșivin chiar acolo unde nu face altceva decît să sistematizeze, aduce precizări noi și originale asupra aspectului abordat. În afară de aceasta trebuie spus că nu puține pagini ale „Studii-

lor“ pot fi considerate drept încercări de sine stătătoare de a împinge înaintea cercetarea estetică. E în măsură să trezească din acest punct de vedere interes capitolul despre realism. Nedoșivin — după cum a ținut să menționeze și în prefață — se bizuie în cea mai mare parte pe exemple din domeniul artelor plastice. Expunerea nu e însă deloc greoaie, nu căpătă un caracter pretențios, academic.

Estetica este o disciplină filozofică. Dacă problema principală care i-a împărțit pe filozofi în două tabere este problema raportului dintre gîndire și existență, principala problemă a esteticii poate fi formulată ca problema raportului dintre artă și realitate. În funcție de răspunsul la această fundamentală întrebare, de prioritatea acordată unuia sau altuia dintre acești doi factori, gîndirea estetică s-a situat pe poziții idealiste sau materialiste. Nedoșivin argumentează în mod amplu caracterul științific, obiectiv al concepției estetice materialiste. Artă este o formă a conștiinței sociale. Intreaga ei istorie este istoria reproducerii prin mijloace specifice a realității sociale concrete. Este drept însă că această reflectare nu a fost, nu este întotdeauna o reflectare obiectivă a realității. Imaginile cu caracter simbolic ale artei feudale sînt extrem de îndepărtate de înfățișarea reală a fenomenelor. În orice artă —

fie ea străbătută de trăsături convenționale, abstracte — poate fi totuși sesizat germenul vieții sociale care i-a dat naștere. Substituirea principiului că orice conștiință reflectă realitatea cu un alt principiu potrivit căruia „orice conștiință peflectă în chip exact existența“ poate duce rnsă la greșeli grave. În formalism nu există, de pildă, nici urmă de oglindire obiectivă a vieții: „*Existența unor forme denaturate de reflectare artistică a realității, își are izvorul în contradicțiile vieții materiale și nicidecum în însuși specificul artei*“. Această observație este foarte importantă dacă ținem cont de faptul că adesea absurditatea artei burgheze, elucubrațiile formaliste, naturalismul, sînt interpretate ca mijloace „sui generis“ de oglindire a monstruoșității capitalismului. Artă decadentă reprezintă într-adevăr produsul acestei societăți. Ea nu reprezintă însă tabloul realist, veridic, ci hipertrofierea, răstălmăcirea anumitor laturi ale procesului extrem de complex al cunoașterii, hipertrofiere impusă de clasele reacționare și care servește intereselor reacțiunii. Estetica marxist-leninistă pornește de la premiza că viața în manifestările ei cele mai diverse este pe deplin cognoscibilă, că ea constituie obiectul pe care artă realistă îl reflectă în trăsăturile sale esențiale.

Pornind de la formula lui Bielinski: „arta este gîndire în imagini“, Nedošivîn dezvoltă pe larg această teză și relevă — printr-o comparație mereu susținută cu știința — specificul artei. Deosebirea dintre știință și artă nu constă în faptul că prima operează cu noțiuni, iar a doua cu imagini, ci în faptul că ideea generală se exprimă în artă într-o formă concret particulară. Procesului de cunoaștere artistică îi sînt caracteristice trăsăturile procesului de cunoaștere în genere. Treapta abstractizării nu este escamotată în artă. În afara generalizării realiste artă își pierde sensul. Referindu-se la cunoscuta lucrare filozofică a lui Mao-tze-dun „Despre practică“, autorul „Studiilor“ face considerații interesante asupra rolului experienței directe și indirecte în creația artistică. Perceperea adevărului științific poate avea loc și fără datele experienței directe, nemijlocite. Precizarea adevărului artistic presupune

însă în mod necesar treapta sensorială a cunoașterii, pentru că generalul se afirmă aici prin intermediul fenomenului singular. Acest fapt explică de altfel posibilitatea unor interpretări variate pe marginea aceleași opere de artă. Noțiunea științifică golește fenomenul de orice elemente întîmplătoare, ea se reduce la esența pură a fenomenului. Aici perceperea afectivă joacă un rol secund. Imaginea artistică redă această esență prin elemente concrete, mai mult sau mai puțin întîmplătoare totuși, ceea ce face posibilă varietatea aprecierilor. Ideea tabloului „Protodiaconul“ de Repin (și în genere ideea oricărei opere literare) și-ar fi putut găsi și alte nenumărate întruchipări particulare. Caracterul tipic al unei opere nu presupune imposibilitatea surprinderii la fel de tipice a aceluiași fenomen într-o operă artistică deosebită ca temă, construcție, manieră artistică. În primul capitol e discutată și problema raporturilor dintre artă și morală. Kant a formulat teza potrivit căreia artă este independentă de orice interes material. Acest principiu a fost dezvoltat pînă la absurd de către estetica formalistă. El stă la temelie „teoriei“ artă pentru artă, „teorie“ care încearcă să fundamenteze ruptura artei de realitatea înconjurătoare. „Independența“ de interesul material a luat în condițiile ascuțirii crizei societății burgheze forma independenței de adevăr, a respingerii cince a oricărui criterii morale în aprecierea vieții sociale. Estetica idealistă burgheză a proclamat situarea frumosului artistic dincolo de bine și de rău. Obiectivismul acestei teorii avea menirea să mascheze aservirea artei intereselor claselor reacționare. Estetica marxist-leninistă consideră că între criteriile estetic și etic există o legătură organică indisolubilă. Ceea ce estetica consideră ca frumos, etica consideră ca bine. Operele de artă realiste trăiesc tocmai prin faptul că ele exprimă marele sens etic al vremii în care au fost scrise.

Autorul pune la un moment dat următoarea întrebare: pentru ce omenirea a elaborat în decursul istoriei sale două forme de cunoaștere, de reflectare a realității, științifică și artistică? Problema nu e fără îndoială de loc simplă. Înțelegerea

ei trebuie legată desigur de apariția și dezvoltarea simțului estetic, de afectivitatea naturii umane. „*In mod practic, arta este în primul rînd un puternic instrument de transformare a conștiinței omului*“, scrie G. Nedoșivin. Nu întîmplător — observă autorul — clasicii marxism-leninismului s-au folosit cu predilecție de materialul oferit de gîndirea teoretică atuncicînd au tratat chestiunile de gnoseologie, iar I.V. Stalin referindu-se la scriitorii i-a caracterizat drept „ingineri ai sufletului omenesc“. În această ultimă caracterizare accentul e pus tocmai pe capacitatea de transformare a conștiinței umane pe care o posedă arta, pe funcția ei educativă. Nedoșivin nu recurge totuși la unități de măsură exclusive, nu trage linii de hotar absolute între noțiuni interferente. Astfel, de pildă, se înțelege că nu poate fi negat rolul educativ pe care îl îndeplinește filozofia, economia politică sau oricare altă știință. Funcția moral-educativă joacă însă aci un rol secund, după cum și emoționalitatea joacă aci un rol secund. Pe de altă parte, capacitatea de cunoaștere a artei este consacrată în estetica marxist-leninistă și tocmai pe ea se întemeiază funcția ei educativă. E vorba însă de trăsătura determinată, de factorul pe care se accentuează într-un domeniu și în celălalt. În artă, afirmă Nedoșivin, funcția educativă este predominantă, ceea ce explică și justifică existența formei artistice de reflectare a realității, alături de cea științifică. Argumentația bogată a lui Nedoșivin (prezentată aici cam schematic), e demnă de toată atenția și semnificativă pentru tendința de depășire a formulelor generale în domeniul cercetării estetice.

Abordînd problema rolului educativ al artei, autorul „Studiilor“ trece în mod firesc pe tărîmul discuției despre partinitate. Partinitatea artei este problema fundamentală, cardinală a esteticii marxist-leniniste. Ideologia comunistă constituie forța dătătoare de viață a artei noastre. Este partinic scriitorul care în mod obiectiv propagă în creația sa ideile Partidului, urmează politica Partidului și consideră lozincile lansate de Partid drept criterii principale de orientare în activitatea sa artistică. Principiul partinității nu are nimic

comun cu teoria vulgarizatorilor rappiști, potrivit căreia condiția partinității o constituie înscrierea obligatorie a artistului în partid.

Partinitatea autentică străbate însăși esența artistică a operei. Sub acest aspect Nedoșivin critică aspru, consideră eronată și neștiințifică metodologia diverselor articole critice care despart în analiza fenomenului artistic forma de conținut.

Problema spiritului de partid este dezbătută pe larg și foarte temeinic. E demonstrat în mod convingător adevărul că între concepția asupra artei ca formă de reflectare obiectivă a realității și partinitatea artei, adică calitatea ei de a exprima în societatea împărțită în clase interesele determinate ale anumitor clase sau grupuri sociale, nu există nici o contradicție. Dimpotrivă. Tocmai zugrăvirea veridică a realității determină în ultimă instanță situarea de fapt a artistului pe pozițiile clasei sociale progresiste. Sînt analizate opiniile întemeietorilor marxismului despre artă și în special despre tendențiozitatea în artă. Articolul lui Lenin „Organizația de partid și literatura de partid“, articol care a fundamentat teoretic principiul partinității este discutat în mod amplu.

Izvorînd din condițiile vieții materiale, conștiința socială poate deveni la rîndul ei o puternică forță transformatoare (în măsura în care ea oglindește în mod just procesul vieții materiale a societății și cucerește masele). Această teză care dezvoltă raportul dialectic dintre existență și conștiință stă și la baza înțelegerii rolului activ transformator pe care-l poate dobîndi arta. Cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale, cunoașterea adîncită prin studiul și însușirea marxism-leninismului, constituie pentru artist premiza creării unor opere care prin oglindirea veridică a vieții sociale să dobîndească o mare valoare educativă.

★

Locul artei în viața socială, în speță problema caracterului suprastructural al artei, a constituit în urmă cu cîțiva ani obiectul unei discuții extrem de aprinse

în presa sovietică. Rodul acestei discuții a fost concluzia clară asupra caracterului de suprastructură al fenomenului artistic. Reluând creator tema, Nedoșivin ajunge printr-o demonstrație autentic științifică la aceeași concluzie. Se înțelege, arată autorul „Studiilor“, că în artă intră și elemente care nu fac parte din suprastructură. Stilurile arhitectonice — doric, ionic, corintic — elaborate în epoca societății sclavagiste grecești au supraviețuit tuturor orânduirilor sociale ulterioare și au intrat organic în arhitectura epocii socialismului. În mod similar stau lucrurile cu formele metrice în poezie, cu legile perspectivei în pictură, descoperite încă de pictorii evului mediu. Asemenea elemente joacă fără îndoială un rol important. Nu ele însă determină locul artei în viața socială. Limba e desigur un element în afara căruia nu poate fi concepută literatura. Și totuși limba ca atare nu face parte din suprastructură. În societatea împărțită în clase, arta exprimă întotdeauna interesele uneia sau alteia dintre clasele sociale aflate în conflict. În artă aceste clase vor folosi însă în aceeași măsură realizările tehnice, formele de-acum elaborate și verificate de către practica veacurilor și milenilor. Căci dacă formele artistice sînt indiferente față de clase, ele nu sînt indiferente față de aceste forme. Formele artistice au fost concepute în perioadele de avînt ale istoriei ca mijloace de pătrundere în esența vieții, de dezvăluire tot mai profundă a legilor dezvoltării sociale. Tocmai acest sens și-l pierd însă formele artistice cînd arta este pusă în slujba claselor reacționare. Ele devin scop în sine și se degradează, rolul lor firesc de mijloace specifice de investigare realistă a vieții e convertit și denaturat. Sînt folosite în scopuri opuse acelora pentru care au luat în fond naștere. Literatura burgheză contemporană oferă exemple suficiente în această privință. Reflectarea obiectivă a realității e abandonată de dragul imaginilor subiectiviste și arbitrare. Lucrul acesta demonstrează tocmai caracterul de clasă al artei, faptul că conținutul principal și determinant al artei e de natură suprastructurală. Orice operă de artă include într-însa aprecierea, interpretarea fenomenului social de pe anumite poziții de

clasă. Estetica marxist-leninistă proclamă recunoașterea legăturii artei realismului socialist cu ideologia și activitatea practică a partidului clasei muncitoare. Acest principiu stă la baza marilor victorii ale literaturii sovietice, ale succeselor literaturii realismului socialist din țările cu democrație populară și din întreaga lume.

Pentru că arta perioadelor istorice trecute continuă să-și păstreze valoarea și farmecul ei pînă astăzi, deși condițiile sociale în care au luat naștere operele trecutului au dispărut de mult, Nedoșivin analizează și acest aspect îndelung dezbătut al problemei. „Desființarea, lichidarea unei etape anterioare din dezvoltarea gîndirii omenesci, indiferent dacă este vorba de filozofie sau de artă, nu înseamnă o simplă anulare mecanică, ci o profundă valorificare critică a ei“. „Adevărul absolut se formează din totalitatea adevărilor relative“. Acesta constituie conținutul obiectiv, „netrecător“ al artei, pe care se întemeiază și de la care pornește fiecare etapă nouă, ulterioară, în cunoașterea artistică a lumii. Problema originii artei, a frumosului, intră de asemeni în cercul preocupărilor lui Nedoșivin. Nedoșivin dezvăluie netemeinicia punctului de vedere idealist asupra caracterului înăscut al simțului estetic. Simțul estetic a apărut și s-a dezvoltat în legătură indisolubilă cu practica socială a omului. Deosebit de interesantă ni se pare aici precizarea că numai „pe măsură ce arta devine în mod conștient un mijloc de cunoaștere artistică a lumii, sîntem îndreptățiți să vedem în ea o formă deosebită a conștiinței sociale“.

Ideea acesta e îndreptată împotriva concepției îngust utilitariste asupra originii artei. Dansul magic al vînătorului primitiv nu e încă artă. El face parte din însuși actul producției. Simțul estetic propriu zis apare doar pe baza despărțirii activității spirituale de cea fizică — pe baza separării artei de procesul nemijlocit al producției și a constituirii ei ca formă ideologică de sine stătătoare. Din acest moment ea își va continua însă dezvoltarea într-un cadru extrem de contradictoriu. Procesul afirmării artei ca atare e legat în societatea împărțită în clase antagoniste de procesul expropriării spirituale a maselor. Artă devine apanajul păturilor

sociale suprapuse. Munca fizică pierde în condițiile exploatării crunte și a despersonalizării producătorului orice atribute estetice. Ea devine un blestem. Meșteșugarului evului mediu îi sînt încă specifice trăsăturile unei oarecare atitudini creatoare, artistice față de muncă. Imprejurările propice unei asemenea atitudini dispar însă odată cu instaurarea deplină a modului de producție capitalist. Sistemele de raționalizare a producției tip Taylor în virtutea cărora muncitorul transformat în apendice desăvîrșit al mașinii este stors de ultimul strop de vlagă, exprimă cea din urmă fază, absurdă și antiumană a lungului proces de deposedare spirituală a maselor. Munca își redobîndește caracterul creator numai în condițiile de viață ale socialismului. Numai orînduirea socială întemeiată pe lichidarea exploatării omului de către om e în stare să șteargă stigmatul blestemului de pe munca fizică, să-i rodea calitatea de atribut firesc al existenței umane. Ea devine o chestiune de onoare și de glorie, un titlu de înaltă mîndrie. Pentru prima dată în istoria omenirii sînt create în societatea socialistă condițiile desființării contradicției dintre creație și muncă, dintre plăcere și muncă.

Intregerile socialiste în producție, sînt la noi posibile tocmai pe baza atitudinii creatoare față de muncă. Se înțelege că poezia muncii i-a tulburat pe oameni și în trecut, în ciuda ostilității organice a regimului capitalist pentru orice manifestări vii pe acest tărîm. Gorki a scris despre aceasta cu pasiune. Socialismul a sfărîmat însă definitiv cătușele care împiedecau valorificarea normală și nestînjinită a forței și energiei vulcanice acumulate de veacuri în ființa popoarelor. Germanii pe care ani grei nu i-au putut ucide, își desfac astăzi floarea pe pămînt nou.

Desfătarea estetică presupune înțelegerea bogăției trăsăturilor multiple ale realității înconjurătoare. Spre deosebire de animal „care dă formă lucrurilor numai și pe măsura acelei specii căreia îi aparține, omul știe să producă pe măsura care-i este inerentă”. Vulturul se zisează în pradă elementele în virtutea cărora ea îi poate servi drept hrană, orice alte elemente pentru el sînt indifereente. Din acest punct de vedere omul

abrutizat în societatea capitalistă de munca peste puterile lui, de foame și suferință, redus la o stare animalică, pierde capacitatea aprecierii calitative a obiectelor, deci a percepției frumosului. Societatea capitalistă își manifestă astfel prin însăși structura ei vrăjmășia față de artă. În pofida acestei organice vrăjmășii, poporul a produs opere artistice folclorice de mare valoare. Nedoșivii precizează că existența în societatea împărțită în clase antagoniste a artei folclorice alături de cea cultă, nu rezolvă în mod simplist problema caracterului popular al artei. E lueru știut că nu toată arta folclorică se caracterizează prin spirit autentic popular, după cum arta cultă nu este anti-populară prin simplul fapt că e rodul creației reprezentanților claselor suprapuse. O asemenea concepție vulgară a fost propagată în deceniul al treilea de Pereverzev. Sensul operei era dezvăluit de istoria și critica literară pereverzevistă nu în lumina conținutului ei obiectiv, ci pe temeiul originii de clasă a autorului. Aceste idei ale sociologismului vulgar care în fond aruncau în brațele reacțiunii moștenirea valoroasă a celor mai de seamă exponenți ai perioadelor artistice anterioare și care împiedecau opera de reeducare în spirit socialist a oamenilor de artă proveniți din medii sociale diverse, au fost combătute la timpul lor și demascate ca atare. Caracterul popular al artei derivă din atitudinea ei față de tendințele istorice esențiale ale epocii. David, inspirat în pictura sa de motivele eroice ale Romei republicane, nu e mai puțin popular decît scoțianul Burns, cîntărețul nemijlocit al durerilor, bucuriilor și visurilor omului de jos. „Evghenii Oneghin”, celebrul poem al lui Pușkin e străbătut de spirit popular nu mai puțin decît cîntecele țărănești ale poetului Kolțov. În tablourile lui David și-au găsit expresia — deși într-o formă convențională — marile idei ale revoluției franceze de la 1789. Opera „Evghenii Oneghin” e pătrunsă de asemeni de frămîntările și căutările înfrigate ale perioadei revoluționare decembriste. Revoluția franceză și mișcarea decembristă au reprezentat la timpul lor avanposturile istorice ale luptei pentru progresul social; tocmai de aceea

aceste mișcări istorice au răspuns intereselor poporului, iar operele artistice animate de patosul ideilor înaintate ale acelor vremi sînt opere autentic populare. În continuarea acestei idei, Nedoșivin afirmă pe bună dreptate că nu în mimarea limbajului țărănesc, în presărarea textului cu provincialisme, nu în copierea formelor arhitecturale ale construcției rurale, nu în reproducerea mai mult sau mai puțin fidelă a melodiilor populare, rezidă esența populară a literaturii, arhitecturii sau muzicii. Opera de artă e populară în primul rînd prin surprinderea la un înalt nivel artistic a năzuințelor progresiste ale epocii, a trășăturilor celor mai caracteristice dezvoltării momentului istoric respectiv.

Problema realismului în artă constituie obiectul unui capitol special. În introducerea capitolului, Nedoșivin supune unei temeinice critici teoria formalistă a stilurilor. Protagonistii concepției idealiste despre stil considerînd mijloacele formale ale artei nu ca o reflectare subiectivă a însușirilor obiective ale realității ci doar ca un mod subiectiv de a gîndi asupra lumii, apreciază realismul ca unul dintre numeroasele curente care s-au succedat în istoria artelor. Nedoșivin arată că problema realismului nu constituie doar un aspect mai mult sau mai puțin particular în dezvoltarea milenară a artelor, ci piatra unghiulară a acestei dezvoltări. Istoria realismului reprezintă istoria reflectării obiective a realității în imagini artistice. Noțiunea realismului epuizează astfel conținutul fundamental al sensului, al rațiunii, al justificării artei ca formă specifică a conștiinței sociale. Referindu-se la concluziile trase de A.A. Jdanov la cunoscuta discuție filozofică desfășurată în Uniunea Sovietică cu ani în urmă, Nedoșivin conchide: „*De asemenea, și în istoria artei trebuie să ne intereseze conținutul ei pozitiv, obiectiv, istoria reflectării veridice a realității. Dar întrucît în istoria artei dezvoltarea realismului se desfășoară în lupta împotriva diferitelor tendințe și curente care reprezintă o îndepărtare de la realitate, sau cel puțin reflectarea ei unilaterală, denaturată, istoria artei este și istoria luptei*

tendințelor realiste împotriva diferitelor forme ale tendințelor antirealistice“. În lumina acestui principiu, sînt discutate problemele importante ale realismului. Nedoșivin atrage în permanență atenția asupra pericolului simplificării nepermise a chestiunii. Nu numai că diversele curente realiste nu s-au delimitat întotdeauna cu desăvîrșită claritate de curentele nerealistice, dar în însăși evoluția aceluiași artist sau chiar în cuprinsul aceleiași opere elementele realiste se pot împleti cu elemente antirealistice. Tocmai de aceea elucidarea problemelor referitoare la evoluția realismului e necesară să se bizuie mai mult ca în oricare alt domeniu pe cercetarea concretă, interpretarea de la caz la caz a fenomenelor artistice.

Pornind de la aceste teze generale (judicios exemplificate), autorul „Studiilor“ analizează pe larg diversele forme de manifestare ale realismului. Problema realismului e o problemă concret istorică. În funcție de particularitățile epocii, realismul va suferi transformări. Iliada se deosebește fără îndoială de opera lui Balzac. La temelia amîndorura se află însă metoda realistă de creație. Caracterul mitologic al artei grecești nu împieteează asupra conținutului ei realist. Prin prisma fanteziei mitologice, grecii au reconstituit în artă imagini reale ale societății libere grecești, concepțiile despre viață și despre măreția omului, specifice Greciei antice. Arta greacă nu a reflectat totuși contradicția fundamentală dintre sclavi și stăpîni. În sculptura greacă s-au afirmat alte laturi ale realității sociale: eliberarea omului de sub jugul forțelor oarbe ale naturii, pasul hotărîtor făcut în această direcție odată cu intrarea sa în civilizație. Tragedia greacă oglindește însă sub forma destinului implacabil, expresie a neputinței omului de a descifra sensul stihiei sociale, germenii marilor contradicții în albia cărora omenirea va avea să evolueze secole și milenii pînă la descoperirea legilor dezvoltării societății omenești, pînă la apariția socialismului. Fantasticul mitologiei se află și la baza artei evului mediu. Acest fantastic e de natură religios-bisericească. Ar fi greșit să se creadă că din această artă elementele realismului au fost cu desăvîrșire îndepărtate. Îngerii de o înaltă

puritate morală ai pictorului rus Rublev întruchipează năzuințele profunde ale poporului, înțelepciunea și experiența de viață a acestuia. Misteriile religioase conțin într-o formă religioasă transfigurată numeroase momente realiste. Prin ce se deosebește realismul critic propriu-zis al secolului XIX, de toate formele anterioare ale realismului? Prin faptul că el renunță la orice elemente mitologice, convenționale și abstracte, prin faptul că trăsătura sa dominantă rezidă în zugrăvirea nemijlocită a vieții sociale. *„Dacă artistul vrea să arate că povara muncii apasă greu pe umerii poporului, el ne va înfățișa nemijlocit pe oedecari, ca Repin, sau pe zidari, cum a făcut Courbet, în timp ce cuciteva secole în urmă, această temă era tratată ca în reliefulurile lui Onorio sau Ghiberti prin intermediul chipurilor lui Adam și Eva care își câștigă pâinea în sudoarea frunții“*. Procesul istoric al constituirii realismului critic începe odată cu perioada Renașterii, cu perioada afirmării relațiilor de producție burgheze. „Divina Comedie“ a lui Dante păstrează încă în bună parte amprenta concepției religioase a evului mediu. În „Orlando furioso“ de Ariosto, sau în „Gerusalemme liberata“ de Tasso, elementele mitologice și simbolice joacă un rol important. Prin Rabelais, Cervantes și Shakespeare realismul în accepția modernă a cuvântului se afirmă cu tot mai multă strălucire. În arta secolului al XIX-lea această linie a dezvoltării realismului atinge punctul culminant. Realismul critic exprimă viața socială în manifestările ei diverse, mai profund și mai complet decât formele precedente ale realismului. Din acest punct de vedere trebuie, fără îndoială, să fie relevată linia ascendentă de progres în reflectarea artistică a lumii. Ar fi însă greșit, consideră Nedoșivin, să afirmăm pe un astfel de temel superioritatea estetică a acestei arte asupra celei anterioare. E o problemă care necesită încă serioase clarificări. În legătură cu veridicitatea realistă în reproducerea artistică a vieții, e reluată discuția despre tendențiozitate. Adevărul vieții și conținutul de idei nu sînt laturi deosebite ale artei. Tendențiozitatea face parte integrantă din imagine. Nedoșivin combate perorația goală, anexa-

rea ideii sub formă de declarație sau etichetă la imaginea propriu-zisă. Introducerea din afară a comentariului în operă nu are nimic de-a face cu tendențiozitatea autentică. Aceasta izvorăște din însuși materialul de viață reflectat artistic în imagine. Tendențiozitatea e un fenomen profund obiectiv. Viața însăși e „tendențioasă“. Sarcina artistului constă tocmai în surprinderea și fixarea în imagini a acestui fenomen. Obiectivității reale îi repugnă însă atitudinea imparțială, obiectivistă în interpretarea faptelor sociale. Odată dezvăluită tendința organică, firească a fenomenului, situarea artistului pe această poziție constituie însăși condiția surprinderii veridice a realității. Unitatea indisolubilă dintre veridicitate și tendențiozitate, *„exprimarea esenței prin redarea nemijlocit autentică a aspectului lucrurilor și fenomenelor percepute pe calea senzorială“*, se concretizează în noțiunea centrală a teoriei realismului, în noțiunea de tipic. Autorul face considerații interesante asupra procesului reflectării artistice, asupra caracterului specific al observației și abstractizării în artă. El critică concepția în virtutea căreia tipicul reprezintă o simplă medie statistică. Această concepție e în măsură să servească drept fundament teoretic al naturalismului. Teama de exagerare, monotonie, lipsa de expresivitate artistică rezultă în mod firesc dintr-un asemenea principiu. Tipicul exprimă esența fenomenului, indiferent de răspîndirea sa largă sau mai puțin largă. Tipizarea realistă presupune răspunsul prompt al artistului la sarcinile mari și importante ridicate de practica socială, presupune abordarea temelor celor mai reprezentative, centrale pentru procesul social istoric respectiv. Din acest punct de vedere, tipicul — ca principală sferă de manifestare a spiritului de partid — este întotdeauna o problemă de ordin politic.

Dezvăluind răul și uritul din viață, reliefind frumosul, chemînd la luptă în numele adevărului, împotriva a tot ceea ce e perimat și anacronic, arta realistă își îndeplinește prin înfățișarea tipică a realității sociale marea ei rol educativ și transformator.

★

În analiza problemelor artei realismului socialist, Nedoșivin pornește de la premiza că determinant e aici criteriul istoric și nu criteriul pur formal. Definirea artei realismului socialist prin prisma exclusivă a unui ansamblu de trăsături caracteristice este insuficientă. Ea nu epuizează complexitatea fenomenului. Realismul socialist trebuie examinat pe plan istoric în legătură cu epoca care i-a dat naștere și cu dezvoltarea anterioară a întregii culturi artistice a omenirii. „*Problema realismului socialist este problema culturii artistice socialiste, văzută din punctul de vedere al metodei ei de creație. Tocmai de aceea ea trebuie enunțată nu prin enumerarea anumitor trăsături proprii realismului socialist, ci prin elucidarea problemelor ei fundamentale: raportul dintre artă și realitate în societatea socialistă, caracterul popular al artei sovietice, partinitatea ei comunistă*“, etc. Noțiunea realismului socialist exprimă într-un mod lapidar tendința internă, obiectivă a dezvoltării artei realiste în condițiunile luptei deschise împotriva burgheziei, pentru răsturnarea orînduirii capitaliste și construirea socialismului. Concepțiile voluntariste în aprecierea metodei de creație a artei noastre sînt lipsite astfel de orice teme. Metoda realismului socialist nu e o invenție subiectivă, ea nu izvorăște din dorințe pur subiective. Dimpotrivă, aceste dorințe concretizate în politica corespunzătoare a Partidului reprezintă în ultimă instanță generalizarea tendințelor obiective ale dezvoltării artei în împrejurările istorice actuale. Sezînd cu claritate tendința obiectivă a dezvoltării realist-socialiste a artei, Partidul o va sprijini prin întregul sa politică să-și croiască drum cît mai repede, să iasă biruitoare împotriva tendințelor reacționare, antirealiste.

Prin ce anume se deosebește realismul socialist de forma anterioară a realismului pe planul unor asemenea probleme cruciale ca veridicitatea, partinitatea sau caracterul popular al artei? Aceste trăsături caracterizează doar și arta realistă a trecutului. Artă realistă a fost întotdeauna veridică, a exprimat întotdeauna interesele claselor sau păturilor sociale progresiste și tocmai din această cauză ea a fost auten-

tic populară. Pe acest temei se desfășoară de altfel procesul de însușire creatoare a moștenirii artistice clasice, pe acest temei a fost combătută tendința de a rupe realismul socialist de dezvoltarea anterioară a artei, a fost afirmat principiul legăturii indisolubile între noua și vechea artă realistă. Artă realismului socialist continuă în condițiuni istorice noi arta realistă a trecutului. Nu este vorba însă de o simplă linie evolutivă. Condițiunile istorice ale luptei pentru socialism au imprimat trăsături calitativ deosebite realismului. Noțiunile de partinitate, caracter popular și-au modificat în esență conținutul, în funcție de obiectul nou al reflectării artistice. Înfrățind viața în manifestările ei cele mai reprezentative, arta realistă a secolului nostru va surprinde în mod firesc conflictul social de căpetenie al vremii, va releva perspectivele reale ale conflictului, dreptatea istorică și superioritatea morală a luptătorilor pentru socialism. Aceasta în numele autenticei veridicități, a adevărului profund al vieții. Adoptînd punctul de vedere al forțelor sociale progresiste, arta realistă se va situa astăzi în mod necesar pe pozițiile ideologice ale proletariatului, singura clasă consecvent progresistă și revoluționară a epocii. Partinitatea artei dobîndește astfel un conținut și un caracter absolut nou. Exprimînd năzuințele poporului, arta realistă a vremii noastre va fi străbătută de patosul creator al luptei pentru comunism desfășurată cu eroism și abnegație de masele cele mai largi ale oamenilor muncii. În acest fel și spiritul popular al artei își schimbă sensul în dependență de interesele istorice ale popoarelor lumii, interese organice legate în zilele noastre de împlinirea idealurilor comuniste.

Numai examinate pe plan istoric, trăsăturile realismului socialist pot fi în mod just înțelese. Ar fi însă greșit să se considere că limitele dintre aceste noțiuni sînt numai relative, că, de pildă, tendențiozitatea artei progresiste franceze din secolul al XVIII-lea poate fi pusă absolut pe același plan cu tendențiozitatea artei realismului socialist. Deosebirea fundamentală dintre arta realismului socialist și arta anterioară,

rezidă în faptul că pentru prima oară arta realismului socialist, sprijinindu-se pe principiile materialismului istoric este în-suflețită de o concepție științifică a legilor obiective după care se dezvoltă societatea. Artă trecutul nu era în stare să interpreteze consecvent științific viața socială. Tocmai de aceea tendențiozitatea acestei arte, chiar atunci când expune interesele forțelor progresiste ale societății, lua adesea forma unor reprezentări abstracte și utopice. Un astfel de impas nu a putut fi ocolit nici chiar de un asemenea exponent al gândirii revoluționare progresiste ca Cernișevski. Partinitatea artei realismului socialist se bizuie pe cunoașterea adâncă a realității, pe înțelegerea și interpretarea științifică a fenomenelor vieții sociale și tocmai aceasta determină caracterul ei profund principal. Partinitatea comunistă exprimă tendința obiectivă a epocii.

Limpezirea perspectivei istorice proprie pentru înția oară artei realismului socialist presupune ca o concluzie necesară situarea categorică și deschisă a artistului pe linia tendinței obiective principale a epocii, pe poziția partidului clasei muncitoare.

Artă realismului socialist nu se poate limita nici la zugrăvirea exclusivă a ceea ce e pozitiv în viața noastră, după cum nu se poate reduce nici la zugrăvirea exclusivă a ceea ce e negativ. Ea trebuie să înfățișeze lupta dintre nou și vechi, să surprindă procesul de înfrângere a vechiului de către nou și să contribuie prin toate puterile la biruința noului.

★

„Studiile despre teoria artei“, apreciate în genere pozitiv în publicistica sovietică au fost totuși serios criticate pentru diverse lipsuri. Considerații critice foarte judicioase pe marginea „Studiilor“ a făcut B. Riurikov. El e de părere că demascarea sociologismului nu are în carte suficientă finalitate combativă. „Sociologismul vulgar este o denaturare a marxismului. El urmărește discreditarea metodei materialiste de analiză a fenomenelor artei“. Greșelile sociologismului vulgar își trag rădăcinile din pozitivismul burghez. B. Riurikov afir-

mă că părerea lui Nedoșivin potrivit căreia nu există nici o deosebire principială în sensul structurii ideilor și sentimentelor între tabloul imperfect al unui pictor amator și opera unui maestru înfățișând aceeași temă, este greșită. „*Considerațiunile despre structura ideilor și sentimentelor rupte de măestria artistică, de perfecțiunea și integritatea imaginii, sînt o abstracție deșartă și dăunătoare*“.

Nedoșivin apreciază teoria lipsei de conflict ca un model clasic de logicizare abstractă. În legătură cu aceasta, Riurikov scrie: „*E prea puțin să se spună că legile teoriei antiumaniste și capitularde a lipsei de conflict, teorie ce neagă existența unor contradicții în societatea sovietică și dezarmează arta sovietică în lupta împotriva forțelor vechiului, trebuie căutate numai în dogmatism și în scolastică. Aici s-a manifestat limpede influența exercitată asupra artei sovietice de idei străine și dușmanoase socialismului*“.

Riurikov critică capitolul despre realism pentru faptul că autorul scapă din vedere specificul unor curente cum au fost clasicismul, sentimentalismul, romantismul. „*Este incontestabil că orice mare realizare artistică conține elemente de realism, dar se poate oare trage de aici concluzia că nu ar exista decît un singur curent al artei realiste, de unde rezultă că diferite epoci au imprimat realismului trăsături fără prea multă importanță?*“

Vorbind despre romantismul realismului socialist, G. Nedoșivin, după părerea lui B. Riurikov șterge deosebirea dintre romantism și realism. Nedoșivin scrie că „*romantismul revoluționar în arta noastră înseamnă posibilitatea artistului de a desluși în realitatea contemporană ziua de mâine și de a lupta pentru ea. Esența problemei constă în a ști să vezi noul în viața însăși...*“

„*Un asemenea romantism — continuă B. Riurikov — nu se deosebește prin nimic de realism*“. Romantismului îi sînt însă specifice procedeele sale de zugrăvire a evenimentelor. „*Romantismul se caracterizează prin patetism, prin idealizarea imaginilor, prin fiorul emoțional intens, etc. Autorul se ocupă numai de un aspect al problemei pe care-l*

surprinde în viață romanticul. Dar el nu acordă atenție celui alt aspect: cum abordează romanticul fenomenele realității". În concluziile sale, B. Riurikov consideră studiile despre teoria artei drept o carte utilă. Cu atât mai utilă și binevenită e

traducerea lor în limba română. În pofida lipsurilor semnalate de către critică, cartea lui G. Nedoșivin e în măsură să contribuie prin materialul bogat și variat pe care-l conține la clarificarea a numeroase probleme de teorie a artei.

VALLÈS, RĂZVRĂTITUL

Într-una din zilele de februarie ale anului 1885, Parisul distins, Parisul cartierelor elegante, a trăit o neplăcută surpriză. Vrem^o de câteva ore, foștii ofițeri care, cu patrusprezece ani înainte comandaseră masacrul a treizeci de mii de comunarzi și foștii deputați versaillezi care-l patronaseră, doamnele delicate, care străpuseseră cu umbrelele ochii răzvrătiților arestați și gazetarii care intonaseră în cor ode ordinii publice, au rețrăit cu spaimă atmosfera Comunei. Comuna reapăruse pe străzi. Treceau muncitorii Parisului care făcuseră patru revoluții fără a se lăsa doborâți de prețul greu de sînge plătit de fiecare dată. Treceau comunarzii, cîți scăpaseră cu viață de pe urma gloanțelor lui Galiffer și din ocnele Noii Caledonii. Veniseră și socialiști din alte țări. Cortegiul a defilat cale de cîțiva kilometri, croindu-și drum printre provocările bandelor regaliste și șovine. Poporul Parisului îl însoțea la groapă pe Jules Vallès. „*Înmormîntarea lui a fost așa cum însuși și-ar fi dorit-o...*“ scrie Jean Fréville¹⁾ *Mort, Jules Vallès nu înceta să îște pasiuni, să simbolizeze lupta împotriva opresiunii sociale, să sfideze ordinea existentă*“.

Burghezia, care a proscris omul, i-a urmărit cu aceeași înverșunare opera.

¹⁾ Jean Fréville „Comuna și literatură“ în „Europe“; numărul special închinat Comunei, din aprilie-mai 1951.

Cînd a fost pomenit, i s-au rezervat injurii — în special în sutele de opusculi cu amintiri îngrozite cu care versaillezii au împroșcat Comuna după înfrîngere. Pe unul dintre cei mai interesanți prozatori din a doua jumătate a secolului trecut, de la care au învățat atîția scriitori, foarte multe istorii literare nici nu-l menționează. Un dicționar enciclopedic cum este Larousse-ul secolului XX, îi consacră două-trei aprecieri seci, dezmințite îndată de câteva fraze veninoase. Romanele i-au fost rar retipărite.

E firesc ca astăzi, poporul francez, căuțînd în trecut pe acei care i-au fost mai aproape, să se întorcă spre scrierile lui Vallès. Editurile progresiste din Franța au pornit la reeditarea principalelor lui scrieri, fără a uita de articolele scrise înainte, în timpul și după Comună.

★

Jules Vallès s-a născut în 1832 la Puy în regiunea Auvergne. Era fiul unui profesor dintr-o măruntă școală provincială. Mediul și anii aceștia sînt grași în opera fundamentală a lui Vallès, trilogia „Jacques Vingtras“ și-i vom regăsi analizînd cele trei romane. Biografia scriitorului e inseparabilă de trilogie, care, minuțios autobiografică, este și în deplin înțeles reprezentativă.

Copilul crește în mizeria lustruită a vieții dăscălești, umilit la fiecare pas și îndîrjin-

du-se. Cînd, după luarea bacalaureatului e trimis la studii la Paris, se simte ca un deţinut eliberat. La Paris îl aşteaptă însă, în locul mizeriei disimulate de acasă, mizeria acută, zilele de foame rezervate studentului sărac, apoi intelectualului fără angajament stabil, în goană după lecţii particulare.

La Paris începe şi acţiunea politică a lui Vallès, drumul răzvrătirii, căruia îi va rămîne credincios toată viaţa.

În anii aceştia de după 1849, cînd Vallès îşi începea studiile, burghezia franceză îl pusese pe Cavaignac să tragă în muncitorime, în iunie 1848, şi era în căutarea unui dictator care s-o salveze de ameninţarea populară, dovedindu-se coaptă pentru lovitura de stat a aventurierului Louis-Napoleon. Aşa cum a arătat Marx¹⁾, democratismul burghez avea un caracter de parodie. Se foloseau frazele şi lozincile revoluţiei din 1789, existau chiar montagnarzi. Burghezii respectabili cu pîntece sferice se jucau de-a tribunii.

În comitetele secrete republicane, Vallès s-a lovit de acelaş vag programatic, de aceeaşi lipsă de conţinut revoluţionar. Cu entuziasmul tinereţii, studenţimea republicană aclamă cursurile lui Michelet, se răfuieste cu studenţii clericali ori reacţionari. Dar slăbiciunea grupărilor republicane, care abandonaseră muncitorimea, forţa vie a revoluţiei s-au vădit în momentul de cumpănă. Cînd, la 2 decembrie 1851 Louis Bonaparte dă lovitura de stat, comitetele secrete republicane rămîn pasive. În aceste momente acute, cuvîntul de ordine al comitetelor pare scos direct dintr-unul din vodevilurile epocii, din Scribe ori Labiche. „Cetăţeni, vă aduc cuvîntul de ordine al rezistenţei“—„Să nu ne ridicăm să aşteptăm, să lăsăm armata să obosească.“ În zadar cîţiva deputaţi, în frunte cu Hugo, încearcă să ridice populaţia în apărarea Republicii. În zadar Vallès şi alţi membri ai comitetelor protestează, arată că o astfel de politică înseamnă capitulare, cer lupta cu orice preţ. Rămîn izolaţi. Masele pariziene n-au uitat represiunea din iunie şi sînt neîncrezătoare. Jacques Vingtras,

¹⁾ „18 Brumar, al lui Ludovic Bonaparte“

eroul autobiografic al lui Vallès, primeşte un teribil răspuns din partea unui muncitor pe care-l chemase să construiască o baricadă: „Tinere burghez! Nu cumva tatăl sau unchiul dumitale e printre cei care ne-au împuşcat şi ne-au deportat în iunie?“

Cele aproape două decenii ale imperiului sînt pentru Vallès, în cea maimare parte, ani de zbatere pentru pîine. O luptă mărunţă, de fiecare zi, dar fără compromisuri, fără acceptarea înfrîngerii. Vallès devine ceea ce el însuşi a denumit: „un refractar“. În anii aceştia, cînd sub pulpana imperială se ţes o infinitate de afaceri veroase, cînd atîtea spinări devin flexibile, Vallès, care refuză să depună jurămînt lui Napoleon al III-lea, nu poate ocupa slujbe de stat. Trece prin cele mai diverse profesiuni—printre care unele foarte bizare, toate însă mizerabil retribuite. Ni le va descrie în paginile tragi-comice din „Bacalaureatul“, al doilea volum al trilogiei. Participă, fără prea mari iluzii asupra succesului, la un complot împotriva lui Napoleon al III-lea, organizat de un vechi tovarăş din comitetele republicane. Se urmărea suprimarea lui Napoleon care ar fi trebuit să constituie semnalul răsturnării regimului. Fără o viziune clară asupra rolului indivizilor în istorie, Vallès a privit cu scepticism complotul, descoperit, de altfel, înainte de a fi dus pînă la capăt. Arestat, e eliberat după o vreme, din lipsă de probe.

Cu greutate, după mai mulţi ani, Vallès răzbate în presa vremii. Verva, observaţia acidă, pasiunea unuia dintre marii gazetari ai secolului, atrag pe cîţiva principali patroni de gazete, în căutare de talente care să facă să le crească tirajele. Dar verba şi aciditatea lui Vallès erau puse în slujba revoltei. Articolele lui produc scandal. Aspectele rude ale vieţii din Parisul de la 1860, lumea veroasă a mării finanţe pe de o parte, cu averile obraznic ivite peste noapte, lumea bursei — Vallès a făcut un timp reportaj de bursă — foamea şi îndirjirea „refractorilor“ pe de altă parte, iată principalele teme ale publicisticii sale. Citoriile onorabili ai lui „Figaro“, atraşi o clipă de nervul foiletonului, erau pînă la urmă scandalizaţi şi considerau sadică pasiunea

de a sfârșina iluzii și de a pomeni despre lucruri dezagreabile. Henri Murger scrisese despre viața boemei o carte în care sărăcia era învăluită în farse, chefuri și pitoresc. Vallès își consacră primul articol adevărului despre boemi. Gustase cincisprezece ani din această existență pitorească. „*Am salvat onoarea unui batalion întreg de tineri care citiseră „Scene din viața boemei“ și credeau într-o astfel de existență trandafirică și lipsită de griji, le-am strigat acestor bieți păcăliți adevărul*” — scrie el în „Răzvrătitul“.

De aceea, după ce fusese angajat la un mare ziar, în condiții nesperate, proza lui explozivă i-a adus concedierea chiar după o săptămână. Era firesc ca Vallès să încerce să creeze singur gazete, unde să scrie tot ce avea de scris. Apărute cu foarte mari greutateți bănești și bucurându-se de atenția deosebită a cenzurei imperiale, gazetele acestea au viață scurtă: „Strada“ în 1867, „Poporul“ în 1869, „Refractarul“ în 1870.

În acești ani apar și primele lui volume — culegeri de articole, portrete, foiletoane. Scriitorul se îndreaptă spre desmoșteniți, spre cei din afara societății, spre legiunile de flămânzi, funambulli de circ, poeții care-și vînd la bilci plachetele cu versuri.

În anii imperiului, scrisul lui Vallès nu putea spune totul. Revolta sistematică, atacînd toate instituțiile societății burgheze, avea să-și găsească expresie deplină în trilogia scrisă în jurul lui 1880. Dar ca și articolele, aceste prime volume ale lui Vallès sunau deosebit. Într-o vreme cînd, în romanele lui Octave Feuillet, tineri săraci, dar de familie bună, sfîrșeau prin a se căsători cu moștenitoare bogate, Vallès vorbea despre foame și-i descria cu minuție fiziologică tortura prelungită:

„*În dimineața celei de a treia zi sau în seara celei de-a doua, neliniștea se înteește pînă într-atît, că nu mai poți sta locului și rezistența pe care pînă atunci ai putut-o opune foamei e fatal învinsă.*

La stomac, durerile abia se simt, nu suferi acolo decît de-o durere vagă, dar după vreo treizeci de ore, încep violente bătăi de inimă. Ziua te scutură frigurile și dacă seara te culci iar nemîncat, noaptea următoare e turburată de risări halucinatorii, îți ții urechile, ai amețeli, începe delirul.“

Războiul din 1870, Vallès l-a întîmpinat cu ostilitate. În mijlocul demenței șovine dezlănțuite pe străzi, Vallès nu pregetă să condamne cu glas tare aventura ce se pregătea. Din nou închisoarea. E eliberat cînd încep dezastrea militare pentru Franța. Și scriitorul care, pe bună dreptate se temuse de triumful militar ce-ar fi putut întări regimul bonapartist, privește cu ochi încetoșați afixele care anunțau invadarea solului francez.

După căderea lui Napoleon al III-lea, urmează lupta împotriva guvernului Thiers care, înspăimîntat de presiunea populară, deschide larg porțile invadatorului. Starea de spirit a burgheziei, gata să accepte orice trădare pentru a izgoni stafia terifiantă a revoluției, a „Socialei“, o exprimă elocvent frazele prin care — mai tîrziu — criticul Francisque Sarcey, unul dintre cei care au asvîrlit mai din gros cu noroi asupra Comunei, își cîntă bucuria de a fi ajuns în teritoriul ocupat, de-a fi păzit de trupele germane împotriva „vaga-bonzilor“ din Paris. Într-un răspuns monosilabic al unui ofițer prusac, Sarcey, delirant, descifra fraze liniștitoare. „Părea că spune:... „Da, sărmane francez, sîntem aici, nu te teme...“ Și mai apoi Sarcey adăuga: „Acum opt zile, a umblat zvonul că germanii vor pleca. A fost o dezolare generală“¹⁾. Cu drept cuvînt, doi comentatori contemporani, făcînd aluzie la colaborearea burgheziei franceze cu hitlerismul, comentează astfel textul lui Sarcey: „După cum se vede, nu e nimic nou sub soarele trădării“.

Cu cîteva luni înaintea Comunei, Vallès ia parte la o acțiune populară care a eșuat: ocuparea primăriei din Belleville. Judecat și condamnat la închisoare, evadează din sala tribunalului. Urmărit, e nevoit să se ascundă. Astfel îl găsește 18 martie. Cartierul Grenelle îl alege ca membru al Comunei pe Jules Vallès, care fusese cîndva mic funcționar de stare civilă la primăria locală.

Vallès lua parte la Comună de pe pozițiile pe care se păstrase și avea să le păstreze

¹⁾ Janine Bouissounouse și Louis de Villefosse, „Presa pariziană în timpul Comunei“ — „Europe“ nr. cit.

toată viața. Răzvrătitul curajos, dinamic, incapabil de compromisuri, n-a fost niciodată un revoluționar. Ura împotriva orînduirii burgheze, ură nutrită și crescută an cu an, n-a fost întregită niciodată de o înțelegere clară a țelului și mijloacelor. „Deși a făcut parte din guvernul Comunei — scrie Fréville — el n-a înțeles niciodată ceea ce a caracterizat-o — venirea pentru întâia oară la putere a clasei muncitoare“. Reținut de individualismul lui anarhic, a colaborat cu membrii Internaționalei din sinul Comunei, dar a refuzat mereu să facă parte dintr-un partid. „M-ai văzut totdeauna pășind alături de popor“ — îi scria el în 1883 lui Benoit Malou, socialist și vechi tovarăș de luptă. „Dar, de asemeni, m-ai văzut totdeauna trăind alături de el ca un soldat liber, fără număr de regiment la chipiu.“ Atitudinea permanentă de franc-tîrîr, care i-a limitat acțiunea, se resimte și în operă, în felul lipsit de claritate în care izbucnește revolta lui Jacques Vingtras, într-o anumită lipsă de profunzime. Dar franc-tîrîrului a stat mereu în primele rînduri ale luptei populare, pe care n-a trădat-o nici o clipă, nici în modul de viață, nici în scris.

Membru în conducerea Comunei — a prezidat ședința tragică din Mai, în care s-a anunțat că versaillezii au spart frontul — Vallès a fost în special principalului gazetar. „Strigătul poporului“, gazeta condusă de Vallès, a atins tirajul neobișnuit pentru epocă de 300.000 de exemplare. După cum povestește Lissagaray în faimoasa lui „Istorie a Comunei din 1871“, desfăcînd gazeta, parizienii căutau în primul rînd articolele pe care — cu o scurtă întrerupere — Vallès le-a publicat în fiecare zi.

Înfrîngerea îl află în mijlocul comunarzilor. Scapă ajutat de cîțiva oameni simpli care-și riscă viața — un birjar, o cantinieră. Ajunge la Londra, unde va trăi mai bine de un deceniu.

Sînt ani grei, deși solidaritatea revoluționară îi ajută pe comunarzi să capete de lucru. Dorul de țară care-l macină pe Vallès străbate în filele volumului său despre „Strada din Londra“. În anii aceștia începe să-și scrie opera capitală. Primele două volume ale trilogiei — „Copilul“ și „Bacalaureatul“ — au apărut sub pseu-

donim în două publicații ale vremii. Vallès, proscrisul, nu putea semna.

După obținerea amnistiei, scriitorul se reîntoarce în Franța. „Strigătul poporului“ apare din nou în 1883. După doi ani, boala îl răpune înainte de a fi sfințit ultimul volum din ciclul Vingtras — „Răzvrătitul“ — cartea Comunei, tipărită după moartea lui de către Séverine, secretara sa.

Eugène Pottier, autorul Internaționalei, poetul Comunei, a scris atunci:

*Parisul și-a luat rămas bun!
Parisul zilelor de luptă
...Sute de mii de deșteptați
L-au însoțit la cimitir
Pe candidatul celor mizeri
Pe deputatul celor împușcați.*

★

Trilogia Jacques Vingtras urmărește formarea unui răzvrătit și înțeleștarea lui cu societatea timpului. Tripticul îl formează anii din școală și de-acasă, anii studenției și luptei pentru existență, Comuna.

Limitat de lipsa unei înțelegeri mai clare a luptei de clasă, Vallès își propune, toluși, de astă dată, critica sistematică a societății, trece de la notația fugară, de la aspectul răzleț, la imaginea critică de ansamblu. „Trebuie totuși — scrie el într-un articol din 1882 — să smulgem masca societății și să-i descoperim fața!

„Trebuie să arătăm mecanismul minciunilor, nedreptăților ei, să privim în fundul caselor de bani, ca și în fundul sufletelor. Nu mai e suficient să vorbim vag, să strigăm, ca răzvrătiții de altă dată, care își asvirleau doar sîngele spre cer, nici să facem cărți sau tablouri pline de un ideal al dreptății resemnate ori al revoltei dezpădăjduite.

„Trebuie să luăm roțiță cu roțiță, bucată cu bucată, mașina burgheză, și să alegem fiecare dintre noi piesa al cărei oțel și aramă le vom face să lucească, pe care vom arăta rugina lacrimilor“.

Se văd în rîndurile acestora eforturile răzvrătitului de a depăși simpla izbucnire și de a combate minuțios inamicul, eforturi ce s-au împiedicat de cauzele știute. Dar aspirația spre critica de ansamblu se face simțită în „Jacques Vingtras“

Dedicațiile din fruntea celor trei volume arată care e pentru Vallès semnificația literaturii. „Copilul“ e dedicat „*tuturor acelora care au crăpat de plictiseală în școală sau care au fost făcuși să plîngă în familie, care, în copilărie au fost tiranizați de profesori ori bătuți de părinți*“. Dedicția „*Bacalaureatului*“ sună sarcastic: „*Celor care, hrăniți cu greacă și latină au murit de foame*“. În sfârșit, „*Răzvrătitul*“ e închinat „*Morșilor din 1871, tuturor acelora care, victime ale nedreptății sociale, au luat armele împotriva unei lumi rău alcătuite și sub drapelul Comunei au format marea federație a durerilor*“. Denunțul și simpatia sînt cele două mari scopuri pentru care scrie Vallès. Prin semnificație, paginile lui filfîie ca niște drapele. Dar scrisul lui e la antipodul retorismului. Scriitorul se străduiește să-și rețină tonul și preferă adesea travestirea comică. „*Îmi voi acoperi veșnic emoțiile intime cu masca nepăsării și cu peruca ironiei*“. Dar prin masca reținută străbate indignarea și mînia, străbate și dragostea pentru cei umili. Iar ironia e mai aproape de sarcasmul amar. Puține sînt paginile în care Vallès rîde cu voioșie.

Vallès nu e constructor de romane. Cele trei etape ale vieții lui Jacques Vingtgras se reconstituie din alăturarea de scene și portrete îngroșate caricatural și dobîndind astfel un relief deosebit. Vivacitatea deosebită a stilului său, felul cum folosește cuvîntul de spirit, butada, întorsătura mușcătoare a frazei, au fost cu drept cuvînt puse în legătură cu experiența lui gazetărească.¹⁾

Astfel e descrisă familia și mediul în care crește Jacques Vingtgras. Părinții sînt țărani din a doua generație; dar țărani care-și reneagă originea, mîndri de a fi devenit surtucari.

Gherea a făcut un portret profund al artistului proletar cult, trăind în neli-niște, în nesiguranța zilei de mîine, tremurînd în fața superiorilor. Trăsăturile sezisate de Gherea se regăesc, dincolo de diferențele locale, la familia Vingtgras.

¹⁾ Vezi prefața lui Lucien Scheler la ultima ediție din culegerea de articole „*Strigătul poporului*“, Paris, Les éditeurs français réunis.

Le întregesc diferitele aspecte ale meschinăriei mic burgheze, cu existența cenușie, în care tragicul mărunț se împletește cu bufonul.

Jacques se deprinde curînd să-și observe necruțător părinții. Tatăl ocupă un loc obscur în complicata ierarhie a învățămîntului francez din secolul trecut. Supraveghetor, „pion“, e disprețuit de profesori și se trudește să le fie pe plac. Înnoadă cu greu capetele, dînd și lecții particulare. Rigid, incapabil să-și apropie copilul, îndepărtat și de soție, al-cărei glas strident și a cărei cicăleală le suportă iritat, e amator de mici adulteruri sordide, ascunse cu grijă. Pînă la urmă, o aventură mai durabilă îi va sfărîma căsnicia. Mama, zgomoasă, vulgară, e de fapt nefericită, dar nu e în stare să-și cîștige vreo simpatie, nici să facă fericit pe cineva din jur.

Mult mai tîrziu, în tinerețe, Jacques Vingtgras își va da seama că acei pe care i-a socotit călăii copilăriei lui sînt de fapt niște victime. Dar victime care se răzbună pe cei mai slabi — pe servitoare, pe copii. Cum o arată și dedicația, primul volum al trilogiei este cartea copilăriei mutilate. Sînt aici ecouri din Dickens, dar cu mai multă înverșunare și fără poezia pe care romanțierul englez o păstrează proaspătă în oricare dintre paginile despre copii.

Principalul mijloc al educației lui Jacques este bătaia. „*În toată copilăria, am fost bătut*“ — va scrie el în „*Bacalaureatul*“. „*Asta mi-a înăsprit pielea și oasele. Inima nu, nu cred...*“ Mama lui Jacques își biciuiește băiatul sistematic și preventiv. O face cu atîta regularitate, încît vecinii care n-au ceas, se orientează după țipetele micului Vingtgras.

La școală, bătaia este același panaceu educativ. Prin ea, Jacques va face cunoștință și cu ierarhia socială. E în clasa tatălui său, și de teamă să nu fie bătut că-și favorizează fiul, profesorul Vingtgras îi rezervă cele mai multe lovituri. Jacques plătește pentru boboaboțele întregii clase și așteaptă tremurînd poznele vecinului său, un copil vioi și turbulent.

Mai tîrziu, copilul va afla că nu e permis să răspunzi la loviturile date de odraslele superiorilor. Cînd se bate cu băiatul unui profesor din clasa a șaptea, mama vic-

timei strigă indignată: „Cum se poate ca băteii de supraveghetori să-i ucidă pe fiii profesorilor!“ Cazul e adus înaintea directorului. „A trebuit să cer iertare domnului Viltare, doamnei Viltare, să-l îmbrățișez pe micul Viltare și apoi să mă întorc acasă, ca să-mi primesc bicele“.

Pielea copilului e tăbăcită de bătaie, viața lui înveninată de atmosfera din casă: „Acasă la noi nu se ride niciodată. Mama bombăne mereu.“ Mai veselă i se pare închi-soarea, unde gardienii îl lasă pe lângă deștinuți; unii dintre ei îi fac jucării.

Din când în când, se merge în vizitele protocolare pe care funcționarii inferiori sînt datori să le facă șefilor. Jacques, împopoțonat îngrozitor cu haine prefăcute „după ultima modă“, din vechituri, pîn-dește cu teamă ca mamă-sa să nu facă vreo nouă gafă.

În școală, unde educația se face cu biciul, cu arestul și cu lecțiile copiate punitiv de nenumărate ori, învățătura e pe măsură. Apare, în special în acest prim volum, inanitatea așa zisului învățămînt clasic, caricaturarea umanismului, care se mai observă și astăzi în școala franceză. Literatura antică e cîntărită și etichetată cu mentalitate de arhivar. Elevii participă la concursuri, la care trebuie să fabrice versuri și să le rostască sonor. În preajma concursului de „recitare clasică și debit“, Jacques e pus să-și clătească îndelung nasul, ca să poată rosti versurile „ca un trombon găurit“. Reușita la concurs devine pentru familie o problemă de prestigiu și de viitor. Eșecul atrage fulgerele paterne.

Naturaletă e sever prohibită de acest soi de umanism. Într-o compoziție franceză, Jacques pomenește de niște țărani care au băut „un pahar bun de vin“. Profesorul e indignat. „Bun. Băiatul ăsta n-are nimic înflorit, nimic, nimic!... Bun. Cînd limba noastră e atît de fecundă în fericite întorsături, care exprimă operația săvîrșită de cei ce duc la buze licoarea lui Bachus, nectarul zeilor.“

Anii petrecuți acasă și la școală îl formează pe răzvrătit. Jacques a încercat odată să fugă împreună cu alții doi copii urgisiți. Fuga a eșuat. Dar odată cu adolescența, e din ce în ce mai puțin dispus să suporte umilirile. Rudele unui elev vin

agresive să ceară socoteală tatălui său. Jacques intervine și-l stîlcește pe unul dintre agresori, elev la școala militară. Urmează un duel, primul lui duel. E adus acasă cu o rană la pulpă. Părinții află de cauza duelului, sînt mișcați. Dar peste cîteva zile doamna Vingtgras observă că spada adversarului i-a sfîșiat pantalonii cei noi ai lui Jacques. „Altădată, Jacques, pune-ți măcar pantalonii vechi.“

„Bacalaureatul“ ni-l înfățișează pe Jacques Vingtgras la Paris, unde descinde împreună cu un cufăr, prevăzut de doamna Vingtgras cu o adevărată fișă biografică ce se încheie cu „Vegheați asupra lui“. Deși stîmjenit de această ultimă dovadă a mentalității materne, Jacques, departe de familie, are sentimentul îmbătător al independenței. „Sînt stăpîn pe gesturile mele, stăpîn pe vorba și tăcerea mea.“ Curînd însă, își va da seama de caracterul iluzoriu al libertății pentru un băiat sărac de șaptesprezece ani, în acest Paris din preajma loviturii de stat bonapartistă.

Cunoaște mai întîi existența de student fără bani. Cei patruzeci de franci trimiși lunar de părinți sînt împărțiți după un buget meticolos alcătuit, care prevede și acul și ața de cusut și nu uită să treacă costul cotidianului socialist. Dar neprevăzutul răstoarnă bugetul și aduce cu el zilele de flămînzire. Iar pentru suma trecută la capitolul chirie, Jacques găsește cîte o minusculă mansardă închiriată literalmente pe măsură, după ce, împreună cu proprietarul, a verificat că încape. Culcat, îi mai rămîne un spațiu de două degete. Un amic mai înalt pe care-l adăpostește o vreme, n-are astfel de noroc. Ca să poată dormi, trebuie ori să scoată capul pe ferestruica din plafon — și se teme grozav să nu-l zgîrie pisicile pe obraz — ori să-și întindă picioarele pe coridor. „Cine trece îl gîdilă la talpă...“

O parte din volum e consacrată descrierii comitetelor politice din acești ani. Din inițiativa unui prieten, Vingtgras intră în comitetul tinerilor. Se simte aici printre rînduri și atitudinea ironică a franc-tiro-rului față de acțiunea politică organizată. Dar ironia se vedește îndeajuns de justificată de ridicolul unor acțiuni în care burghezia mima republicanismul și demo-

cratismul de mult abandonate. Formulele revoluționare de la 1784 circulă cu dărnicie. Cutare deputat montagnard e pasiv pentru că, „se păstrează ca Robespierre“. „Așteaptă ceasul potrivit.“ Când studenții inițiază un protest împotriva interzicerii cursului lui Michelet, tinerii studenți burghezi, prudenți, obișnuții unei lăptării care, dat fiind atitudinea politică a vizitatorilor ei, a primit porecla de „Ciocolata pașnică“, semnează, dar semnează strategic. „Știind că urmărirea judiciară se leagă totdeauna de primii semnatori, au semnat în cerc“ — să nu existe prim semnatar.

Lovitura de stat și stratul gros de lășitate și servilism pe care l-a scos la suprafață trezesc în Jacques Vingtras un des-gust tot atât de intens cât și mînia. „Teama încovoie toate capetele, teama de funcționarilor noi, de teroarea bonapartiștilor.“ Regăsește atmosfera aceasta în provincie, unde se întoarce o vreme. Răzvrătitul nu se resemnează, îi caută pe cei care se țin încă tari, participă la complotul eșuat contra lui Napoleon. Problema existenței se pune mai neliniștitor pentru un om care nu vrea să depună jurămîntul impus funcționarilor publici. Urmează perindarea meseriilor. Sînt lecțiile particulare plătite miserabil și pierdute ușor. Jacques e un timp supraviețuitor la Pensionul Entêtard, cumplită speluncă pedagogică. Ca să nu-i plătească, coapta doamnă Entêtard îi înscenează o acuzație de viol. Fiind voinic — ca să capete o lecție — acceptă să îmbine preparația cu exercițiile de luptă liberă, de care e amator unchiul elevului. Activitatea gazetărească și-o începe colaborînd la ziarul „Pierrot“, oficiosul magazinului „La 100.000 de paltoane“. E plătit cu un veston, dîndu-i-se și speranța că, dacă va progresa, va obține și un palton. Devine apoi colaborator al „Nimfei“, „ziarul băilor“. Are misiunea să se scalde la diferite băi publice și după ce a intrat în apă, să ceară un număr din ziarul „Nimfa“. Când nu-l găsește, trebuie să-și exprime zgomotos indignarea. „Îmi petrec viața dezbrăcîndu-mă și îmbrăcîndu-mă“. Scrie versuri satirice pentru un Mecena burghez, care vrea să se răzbune pe un portărel. Colaborează la un dicționar. Munca e plătită îngrozitor acolo și neavînd răgaz să le caute, inventează citate din clasici.

Le va auzi la cafenea, repetate cu venerație de diferiți universitari.

Vallès, care și-a început activitatea publicistică războindu-se cu imaginea vodevilească dată de Murger boemei, nu se putea mîrgini să reliefeze bufoneria acestor pătanii. Comicul, pe alocuri foarte intens, are permanent un fundal tragic. Eroul care scrie satire împotriva portăreilor ori își vede curmată brusc o idilă pentru că ființa adorată l-a surprins devorînd cîrnați pe stradă, e un erou flămînd. Lipsa celor cîțiva gologani pentru prînzul cotidian întuneacă mult din veselia unor asemenea întîmplări. De asemenea, constatarea amară că goana după pîine imprimă uneori comportări zoologice. Salahorii de la dicționar îl privesc cu ură pe Vingtras, cînd au impresia că văd în el un concurent. „Am întrebat dacă n-a rămas ceva (de lucru) pentru mine. Cuvintele dificile, degustătoare... Le-am apărut ca un hoț, ca un trădător aproape... Zadarnic m-ași gîndi să scot un ban de aici. Epava e tixită, s-ar spune că se va trage la sorți cine să fie cel dinții mîncat.“

În această luptă pentru pîine, care macină și îngrozește, Vingtras pare o clipă a se da bătut. Se hotărăște să intre supraviețuitor într-o școală, să reia meseria care a încovoiat zeci de ani spinarea tatălui său. „Ce laș!“ — comentează cunoscuții. Dar nu va rămîne mult timp în școală, unde, la prima lecție pe care o suplinește, le declară elevilor. „Păreră mea este că nu trebuie să învățați nimic, nimic din ce vă recomandă universitatea.“ Și-i sfătuiește să-și treacă vremea mai cu folos, jucînd domino, dame, cărți sau prînzînd muște.

Știm că Vallès nu și-a putut publica singur „Răzvrătitul“, ultimul volum al trilogiei. Nu l-a putut nici sfîrși. Există în cartea goluri, întrepreri. Eroul își păstrează pseudonimul, dar la numele altor personaje Vallès n-a mai avut răgazul să sfîrșească transpunerea literară, apar nume reale în locul pseudonimelor.

Cartea aceasta nedusă pînă la capăt rămîne unul dintre documentele artistice cele mai viguroase pe care le avem despre Comună. Zilele Comunei sînt descrise dinăuntrul ei. Observația clară a artistului e întărită de pasiunea combatantului.

Pentru mulți scriitori ai vremii, Comuna a fost un examen greu, în care prejudecățile și înrîuririle de clasă și-au spus cuvîntul. Spaimea de mișcare populară a împins pe unii dintre ei să se facă ecoul propagandei lui Thiers și să repete calomniile. Și au desmințit, astfel, sensul profund al operei lor, considerate în ansamblu. Corespondența lui Flaubert, nuvelele lui Daudet sînt pătate de astfel de pasaje. Scriitori care aveau să se așeze mai apoi curajos alături de proletariat au plătit atunci tribut influenței burgheze. Cu atît mai de preț sînt accentele, profund generoase chiar dacă uneori confuze din versurile lui Victor Hugo, ale tînărului Rimbaud, paginile de proză ale lui Jean Richepin ori Lucien Descaves.

Amănunțit și îndeaproape au vorbit despre Comună scriitorii comunarzi care i-au trăit zi cu zi evenimentele. Poeți ca Eugène Pottier, Louise Michel, J. B. Clément, Clovis Hughes, prozatori ca Vallès din „Răzvrătitul“.

Se simte permanent în cartea lui Vallès tendința de a da răspunsul convenit maculaturii tuturor celor care, după înfrîngerea Comunei, dansau în jurul ei dansul scalpului. Sub forma însemnărilor răzlețe, Vallès spune adevărul despre oamenii Comunei, despre felul cum au luptat, despre reprimarea versailleză.

Oamenii Comunei... Iată-l pe Ranvier, slab și înalt, cu capul a cărui paloare de om bolnav „poartă dinainte semnul unei vieți de durere și al unui sfîrșit tragic! Dar cum deschide gura să spună o vorbă, un zîmbet de copil îi luminează fața iar glasul, înăsprit de fîtie, e prietenos.“ Cîte o observație, un fapt, un gest subliniază umanitatea și abnegația acestor conducători populari, pentru care bătălia Comunei continuă zeci de ani de alte lupte, de închiisoare și de foame. Muncitori puși în locuri de conducere dovedesc sursa nepuizabilă de capacitate și talente, ascunsă în mase. Rouiller, care se ocupă de instrucția publică, „ecizmar și revoluționar“. „Încalț pe oameni și descalt caldarîmul“ (pentru baricade). Ascultîndu-i proiectele de organizare a învătămintului, Vallès exclamă: „Mă gîndesc, cumpănind bine că... oratorul acesta de birt

are inteligența mai clară, vederi mai înalte decît savanții cu fața biloasă, cu aer venerabil, pe care i-am văzut pîlînd deasupra cărților vechi și căuțînd în bibliotecii tainele filozofiei, legile bogăției, cauza mizeriei!“

Notațiile lui Vallès scot la iveală și unele dintre aspectele care explică înfrîngerea. Inamicul organizării e nevoit să constate cît rău a pricinuit lipsa de coordonare în sinul Comunei, lipsa de organizare și unitate în conducerea militară. Îl sperie mentalitatea „de cartier“ a acelor care considerau că trebuie să-și apere în special cartierul lor.

Tot în notații mărunte e descris eroismul simplu al miilor de milițieni care au căzut cu arma în mînă, fără să se retragă cu un pas.

„Un moment de calm.

— E' cumva un parlamentar?

— Ne cere să ne predăm.

— Să ne predăm! Lăsați-l să vină!...

— Vrei să-l iei prizonier?

— Drept cine ne iei? Asemenea înfamii se potrivesc versaillezilor. Dar mi-ar face plăcere să-i dau răspunsul lui Cambronne“.

Ultimele pagini fac să retrăiască zilele teroarei versailleze. Împreună cu un tovarăș, Vallès caută refugiu prin Parisul înțesat de cadavre. Un medic îi refuză de teama răzbunării versaillezilor. O cantinieră îi acceptă. „Dumneata vei trece drept doctor, prietenul dumitale drept student“. Astfel deghizați, străbat străzile, suspectați adesea. Peste tot cadavre și execuții. „Prizonieri? Nu facem prizonieri, îi spune un adjutant lui Vingtras. Dar puteți aduna stîrvurile astea...“ Stîrvurile sînt comunarzii asasinați.

Adăpostit de oameni curajoși, ajutat de ei, Vingtras părăsește Franța. Cînd trece frontiera, își spune: „N-or să pună mîna pe mine! Și voi putea fi din nou alături de popor, dacă e azvîrlit în stradă și împins la luptă!“ Trilogia — și de fapt opera — lui Vallès se încheie semnificativ cu un strigăt de solidaritate pentru ai lui și de ură împotriva ucigașilor.

Vallès, scriitorul șters din istoriile literare ale trecutului, a înrîurit puternic pe mulți dintre principalii prozatori care l-au urmat. S-au remarcat aceste influențe în opera lui Richepin, Descaves, Octave

Mirbeau, Charles Louis Philippe, etc. Ele sînt izbitoare la Jules Renard. Nu e numai o înrudire tematică, ce ar putea fi fortuită. „Roșcovanul“ lui Renard are o copilărie asemănătoare cu cea a lui Jacques Vingtras și doamna Lepic e soră cu doamna Vingtras. Cu un plus de individualism și cu o orientare estetică, absentă la Vallés, regăsim în scrisul lui Renard aceeași atitudine față de viață — îndîrjirea și sinceritatea, non-conformismul, „masca nepăsării și peruca ironiei.“ Apropierile stilistice sînt nete. Renard folosește fraza sacadată și cu poantă a lui Vallés, iar în „Povestirile naturale“ regăsim, cu belșug meta-

foric, caracterizările succinte din „Duminica unui tînăr sărac“, capitol al „Refractarilor“.

„Jacques Vingtras“ va apare în curînd la noi. E unul dintre actele de cultură necesare, posibile doar astăzi. În afară de cîteva pagini care au izbutit să apară între cele două războaie, nu știm să se fi tradus în trecut altceva din opera lui Vallés. Totuși, „Jacques Vingtras“ ori „Refractarii“ aparțin și cetitorilor noștri. În mausoleul lui Lenin e arborat drapelul Comunei. Comuna și literatura ei sînt ale poporului francez, dar și ale întregii omeniri progresiste. Pentru ziua de azi — chiar dacă n-a întrevăzut-o cu claritate — s-a bătut curajosul și intransigentul Jules Vallés.

REFLECTÎND ASUPRA MĂESTRIEI LITERARE*)

Mai există — pare-se — tineri care se nutresc cu iluzia că pot învăța din cărți cum să devină scriitori. Aceștia își vor da seama, mai devreme sau mai târziu, de ră-tăcirea în care se află și, nu încapă îndoială, decepția le va fi amară. Cu cât mai curînd, cu atît mai bine! Se află însă, din fericire, numeroși tineri realmente talentați care, fără a căuta în cărți rețete pentru arta literară, știu să culegă învățăminte utile din confruntarea experienței lor de viață cu observa-țiile criticilor și destăinuirile unor maestri ai cuvîntului.

Unora, ca aceștia din urmă, tipărirea unui volum alcătuit din considerații ale cîtorva scriitori sovietici de frunte despre munca scriitoricească — le oferă un neîn-doios ajutor. Articolele, cuvîntările, notișele unor creatori de frumos ca Gorki, Maia-kovski, Alexei Tolstoi, Ostrovski, Ilya Ehren-burg, Fedin, Fadeev, Serafimovici, Tvar-dovski și alții răspund unor preocupări de fiecare clipă ale scriitorilor noștri.

Toate manifestările cuprinse în volu-mul „Despre munca scriitorului” purced de la ideea că nu poate exista o formulă sau un sistem de reguli a căror posesie să ducă la crearea de literatură valabilă. Zice Maia-kovski:

„... nu dau nici un fel de reguli care să facă dintr-un om un poet, un creator de versuri. Asemenea reguli nici nu există.

Poet este tocmai acela care crează regulile poetice”.

Vorbînd studenților de la Institutul de literatură „M. Gorki” despre munca sa, Ilya Ehrenburg precizează de la început:

„... vă rog să aveți față de cele ce vă voi spune, atitudinea pe care ați avea-o față de descrierea drumului străbătut de unul dintre scriitori, fără să pierdeți din ve-dere că sînt tot atîtea drumuri cîți scri-itori sînt”.

Unor tineri care-l rugaseră să le descopere „secretul” poeziei („Spuneți-ne ce condiții trebuie să îndeplinite pentru a compune ver-suri frumoase”), M. Isakovski le răspunde cu franchețe:

„Nu există și nici nu poate exista un „secret” al poeziei, universal-valabil pentru toate împrejurările vieții”...

Nimeni n-a batjocorit însă cu atîta ne-îndurare căutarea de rețete — comod utili-zabile,—ca Maxim Gorki. Cel mai înaripat poet al omului liber, creator, încadrează do-rința de a deprinde odată pentru totdeauna precepte universal-valabile în aspirația oa-menilor de nimic de a trăi fără bătaie de cap într-o dulceagă lenevie a cugetului. Măr-turisind dispreț pentru indivizii care „gîn-desc și raționează nu din dorința de a cer-ceta fenomenele vieții, ci pentru că se gră-besc să găsească gîndirii lor un liman liniștit, să stabilească diferite adevăruri de netăgăduit”,

*) Despre munca scriitorului, Ed. Cartea Rusă 1955

Gorki subliniază că „în munca scriitorilor, muncă de mare răspundere, tendința de a formula axiome, dogmatismul și în genere fabricarea „meșteșugărească“ a unor adevăruri de netăgăduit duc în mod inevitabil la mărginire, la denaturarea sensului realității vii, care se transformă atât de repede“.

Rădăcina năzuinței de a fixa totul în canoane imuabile, deci a refuzului de a căuta neîncetat perfecțiunea prin luptă, este, după Gorki, filistinismul țărilor:

„... mulți oameni își fac din deprinderea de a nu medita asupra a tot ceea ce văd, un mijloc lesnicios de autoapărare“.

Rezultă din spusele autorilor citați că scrisul e o treabă spinoasă, incompatibilă cu lenea gândirii, cu sașietatea și rutina interioară. Scriitor poate deveni numai insul dispus să-și dedice întreaga viață unei munci de neîntrerupt pionerat și, asemeni geniștilor, să știe un chibzuința prudentă dusă pînă la ultimul hotar cu îndrăzneala nestrămutată. Avînd menirea de a recrea viața, scriitorul va găsi „cuvîntul ce exprimă adevărul“ numai în clocotul vieții și dascălul său va fi realitatea în înfinită prefacere. Cărțile, profesorii, criticii au, desigur, un rol în creșterea unui scriitor — rolul exclusiv de a-l ajuta să învețe de la viață. Problemei formării artistului, Goethe i-a consacrat romanul în două mari volume „Wilhelm Meister Wanderjahre“ și „Wilhelm Meister Lehrjahre“, în care eroul străbate Germania în lung și în lat, ancorat în fel de fel de meserii și îndeletniciri, astfel încît să poată cunoaște în intimitatea lor variatele moduri de viață contemporană.

Asupra necesității de a cunoaște viața, articolele din culegerea „Despre munca scriitorului“ stăruie, toate, ca asupra condiției fundamentale a întregii arte literare. Cunoașterea vieții — așa cum o înțeleg fruntașii literaturii sovietice — nu se reduce cîtuși de puțin la alcătuirea unui bagaj de informații. A cunoaște ca artist realitatea, se cheamă a o trăi; iar acele probleme de viață care nu l-au torturat în deplina accepție a termenului pe un scriitor nu vor dobîndi în opera lui întruparea artistică.

„Arta — scrie Alexei Tolstoi — înseamnă experiență personală de viață relatată în imagini, în senzații, o experiență personală ce tinde să devină generalizare“.

Plimbarea prin viață cu carnetul de note

în mîna, înregistrarea a mii de biografii, scene și întâmplări văzute, rămîne sterilă artistică vreme cît scriitorul nu re-compune în el însuși dramele viitorilor săi eroi. A. Tolstoi precizează:

„...a te țîri pe poteci bătătorite, zîmbind, schimonosindu-te, căutînd să te adaptezi, retrăgîndu-ți mîna cînd te frige, ascultînd în dreapta, în stînga și așa mai departe, aceasta nu mai e artă, ci meșteșug, un meșteșug dăunător și necinstit“.

Ilya Ehrenburg ia în zelemea documentarea turistică:

„Poți să pleci în pădure după ciuperci, dar este greu să-ți imaginezi o excursie consacrată culegerii de pasiuni omenești. Pentru a găsi un erou, nu este suficient să te întîlnești cu el, trebuie să dispui și de posibilitatea de a-l înțelege, iar această posibilitate este legată de biografia scriitorului.“
Și Ilya Ehrenburg își întărește afirmația cu numeroase exemple. Balzac a fost găsit într-o zi răsturnat de pe fotoliu, în neștire, jumătate leșinat: scriitorul trăia tocmai fiorii morții lui Pêre Goriot. Flaubert susținea cu seriozitate că Madame Bovary este el însuși. Jurnalele lui Tolstoi arată că stările sufletești ale Anei Karenina au fost trăite mai întii — în felurite împrejurări — de însuși autorul.

„Război și pace“ nu putea fi scris dacă Tolstoi n-ar fi trăit singur la Sevastopol emoțiile legate de participarea la război. Acestor exemple le vom adăuga cunoscuta *măsurisire lirică a lui Mihail Sadoveanu.*

„Bunicii mei sînt strănepoții acelor oameni. Și această istorisire de acum trei sute de ani, din vremea cînd strămoșii erau încă dîrji, am scris-o în liniștea unei prisăci, avînd în inima mea răsunetul durerii lor“.

Nu numai „Neamul Șoimăreștilor“, dar toată creația sadoveniană izvorește din răsunetul trezit în conștiința scriitorului de viața oamenilor și locurilor cunoscute.

Aceasta înseamnă că opera artistică nu se poate naște din observarea indiferentă a realității, scriitorul fiind obligat să pătimească și să se entuziasmeze laolaltă cu toată existența menită să dea chip plămuirilor sale. Numai cine se învîpăiază împreună cu adolescentul ingenu în pornirea lui voincoasă de a preface în țandări universul, cînd se vede păcălit de presupusa iubită, va fi în măsură

să creeze un adolescent tipic. De asemenea, tristețea întomnării ne-o transmite numai cel ce știe să sufere cu fiecare giză și cu fiecare frunzuliță atinsă de sărutul fatal al brumei.

„Eroii se nasc—zice I. Ehrenburg — în capul și în inima scriitorului. Eroul este un aliaj. Trebuie să vezi o fată sau o sută pentru a crea pe Mado. Dar aceste întâlniri nu sînt de ajuns, autorul trebuie să adauge acestui aliaj ceva din el“.

Oricît de perfectă ar fi dexteritatea unui artist, el nu va crea chipuri viabile fără a le sufla duh din duhul său. Eroii, peisajele ne cuceresc atunci cînd sînt umane, iar umanitatea nu se poate produce pe cale sintetică nici în cele mai năstrușnice retorte.

Nu există altă cale spre împărțirea muzelor decît urcușul anevoios, înfruntarea temerară a vijeliilor și arșei, a povîrnișurilor amețitoare și cărărilor zgrunțuroase. „Scriitorul nu se formează numai la masa de scris, el se formează în vîltoarea vieții, deoarece înaintea descrierii pasiunilor trebuie să existe înseși aceste pasiuni“ (Ehrenburg) Sau — cum spune Maiakovski:

„...Cunoașterea teoriei economice, cunoașterea traiului real, pătrunderea în istoria științifică sînt mai importante pentru poet— în partea esențială a muncii sale — decît manualele scolastice întocmite de profesorii idealişti care se închină în fața vechiturilor.

Pentru o mai bună îndeplinire a comenzii sociale, trebuie să faci parte din avangarda clasei tale, trebuie să lupți împreună cu clasa ta pe toate fronturile“.

A învăța deci să devii scriitor este tot atîta (subînțelegînd prezența talentului) cu a învăța să fii om.

„Adeseori sînt întrebat cum am devenit scriitor, — notează Nikolai Ostrovski. N-o știu. În schimb, știu foarte bine cum am devenit bolșevic“.

Poate, fără îndoială, să scrie „frumos“ și un ins lipsit de umanitate. Talente se găsesc pretutindeni și întotdeauna. „Dar poți să scrii bine și totuși să nu devii scriitor“ (Ehrenburg). Flori de hîrtie și orbitoare scînteieri de o clipă poate produce cutare scelerat genial, însă adevărul vieții, sensul profund al existenței umane e accesibil numai artistului călăuzit de un ideal etc. Fără iubirea de om — adîncă, arzătoare, nicidecum declarativă — nu e cu putință izvorîrea operei

de artă. Măestria artistului rezultă din capacitatea lui de a releva adevărul vieții. K. Fedin exprimă o idee măreață în simplitatea ei, cînd scrie:

„Măestria înseamnă arta de a reda marele adevăr al vieții. Nu ne putem închipui că un scriitor care stăpînește o tehnică desăvîrșită ar fi în stare să confere dimensiunile adevărului unei situații false pe care ar zugrăvi-o. Minciuna rămîne minciună și la meșter și la calfă“.

Din profunzimea și vigoarea zugrăvirii adevărului realității izvoarește nouitatea operei, originalitatea ei. Însemnătatea ineditului într-o scriere literară este puternic accentuată în articolele reunite în cartea despre care vorbim.

„Noutatea este obligatorie într-o operă poetică“—rostește lapidar Maiakovski — și în același spirit se exprimă toți ceilalți maeștri ai literaturii sovietice. Într-adevăr, numai acea operă ne trezește interesul care ne dezvăluie un crîmpei al existenței dintr-un unghiu de vedere nou, relevînd semnificații nebănuite, capabile să pună în mișcare energii morale care sălășluiseră pînă atunci neștiute în sufletul nostru, capabile, cu alte cuvinte, să sporească umanitatea din noi.

În toate timpurile s-au găsit artiști, chiar dintre cei talentați, care socoteau că originalitatea se realizează prin sforțarea de a fi, în orice chip, cît mai deosebit de alții. La noi, E. Lovinescu a teoretizat „diferențierea“ de trecut, de tradiție, ca urmare fatală a „sincronismului“, adică a integrării civilizației și culturii popoarelor rămase în urmă în „spiritul veacului“ (iar expresia superioară a acestuia, criticul burghez o vedea în formele democrației burgheze occidentale), — și ca o condiție a validității creațiilor poetice contemporane. Între cele două războaie mondiale, în țara noastră, iar în Occident de vreun secol încoace, mania noutății a dus la cele mai neînchipuite și adesea grozav de neinteresante aberații. Experiența lamentabilă a puzderiei de școli „moderniste“ ce au clipocit o secundă pe firmamentul literelor universale, spre a fi uitate apoi chiar de inițiatori, dovedește cu prisosință că originalitatea nu se poate realiza pe cale artificială. Discuțînd această chestiune, S. Marșak arată cît de absurdă e încercarea unor poeți de a-și făuri deliberat un stil propriu, o manieră inedită de compunere:

„Ca și cum un om ar putea fi după propria-i dorință original, lipsit de banalitate!

Ca urmare a acestei tendințe spre originalitate cu orice preț, am putea spune că mulți dintre tinerii scriitori se „machiază” adoptând o falsă individualitate”.

Strădania de a fi neapărat original — consideră Marșak — produce o impresie întru nimic mai puțin penibilă ca sforțarea unui ins anost de a fi spiritual cu orice preț.

Recurgînd la un paradox, am zice că marii scriitori creatori sînt lipsiți de originalitate. În schimb, există o sumedenie de „revoluționari” ai formei artistice: Lautréamont, Tristan Corbière, Paul Valéry, André Gide, ca să nu mai vorbim de pletora suprarealiștilor, cubiștilor, letriștilor și a altor nenumărați scormonitori de „isme”. Au existat și în alte timpuri asemenea inovatori, nu chiar atît de năzdrăvani, ce e drept — și numele unora a răzbătut pînă la noi, ca ciudățenii: cavalerul Marini, Gongora, Lily, ș.a. Fără a tăgădui orice valoare activității unor autori ca aceștia, e de prisos să căutăm dovezi spre a evidenția proporțiile lor minuscule în comparație cu artiști atît de... puțin originali ca Shakespeare!

O operă e aproape de desăvîrșirea formală atunci cînd nu-ți dai seama de forma în care e scrisă, iar originalitatea superioară e aceea care realizează deplin impresia de firesc. Se pot găsi numeroase mijloace lesnicioase de a produce o originalitate tipătoare, de suprafață, dar originalitate reală recunoaștem plămuirilor lui Michelangelo, care crează o realitate nouă, o lume de proporții gigantice, fără a denatura prin aceasta adevărul vieții, dimpotrivă, dîndu-i mai multă pregnanță.

În articolele întrunite în „Despre munca scriitorului”, poezii, dramaturgii, autorii de nuvele, schițe și romane vor găsi numeroase sugestii utile privind aspecte practice ale meșteșugului lor. Chestiuni cum ar fi compunerea pe temeiul unui plan (astfel lucrează, de pildă, Furmanov și Fadeev) sau închegarea concepției, a planului unei lucrări pe măsura scrierii ei (cazul lui Alexei Tolstoi, Serafimovici, Ilya Ehrenburg, Tvardovski), apoi diverse chestiuni de tehnică a versificației, felurite ingeniozități utilizate pentru stîrnirea „inspirației”, în reliefaarea ideii poetice prin rimă și dispunerea tipografică a stihurilor (vezi articolul lui Maia-

kovski: „Cum se scriu versurile”), — toate acestea au valoarea unor concesiuni menite să ne inițieze mai adînc în laboratorul artistic al autorilor; pe deasupra, asemenea cunoștințe pot ajuta scriitorilor noștri să descopere mai ușor moduri de expresie cît mai adecvate conținutului sufletesc propriu.

Maeștrii literaturii sovietice se feresc de a atribui valabilitate generală metodelor lor de muncă și procedeele lor artistice. Nici la șah — zice Maiaovski — nu se pot da reguli generale, necum în creația literară. „Mișcarea cea mai genială nu poate fi repetată în partida următoare, chiar dacă situația ar fi aceeași. Adevărul nu poate fi surprins decît prin caracterul neașteptat al mișcării”. Există, totuși, ceva ce trebuie învățat anume: limba poporului.

„Elementul de bază al literaturii este limba. Limba este unealta ei principală și, laolaltă cu faptele și fenomenele de viață, materialul de care se servește literatura” (Gorki).

Scriitorul nu se poate, desigur, mîrgini la însușirea limbii literare, adică limba corectă gramaticală, vorbită de oameni instruiți. Necesitatea definirii unor personaje aparținînd mediilor celor mai felurite impune scriitorului îmbogățirea vocabularului său cu termeni neadmiși de limba literară, utilizarea unor forme sintactice și particularități fonetice de o frecvență restrînsă. Măestria limbii mînuite de scriitor va depinde de modul original al împerecherii cuvintelor și orchestrării lor în sistemul de fraze. Scriitorul devine astfel creator de limbă. El sporește capacitatea expresivă a cuvintelor, lărgindu-se sau limitîndu-se sfera înțelesului, „mîntuind” din uitare sensuri abandonate, încetățenind arhaisme și provincialisme viguroase, torturînd fără conținere sintaxa spre a o rîndui mai mlădioasă și mai cuprinzătoare. În acest scop, îi revine iarăși și iarăși (pe lîngă obligația firească de a studia opera înaintașilor și coterporanilor din breasla sa) îndatorirea de a cunoaște oamenii din popor, deprinzînd limba lor plină de osavuroasă prospețime. Gorki arată că „oameni modești, ca dădacele, vizitii, pescarii, vînătorii-țărani și alții care duceau o viață grea, au înrîurit în mod neîndoielnic dezvoltarea limbii literare” și că „scriitorii au de ales cu cea mai mare exigență din torentul spontan

al limbii vorbite, de fiecare zi, cuvintele cele mai precise, mai viguroase și mai bogate în înțeles“.

Toate indicațiile scriitorilor sovietici converg spre același îndemn, ca spre izvorul oricărei frumuseți artistice: să cunoaștem viața și să o trăim ca oameni înaintați:

DESPRE EROII UNUI TALENTAT POVESTITOR*)

Atunci când îl considerăm pe Remus Luca ca pe unul dintre scriitorii tineri cei mai înzestrați în prezentarea vieții satului, avem conștiința de a exprima impresia multor cititori.

După „Ana Nucului“, bucățile din volumul de povestiri apărut nu de mult, recomandă același interes. Sint aici eroi cu profil sigur, unii frământați de problemele pe care le ridică lupta dusă pe drumul înfrupturii socialiste, alții, contrastând cu cei dinți, roși de veleități nesănătoase sau de-a dreptul vrăjmași actualelor prefaceri.

Anecdoticului, Remus Luca îi acordă minimă atenție, preocupat fiind de complexitatea eroilor săi. Oamenii din povestiri își trăiesc intens viața, manifestându-se pretudindeni sobru, cu o anume rigiditate, fără ca aceasta să știrbească din farmecul lor specific. Pe Gălășan, ciobanul „înalt și spătos“, fulgerînd cu privirile și scrișnind amar la amintirea vremii când înfruntase aprig fărădelegea stăpînilor, îl urmărești ridicîndu-se și ducînd îndemnul Partidului printre țărani, intuind „că oamenii-s de multe feluri. Fiecare are cîntecul lui. Și trebuie să i-l găsești. Altfel rămîne surd și mut și te zbați degeaba“. Ceea ce dă sens strădaniilor lui se mărturisește limpede: „Vezi dumneata, am și eu, ca tot omul o ambiție, cum se zice. Vreau să văd gospodărie colectivă în Hodăi, oricît s-ar zvîrcoli Căbuleștii... De-aia trăiesc“. Dincolo de înfățișarea colțuroasă, greoaie, la Gălășan găsești spiritul ager, de unde promptitudinea și energia faptelor sale. Ca și Petre Gălășan, Miron Ianoș chibzuiește în taină, are repulsia prisosului de vorbe. „Miron este un om pe care nu-l remarci din mulțime, nu-ți oprești ochii asupra

...pentru a deveni un bun scriitor, trebuie să fii, înainte de toate, un om interesant, un om care ar fi văzut multe în viață“... (K. Paustovski), căci:

„Criteriul estetic e o ficțiune atîta timp cît este rupt de actualitate, de viața popoului, de istoria lui“ (A. Tolstoi).

D. Micu

sa cînd pașii ți se încrucișează cu ai lui pe stradă“. *Îl deosebesc însă virtuțile civice și într-adevăr emoționează prin comportarea exemplară, dăruindu-se muncii de fiecare zi, alegînd sacrificiul atunci cînd primejdia amenință existența unui bun obștesc. Biografia eroului ni se face cunoscută, în mare parte, indirect. Cînd i se cer mărturii de natură să-i pună în lumină calitățile, Miron răspunde cu vorbe puține, aproape nervos:*

„— Cum a fost în Spania?

— Cum să fie? Ca la război!

— Povestește-mi ceva. Spune-mi ce-ai făcut dumneata.

— Ce să fac? Ce-au făcut și alții. Am luptat. Ce era să fac?“

Marea discreție în tot ceea ce se leagă de persoana sa îmbogățește sensibil portretul. Dar cel mai atrăgător erou din volum rămîne Manoil Lepădatu, grăjdarul, „domol în mișcări“ și deprins din timpurile trecute să nu știe altceva decît să stea plecat și să muncească în umilință. Firesc se desprinde gestul bătrînului grăjdar în suflul căruia abia acum se produce transformarea menită să-l încredinșeze de existența în el a unor însușiri pe care pînă aici n-ar fi îndrăznit să și le bănuiască măcar. Dacă încercase la vremea copilăriei să ia drumul școlii, s-a lovit de minia lui Măieruș: „Ești prost. Nu vezi că ești prost? Du-te la oi. Ce-ți trebuie școală“ și continuînd să-și amintească: „M-am dus la oi. La oile lui Măieruș. Toți mi-au zis că-s prost. Și Nădlag— și la el am fost slugă — așa-mi zicea: „Prostul ăla de Manoil“. Toți m-au făcut prost“. De aici îndărătnicia sa cînd noul învățător căută să-i arate adevărul, punîndu-i cartea în mînă. Vorba aspră a stăpînului lăsase urme

adînci, și Manoil ni se înfățișează cît se poate de natural în efortul de a înțelege că ceea ce-i spusese Măierușii și Nădlagii nu avea umbră de temei și că el poate cu adevărat învăța. Fiorul de a fi ajuns, în cele din urmă, să guste din înțelepciunea cărții îl îndeamnă, depășind sfiala care îi însoțește îndeobște mișcărilor, să-i ceară socoteală lui Măieruș.

Și Raveca din „Marama” încearcă o emoție asemănătoare. Visul de a avea maramă așa cum văzuse cîndva la gîtul stăpînei, se împlinește tirziu, cînd de mult nu mai era tînără. Dorința copilărească de a se expune, de a nu zăbovi să se arate celor care-i întunecaseră viața alțiia ani îi cuprinde întreaga ființă. Nimic strident în aceasta, și învinuirea de artificialitate nu-i poate fi adusă povestitorului decît dacă uiți că fără acel fel de a-și manifesta fericirea, chipul Ravecăi ar fi fost văduvit în vigoarea și individualitatea lui.

„Povestirile lui Filon Gherman”, cele mai multe, se înscriu și ele în intenția de a oglindi viața satului în noile împrejurări de viață. Hărnicia unei femei sub conducerea căreia satul se gospodărește de minune, înflorind de la o zi la alta, stă în centrul schiței, intitulată metaforic: „Floarea din grădina noastră”. Irina Ispas „cu oglumă, cu o vorbă bună, taie cărare și într-un perete de piatră. Știe cum să stăruie blînd, cu-viincios ca să nu mînie pe nimeni”. Cu o astfel de fire, Irina reușește să înfrîngă pe Vichentie — ins „pîmăș și plin de patimă” — pe care țărani cîndva îl aleseseră să le chivernisească trebile. Caracterul armonios al Irinei se confruntă la fiecare pas cu al lui Vichentie, meșter în a pricinui neajunsuri ca să amintească țărănilor că știuse la vremea lui se aranjeze mult mai bine treburile satului. Prin simplitatea caldă a răspunsurilor, prin sinceritatea nemăsurată a gîndurilor, mergînd alături de ceilalți gospodari ai satului, Irina Ispas cîștigă pe de-antregul inimile și strivește treptat înverșunarea unui Vichentie. Îngenuitatea cu care Filon Gherman explică în altă povestire de ce Vichentie a ajuns „aspru, zgrunțuros ca piatra neșlefuită” te face să-l cunoști mai bine pe acesta din urmă: „Vichentie n-a avut în inima lui dragoste; ori de-o fi avut-o cîndva, n-a știut să și-o ferească ca pe-o nes-

temată fără preț și a lepădat-o cum s-a lovit de greu. Eu cred că așa se întîmplă de unii oameni ajung neoameni”.

Cîtă lipsă de asemănare între Vichentie, mîndru și înveninat, și Filon Gherman, bătrînul ancorat puternic în realitate, trăind pasionat zilele construcției socialiste. Tipul omului plin de sine care este Vichentie, vroind cu orice preț să recîștige o poziție pe care o socotea numai a lui, se realizează viu. „Focul” care îl mistuie pe Vichentie nu este mai puternic decît cel din inima Irinei Ispas, în ale cărei trăsături citești modestia, același mod de a răspunde, drămuind vorba, ca la cei mai mulți dintre eroii pe care ni-i apropie volumul. Remus Luca știe să evite pericolul monotoniei. Umorul contribuie aici ca o calitate remarcabilă. Un farmec neobișnuit învăluie figura lui Filon Gherman. Pătrunderea sportului la sate, e absolut firesc să aibe de întîmpinat opreliști, atunci cînd urmele vechii mentalități se mai vădesc încă. Pe lîngă nedumeririle de ordin lingvistic, unii oameni din sat, și printre ei bătrînul Filon Gherman, se simt vinovați de a fi slăbit controlul moral asupra tinerelor fete care cutezaseră să îmbrace costume de sport și să se constituie într-o grupare demnă să se înfrunte cu cele din satele vecine. Panica bătrînului, măsurile exprese împotriva unor astfel de manifestări demne de toată îngrijorarea, convingerea lui, în cele din urmă, că sportul și „echipamentul” își au rostul lor sînt admirabil conturate.

În rînd cu Petre Gălășan, Miron Ianoș sau Irina Ispas trece și Mișca, țaran pînă de curînd năpăstuit și izbăvit de mizerie în zilele noastre. Mișca se zbatuse avan în vremurile trecute, fără să fi ajuns nici pe departe să știe în mulțumire o casă de copii. Trăiești o deplină satisfacție cînd Mișca, hulit pînă mai ieri, cu rodul unui an de muncă în gospodăria colectivă reușește să aducă bunăstarea alor săi. Intrarea lui Mișca în magazinul cooperativei satului cu cei nouă copii de toate vîrstele, ca să le cumpere la fiecare dintre ei bocanci cum nu putuseră avea nici cînd, creiază o scenă emoționantă.

În amintirea lui Filon Gherman rămîn mai departe întîmplări de demult, din vremea cînd el, Mișca sau oricare altul dintre eroii pe care îi îndrăgești din povestirile lui Remus Luca, înduraseră nedreptățile unui

regim de exploatare. Așa este întâmplarea Anicăi, povărnită de sărăcie, care-și pierde mințile când scapă din mâini ceaunul de mămăligă sub ochii aprinși ai copiilor.

Telegrafic, în numai câteva pagini, Remus Luca evocă tabloul sumbru al satului din trecut.

Excepțind povestiri ca Lădița sau Intr-o

gară, unde uscăciunea provine numai din cunoașterea insuficientă a luptei în ilegalitate a comuniștilor, ultimul volum al lui Remus Luca îl arată în stăpînirea acelor elemente care ne îndreptălesc să-i așteptăm cu interes sporit producția viitoare.

Liviu Călin

B. ELVIN: „GEO BOGZA“

— Studiu critic —

Un studiu de ansamblu asupra creației lui Geo Bogza nu a fost încercat de nimeni pînă acum. Tot ceea ce s-a scris despre acest mare poet-reporter al nostru a stat sub semnul unor cronici legate imediat de o apariție sau alta și fără să se ridice la un nivel superior de generalizare și teoretizare. Tînărul critic B. Elvin are deci meritul de a fi cutezat, primul, să se apropie de creația lui Bogza într-un alt mod, cuprinzînd-o din perspectiva ansamblului ei arhitectonic și a liniilor ei directe.

Fără îndoială că față de predecesorii săi, el are avantajul de a scrie într-o perioadă în care talentul scriitorului cunoaște deplina sa maturizare și înflorire, putînd astfel să judece operele din trecut ale acestuia în lumina creației prezente și a evoluției lui actuale. Din perspectiva actualității, opera dintre cele două războaie a lui Geo Bogza capătă deplina ei semnificație. Evident însă, acest avantaj nu micșorează cîtusi de puțin meritul autorului; căci avantajul se cerea folosit, valorificat. Ori valorificarea nu se putea realiza fără aplicarea unor criterii științifice de cercetare, singurele în stare să ofere o explicație valabilă și o caracterizare precisă asupra modului în care evoluează gîndirea și arta unui scriitor. Această aplicare avea să-l ducă pe autorul studiului despre Geo Bogza la un cu totul alt unghi de vedere asupra operei poetului decît pe predecesorii săi. El va porni, nu de la imagistică, așa cum a procedat critica estetizantă din trecut, — imagistica fiind aspectul care a impresionat-o cel mai mult — ci de la concepția scriitorului, de la modul său propriu de a

reacționa în fața realității, de a dezwăli cetitorului această realitate.

Cum era și firesc, B. Elvin deduce sistemul de imagini al scriitorului din concepția acestuia, iar evoluția artistică a lui Geo Bogza este pusă în seama dezvoltării gîndirii sale. Ceea ce ni se pare demn de a fi luat în seamă este tocmai faptul că autorul studiului nu desparte în mod arbitrar și mecanic diferitele aspecte ale uneia și aceleiași opere și nici nu caută cu de-a sila relațiile de interdependență, acolo unde realitatea nu le oferă.

Folosind amănunțita analiză, B. Elvin receptează opera lui Bogza nu numai într-un chip rece și rațional. Cred că autorul acestui studiu i se pot adresa cuvinte de laudă, mai ales pentru pasiunea pe care o arată obiectului studiat. Imaginea poetică este pentru autorul studiului nu doar un obiect de discuție în laborator, căreia trebuie să-i stabilești funcțiunile și rolul în ansamblul operei. Incantația poetică face și ea parte din arsenalul mijloacelor pe care criticul le folosește pentru valorificarea operei. Analiza și argumentația logică nu-l împiedecă pe autor să-și manifeste entuziasmul și satisfacția estetică în fața unei imagini sau a unui sistem întreg de imagini din opera poetului. Fără să cadă în impresionism, cu alte cuvinte fără să facă din impresia subiectivă ce-o produce opera asupra sa un criteriu de valorificare estetică, Elvin înțelege că forța artei lui Bogza stă tocmai în plasticitatea cu care acesta reușește să comunice ideile sale cititorului. Forța emotivă a mijloacelor artistice folosite de

poet îl preocupă tot atât de mult ca și ideile acestuia.

Din acest punct de vedere, ni se pare reușit mai ales capitolul în care se urmărește raportul între om și natură în opera lui Bogza. Un comentariu subtil însoțește diferitele fragmente din opera autorului tratat. Astfel, el remarcă prezența și primatul omului chiar și în acele opere în care aparent acesta nici nu există. Analiza interesantă pe care o face „Cărții Oltului“ îl duce tot mai la această judicioasă concluzie.

„De aceea — scrie el — chiar atunci când scriitorul înfățișează natura fără de prezența omului în mijlocul ei, ea nu rămîne neumanizată. Omul își pune amprenta asupra naturii prin chiar această descriere a frumuseților și a forțelor pe care eale tănuiește. Și astfel, paginile devin totodată un elogiu adus înțelepciunii oamenilor, forței lor de pătrundere și de domina-re a universului. De altminteri, modalitatea supremă prin care natura se realizează este atunci când ajunge la tensiunea vieții umane. Când Geo Bogza vrea să prezinte dimensiunile grandioase ale vieții Oltului, el îl asemeuiește cu o personalitate umană excepțională. În acest sens, „Cartea Oltului“ poate fi socotită o biografie romanțată, executată în tradiția plutarchiană“.

Pornind să studieze evoluția lui Geo Bogza în lumina condițiilor istorice date. B. Elvin nu face abstracție de faptul că aceste condiții istorice și sociale determină în primul rând propria experiență socială și istorică a scriitorului. Dimpotrivă, autorul studiului înțelege foarte bine că trebuie să privească condițiile generale istorice de dezvoltare a scriitorului prin prizma experienței sale personale de viață și chiar a trăsăturilor sale individuale. În felul acesta, el încearcă să se apropie de ceea ce constituie originalitatea scriitorului tratat; studiul critic capătă pe alocuri chiar o tendință de portretizare. În acest sens, este suficient să amintim evocarea atmosferei orașului Ploiești, unde s-a născut și a copilărit scriitorul și relația ce o stabilește între primele imagini ce au impresionat retina viitorului scriitor-reporter și caracteristicile operelor cu care a debutat. Din păcate însă, analiza nu este dusă prea departe, omițându-se din des-

criere o serie de elemente de natură a stabili o relație mai strînsă între experiența directă pe care a trăit-o scriitorul și relațiile sociale în ansamblul lor. Această lacună apare însă mult mai evidentă dacă urmărîm atent studiul evoluției lui Geo Bogza pe care B. Elvin îl întreprinde în volumul său. Trecerea de la poezia modernistă, de la atitudinea de revoltă „în genunchi“ la reportajul cu puternice accente sociale nu-și găsește o explicație suficientă. Transformarea apare prea bruscă; lipsesc inelele de legătură pe care să se sprijine. A enunța doar conținutul unor articole, a ilustra cu citate poziția scriitorului într-o anumită epocă, nu înseamnă încă a-i determina evoluția. Aceasta, cu atât mai mult cu cît grija pentru cronologie și urmărirea atentă a suitei istorice a diferitelor momente din creația lui Bogza lasă foarte mult de dorit.

Apropierea de personalitatea scriitorului tratat apare cu deosebire în capitolul închinat reportajului literar. Demonstrînd cu lux de argumente legitimitatea apartenenței la literatură a reportajului, autorul studiului subliniază în același timp culmile pe care le-a atins acest gen în creația lui Geo Bogza. În economia generală a studiului, acest capitol apare cu atât mai adecuat, cu cît autorul, părăsînd procedeul — destul de încetățenit la unii critici — de limitare a analizei la cadrul exclusiv al conținutului de idei și de separare arbitrară a conținutului de mijloacele folosite în exprimarea lui, — înțelege să dezbătă însuși genul în care Geo Bogza se mișcă cu predilecție și prin care își valorifică concepția. Mai mult decît atât: din studiul comparativ ce-l întreprinde între reportajul lui Bogza și acela al lui Egon Erwin Kisch, Elvin deduce trăsăturile individuale specifice ale celui dintîi.

Și aici însă, intenția nu este dusă pînă la capăt. Autorul studiului cheltuieste mult prea multă energie pentru a forța de fapt niște uși deschise. Nu era nevoie de atîta sforțare pentru a demonstra un fapt ce ni se pare evident: că reportajul, atunci cînd e scris cu talent, aparține de drept literaturii. Evident, analiza foarte atentă a caracteristicilor reportajului în raport cu a celorlalte genuri literare este cît se poate de utilă și interesantă. Dar în acest caz,

autorul pare că se găsește în situația aceleia care, pus să povestească o anecdotă, expune corect toate datele dar uită tocmai... poanta. După ce arată că genul proximal al reportajului este de fapt același cu al celorlalte genuri literare, uită să ne spună care este diferența specifică: ce deosebește reportajul de celelalte genuri literare. Inzestrat cu putere de analiză critică, B. Elvin trece cu îndemnare de la caracteristicile generale ale operei lui Bogza la caracteristici ce exprimă concepția sa asupra vieții, la cercul de imagini specifice scriitorului. În felul acesta el ajunge să surprindă modul specific de percepere a vieții de către reporterul-poet și să ne dezvăluie mijloacele prin care acesta își distribuie lumina și umbra. În acest sens, ni se pare interesantă comparația dintre mijloacele folosite în „O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil“ sau în „Inmormântări“ și acelea puse în valoare de reportajul „Sfârșitul lui Iacob Onisă“.

Această certă însușire a studiului însă nu poate umbri o slăbiciune derivând tocmai din virtuțile de analist ale autorului. Menținându-se aproape exclusiv pe terenul analizei, autorul nu se ridică la o perspectivă de ansamblu asupra operei, ferindu-se parcă să se aventureze într-o caracterizare mai generală a operei lui Bogza, deși premisele unei asemenea caracterizări se găsesc implicate în însăși analizele cuprinse în studiu.

Cînd urmărește aspectele specifice ale artei scriitorului, B. Elvin procedează puțin cam dogmatic, încercînd să reducă universul

poetic al acestuia la cîteva categorii estetice precise ca: fantasticul, comical, pateticul etc.

Universul oricărui poet, cu atît mai mult al lui Bogza, este constituit dintr-o întregă orchestrație. Un asemenea univers poetic constituie o structură de sine stătătoare care nu poate fi definită doar făcînd suma aritmetică a diferitelor tonalități ce-și găsesc expresia în opera cutărui sau cutărui scriitor. Analiza critică trebuie deci să fie urmată de o operație de sinteză. Incercarea de portretizare pe care Elvin o face la începutul studiului său, dar pe care ulterior o abandonează aproape cu desăvîrșire, l-ar fi putut duce evident spre o asemenea sinteză, de natură a defini universul poetic al lui Geo Bogza.

În poșta slăbiciunilor arătate mai sus, contribuția lui Elvin la cunoașterea unuia dintre cei mai mari scriitori romîni din zilele noastre este prețioasă, înfățișînd opera lui Geo Bogza într-o lumină cu totul nouă. Pînă nu de mult, critica estetizantă însoțea numele lui Bogza cu o grimasă de ușoară depreciere. Epitetul de „gazetar de talent“ abia îi era aruncat uneori cu un aer de superioară îngăduință. Studiul lui Elvin are deci meritul de a ne demonstra că arta lui Bogza este realmente arta unui mare poet.

Fără nici un fel de îndoială, această contribuție va putea constitui și pentru alți critici o pildă și un îndemn de a o continua și aprofunda.

V. Mogleșcu

ÎNTRU DOCUMENTAR ȘI BELETRISTICĂ *)

Vă plac filmele documentare? Mie unul, programele bine întocmite de la cinematograful „Timpuri noi“ mi se par adeseori mai pasionante decît unele filme „artistice“ cu o intrigă banală și în care siropul turnat din belșug năclăiește totul.

Aceasta nu mă împiedică să încrunt din sprîncene atunci cînd în cuprinsul unui film ce se pretinde artistic ajunge să predominie documentarul, sau cînd elementele „documentare“ nu sînt organic încorporate ansamblului. Genurile își au legile lor,

cerințele lor specifice. Nesocotirea acestor legi, alăturarea nehibzuită a unor elemente dispartate se răzbuună întotdeauna.

Cred că, dacă recentul roman al lui Nicolae Deleanu nu-ți dă o satisfacție deplină, motivul trebuie căutat în bună măsură într-o astfel de nehibzuită alunecare către tărîmul documentarului. Părerea de rău a cititorului este cu atît mai mare cu cît cartea „Nedeia din Poiana Miresei“ se vestește deosebit de interesantă. Scriitorul încearcă un lucru nou în literatura noastră: își propune

*) N. Deleanu, *Nedeia din Poiana Miresei*.

să înfățișeze transformările sociale pe care le provoacă în viața bătrânească a satului Petrila, către 1840, începutul exploatării bazinului carbonifer din Valea-Jiului, să înfățișeze profilul spiritual al ciobanilor de la 1840 care părăsesc îndeletnicirile străbune și iau pentru prima oară în mână târnăcopul minerului — să urmărească ciocnirea intereselor feudalilor și capitaliștilor, care împreună și fiecare într-alt chip vor să exploateze poporul; să arde cum noul își croiește drum, prin luptă, cu suferințe și jertfe, dar își croiește totuși drum cu tăria unei forțe de neînving. Cele mai bune pagini ale cărții sînt tocmai acelea în care concentrîndu-și atenția asupra unor astfel de probleme esențiale, pătrunzînd sensul adînc al fenomenelor pe baza interpretării lor în spirit marxist și dezvăluindu-l prin mijloace artistice, el a creat scene pline de viață, tipuri veridice, bine conturate, care-ți rămîn întipărite în minte.

În linia mari, compoziția reliefează ideea de bază a lucrării. Volumul se deschide și se închide cu prezentarea nedeii din Poiana Miresei, tradițional tîrg ținut din doi în doi ani în creierul munților, la răscrucea plaiurilor Țării Românești și ale Transilvaniei, încorporată pe atunci imperiului habsburgic. Incadrînd întreaga acțiune între acești doi piloni care marchează simbolic scurgerea timpului, scriitorul sugerează drumul străbătut în cei doi ani, transformările petrecute în viața poporului și în sufletul eroilor, creșterea hotărîrii de luptă. Între cele două scene se stabilește un nesilit și grăitor paralelism. Deși chiar la prima nedeie au loc câteva ciocniri, în ansamblu tabloul rămîne azat pe forfota tîrgului, pe aspectele sărbătorești și pitorești etnografice. La a doua nedeie, aspectele acestea, fără a dispărea cu totul, trec pe al doilea plan. Accentul cade pe agitația în vederea unei viitoare răscoale. Apărată printr-un sistem bine chibzuit de străji, întrunirea inițiată este totuși descoperită de un jandarm. Pentru a-l împiedeca să le zădărnicească planurile, Hotea, bun prieten al lui Radu Zăican, eroul principal al acestei acțiuni de răzvrătire și al cărții — se sacrifică. Înclășați în luptă, Hotea și jandarmul se prăvălesc amîndoi în prăpastie.

De data aceasta, agitația comercială a

tîrgului și pitorescul acestui moment sărbătorec tradițional se vădesc o „velință“ strălucitoare, menită să acopere și să ascundă miezul tainic, de preț, al unor îndelung nutrite năzuințe de răzvrătire împotriva exploatării.

Dacă diferența de tonalitate a celor două tablouri ale nedeii apare astfel justificată, insistența excesivă asupra elementelor pitorești și informative în cuprinsul primei descrieri și, în general, în cuprinsul primelor capitole ale cărții devine obositoare, supărătoare chiar. Scriitorul ne transpune fără motiv în planul documentarului, obligîndu-ne să părăsim zona imaginilor artistice. Într-un anumit fel, poți să-l înțelegi pe autor că s-a lăsat ispitit să spună tot ce a adunat cu privire la acest tîrg străvechi, cu privire la îndeletnicirile oamenilor din acea regiune prin anii 1840, cu privire la organizarea „satelor bătrânești“ de tipul Petreilei etc. Sînt, toate, lucruri interesante în sine, dar în această formă discursivă nu-și au locul într-o operă beletristică. Materialul documentar discursiv pătrunde în „Nedeia din Poiana Miresei“ nu numai prin cedarea în fața ispitei bogăției materialului informativ ci și prin acceptarea căii de minimă rezistență pentru realizarea planului conceput inițial. Nu pretutindeni izbuteste Nicolae Deleanu să dea viață artistică materialului informativ. Dorind să-și ducă pînă la capăt demonstrația, scriitorul nu a înțeles destul de clar că singura cale pentru a-și atinge scopul e aceea a creării unor imagini convingătoare. N-a înțeles că materialul de „umplură“ este numai o pseudo-soluție. Crește numai numărul paginilor, al capitolelor, cartea se încheie, dar imaginea nu se încheagă. Și în artă, numai ceea ce s-a încorporat organic imaginii, convinge cu adevărat.

Multe lucruri sînt rezolvate de autor prin relatări: ale sale sau ale personajelor.

În principiu, nu poți avea nimic împotriva acestui procedeu. Dar în „Nedeia“ se întîmplă destul de des ca relatările să fie seci, să aibe numai un rol informativ, să constituie un material de „umplură“.

Aceste slăbiciuni explică și modul palid în care sînt zugrăvite unele personaje. Mulți dintre eroi sînt abia schițați, simple prezențe într-o schemă compozițională. Palid și neconvîngător ne apare chiar și un personaj

ca Hoțea, deși autorul îi rezervă un rol însemnat în ultimele pagini ale cărții. Eroul principal al romanului, Radu Zăican, stă în centrul întregii acțiuni. Drumul lui e semnificativ pentru deșteptarea la viață conștientă a forțelor revoluționare ce sălășluiesc în sinul poporului. Reprezentativ pentru elementele cele mai înaintate ale vremii sale, Radu Zăican se dovedește un aprig luptător pentru tot ce reprezintă noul în viața de atunci, dar și un prețuitor al înțelepciunii străbune. El opune o rezistență înverșunată vechilor exploatare care îngenuchiaseră satul, obligându-l să se supună regimului de iobăgie, precum și noilor exploatare, patronii hrăpăreți ai minei. Caută să lumineze poporul întemeind școală românească în sat, se străduie să creeze o cât mai largă solidaritate a tuturor celor năpăstuiți, indiferent de naționalitatea lor. Prin toate aceste trăsături, el ne câștigă simpatia. Tendința discursivă se manifestă însă pe alocuri și aici, provocând un decalaj între ceea ce ni se spune despre Radu și ceea ce izbutim să vedem noica reprezentare palpabilă a eroului. Conturul figurii lui apare de aceea estompat pe alocuri.

Personajul cel mai puternic conturat se pare a fi Anica lui Sluguț. Aici, autorul a respectat integral realitatea, a lăsat ca viața adevărată să ne vorbească nemijlocit prin limbajul convingător al imaginii artistice veridice. Anica nu este o umbră plămuită arbitrar, ci o ființă reală, care nu poate acționa altfel decât acționează. Scriitorul nu o idealizează artificial. Ura ei împotriva patronilor minei și a slugilor acestora (inginerului șef nu se hotărăște măcar să-i spună numele: i-l pocește mereu, cu perseverență disprețuitoare: „Ilig-ăla”) are ceva întunecat și anarhic și înseamnă într-un anumit sens o cramponare de ceea ce a fost în trecut. Și e firesc să fie așa: e o reacție tipică unei întregi categorii sociale în momentul când capitalismul distrugea vechile relații patriarhale. Mai târziu, după ce și-a vîndut casa stăpînilor minei, ura ei nu a dispărut, ci a luat o cale mai justă. Sălbateca ei opoziție, se manifestă la început prin strigătul brutal cu care-i întîmpină în orice împrejurare pe stăpînii minei. „Țibanel!” chiuie ea, ca și cînd ar fi asmuțit cîinii, ca și cînd ar fi chemat forța tuturor stihțiilor

împotriva acestor neoameni. Mai târziu, aceeași ură nu-și mai propune scopuri naive și irealizabile, ci devine instrument în slujba răzvrătirii organizate a colectivității.

În general, unul din meritele cărții este felul just și convingător în care e înfățișat procesul dialectic al dezvoltării istorice. Raporturile dintre forțele în luptă apar nu numai just înfățișate în liniile lor mari, dar sînt redată și în toată complexitatea lor. Din ansamblul acțiunii, dar și din scene în care aceste probleme ocupă primul loc, rezultă clar tare sînt interesele ce determină acțiunea diferitelor grupe sociale, rezultă clar cum, pînă unde și de ce se înfruntă, sau își cedează reciproc. Deosebit de reușită prin dramatismul ei reținut, prin nuanțarea precisă a pozițiilor, prin jocul subtil al mișcărilor tactice schițate de adversar, este scena discuției dintre reprezentanții nobilimii și reprezentanții patronilor minei. Nobilii sînt încă tari. Au de partea lor vechile legiuri, neabrogate încă. În virtutea acestor legi, își revendică iobagii fugiți la mină și angajați ca muncitori. Capitaliștii știu însă că imperiul are nevoie de cărbune și deci trebuie, într-un fel sau altul, să-l sprijine. Totuși, nu are rost să-i supere inutil pe nobili. Pînă la urmă, se înțelege. Pozițiile ireductibile opuse au totuși un punct de interferență: nici pe unii, nici pe alții nu-i interesează cum trăiesc oamenii din sudoarea cărora își adună averile. Sînt și unii și alții exploatare. Nimic nu-i împiedică pe patroni să arunce pe spinarea muncitorilor o nouă povară: plata în bani a obligațiilor de iobagi. Cu o singură rezervă: să nu se depășească limita de îndurare a muncitorilor, să nu se pericliteze astfel producția.

Ar fi mai multe de discutat în acest roman interesant încă de la primul volum, cînd liniile abia se deslușesc: despre folosirea elementelor folclorice, de obicei cu priecpere integrate în țesătura acțiunii, alături depășind limita necesară; despre motivarea logică a faptelor eroilor, pe alocuri deficitară (toată povestea cu Trișu și Mihuț, care e cam „adusă din condei”); despre unele momente în care sensul ideologic nu e clar conturat (semnificația uciderii lui Mihuț e înceșată,) etc.

Nu pot încheia însă această recenzie înainte de a spune câteva cuvinte despre folosirea limbii. Culoarea locală e redată cu acuratețe. Fără a face abuz de regionalisme, scriitorul folosește însă o serie de termeni specifici regiunii, apelativul „fiu-țule“, forme cu izarhaic: „văzum“; expresii ca „o țipă afară“, etc. Limbajul capătă savoare prin introducerea la locul potrivit a unor expresii, zicători sau proverbe populare.

Și totuși, limbajul, atât al eroilor cât și al autorului, rămâne adesea plat, cenușiu. Informativ, nu evocator. Comunicând faptele, nu zugrăvind-le. Și, mai cu seamă, oarecum rece, nepersonal, uniform. Figurile oamenilor, și așa palide, nu apar mai bine conturate, nici prin justa folosire a

acestui important mijloc de caracterizare: limbajul.

Este, poate, aici, o problemă mai adâncă decât pare la prima vedere. Legind această observație de cele făcute anterior, ne întrebăm dacă n-ar fi cazul să-l sfătuiem pe scriitor să-și îndrepte atenția spre o mai largă și nereșinută desfășurare a virtualităților incluse în personalitatea sa artistică. Că atari virtualități există, că ele sînt superioare unora dintre realizări, ni se pare evident. Vorbesc grăitor în acest sens, paginile cele mai bune ale volumului. Dacă pe viitor Nicolae Deleanu va da frîu liber tuturor însușirilor prețioase cese întrevăd în aceste pagini, va crea o operă mai personală, mai convingătoare prin forța imaginilor artistice, mai puțin placidă și discursiv informativă, mai vie.

Eugen Campus

UNCHIUL ȚIN ȘI-A RĂSCUMPĂRAT RAZĂ *)

Răsfoind jurnalul spătarului Nicolae Miclescu, primul călător român pe meleagurile nesfîrșite ale Kitaiului, simți desprinzîndu-se din pagini un sentiment de dezolare, adesea de tristețe. Călătorului de acum aproape trei sute de ani i se pare pustiu și monoton peisajul Chinei apăsate de jugul feudal. Ochiul său înregistrează oarecum dezamăgit lipsa de diversitate a peisajului, care apare mereu sub forma unor „cîmpii întinse“ și „stepe uscate“, fără „nici o movilă“, ca și lipsa vegetației — prea rar întîlnită.

Foarte rare, notațiile referitoare la locuitorii acestor ținuturi, aruncă lumină asupra unui mod de viață dintre cele mai jalnice. Locuitorii satelor apar ca niște robi umili ai împăratului, atunci cînd nu sînt prada fiarelor sălbatice.

Viața omului de rînd nu era mai veselă decât peisajul Chinei supuse bunului plac al mandarinilor. Ajuns la Pekin, primul călător român constată cu indignare că dregătorii chinezi, vicleni, bănuitori și mai ales lacomi de cîștig, îi pregătiseră o primire nu tocmai politicoasă. În loc de a fi tratat cu politețea cuvenită, ca un sol aducător de pace, spătarul a îndurat la Pekin un adevărat prizonierat, obligat fiind în cele

din urmă să părăsească cît mai repede împărăția.

Așa arăta China feudală, stăpînită de mandarinii lacomi și de împărații îngimfați, ce se credeau stăpînitorii lumii; așa a continuat să arate pînă în secolul nostru și chiar pînă nu de mult sub domnia Gominandanului și a capitalului străin.

Îndelungă vreme obrocul ignoranței și al superstițiilor a acoperit mîntea omului din popor. Munca și sărăcia, calamitățile naturale și prejudecățile religioase au sugrumat multă vreme viața a numeroase generații de oameni din China veche. De aceste blesteme, care s-au abătut secole de-a-rîndul asupra poporului chinez, noii călători romîni din zilele noastre, vizitatori ai Chinei populare, mai pot afla doar din cărți sau din amintirile celor din generația trecută, care o bună parte din viața lor au simțit gustul amar al robiei.

Iată cum sună azi, după aproape trei sute de ani de la itinerariul îndrăzneț al Spătarului, impresiile unui alt călător român, de astă dată contemporan de-al nostru, cu privire la peisajul chinez, reînnoit și însuflețit, de firea primitoare și deschisă a omului Chinei noi: „...Pe pragul iernii,

*) V. Em. Galan, Vecinii, Ed. Tineretului, 1955.

aici, în inima Manciuuriei vremea-i ca-n România. Seamănă și locurile mai mult decât în orice loc al Chinei de miază-noapte: o câmpie, întinsă, în zare — coline liniștite... culturile cele mai răspândite, ca și la noi, sînt porumbul și grîul...”

În locul dezolării și al tristeții, pe inima cititorului din ziua de azi pune stăpînire pacea și seninătatea, pentru că de data asta, peisajul aduce aminte de patrie...

Și, continuînd comparația, cită deosebite de la omul de rînd, ducînd o viață înjositoare, despre care călătorul de acum trei sute de ani consemnase undeva, că era rob al împăratului Chinei, obligat să se bată cu fruntea de pămînt în semn de respect față de stăpîni, și pînă la comportarea impresionantă a acestor oameni deschiși și ospitalieri din cartea lui V. Em. Galan, trecuți dincolo de fîgașul unei vieți pline de umilințe și dureri, — în stare să se supere foc, să se considere nedreptățiți atunci cînd nu li se face cinstea de a găzdui pe cineva în casa lor cea nouă, ca unchiușul Tau-An-iu, din povestirea „Vecinii”.

★

Dintre numeroasele cărți despre China nouă, apărute în ultima vreme, cartea lui V. Em. Galan, „Vecinii”, se remarcă prin structura ei literară deosebită. Volumul nu se încadrează nici în limitele unei însemnări de călătorie propriu zisă, nu-i nici o culegere de reportaje despre viața țăranilor chinezi, care pășesc pe drumul socializării agriculturii, și nici o evocare a trecutului legendar al Chinei, ci toate acestea la un loc: V. Em. Galan a re-creat în paginile cărții cu multă sensibilitate și putere de pătrundere, atît întîmplările cît și oamenii întîlniți în timpul călătoriei sale.

Din volumul lui Galan, e drept, nu simțim lipsa călătorului, care notează tot ceea ce l-a impresionat din viața satelor chineze: (obiceiurile, felul de viață, locuința, hrana, firea ospitalieră, deschisă și prietenoasă a țăranilor). Nu lipsesc nici mărturiile oamenilor despre regimul popular din China, care le-a dat dreptul de a învăța carte, de a trăi omenește, dar mai ales care le-a înșuflat încredere în propriile forțe și i-a ridicat la conștiința propriei lor demnități. Ceea ce l-a impresionat grozav de mult, de pildă, pe bătrînul Tau-An-iu după elibe-

rare, a fost faptul că lumea a început să-l respecte, pe el, om simplu, — care în regimul trecut fusese vîndut ca o vită.

Povestea lui Ma-Fu-nie, fost vraci al satului, acum membru în cooperativa agricolă din Ianțiași, dovedește cît de mult s-a schimbat fața Chinei după instaurarea regimului popular. Pînă la reforma agrară Ma-Fu-nie trăise din vrăjitorii, ca și tatăl său. Cu toate acestea, el nu era mai bogat decât consătenii săi, care munceau din răsputeri pe pămîntul moșierilor.

Cînd însă, la reformă, a fost și el împroprietaryt, drept recunoștință pentru încrederea ce i s-a acordat, Ma-Fu-nie și-a dăruit uneltele vrăjitorești — un gong și o măciulie — organizației de tineret din sat care intenționa să înființeze o orchestră. El a fost apoi printre cei dinții care a luptat împotriva înșelătorii vrăjitorești, menite să țină poporul în întuneric.

În raportul său asupra „Problemelor cooperativizării agriculturii” tovarășul Mao-Tze-Dun a caracterizat astfel acțiunea de transformare socialistă a agriculturii în China: „Aceasta este o largă mișcare revoluționară socialistă a unei populații rurale de peste cinci sute milioane; ea este de o uriașă importanță internațională”.

V. Em. Galan și-a propus să înființeze în cartea sa cîteva aspecte esențiale din această uriașă mișcare transformatoare, să dea o imagine a răsunsetului pe care l-a avut ea în mintea și viața oamenilor din China, supuși de veacuri mizeriei și foametei celei mai crunte.

Fiecare din povestirile cuprinse în volumul „Vecinii” ilustrează cele trei etape principale ale drumului parcurs de țărănimea Chinei populare către socialism: „de la brigăzile agricole bazate pe într-ajutorare, către cooperativele agricole de producție, mici ca proporții, de tip semi-socialist”, și în sfîrșit către „marile cooperative agricole de producție cu caracter pe deplin socialist”. Din cartea lui V. Em. Galan cititorul român nu află însă doar adevăruri generale despre transformarea socialistă a satului chinez, ci participă direct, de pildă, la necazurile și bucuriile lui Han-Ăn, înțeleptul întemeietor al primelor grupe de într-ajutorare din cătunul Pauan, unul dintre cele mai sărace din China veche, în

care „din cei șaiszeci și opt de locuitori trecuți de zece ani, numai cincizeci și doi se puteau îmbrăca de bine de rău — în acelaș timp: Pentru ca ei să se îmbrace, restul, șaisprezece oameni rămăneau prin case, despuiată și desăvîrșire“. Regimul popular le-a arătat celor din Pauan calea către o viață nouă.

Și Pauanienii, ca și alți țărani din China nouă, au pornit pe această cale de la grupele de într-ajutorare—primul pas către cooperativizarea agriculturii.

În „Raportul“ său, tovarășul Mao-Tze-Dun arăta că drumul spre socialism nu este nici neted nici ușor, ci este o luptă susținută, „o luptă între două căi de dezvoltare: dezvoltarea pe drumul spre socialism, sau dezvoltarea pe drumul spre capitalism“.

Ori povestirea amintită, tocmai acest aspect îl ilustrează: pericolul alunecării cooperativei din Pauan în brațele capitalismului și cum erau să devină unii Pauanieni nici mai mult, nici mai puțin, decât capitaliști, pentru că apucaseră pe „calea spontană“ și nu pe cea „conștientă“, arătată de partid. La un moment dat comunistul Han-Ăn, conducătorul în acelaș timp al tuturor grupelor din sat, s-a pomenit îmbogățit peste noapte din munca efectuată de ceilalți pe ogorul lui, ca și unealta chiburilor, Ți-Țon-Lai, care se prefăcuse bolnav în tot timpul muncilor agricole.

Ca să scape din această situație rușinoasă și neprevăzută, care-l compromitea, Han-Ăn se vede nevoit să găsească o soluție. Și, după îndelungi frământări de unul singur, eroul crede că a găsit rezolvarea cea mai justă, angajînd un om din satul vecin ca să muncească în locul lui în grupă. El nu-și dădea seama că, în realitate proceda exact ca un exploatator pentru că-și tocmise un argat, pe care oricît de frumos l-ar fi tratat, oricît de bine l-ar fi retribuit, tot argat rămănea. Și la fel, crezînd că procedează just, Han-Ăn îi îndemnase pe Pauanieni să-și depună prisosul muncii într-un fond comun al grupei, pe care-l încredințase speculantului Ți-Țon-Lai ca să-l fructifice cum va ști mai bine. În felul acesta fără să-și dea seama, Han-Ăn îi atrăsese pe Pauanieni într-o afacere, care nu mai avea nimic comun cu socialismul.

Deși situația era destul de gravă, Han-Ăn

în naivitatea lui credea că a rezolvat totul cum nu se poate mai bine. De aceea el rămînea cu totul stupefiat cînd citește scrisoarea aspră dar dreaptă, pe care i-o lasă activistul Lu-Tin-Vei, în trecere prin satul său. În vremea aceea, adică pe timpul cînd încă se mai purtau lupte pentru eliberarea întregii țări, numărul activiștilor de partid din China, rămași în spatele frontului, era destul de mic, iar îndrumarea partidului ajungea uneori cam greu în satele pornite pe drumul colectivizării. Așa se explică faptul că eroul nostru, Han-Ăn socotise și chibzuse totul numai după capul său, nu prea învățt. (Pe vremea aceea Han-Ăn abia începea să buchisească primele slove, iar despre cărțile sovietice abia auzise).

Adînc zguduit de critica pe care o primise dar mai ales de rezultatul cu totul neașteptat și contrar bunelor sale intenții, Han-Ăn trece printr-un zăbucium puternic, care-l va îmbogăți sufletește. Aflînd cauza greșelilor sale, eroul va afla totodată și care este deosebirea între calea cea adevărată către socialism și blestemata cale „spontană“ pe care alunecase împreună cu concetățenii săi.

Autorul știe să evidențieze din firul întîmplărilor, zugrăvite adesea cu mult humor, trăsăturile esențiale ale caracterului eroului său: înțelepciunea, dragostea de dreptate și adevăr, tenacitatea în lupta cu greutățile.

Ajuns la capătul povestirii, cititorului îi apare limpede drumul uriaș, parcurs de acest țăran înzestrat, fost argat pe moșia boierească, în condiții cu adevărat omenești. Numai sub regimul popular Han-Ăn, rob în trecut, a putut să devină un om vestit în întreaga Chină, datorită sistemului de evaluare a muncii în colectiv descoperit de el, a ajuns să învețe carte, să țină conferințe, să fie respectat și iubit de toți.

Eroii cărții lui V. Em. Galan sînt oameni simpli ca Han-Ăn sau ca Roșcovanul, eroul povestirii cu acelaș nume („Roșcovanul“) inițiatorul gospodăriei colective din satul Inșîn, ca gălăgioasa babă Cao, capul tuturor nemulțumirilor din sat, în realitate o femeie cu un suflet bun, capabilă de fapte mari. Ne mai întîlnim în cartea lui Galan cu flecarul și lăudărosul moșneag, Țin (unchiul Roșcovanului) un fel de moș Șciucar chinez, mereu pornit pe harță, lăudîndu-și

nepotul cu aceiași ușurință cu care-l condamnă, fălindu-se cu el sau rușinându-se, după împrejurări, cu Sun Voinicul, care a trebuit să străbată un drum greu și anevoios pînă să înțeleagă și să recunoască binefacerea muncii în colectiv. Majoritatea eroilor cărții sînt țărani cinstiți, dornici să trăiască mai bine; oameni de nădejde, unii plini de inițiativă și înțelepciune ca Roșcovanul, Han Ân, Tau Ân-Iu, etc. atașați partidului Comunist Chinez, care a dezgropat și a scos la lumină aceste zăcăminte de energie, alții îndărătnici, avînd de luptat cu micile lor metehne, oameni foarte pitorești și diverși, nici mai buni, nici mai răi decît prietenii lor din țara noastră, care-ți devin foarte dragi și apropiați de la primele rînduri.

Autorul știe să scoată la iveală cu subtilitate tîlcul împlîmirilor prin care trec acești țărani chinezi, în drumul lor către o viață nouă, către socialism. El alege și zugrăvește cu mijloace artistice momentele de răscruce în care s-au aflat acei frunțași ai țărănimii chineze, ce în decurs de opt ani de la eliberare au reușit să ajungă la crearea de gospodării colective puternice.

★

Pomeneam mai sus de nuanța pitorească a anumitor personaje din volumul „Vecinii”. Este un lucru cert că acest pitoresc îl imprimă povestirilor lui Galan mai ales bătrînii, personaje deosebit de simpatice și vii în zugrăvirea cărora autorul minuieste o bogăție de culori și nuanțe. Așa sînt baba Cao, din povestirea „Voluntarii”, Tau-Ân-iu, din „Vecinii”, dar mai ales uncheșul Țin, unchiul Roșcovanului, activistul din povestirea cu acelaș nume. Gata mereu de harță, întotdeauna primul nemulțumit, lăudăros cum nu se mai poate, și avînd pretenția că în fond el duce tot „greul”, moșneagul Țin este totuși un om bun, săritor, cinstit și tot ațît de dornic ca să-și îmbunătățească modul de viață ca și cel mai tînăr locuitor din Ianșin. Numai că, pripit cum e, moșneagul o ia înaintea tuturor și dintr-un zvon face o catastrofă, în care bineînțeles, principala victimă este totdeauna el însuși. Așa, de pildă, cînd imediat după reforma agrară, Roșcovanul, nepotu-său, a încercat numai după capul lui, fără să mai întrebe la partid, ca și Han-

Ân, eroul din „Voluntarii”, să organizeze prima grupă de într-ajutorare, (care bine înțeles a eșuat). unchiul Țin se face ecoul tuturor nemulțumirilor, neuitînd să sublinieze cît de mult a avut el de suferit de pe urma nepriceperii nepotului său.

Dar, imediat după asta, dorind parcă să atenuze cele spuse mai înainte și să-și scape nepotul din încurcătură, prezintă, de față cu oamenii motivele pentru care Roșcovanul trebuie „să scape din asta nebătut”: „Și să știi... ori că ai avut noroc, ori că ai avut minte dar scapi dintr-asta nebătut, pentru că din tot satul numai mie mi-a căzut să lucrez pe pămîntul tău și numai o zi, iar eu, fiindu-ți rudă și vrîndu-ți binele nu-ți cer socoteală... Nici n-am de ce să-ți cer: nimic nu ți-am lucrat, să știi! Nimic: odată n-am tras cu sapa! Auzi?”

Făcînd abstracție de hazul situației, ghicim un lucru esențial și anume că în vorbele moșului străbate adesea multă înțelepciune și că el se face mai totdeauna — bineînțeles cu exagerările datorate firii lui, — ecoul nemulțumirilor satului. El, de pildă, deschide capul Roșcovanului prin mustrarea foarte hazlie, (dar care l-a durut mai rău decît cea mai aspră critică), atunci cînd îi aduce la cunoștință că, datorită ședințomaniei lor, el Roșcovanul, și ceilalți trei membri ai celei de partid, din Ianșin, n-au fost primiți, drept pedeapsă, în niciuna din grupele de într-ajutorare, care au luat ființă în sat.

Neobosit și iute ca un spiriduș, uncheșul colîndă casele și haturile, întocmai ca un reprezentant al opiniei publice a satului, un fel de spirit critic ambulănt, stă de vorbă cu toți și tuturor le spune adesea lucruri adevărate.

Nu mai puțin adevărată apare povestea acestui moșneag sfătos, aflat la kotarul dintre trecutul întunecat și prezentul cel nou, poveste care simbolizează uriașul proces de transformare a vieții poporului chinez, rămînînd cititorului ca o concluzie, după lectura volumului: „Fiecare om cu raza lui... Așa era la început: se ridica soarele din apa oceanului, se uita roată prin întuneric — și cum vedea clipocind o lumină, ce zicea: „Aha! O casă! S-au sculat. Noroc, draguță“... Și-și dezbobina

repede o rază, o trimetea pînă la lumina cea... număra cîți oameni sînt... dezbobina raza fiecăruia... și tot așa, din casă-n casă, pînă se lumina de zi... Asta era la început. Pe urmă au început să fie pe pămînt bogați... Apoi bogatul, drăguță, cu bani, face din tartorul tartorilor catrî și și-l înhamă la căruță. Ba și moartea, dacă vrea bogatul, și-o ia a patra nevastă, să aibă cine-l scărpină în tălpi cînd se giugulește cu celelalte trei... Așa că bogații, dacă au început a fi pe pămînt bogați, au strîns toate uleiurile pămîntului și toate lemnele, și toți cărbunii... Ieșea soarele din ocean, și în întunecimea de pe pămînt abia se vedea ici colo cîte-o lumină: la conacele bogaților! Ce să facă soarele? A-nceput a dezbobina către ca-

sele bogaților cîte zece și cîte o sută de raze dintr-odată. Că de răbdat n-avea cum: îl ardeau razele pe dinăuntru, în pîntece, și nu era chip să rabde... Iar săracii, de atunci, dacă dorm fără lumină la căpătii, își duc zilele fără privegherea razei lor, și de aceea îmbătrînesc de vreme, pielea li se usucă de la treizeci de ani... Așa au făcut bogații! Află asta de la un om bătrîn din neamul Țin... Ei, să vii acuma la mine-n casă. Seara citesc: lumină! Peste noapte dacă mi se face dor de-o pipă, mă trezesc, aprind lumina și-mi aștept raza. Și vine drăguță; unde nu-s bogați nu mai încape înșelătorie între pămînt și soare... De multe generații, n-a mai fost lumină, noaptea, în cătun la noi!...

Eugenia Tudor

CEZAR PETRESCU: „APOSTOL“ *)

Pentru scriitorii care s-au afirmat în perioada dintre cele două războaie mondiale și în deosebi în anii politicii de fascizare a țării, înfățișarea în spirit critic a societății contemporane lor nu era numai o problemă de creație, ci și o problemă de conștiință, care fixa poziția ideologică a scriitorului în raport cu principalele linii de dezvoltare ale literaturii timpului: realismul, în care străbătea ecoul luptelor proletariului împotriva exploatării capitaliste, în opoziție cu antirealismul curentelor decadente, susținute oficial pentru a constitui o diversiune de la revendicările esențiale ale maselor. În limitele libertății îngrădite de restricțiile regimului politic, literatura progresistă a acestei epoci a exprimat un protest împotriva corupției și parazitismului claselor dominante, dezvoltînd viciile unei societăți bazate pe exploatare și inegalitate socială.

Aspecte ale luptei de clasă întîlnim uneori în romanele lui Liviu Rebreanu, („Răscola“), cu osebire însă în nuvelele lui Al. Sahia, în inimitabilele reportaje ale lui Geo Bogza, etc. Dar scriitorii, care în genere îmbrățișează o tematică amplă și variată,

se opresc în special la aspectele dramei intelectualului, cinstit, incapabil de compromis, ceea ce-l face victimă a societății corupte (Șt. Gheorghidiu și George Ladima, eroii romanelor lui Camil Petrescu, Radu Comșa, personajul central din „Intunecare“, profesorii Miroiu sau Al. Andronic din dramaturgia lui M. Sebastian, ș.a.)

Demascarea urmărilor nefaste ale corupției și viciile specifice societății capitaliste din perioada primului război mondial, constituie o temă vastă și pentru opera lui Cezar Petrescu, temă căreia autorul i-a acordat atenția printr-un impresionant număr de romane: „Intunecare“, „Dumfneca orbului“, „Oraș patriarhal“, „Aurul negru“, etc. Trăsătura specifică pentru conținutul tematic al acestor opere, e rezistența eroului în fața tendinței de anihilare a propriei personalități sub presiunea claselor dominante, încheiată cu înfrîngerea omului care luptă singur împotriva imensului angrenaj al forțelor sociale distrugătoare. Radu Comșa, reîntors din război cu urmele suferinței încrustate pe figură, nu-și regăsește locul în societate nici sensul vieții și ajunge la sinucidere ca și Sabina Lipan, eroina decepționată de

funcția justiției în statul burghez („Calea Victoriei“); Gr. Panțiru își încheie cariera într-un obscur oraș de provincie, cu toate calitățile sale intelectuale („Oraș patriarhal“); în timp ce alții iau drumul perversiunii narcotice și a depravărilor: Dan Scheianu („Întunecare“), Sergiu Miclăuș („Dumineca orbului“). Pecetea distrugerii umane se impune peste tot ca o consecință fatidică a concepției de viață a burgheziei, a setei de avere care înalță temporar pe unii, dar — în concurența salbatică a intereselor contradictorii — îi face să se prăbușească unul după altul, mai curînd sau mai tîrziu (Adrian Sîntion din „Plecat fără adresă“, Ion Ozun din „Calea Victoriei“ ș.a.)

În această largă frescă a epocii prezentate, romancierul atinge probleme și aspecte esențiale pentru oglindirea condițiilor de viață în societatea din preajma și după primul război mondial, demascînd setea de bogăție a burgheziei („Comoara regelui Dromichet“) și concurența trusturilor străine pentru a pune mîna pe petrolul românesc („Aurul negru“) sau înfățișînd simptomele descompunerii acestei clase.

După tabloul provinciei, în care apar unele ecouri ale problemei țărănești — mărturii ale unor conflicte insolubile în societatea capitalistă — Cezar Petrescu își îndreaptă atenția exclusiv asupra vieții satului în romanul „Apostol“.

Este greu de fixat cu precizie obiectivul scriitorului în acest roman, în care lumea satului e urmărită pentru reflexul ei în viața unui tînar învățător ce își începe cariera într-unul din cele mai înapoiate colțuri de țară din timpul regimului burghez-moșieresc, asemeni lui Popa Tanda, eroul lui Slavici, ce acționează într-un alt mediu și în circumstanțe deosebite. Eroul romanului, N. Apostol, este însuflețit de idealul muncii pentru ridicarea satului său prin cultură. Sortit — după propria-i alegere — să-și desfășoare activitatea în condiții dramatice, el înțelege de la început care sînt forțele ostile inițiativelor sale și duce o luptă neobosită pentru a-și împlîni adversarii. Adevărata primejdie pentru Nicolae Apostol nu o constituie adversitatea oamenilor în sine, ci resemnarea, delăsarea, sentimentul efortului inutil care-l doborîseră — cu un sfert de veac înainte — pe predecesorul

său Andrieș Colibășeanu, la fel de entuziast ca și el, dar pînă la urmă devenit o epavă umană, coborît pe ultima treaptă a mizeriei și degradării. Între tînarul „apostol“ și lumea înconjurătoare e o prăpastie. De o parte e lumea celor care domină: Lascăr Sofian, atotputernicul stăpîn al „Ponoarelor“, exponent tipical moșierimii, pentru care țărănimea nu reprezintă decît o masă amorfă, al cărei destin e să asigure prin muncă istovitoare rodul pămîntului boieresc și prosperitatea unor averi irosite fără scrupule de tînarul Mitiz la Paris; Catina Știrbuleasca, reprezentînd noua pătură exploatare, ridicată dintre vechili și arendași, mai avară și doritoare de cîștig chiar decît vechea boierime, adăugînd tendinței de parvenire, neomenia totalei lipse de caracter a zbirului devenit stăpîn; sau acel tip caracteristic, Spirică Necșulescu, „giambașul“ politic care folosește demagogic nemulțumirile țărănilor sau ale micii burghezii pentru a-și face avere și a-și asigura clientela politică. De cealaltă parte, masa țărănimii apăsate, din care se desprind abia chipurile resemnate și timorale în fața presiunilor administrative și a atotputerniciei boierești — ale lui Toader Chihaita, Lecache Zeamă-Lungă ș.a.

Conflictul, care-l opune pe N. Apostol tuturor reprezentanților clasei exploatare, e în realitate conflictul între două lumi antagoniste. Învățătorul, care consideră ridicarea satului ca singur obiectiv al existenței sale, refuzînd cu încăpăținare orice ușurare a vieții proprii, călcînd însemnul organelor administrative de a nu se „amesteca“ în viața țărănimii și stăruind cu perseverență pentru construirea unui local de școală, este un exemplar inadapabil, deci un element primejdios pentru politica de obscurantism dusă de regimul burghez-moșieresc. Aversiunea pentru politică și rezistența lui morală în fața tuturor „ofertelor“, apare ca o atitudine de neîngăduită emancipare față de mediul în care e predestinat să trăiască. Nu numai cei puternici, dar nici chiar cei mici, pentru care-și sacrifică liniștea și energia, nu sînt în măsură a-i aprecia la început intențiile și sensul muncii. Epitetul de „tînerete“, care i se acordă de oamenii simpli (Lecache Zeamă-Lungă, Aizic Cîrciumarul) e un fel de scuză, de motivare a unui

entuziasm care se cere potolit. Tentativele lui N. Apostol de a obține de la proprietarul moșiei „Ponoare” sprijinul material pentru școală, se lovesc de mentalitatea conservatoare a omului pentru care orice schimbare comportă un risc neașteptat, e împotriva ordinii și a naturii. În Lascăr Sofian, învățătorul nu întâlnește o atitudine de nepăsare, ci o voință ostilă, un sistem de gândire bazat pe convingerea că — prin rezistența lui — moșierul apără un bun al viitorului, îndeplinește un rol social. Dacă oamenii obișnuși afișează uneori indiferență față de încercările lui Apostol de a face din munca sa un apostolat, dacă un țăran sărac ca Toader Chihaia îl bănuiește sincer că urmărește să-și facă o situație sub protecția boierului, L. Sofian e consecvent mentalității sale de clasă, pentru care țara e o vastă moșie de guvernat, în care fiecare își are rosturile lui de la început stabilite. De aceea, el e un vrăjmaș mai fanatic, mai hotărât decât muritorii de rînd, mărginiți la grija propriei lor gospodării. Caracteristică pentru mentalitatea de clasă a moșierului e și deosebirea de atitudine pe care acesta o arată față de școală în comparație cu aceea față de biserică: „Biserica era pentru mulți un aliat și un instrument de abrutizare a glotimilor; școala, pentru cei puțini și aleși. Fapta îi urma gândul. Biserica era o trebuință, școala o primejdie“.

N. Apostol înțelege că între el și Lascăr Sofian e o baricadă care separă două concepții de viață, două lumi antagoniste, dar pe care își propune totuși să o înlăture, câștigînd biruința alături de cei mulți și apăsați. El trăiește procesul de conștiință în lupta de clasă, poate nu îndeajuns de clar și cu destulă adîncime, dar fără îndoială cu perfectă sinceritate în comportarea sa față de țăranul sărac. Apostol se simte solidar cu masa țăranimii exploatare, căci în conștiința situației sale de tolerat, de subordonat al clasei dominante, în lupta pe care o duce pentru ridicarea vieții satului, judecata sa e limpede. L. Sofian apără o lume care moare, învățătorul una care crește și se afirmă, dar care e încă prea slabă pentru a se impune. De aceea, intenția lui — care treptat devine un plan urmărit cu tenacitate — e împlînzirea, indu-

plecarea proprietarului, trezirea interesului său pentru viața țăranimii și sub o altă perspectivă decât aceea a instrumentului de muncă brută în scopul fructificării averii, În arătarea modului în care tăria lui de caracter, sinceritatea și energia desfășurată îi asigură pînă la urmă succesul inițial întrezărit prin contribuția lui L. Sofian la clădirea școlii, viziunea realistă a scriitorului s-a dovedit alterată de influențe „semănătoriste“.

Eroul romanului lui Cezar Petrescu e un om viu, redat în toată complexitatea aspectelor pe care le comportă o viață de luptă și afirmare perseverentă. Amintirea nefericitului său înaintaș e, pentru el, un permanent stimulent în muncă și un avertisment pentru orice abandonare a îndatoririlor sale pe planul profesional sau moral. Cu o deosebită artă, autorul completează trăsăturile umane ale personajului — de la disprețul inițial pentru cel care dezonorase misiunea-i de educator, pînă la acea adîncă înțelegere a dramei omului, doborât de vitregia condițiilor vieții într-un mediu abrutizant și distrugător. Vibrația sinceră a lui N. Apostol la amintirea dureroasei existențe a predecesorului său, strecurată cu abilitate în cursul lecturii „jurnalului“ neîncheiat după altele ecouri anterioare în cursul romanului, exprimă o atitudine fi-rească față de soarta unui om de a cărui pierdere, singură societatea poartă întreaga-i responsabilitate.

Eroul romanului lui Cezar Petrescu e un personaj complex, a cărui viață se încălzește la sentimentul unei iubiri statornice, după o tristă experiență care-l reduce la dimensiunile reale ale propriei sale existențe. Dragostea lui pentru tînăra sa colegă de învățămînt, oarecum convențională în începuturile ei — rezolvă impasul dramatic al eroului pe planul vieții afective și aduce cu ea ceva din seva proaspătă a lumii satelor pentru care sentimentul iubirii are o gravitate profundă. Sprijinit pe solida satisfacție a vieții familiare, entuziast, priceput și cinstit, Apostol își cucerește treptat adversarii, dovedindu-se omul capabil de sacrificiul propriei situații pentru a contribui la realizarea binelui colectiv. Acest permanent sentiment al „dezinteresării“ face din el un personaj cu reale însușiri morale,

după cum lupta-i neobosită pentru ridicarea vieții satului îl apropie de chipul eroului pozitiv din literatura actuală.

Totuși, dacă acțiunea din prima parte a romanului sprijină ideea succesului incontestabil al omului devotat cauzei generale — desfășurarea ei ulterioară ne înfățișează un erou învins de vitregia vremurilor, un inadaptabil, silit treptat să ajungă la o atitudine de izolare și resemnare.

Procesul sufletesc implică o explicare causală în lumina faptelor materiale. Această nevoie de motivare socială dă autorului prilejul de a schița un larg tablou al lumii satelor în perioada imediat următoare primului război mondial. Viziunea realistă a scriitorului egalează aci cele mai bune pagini din romanul „Întunecare“. Autorul dezvăluie dezamățul politicianist și proletarizarea crescândă a maselor țărănimii pauperizate. Relevarea consecințelor dezastruoase ale războiului în viața satelor, cu întregul cortegiu de suferinți, sărăcie și nedreptăți, cu infirmii, orfanii și văduvele lor, constituie un adevărat rechizitor la adresa regimului politic al vremii. Contrastul între sterila agitație a lumii politice și izolarea omului care-și închinase anii de luptă unui ideal superior, ilustrează impasul societății burghezo-moșierești de a rezolva marile probleme ale vieții maselor și descompunerea ei morală.

Cu un excepțional spirit de observație și discernământ realist, autorul înfățișează tipuri reprezentative pentru a dezvălui contradicția socială a epocii, personaje opuse prin mentalitatea de clasă și apartenența lor socială, reprezentanți tipici ai păturilor exploatoare (Emil Savu, Spirică Neculescu), demagogi deșănțați folosind confuzia din sinul maselor (V. Țapu, preotul Suftu) în contrast cu lumea țărănimii sărace ce tinde

a-și afirma dreptul la o viață mai bună. În această atmosferă de frământare neașteptată și nefirească, N. Apostol e o personalitate strivită de forșe negative ale societății, un om ce nu se mai avintă în proiecte mărețe, dar care pune toată forța de convingere pentru a-și apăra idealurile sale din tinerețe.

În paginile romanului „Apostol“, străbat unele ecouri ale concepției semănătoriste sub înriurirea căreia scriitorul și-a făcut debutul literar („Scrisorile unui răzeș“). „Semănătoristă“ este tendința de ignorare a contradicției sociale de clasă și estomparea diferențierii în sinul păturilor țărănimii. Aceleași concepții îi aparțin și tendința de înfrumusețare a comportării umane — uneori chiar împotriva intereselor de clasă — a moșierului Lascăr Sofian, care acceptă chiar împotriva convingerilor proprii să acorde sprijinul său acțiunii de culturalizare a învățătorului N. Apostol.

Ideile „semănătoriste“ sînt vizibile și în modul de rezolvare a problemei țărănești în concepția scriitorului. Căci dacă autorul nu mai schițează acel contrast izbitor între sat și oraș, specific ideologiei „Semănătorului“ — el continuă totuși a privi ridicarea nivelului de viață a satelor prin prizma culturii și a educației, fără a atinge cauza esențială a suferințelor țărănimii și fără a vedea calea pentru eliberarea ei, prin lupta organizată a maselor țărănești muncitoare.

„Apostol“ e însă romanul în care Cezar Petrescu a privit cu seriozitate și adîncime condițiile de viață ale lumii satelor, reflectînd într-un amplu tablou realist aspectele ei esențiale în perioada primului război mondial și constituind astfel un document literar de o reală semnificație socială.

Mircea Mancaș

N. ȚĂTOMIR: „SATIRE“

În volumul său, N. Țătomir satirizează în primul rînd, și nu fără oarecare îndemnare, cîteva „figuri de azi“. Indreptîndu-și atenția asupra unor aspecte ale realității contemporane, poetul lovește în visurile deșarte și sumbre ale „foștilor“, în birocrați și impostori, în superficialitate și lipsă de vigi-

lență. Aversiunea autorului față de asemenea tare se degajă de obicei dintr-un portret — specie satirică pe care N. Țătomir o cultivă cu precădere. În felul acesta, el izbuteste să schițeze cîteva caricaturi, pornind aproape în fiecare poezie de la atribute exterioare:

Lung ca o prăjină, ori o zi de post

Chiar acum pe stradă trece Domnul Fost.
(„Domnul Fost“)

sau:

Încadrat reglementar
Stă la Sfatul Popular
La birou-i de stejar.

Are în jiletca veche
Ornic fără de pereche,
Plus un Hardmuth la ureche.

De-l privești — e om întreg,
Nice prost și nice bleg,
Tuns, frizat, pe nas c-un neg.

(„Birocratul“)

Procedeeul se dovedește rodnic, mai ales atunci când este aplicat fizionomiei morale a eroului. Vestefind negliobia birocratismului, autorul descrie copios „frământările“ personajului, conturându-i un profil în care îl recunoaștem cu ușurință:

Pentru-o faptă cât de mică
El e gata, la adică,
Să se scarpine în chică.
Și apoi, imediat,
Să-i trîntească-un referat
Amplu și „politizat“.

Birocratul depune o neistovită pasiune în vederea acțiunilor lui absurde (trimite cisternele să stropească strada pe vreme de ploaie), avînd un adevărat cult pentru atotputernicia ștampilei. Îngustimea, inconștiența unui asemenea individ, pe cât de ridicol pe atît de periculos, își află o pregnanță expresivă în ultimele versuri:

Pîn'va fi afară dat,
Ștampilat ca birocrat,
Cîtă vreme-i încadrat —
Orele suplimentare
Le va folosi cu-ardoare
Pentru-o nouă ștampilare.
Sigilare, parafare...

Nici portretul „fostului“ nu e lipsit de anume accente satirice, în ciuda unor lungimi care diluează ideea poetică. „Fostul“ prin faptul că dușmănește socialismul este un spirit negativist, pornit întotdeauna să denatureze și să ponegrească lucrurile. Răspunsurile lui la întrebările unui interlocutor sînt pline de venin dar în același timp, fără să-și dea seama, ridicole:

— Haina, vesta, parcă vi-s turnate...
— Standard!

— Ce sandale bune...

— Demodate!

— Cura ați făcut-o pare-se, la marc...

— Apa e amară!

— Plaja...

— Fără soare!

De aceleași calități se bucură și evocarea vremurilor trecute în care comicul fișnește din câteva contraste bine găsite:

Oh! sărmane umbre (ca Hamlet, cîndva)
Genii ce avurăți fabrici de halva
Voi și nu regimul (ne-moșieresc).
Indulceăți poporul cu rahat turcesc.

.....
Cum putea trudită tîmplă să și-o culce
Cu „a fi“ pe buze, sau „a nu fi dulce?“

Realizate într-o și mai mare măsură ni se par satirele în care poetul biciuiește moravurile conștraților. Birocratismul nu este caracteristic numai funcționarului de la Sfatul Popular, dar și romancierului Zet care „confundă adesea documentarea cu turismul“. După o cunoaștere cu totul superficială a locurilor, eroul trăiește o mare și mincinoasă mulțumire care seamănă cu un trandafiriu balon de săpun:

Și apoi străvede, plin de voie bună,
Cum socialismul intră în comună.

În aceste versuri, intenționat retorice, poetul a concentrat esența morală a eroului său, denunțîndu-i idilismul și neseriozitatea.

Combaterea „moravurilor“ scriitoricești se extinde și asupra creației însăși, atunci cînd poetul satirizează tratarea schematică a dragostei în literatură. Excursia pajului Cupidon în „roman, nuvelă, dramă“ se dovedește dezamăgitoare, deoarece el nu găsește oameni să se îndrăgostească decît în anumite condiții, de îndeplinire a normei, sau de cîștigare a întrecerii:

„... Fată dragă,

În brigada mea e totul pus la punct. Tu ești/codașă!/ Nu te pot iubi; ia seama, de n-ajungi și tu frunțașă“.

După repetate încercări, micul zeu al îndrăgostiților părăsește, dezolat, tărîmul literaturii, ajungînd „în viață“, unde bineînțeles că-și află mușterii din belșug, fapt

care-l îndeamnă să facă îndreptăţită morală scriitorilor:

— Poezie, iată-ţi versul necîntat. Şi proză nouă,
Iată-ţi scena sau pasajul autentic ca o rouă...
Plin de viaţă şi speranţe (ca poemul, ca romanul)
Stă-n răscruce şi aşteaptă pajul Cupidon,
vicleanul...

Cele mai bune poezii din volumul lui N. Țăţomir se opresc la acest nivel, al unei satire descriptive, din care se desprind portrete caracteristice, mai ales prin execuţia lor exterioară şi mai rar prin semnificaţiile ce le implică. Oglindită prin asemenea tipuri, realitatea transpare într-o formă insuficient prelucrată. Aici îşi află rădăcina eşecurile poeziei lui N. Țăţomir, din păcate, foarte numeroase, mai ales în ciclul „Figuri de ieri“.

Apelînd la acelaşi procedeu, al portretizării, poetul se dovedeşte mult mai consecvent, în sensul că fiecare poem reprezintă un portret („Domnul Primar“, „Domnul Avocat“, „Domnul Şef de post“, etc). Remarcăm aici însă o insistenţă şi exclusivă descriere a amănuntelor exterioare, ceea ce duce la anularea valorii morale a portretului. Autorul „satirelor“ s-a lăsat prins în asemenea cazuri de înşelătoarea sonoritate a versurilor, căzînd într-o lamentabilă facilitate:

Domnul primar, de pildă:

Inecat în perne
Lunecă la vale
Roşu de Cotnarul
De la „Trei sarmale“.
În urechi îi sună
Scripca: Zdrînga-zdrînga
Şi salută-n dreapta
Şi salută-n stînga.

Pe tot parcursul celor aproape opt pagini de versuri, fizionomia primarului nu se mai îmbogăţeşte cu nici o altă trăsătură morală, ea fixîndu-se în imaginaţia cititorului printr-o spălăcită amabilitate de chefliu trîndav. Primarul apare într-o poză banală, debitînd mai mult sau mai puţin cursiv aceleaşi fraze sforăitoare. Preocupările şi moravurile lui, consemnate fugitiv, fără originalitate, nu creează o imagine cîtuşi

de puţin convingătoare. Faptul că autorul îl pune să respingă jalbe pentru motive birocratice sau că îl face invidios pe stătuia equestră a regelui, nu adaugă nimic personajului. El rămîne un manechin care gesticulează, lipsit de orice fior al vieţii. Confecţionînd un asemenea schelet neînsuflit, autorul se opreşte la acumularea pasivă a unor fapte, cărora nu le descifrează semnificaţiile, şi deci pe care nu reuşeşte să le transfigureze artistic. În loc să adîncească anumite trăsături ale eroului, capabile într-adevăr să-i lumineze portretul, N. Țăţomir procedează la o superficială şi facilă descriere a lor, diluînd satira, desfiinţînd-o.

Nu altfel stau lucrurile în poemul „Domnul Avocat“, şi mai ales în „Domnul Şef de post“. Aici, poetul se pierde în notaţii vagi şi inutile, demonstrînd în plus că nu stăpîneşte simţul construcţiei. El vrea să ilustreze uriciunea morală a jandarmului în chip cu totul naiv, punîndu-l să fugărească un copil care cînta „cucu“. Episodul este absolut gratuit şi poezia nu reuşeşte nici pe departe să transmită ideea pe care probabil şi-a propus să o valorifice autorul.

Şi mai izbitoare sînt stîngăciile de strictă „artă poetică“, prin care poetul demonstrează o grabă inadmisibilă în procesul de elaborare a operei sale.

Astfel, în poemul amintit, şeful de post:

Al ordinei adept
Visează ca pe-o pită
Crescîndu-i lîngă piept
Medalia de aur
„Serviciul credincios“.

Comparaţia, după cum se vede, stîrneşte ilaritate, prin termenii ei contradictorii, căzînd în grotesc. Alteori, autorul îşi permite „licenţe“ care se depărtează prea mult de spiritul limbii romîne. Şeful de post are o ureche „sensibilă la cuc“, iar domnul primar „porneşte-n larg / Către „Trei sarmale“ / pentru duduie / pentru baclavale“.

Asemenea construcţii par cel puţin ciudate, supărînd prin stridenţa lor.

★

Nu intenţionăm să diminuăm cîtuşi de puţin cele cîteva realizări ale poetului în ciclul „Figuri de azi“, pe care le-am semnalat la început. Scăderile de care suferă însă

o mare parte a acestor pagini micșorează totuși simțitor valoarea volumului „Satire“.

Fără să aprofundeze specificul genului cultivat, ignorînd adeseori contrastele și situațiile comice și fără să insuflă personajelor autenticitatea vieții, N. Țafomir n-a putut crea decît cîteva caricaturi, izbu-

tite la înfățișare, ce pot forma desigur un punct de pornire. Drumul poetului depinde de măiestria cu care drumeșul va ști să învingă obstacolele care nu rareori în volumul de față s-au dovedit mai tari ca el.

Al. Săndulescu

IAȘUL LITERAR nr. 10/1955

Nr. 10 al revistei „*IAȘUL LITERAR*“ e închinat aniversării a 75 de ani de la nașterea lui Mihail Sadoveanu. Aflăm amintiri și impresii, omagii în proză și în versuri. Sugestive sînt însemnările Profirei Sadoveanu despre cele dintîi raporturi ale scriitorului cu marele său dascăl, Creangă.

E vorba de abecedarul lui Creangă, prin care Mihail Sadoveanu a luat primul contact cu cartea. Sînt semnificative aceste pagini care conturează parcă un preludeu al viitoareii legături adînci și indestructibile între arta lui Sadoveanu și cea a neuitatului povestitor humuleștean. Poezia „*Omagiu*“ a bătrînului poet Mihai Codreanu, răsturnînd dimensiunile obișnuite ale firii, îl înfățișează pe Mihail Sadoveanu la proporții gigantice, dominînd spațiul și timpul:

Un uriaș cu Neamu-n spate, peste
Vremelnicie calci învingător.

Această imagine, de obîrșie mitologică, amintește de gigantul Atlas sprijinînd firmamentul (nu pămîntul, cum crede D. Costea la pag. 71) și e foarte vorbitoare. Poetul pune în lumină marea și decisiva legătură a scriitorului cu neamul său, cu poporul, legătură datorită căreia izbutește să învingă vremelnicia, cucerind nemurirea. Imaginea poetică ia extindere, devine cosmică, personalitatea scriitorului fiind proiectată în scîlbitoarele spații astrale, poetul conferindu-i astfel celui cîntat și victoria asupra spațiului, după ce i-o recunoscuse pe aceea asupra timpului:

Iar cînd în juru-ți raze se-mpletesc,
Luceafăr printre stele treci pe bolta
Frumosului din cerul românesc.

Sadoveanu rămîne totuși un luceafăr pe bolta cerului românesc. Opera sa cucerește aprecierea universală, rămînînd o operă profund națională. Sau, cum se exprimă tot poetul Mihai Codreanu, într-un omagiu însoțind poezia: „Opera literară a lui Mihail Sadoveanu, deși specific romînească, intră prin frumusețe și conținut uman în literatura universală. Astfel, trecînd peste hotarele țării sale, această operă se statornicește în vreme ca să justifice și să consacre dreptul la existență al poporului nostru“.

Otilia Cazimir desprinde din ceața trecutului amintiri „fericite și sfîșietoare“ legate de tinerețea lui Sadoveanu, de prietenia lui cu G. Topîrceanu. Sînt „amintiri fericite“, pentru că reînvie clipele unei frumoase și autentice prietenii, dar „sfîșietoare“ pentru că „tînărul prieten al lui Sadoveanu, pe care scriitorul îl iubea mult—G. Topîrceanu—s-a petrecut înainte de vreme în „împărăția umbrelor“, în „țara de dincolo de negură“. Amintirile Otiliei Cazimir recompun figura lui Sadoveanu mereu tînăr, cel mai tînăr și cel mai vesel dintre cei ce-l înconjurau.

Poezii George Lesnea, Nicolae Țatomir și Nicolae Labiș, închină versuri pline de venerație maestrului iubit.

În poezia „*Ceahlăul*“, George Lesnea înscenează o neliniștită mișcare printre

munții Moldovei tulburați din calmul lor milenar de ivirea unui nou pisc, neștiut. Ceahlăul — domnul munților — e sollicitat să limpezească nedumeririle:

Venim c-o vajnică pricină,
Ceahlăule, Măria Ta!
Vezi chipul ce se-nalță-n slavă?
E un uriaș? E-un pisc silhui?
Sau e-o vedenie grozavă?
Noi, Doamne, te-am ruga să spui...

„Voevodul de piatră“ liniștește spiritele, risipind tulburarea:

Nu-s numai eu-n Moldova munte.
Mai e și frate-meu, Mihai!

Cealaltă poezie semnată de George Lesnea, e un salut al bătrînului Iași, adresat scriitorului. Capabilă de a defini sintetic personalitatea marelui contemporan este, în deosebi, următoarea strofă:

În tine-i norodul cu dîrpe puteri
Sub slava-ți cu care cutremuri,
Se-ngeamănă buciumul vremii de ieri
Cu trîmbița noilor vremuri.

Cu mîhnire trebuie să observăm că apreciatul poet ieșean nu pare să aibă opinii prea bune despre Creangă, pe care îl numește umilitor „ghidușul Creangă“. Oare numai un simplu ghiduș să fi fost încîntătorul povestitor humuleștean?

În poezia „Vezi țara...“, N. Țațomir definește poetic corespondența între viața poporului nostru și opera lui Sadoveanu, oglinda fără seamăn a acestei vieți:

În Sadoveanu-al plaiurilor noastre
Vezi țara după faptă și cuvînt,
Cum, dacă pui urechea la pămînt
Auzi galopul de sub zări albastre...

Într-o frumoasă poezie din ciclul „Sadoveniene“, N. Labiș evocă figura „bătrînului pădurar“ care a acumulat în sufletul său durerile și bucuriile pădurii dragi. Pe M. Sadoveanu poetul îl vede ca pe un mare visător și un mare îndrăgostit de vietățile codrului.

E remarcabilă imaginea care-l prinde pe Sadoveanu, gînditor, cu pușca pe genunchi și privind cu duiosie zborul unei perechi de căprioare. Remarcabilă e și finețea cu care

tînărul poet a sesizat adîncimea sufletească a omului și poetului Sadoveanu, poet neîntrecut al pădurii, cum îl cunoaștem cu toții, gata în clipa cînd și-ar fi putut descărca arma într-un vînatsigur, să-și elibereze, dimpotrivă, asupra firii, o parte din imensa încărcătură de dragoste și duiosie a sufletului său larg.

Și, poate cea mai bună parte a poeziei e aceea în care N. Labiș reflectează asupra rosturilor și căilor vieții:

În cicluri neoprite, ierni și veri,
Ne fură timpul care cu poveri
Și de privești a inimii hambare,
Mai goale le găsești la cercetare,
Gîndind că sărăcit, ca mîine pleci
În pribegie către neguri reci.

Este rezumată aici problema fecundității necurmte a sufletului și a minții, care se cere necontenit sporită, spre înfrumusețarea și desăvîrșirea existenței.

Replica eventualei tristeți strecurate în strofa citată, o aflăm în versurile următoare. Sadoveanu e slăvit ca un adevărat deținător de comori spirituale inepuizabile și necontenit îmbogățite:

Dar el, privind cămărilor din sine
De an cu an le află tot mai pline —
Pădurii daruri fermecate toarce —
Ce dăruie-nsutit i se întoarce;
Și de va fi cîndva de-aici plecat
Pleca-va dintre toți cel mai bogat.

Negreșit că aici pădurea e un simbol, avînd semnificații largi și adînci: darurile fermecate sînt destinate poporului, care le întoarce însutit generosului său cîntăreț.

Însemnările despre Sadoveanu ale scriitorului Ion Istrati sînt interesante prin faptul că ilustrează cu pilde vii dragostea și admirația de care se bucură marele povestitor în rîndurile oamenilor simpli din patria noastră. Stilul acestor însemnări pastîșează însă stilul sadovenian. Întîlnim uneori fraze exagerat de arhaizate: „În ziua cincea a lui brumărel, cea de a unsprezecea lună din anii cincizeci și cinci ai sutei a nouăsprezecea, maestrul Mihail Sadoveanu împlinește trei pătrare de veac de cînd a fost zămislit pe lume“. Sintaxa obosește prin caracterul ei forțat artificial. La fel: „durarea

cu slavă a neasemuitei frumuseți a citoriei sufletești a acestui norod necăjit...“ Sau: „...cu toate sînt scrise cu degetul (!) celui a toate adînc înțelept-știuturul din ceruri“. Acestea nu umbresc însă decît în parte însemnările interesante în fond.

Pe Mihail Sadoveanu la Teatrul Național din Iași ni-l evocă o serie de mărturii inedite din articolul lui M. Barbu. Textul reconstituituie figura unui director de teatru neobișnuit, al cărui spirit drept, îndrăzneț, inovator și ordonat a rămas întipărit în sufletul oamenilor.

Tot despre Sadoveanu, director al teatrului ieșan, ne vorbește cu căldură și Sandu Teleajen.

Din paginile pe care poeții și prozatorii diverselor generații le-au dedicat lui Sadoveanu, D. Costea alcătuiește un frumos și viu portret literar al maestrului.

Unicul articol de analiză referitor la opera lui Sadoveanu este semnat de Const. Ciopraga și intitulat „Elemente folclorice în creația lui Sadoveanu“. Dacă am încercat un sentiment de insatisfacție provocat de singularitatea acestui articol, fără îndoială că am fost întrucîtva recompensați prin valoarea sa incontestabilă.

Studiul lui Const. Ciopraga are meritul de a cuprinde (într-o oarecare măsură sub imperiul temei alese) cea mai mare parte a creației lui Sadoveanu, întreprinzînd misiunea (nu atît de ușoară) a grupării operelor maestrului, a stabilirii unui filon comun, definitoriu. Autorul demonstrează convingător adevărul formulat către începutul studiului: „...Creația sadoveniană are o calitate dominantă, unică și comună întregii ei arhitecturi: suportul popular“.

Urmărirea procesului creator, complex și fin de extracție a prețiosului minereu folcloric din bogatele zăcăminte populare, se face cronologic, prin sondaje rodnice atît în viața scriitorului legată de viața oamenilor din popor, cît și în operele sale.

Prin „viziunea popular-folclorică“ explică autorul studiului caracterul profund național, precum și coloritul specific al operei lui Sadoveanu.

Stabilind filiații și corespondențe cu alți scriitori care au exploatat comorile folclorice (cum ar fi Creangă), descoperind circulația intensă de teme, idei și motive populare în creația marelui povestitor contemporan și poposind îndelung asupra unor opere sadoveniene în care seva populară e abundentă, cum ar fi „Hanu-Ancuței“, „Dumbrava minunată“, „Baltagul“, etc., Const. Ciopraga contribuie prin studiul său la cunoașterea unui aspect însemnat al creației lui Mihail Sadoveanu.

Dacă studiul nu epuizează problema, o dezbate însă în liniile ei cele mai importante, la un nivel științific înalt, cu competență și seriozitate.

Spațiul limitat ne împiedică de a continua prezentarea revistei ieșene, insistînd și asupra altor materiale valoroase cum ar fi „Elogiu marelui prietenii“ de Adrian Robu, reportajul lui I. Istrati „Pe valea Bistriței“, articolul polemic al lui C. Demetriad „Obiectivitatea și preferințele criticului“ sau cronica romanului „Un om între oameni“ de Camil Petrescu, semnată de Mariana Modreanu.

Asupra unora dintre aceste materiale vom reveni poate cu alt prilej.

D. S.

GAZETA LITERARĂ

Numeretele 43 și 44 pe anul 1955 ale „Gazetei literare“, în materialul bogat și variat pe care-l conțin, reflectă puternica participare a poporului nostru la trei sărbători scumpe ființei sale: a 38-a aniversare a Marelui Revoluții Socialiste din Octombrie, săptămîna cărții sovietice și 75 de ani de la nașterea lui Mihail Sadoveanu. Sărbătorirea Revoluției Socialiste din Octombrie

a prilejuit scriitorilor de la noi sincere și frumoase gînduri despre eroica luptă a popoarelor sovietice, despre literatura lor, despre prietenie și despre năzuința spre pace, atribute organice ale fizionomiei omului sovietic.

Cu bine cunoscuta sa vigoare artistică, poetul Mihai Beniuc în poezia „Lumina lui Octombrie“ exprimă în versuri pline de plas-

ticitate și căldură forța invincibilă a revoluției proletare care...

...ucide șerpui,
Topind cătuși, sloboade șerbii
Și-n lume proletara frunte
O luminează ca pe-un munte

Afișată mai întâi de Lenin, „Sublimul geniu între genii“, lumina lui Octombrie a cuprins toate meridianele lumii, încît:

Azi nu-i meridian pe lume
Să n-o cunoască-n fapt și-n nume,
Nu-i om să nu-i fi dat căldura
Dușman să nu-i fi dat arsura.

Această splendidă lumină:

A răsărit la noi în țară
Odată într-o primăvară,
Odată într-o iarnă-amară,
Apoi deodată într-o vară.

Din această vară, cu acel neuitat 23 August, lumina lui Octombrie a intrat organic în viața poporului nostru:

De-atunci la gît o poartă pruncii
O poartă-n ochi oamenii muncii.
Și luminează fabrici, școale,
Ogoare și hidrocentrale.

De aceea este firească și deosebit de convingătoare concluzia poetului care subliniază adevarul că:

În van încearcă să ne-o stingă
Vrăjmași cu vrerea lor nătîngă,
Căci nu se stinge, nu se stinge,
Căci una știe doar — a-nvinge.

„Lumina lui Octombrie“

Vechi prieten al popoarelor sovietice și al literaturii ruse și sovietice, Mihail Sadoveanu își exprimă în câteva rînduri — autograf impresiile sale despre literatura sovietică și rolul cetățenesc al scriitorului sovietic: „În privința rolului social al literaturii sovietice, am observat în decursul anilor de cînd cercetez acest uimitor Răsărit, că ridicarea maselor către instrucție și cultură a sporit dintr-odată aria de înțelegere pentru scriitorii ei. În măsura în care societatea nouă se împlinea, literatura se afla și ea în progres necontenit. De la opere care, cu toate scăderile, își îndeplineseră rolul

momentului, literatura sovietică ajunge la realizări destinate să biruiască timpul, așezîndu-se în patrimoniul artei universale. Pe lîngă aceasta, legătura dintre popor și scriitor crează acestuia o situație de răspundere; importanța lui civică îl ridică pînă la înălțimea responsabilității de stat“.

În documentatul și interesantul său articol „Universalitatea literaturii clasice ruse și a literaturii sovietice“, academicianul Cezar Petrescu subliniază „marele umanism al literaturii clasice ruse, spiritul răscolitor de conștiințe al marilor scriitori ruși din epoca realismului critic... acțiunea literaturii ruse și a scriitorilor ruși asupra conștiinței europene și mondiale“. În același timp, Cezar Petrescu urmîrînd ecoul mondial al literaturii sovietice, arată cum astăzi „alte căi și alte orizonturi deschid conștiinței umane operele scriitorilor sovietici, ale eroilor pozitivi și ale muncii constructive. Cărțile vieții biruitoare. A optimismului dinamic și generator de energii“.

În articolul „Tema prieteniei între popoare în operele scriitorilor sovietici“, seris special pentru „Gazeta literară“—T. Trișonov arată cum o serie de opere sovietice au cultivat acest nobil sentiment încă de la primele mijiri ale realismului socialist. În articol se demonstrează faptul că operele scriitorilor sovietici, versurile poezilor sovietici conțin pretutindeni imagini și episoade care întruchipează ideea solidarității internaționale a oamenilor simpli iubitori de pace din lumea întreagă, ideea prieteniei și a egalității între popoare.

În acest număr o serie de scriitori și critici literari semnează articole despre eroii cărilor sovietice, despre trăsăturile lor de caracter, despre puternicul lor rol educativ. În articolul „Omenia“, poetul Demostene Botez, traducătorul romanului „Cikalov“ mărturisește că eroul cărții i-a oferit cel mai bun prilej pentru cunoașterea omului sovietic nu numai sub aspectul eroismului său, ci și sub latura lui cotidiană, obișnuită.

Nina Casian în articolul „Spațiu pentru copii!“ subliniază grija extraordinară a oamenilor sovietici pentru hrana sufletească a celor mici. „Eroul literaturii sovietice“ este titlul articolului lui M. Gașița. Criticul desprinde câteva trăsături esențiale ale eroului

cărților sovietice. Acesta este „un creator, un transformator al naturii și totodată al sufletului uman“.

Recenziile despre cărți sovietice semnează H. Zalis: „Făuritorii revoluției“ (despre „Piinea“ lui Alexei Tolstoi), Dumitru Solomon: „Izvoarele Fericirii (despre „Opere“, vol. II. de N. Ostrovski), Dan Grigorescu: „Figura unui mare fiu al revoluției, Ceapaev“ (despre romanul cu același nume al lui Furmanov); Mira Iosif: „Școala Revoluției (despre opera lui Arcadie Gaidar) iar Georgeta Horodincă în articolul „De la „Andrei Storoșov“ la „Primele bucurii“ ne comunică unele „impresii de lector“ al operei lui K. Fedin. După părerea noastră, cele mai substanțiale și mai originale articole ale numărului sînt semnate de Dumitru Micu: „Trăiască omul.“... și Mihail Petroveanu, „Torentul de fier“.

Exprimîndu-și și de data aceasta simpatia sa pentru un erou romantic avîntat și răscolit de pasiuni nobile, Dumitru Micu sprijinindu-se pe diverse opere din literatura universală insistă cu precădere asupra tipurilor purtătoare de aspirații înalte, de o problematică bogată. Regretăm că autorul nu găsește același ton avîntat atunci cînd analizează noul erou romantic al epocii noastre.

Determinat de corespondența adîncă, structurală, stabilită între Revoluția Socialistă și „Torentul de fier“, criticul Mihail Petroveanu se vede obligat, după cum singur mărturisește, să părăsească limbajul obișnuit al criticii și să vorbească „geologic“, ca Geo Bogza. Aceasta, pentru că „dacă triumfătoare izbucnire proletară a fost un vulcan, cartea lui Serafimovici nu este o imagine, ci o lavă. Lava incandescentă și irezistibilă a acelei mari erupții regeneratoare a omului și societății“. Alegerea acestui limbaj este cît se poate de nimerită, criticul reușind astfel să releve grandoarea cărții și a evenimentelor cuprinse în ea, adînc semnificație socială a „Torentului de fier“.

★

Cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la nașterea marelui scriitor român Mihail Sadoveanu, „Gazeta literară“ publică un număr de materiale care aduc elogiul operei nemuritoare a acestui mare „clasic în viață“.

Noțiunea aceasta a apărut pentru prima dată în limba romină legată de numele lui Sadoveanu, într-o vreme cînd poporul nostru eliberat de exploatare poate să-și eînsteasca pe aleșii săi așa cum înțelege. Și aceasta este recunoștința ce i se poate aduce unui scriitor. Pentru că „să spui despre un scriitor că e „un clasic în viață“, înseamnă să ai o altă de pregnantă cunoștință a însemnătății sale, încît să simți cu siguranță că verificarea timpului nu te va dezminți. Miile de cititori care i-au acordat spontan lui Sadoveanu titlul de „clasic în viață“, au în fața acestei excepțional de bogate opere care continuă să dezvolte cele mai bune tradiții ale literaturii noastre, sentimentul de siguranță de care vorbeam“ — arată criticul Ov. S. Crohmălniceanu în articolul „La aniversarea lui Sadoveanu“.

Articolele închinatăe sărbătoritului sînt deosebit de variate, cuprînzînd saluturi, amintiri și evocări: M. Beniuc: „Primăvara lui M. Sadoveanu“, Eusebiu Camilar: „Spre Împărăția apelor“, Gh. Dinu: „Ulița Rădășenilor“, N. Dunăreanu: „La Rădășeni-Amintiri“, Demostene Botez: „Filă de album“, sau articole și studii ce ar putea constitui schițe pentru capitole dintr-o vastă monografie: Sadoveanu. Acad. Iorgu Iordan în articolul „Maestru al limbii noastre literare“, pornind de la ideea că „cel mai mare scriitor român în viață își datorește situația de clasic al literaturii noastre artistice, între altele, excepționalul său talent de minutor al limbii“, explică valoarea excepțională a limbii literare folosită de Sadoveanu prin următorii factori:

Mai întii un simț lingvistic deosebit, pe care într-un grad variabil îl posedă toți scriitorii vrednici de acest nume. Simțul lingvistic al lui Sadoveanu — arată acad. Iorgu Iordan — „se dezvoltă neconținut prin contactul cu vorbirea maselor populare, izvorul autentic și nesecat și în materie de limbă al tuturor creațiilor permanente valabile“. În continuare, acad. Iordan urmărește procesul formării limbii literare la Sadoveanu pe materialul oferit de limba poporului, arătînd că în „osteneala de fiecare clipă pentru culegerea și selecționarea (s.n.) materialului lingvistic popular, trebuie căutat secretul artei lui Sadoveanu, în mai mare măsură decît în simțul său pentru lim-

bă, care, el singur, n-ar fi dus la realizările artistice excepționale, admirate de către toți cititorii lui fără osebire".

Două din trăsăturile specifice eroilor sadovenieni, aproape de loc, sau în orice caz foarte puțin studiate pînă acum, fac obiectul valorosului articol: „Înțelepciune și politețe” de acad. Tudor Vianu. Nuanțe dintre cele mai subtile ale sufletului popular oglindit în opera lui Sadoveanu sînt sesizate cu pătrundere și înțelegere filozofică de către critic.

Un frumos articol „Surîzînd, surîzînd... Infinita simplitate” a oferit cititorilor criticul Paul Georgescu, a cărui observație pătrunzătoare ne arată că „Asemenea lui Johann Sebastian Bach, asemenea mării, asemenea stepei, opera lui Mihail Sadoveanu pare simplă. Este simplitatea marelui arte, care cuprinde infinite nuanțe, straturi de înțelegere succesive. Acolo chiar unde ochiul neașteptat la delicata varietate, vede doar uniformitate și nemișcare, scriitorul cunoaște o altă cantată a nuanțelor”.

Dar de unde titlul articolului „Surîzînd, surîzînd”? Iată de unde: „Asemenea operei lui Johann Sebastian Bach, opera lui Mihail Sadoveanu este un uriaș coral, acompaniat de orga mării și a codrului, în care sînt cîntate suferințele poporului român, în care sînt slăvite virtuțile lui. Uneori orga contenește și atunci se ridică limpede, sonoră, luminoasă, infinita simplitate a surîsului”. Ideea pornește de la finalul romanului „Ostrovul lupilor” de M. Sadoveanu (Salutul lui Mehmet Caimacan) și e dezvoltată inteligent și cu artă de critic. În articolul „Înaintașii”, Silviu Iosifescu urmărește relațiile lui Sadoveanu cu premergătorii săi literari, arătînd că „în sens larg, numărul acestor înaintași tinde să cuprindă pe mai toți principalii clasici din literatura noastră și din literatura univărsală”. Al. Mirodan ne vorbește despre dragostea lui Sadoveanu pentru Uniunea Sovietică, pentru literatura rusă (cunoscută scriitorului încă din anii liceului), pentru literatura și arta sovietică pe care o apreciază nespus de mult.

Despre Cetățeanul Sadoveanu — în lumina unor documente inedite ca scrisoarea poestitorului din 1907 adresată prietenului

său St. O. Iosif — se ocupă poetul Eugen Jebeleanu; despre „Povestitorul” Sadoveanu scrie poetul Marcel Bresașu; despre Sadoveanu „Poet și tilcutor al naturii” scrie Ion Marin Sadoveanu; despre legătura operei sadoveniene cu creația populară, observații interesante face Ion Manole, iar despre bogăția sufletească a eroilor sadovenieni, observații subtile și pătrunzătoare face Georgeta Horodnică. Activitatea literară a maestrului Mihail Sadoveanu desfășurată după 23 August 1944 constituie preocuparea lui Mihai Gafița în articolul intitulat „Fruntași al literaturii noastre realist-socialiste”.

Date deosebit de interesante furnizează cititorului articolul lui Savin Bratu intitulat „Întîlnire cu Sadoveanu”.

Un articol cu calități remarcabile prin bogata și atenta analiză pe care o face eroului principal din romanul lui Sadoveanu „Locul unde nu s-a întîmplat nimic” — este acela al lui S. Damian intitulat „Focurile de artificii”. Prin finețea analizei, criticul aduce un punct de vedere nou și original asupra eroului sadovenian Lui Cantacuzin, smulgîndu-l de sub simpla pulbere lirică sub care fusese acoperit de comentariile critice anterioare, așezîndu-l prin reliefaarea complexității psihologice între eroii de tipul „oamenilor de prisos” răsîndiți în literatura clasică rusă.

Impresionant prin puternicul lui lirism și capacitatea sa emotivă este prozopoeumul „Mihail Sadoveanu” semnat de Nicolae Labiș.

Revista mai publică articolele „Însemnare simplă” de George Macovescu, „5 noiembrie 1880” (fragment din volumul „Copilăria și adolescența lui M. Sadoveanu”) de Profira Sadoveanu, „Mulțumesc lui Mihail Sadoveanu” de Alfred Margul Sperber, „Să rămîna mulți ani printre noi” de Nagy Istvan, poeziile „Supunere” de Victor Tulse și „Alegorie” de Al. Andrișoiu, „Masiv ca timpul” de Veronica Porumbacu din care reșinem imaginea de mare frumusețe:

Tu ești fereastra-n care anotimpul
își trece pasu-n veci înnoitor:
masiv ca timpul, străveziu ca timpul,
prin tine lași să treacă un popor.

„CONTEMPORANUL“

Nr. 43, (473) din 28 oct. 1955; nr. 44 (474) din 4 nov. 1955

Incepînd cu nr. 43 din 28 oct. 1955, revista „Contemporanul“ a căpătat o nouă înfățișare grafică. Foile revistei, așa cum ne obișnuisem în ultima vreme, erau de-o sobrietate înghețată, cu articoleși clișee așezate după canoane cam rigide, deși, edrept, din cînd în cînd se aduceau unele inovații de paginație, fără însă a se reuși o evadare definitivă din monotonia tipografică. Numărul de care vorbim marchează o cotitură în ceea ce privește aspectul revistei. Acum, revista a căpătat varietate și fantezie: ilustrații, fotografii, facsimile de diferite mărimi, titluri culese cu felurite caractere tipografice, versuri împrejmuite cu chenare, articole care îndrăznesc să aibă și alte forme decît cea dreptunghiulară, oferă, pagină de pagină, surprize plăcute ochiului.

La data cînd scriem aceste rînduri, în noul format au apărut abia două numere și ar fi pripit să se constate dacă schimbarea aspectului grafic, mai ușor de sesizat, corespunde unei cotituri de aceeași amplitudine în ceea ce privește conținutul, mai ales că ambele numere au caracter festiv și sînt deci menite a ieși din obișnuit.

Numărul 43 al „Contemporanului“ e închinat sărbătoririi maestrului Mihail Sadoveanu.

Pe prima pagină e publicat mesajul adresat de Ilya Ehrenburg scriitorului sărbătorit. Sînt cuvinte calde și de o deosebită semnificație. Ele aduc dovada prețuirii de care se bucură Mihail Sadoveanu în lumea scriitorilor sovietici:

„În grădina mea din nordul Rusiei înfloresc florile romînești ale căror semințe mi le-a dăruit Mihail Sadoveanu, iar în inima mea sînt vii minunatele pagini ale cărților sale. Pentru toate acestea îi mulțumesc adînc“. Așa-și încheie Ilya Ehrenburg mesajul său.

Academicianul Cezar Petrescu, în articolul său „Ucenici la școala lui“, face o mărturisire care e impresionantă. Autorul de romane cu răsărit, scriitorul cu părul cărunt, membru al celui mai înalt for de cultură al țării, se consideră cu modestie unul dintre elevii marelui povestitor: „Și cîți dintre noi,

scriitorii, nu ne-am descoperit țara, poporul, vocația, numai după primele cărți ale lui Mihail Sadoveanu, citite în adolescență?“ „La anii 75“... este titlul unui articol de omagiu scris de acad. Camil Petrescu, în care se face, prin asemănarea cu un astru ce urcă pe cer, descrierea carierei literare a lui Mihail Sadoveanu.

„Insemnări despre eroii sadovenieni“ de Ov. S. Crohmălniceanu și „Omul din popor, în centrul operei“ de Savin Bratu, sînt două articole de privire sintetică asupra operei sadoveniene. Deși privesc această operă dintr-un unghi asemănător, totuși ideile nu se suprapun ci se completează reciproc. Articolul lui Ov. S. Crohmălniceanu se situează pe linia unei sublinieri a calităților artistice proprii operei lui Sadoveanu și se bazează pe o bogată analiză de cazuri concrete. Criticul e preocupat în primul rînd de aspectul moral al personajelor sadoveniene, subliniind firea aprigă, pasionată, plină de vitalitate a eroilor săi. Articolul lui Savin Bratu are mai mult un caracter sintetic, de generalitate, și-și propune să demonstreze că opera lui Sadoveanu are drept problematică fundamentală lupta oamenilor asuprași împotriva nedreptății sociale. „Neuitate clipe cu maestrul“ — e intitulat articolul lui Toma George Maiorescu, scris pe baza unor amintiri personale în care sînt puse în evidență sfaturile prețioase adresate de Mihail Sadoveanu scriitorului din tînăra generație, în legătură cu măiestria artistică.

Poezii Eugen Frunză, George Lesnea și Nicolae Labiș publică versuri închinete scriitorului.

*Cel ce-a rostit prin lungi decenii
Și dōrul nostru și-mplinirea
Trăiește-acum sub arcul vremii
Masiv și tînăr, nemurirea.*

(„Bardul“)

spune Eugen Frunză.

George Lesnea realizează o performanță remarcabilă, reușind ca în spațiul unei poezii nu prea lungi să evoce cea mai mare parte din figurile și operele de frunte ale lui Mihail Sadoveanu („Răboi“).

Nicolae Labiș amintește momentul cînd

bandele legionare au aruncat cărțile scriitorului pradă flăcărilor. Imaginea cărților lui Sadoveanu arzând, este impresionantă. Nu ar niște simple file de hîrtie, ci o întregă țară, cu istoria și natura ei, oglindite în aceste foi:

Aleargă căprioarele-n văpăi
Ca niște umbre deznădăjduite,
Se frîng în scrum, Moldovă, zimbrii tăi,
Fug pasărilor filfîind grăbite
Și doinele se-neacă și se-opresc
Și hasmele se-ascund în rîpi ferite.

În numărul următor, 44, revista acordă puțin spațiu literaturii. Și e păcat, mai ales că numărul este dedicat Revoluției din Octombrie. În fruntea primei pagini, maestrul Sadoveanu salută marea Revoluție ca pe un eveniment „care începe altă eră a umanității”. Tot în aceeași pagină se pu-

blică articolele „Văpaia veșnică” de Eugen Jebeleanu și „Lumină și libertate” de Mihai Beniuc, în legătură cu Revoluția din Octombrie și cu cărțile și cultura sovietică.

În pagina a treia, găsim reportajul lui Victor Vîntu despre Moscova, intitulat „Capitala cu mai multe orașe”.

Pentru a-și realiza intenția artistică, autorul face o împărțire originală a Moscovei: „Una verticală în care intră „orașul subpămîntean”; una orizontală care cuprinde „Orașul U.R.S.S.”; și a treia istorică, în cadrul căreia se împletesc vechea și noua Moscova”.

Așa cum am spus, avem în față două numere festive interesante ale „Contemporanului”, după care nu putem aprecia încă dacă revista a făcut o cotitură în ceea ce privește conținutul ei, cotitura efectivă pe care însă o așteptăm cu nerăbdare.

N. V.

DESPRE „CONDEIERII BLAJINI“...

Starea de disperată neputință a criticii românești, pe tot parcursul existenței sale, îl întristează profund pe poetul A. E. Baconsky. Pretutindeni jale și deznădejde, lipsă de adevărate criterii și o desăvârșită incapacitate. Intr-un cuvânt, situația e deplorabilă. Criticii români? Iti vine să le plîngi de milă, dar pînă la urmă te resemnezi, și, deși jenat să pășești într-o specialitate ce nu-ți aparține, vii în mijlocul lor să-i compătimentești apoi alegîndu-ți cu grijă cuvintele cele mai simple, mai la înțelegerea lor, le explici unde și de ce au greșit, cum să procedeze de acum înainte ca s-o scoată în chip onorabil la căpăt. Iată, zice poetul A. E. Baconsky explicînd cu bunăvoință cum stau lucrurile și referindu-se la noțiuni foarte simple ca să înțelegem și noi ceilalți: după cum se știe, Mihail Sadoveanu a scris o operă. Ei bine, închipuiți-vă: „De jumătate de secol critica literară dă ocol acestui monument uriaș căutînd să afle adevăratul drum care duce în taina comorilor sale“. Și? Se apropie de „taină“? Nu, nu se apropie, continuă să „dea ocol“, așteptînd ca poetul A. E. Baconsky să le iasă în ajutor. Au dat ei criticii „ocol“ jumătate de secol și desigur că dacă A. E. Baconsky n-ar avea bună-tatea să intervină, ar da „ocol“ încă o jumătate de mileniu de aci înainte. Șt criticii aceștia care studiază opera lui Sadoveanu n-au înțeles chiar nimic, n-au spus și ei măcar o propoziție sau măcar o vorbă la

locul ei? Nu, lucrurile nu stau alt de rău cum ar părea. Foarte amabil, A. E. Baconsky concede lui Ibrăileanu calitatea de a fi prins „ceva“. Pînă la urmă, nu se știe cum, prin ce miracol „i se va fi relevat lui Ibrăileanu ceva din substanța scriitoricească a acestui titan al literelor romîne“. Dar dincolo de acest microscopic „ceva“ (prins dealtfel tot printr-un noroc, căci Ibrăileanu, cum se știe, l-a cunoscut personal etc) se deschide prăpastia, ori, cum ar zice A. E. Baconsky: „obscuritatea și nemărginitele spații ale neantului“.

De ce n-au reușit criticii, de ce reușește A. E. Baconsky? E simplu să răspundem. Criticii aceștia sînt „angrenați în dificile și complicate exegeze“, ei sînt în situația nenorocită „a unor cavaleri medievali pe care un iureș puternic și neprevăzut i-a doborît de pe cai“.

Vai de acești critici! „Căzuți la pămînt, propria lor armură de zale îi împiedică să se ridice“. Intr-un cuvînt, „criticii n-au reușit să pătrundă și să dezvăluie specificul artei unuia dintre cei mai originali scriitori ai lumii“. Peste tot „mediocritate“ și „obscuritate mecanică“, „pedanterie meschină“ și „erezie vulgară“.

La cine se referă frumosele cuvinte ale poetului? Cine sînt toți acești „cavaleri medievali“, toți acești indivizi mediocri, obscuri, mecanici, pedanți, meschini și vulgari?

După cîte știm, de operu lui Sadoveanu

s-au apropiat, reușind „să-i dezvăluie specificul“, fiecare cum s-a priceput, critici dintre cei mai de seamă. E de ajuns să-i cităm pe lângă Ibrăileanu, pe G. Călinescu, Ilarie Chendi, Perpessicius, Mihail Ralea, Tudor Vianu. În anii din urmă, mai mulți critici au analizat opera maestrului Sadoveanu, reușind uneori să prindă în formule succinte arta scriitorului în tot ce are ea mai specific. Dacă exegeza sadoveană ar începe cu articolul lui A. E. Baconsky, dacă A. E. Baconsky e primul și singurul pămîntean, singurul „cavaler medieval“, pe care „iureșul puternic și neprevăzut“ nu a reușit să-l doboare „de pe cal“, atunci sîntem într-adevăr în fața unui fenomen uimitor, fără precedent și unic, atunci într-adevăr „viciul fundamental al criticii“ a fost denunțat pentru todeauna. Atunci poetul A. E. Baconsky este singurul pămîntean în posesia marelui enigme sau, ca să ne exprimăm în termenii săi, în posesia aceluia „instinct al genealogiei umane care stăpînește succesiunea generațiilor“.

Intr-un șir de „blajini condeieri“ semănătoriști ce se aliniază sub un motto din Alecsandri:

„De Paști în satul vesel, căsuțele nălbite“ etc. și care „purced la confecționarea de costume naționale, fluier, cavale, glasuri sfătoase, mustăți pleoștite, chicoteli, sfieli de fată mare, scipiri din ochii șireți și bătrînești, of-uri (sic!), plăvani, șagălnicii și alte cîteva lucruri asemănătoare pentru duminicile, nunțile și horele pe la care nu rarcori se abate și boierul bătrîn cu fața luminată de bunătate și înțeleaptă împăcare“, — A. E. Baconsky îl așează cu grijă și la loc de cinste pe Ilarie Chendi.

Un cititor insidios ar putea pretinde, băzîndu-se pe acest citat, că poetul A. E. Baconsky îl consideră pe Ilarie Chendi romancier blajin sau, în orice caz, blînd nuvelist semănătorist. E străină de noi o atare bănuială și socotim, că, desigur în intimitatea lui, a crezut și A. E. Bacon-

ski, fără a simți nevoia unei mărturisiri directe, că Ilarie Chendi n-a fost decît critic literar. Totuși, în viziunea noastră sub argumentarea lui A. E. Baconsky, Ilarie Chendi luase o înfățișare nouă și anume „de blajin condeier“. Ni s-a părut uimitoare și miraculoasă contribuția poetului la schimbarea postumă a temperamentului criticului căzînd dintr-o finută avîntată, polemică pînă la violență, în puful unui blajin condeier care a scris despre musteți pleoștite, plăvani, nunți și hore naționale. Înfilneam, așa dar, acum a doua schimbare la față. Și aceasta nu e puțin lucru atunci cînd se apreciază activitatea unui critic literar din trecut.

Oricine a citit pe criticul Ilarie Chendi (fie numai articolul despre Macedonski) sau pe același Chendi, polemist înflăcărat și violent (vezi discuțiile cu Nicolae Iorga, Mihail Dragomirescu și alții) sau a răsfoi orice istorie a literaturii romînești, își dă seama de greșita încadrare temperamentală pe care i-o face criticului cu atîta mîrînire poetul A. E. Baconsky. După cum bine se știe, această trăsătură temperamentală i-a slujit mult lui Ilarie Chendi în lupta pe care nu odată a dus-o pentru afirmarea unei literaturi realiste și pentru izgonirea din cîmpul literelor a ceea ce era neputincioasă sau falsă literatură.

Am semnalat aceste inadvertențe din articolul lui A. E. Baconsky nu atît pentru ciudătenile lor hazlii, cît pentru a cere celor ce încearcă judecați de valoare asupra literaturii sau criticii noastre din trecut, să privească cu mai multă răspundere și seriozitate problema moștenirii culturale unde, evident, se impune o intransigență principială, sprijinită pe argumentație științifică. Ignoranța naivă și invectiva nu pot înlocui o judecată de valoare științifică. Rostul criticii literare, — disprețuită de altfel de autorul articolului „Elogiul epopeii noastre naționale“. (Steaua nr. 10/1955) — nu este acela ce a semăna confuzii și erori.

N. U.

70.79

Rugăm stăruitor pe cititorii și colaboratorii noștri să ne comunice observațiile lor critice privitoare la materialul publicat de noi și să ne facă sugestii și propuneri referitoare la cele ce doresc să găsească în cuprinsul revistei.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE
NU SE INAPOIAZA

REDACȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București
Telefon : 1.88.85, 1.94.91 și 2.20.40

ADMINISTRAȚIA : Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București
Telefon : 1.17.92

ABONAMENTE ANUALE : lei 60

ABONAMENTE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUN-
TARI DIN INTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

Faceți abonamente pe 3, 6 și 12 luni.

